

ISSN: 1304-0243
E-ISSN: 2458-8245

SOSYOLOJİ KONFERANSLARI

İSTANBUL JOURNAL OF SOCIOLOGICAL STUDIES

Sayı / Issue : 56
Yıl / Year : 2017-2

İSTANBUL - 2017

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi
Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi

Sosyoloji konferansları = Istanbul journal of sociological studies.-- İstanbul :
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları
Merkezi, 1960-

c.: resim, grafik, tablo; 24 cm.

Yılda iki sayı.

ISSN 1304-0243

e-ISSN 2458-8245

Elektronik ortamda da yayınlanmaktadır:

<http://dergipark.gov.tr/iusoskon>

1. SOSYOLOJİ – SÜRELİ YAYINLAR.
2. EKONOMİ SOSYOLOJİSİ.
3. SOSYOLOJİ – TÜRKİYE.

Web of Science - Emerging Sources Citation Index (ESCI), ProQuest, EBSCO, ASOS indeks ve
TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından taranan uluslararası hakemli bir akademik dergidir.

Istanbul Journal of Sociological Studies is an international refereed academic journal published biannually
(June-December). It is abstracted and indexed by Web of Science - Emerging Sources Citation Index (ESCI),
ProQuest, EBSCO, ASOS indeks, and TUBITAK-ULAKBİM.

Web Adresi: <http://dergipark.gov.tr/iusoskon>

E-Mail: sosyolojikonferanslari@gmail.com, Tel: 0212 440 00 00 - 11548

Adres: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Merkez Bina, Metodoloji ve Sosyoloji Araştırma Merkezi,
Beyazıt/İstanbul.

Yayına hazırlayan / Prepared by

Yerküre Tanıtım ve Yayıncılık Hizmetleri A.Ş.

Cumhuriyet Caddesi 48/3B Harbiye 34367 İstanbul

Telefon / Phone: +90 (212) 240 28 20 Faks / Fax: +90 (212) 241 68 20

www.yerkure.com.tr

Baskı / Printed in

Kültür Sanat Basımevi

www.kulturbasim.com

Sertifika No: 22032

Editöryal Yönetim / *Editorial Management*

Editör / *Editor in Chief*

Veysel Bozkurt, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Editör Yardımcıları / *Associate Editors*

Uğur Dolgun, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Filiz Baloğlu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Yönetici Editörler / *Managing Editors*

Hüseyin Tok, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Alper Karaağaç, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Yayın Kurulu / *Editorial Board*

Farid Alatas, Singapur Milli Üniversitesi, Singapur

Nevin Güngör Ergan, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Doğan Gürsoy, Washington Eyalet Üniversitesi, ABD

Sari Hana, Beyrut Amerikan Üniversitesi, Beyrut, Lübnan

Rosita Henry, James Cook Üniversitesi, Townsville City, Avustralya

Ronald Inglehart, Michigan Üniversitesi, ABD

Wiebke Keim, Freiburg Üniversitesi, Freiburg, Almanya

Kazuhiisa Nishihara, Seijo Üniversitesi, Tokyo, Japonya

Pippa Norris, Harvard Üniversitesi, ABD

İhsan Sezal, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Nadir Suğur, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye

Tina Uys, Johannesburg Üniversitesi, Johannesburg, Güney Afrika Cumhuriyeti

Danışma Kurulu / *Advisory Board*

Ketut Ardhana, Udayana Üniversitesi, Bali, Endonezya

Burhan Baloğlu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Şenol Baştürk, Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye

Vehbi Bayhan, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye

Yücel Bulut, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Kadir Canatan, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

İsmail Coşkun, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Glenn Dawes, James Cook Üniversitesi, Townsville City, Avustralya

Mustafa E. Erkal, Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye

Hüsnü Erkan, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Alev Erkilet, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye

Yaşar Kaya, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye

Abdullah Korkmaz, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye

Bedri Mermutlu, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Süleyman Seyfi Ögün, Maltepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Zeki Parlak, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Serdar Sağlam, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Ali Yaşar Sarıbay, Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye

Edibe Sözen, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye

Taner Tatar, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye

Ümit Tatlıcan, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye

Korkut Tuna, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Hayati Tüfekçioğlu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Feridun Yılmaz, Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye

İbrahim Güran Yumuşak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA / RESEARCH ARTICLES

- Being Immigrant and the Understanding of Sense of Belonging and Ethnic Identity: The Example of Ahıska Turks**
Göçmen Olmanın Etnik Kimlik ve Aidiyet Algısı Üzerine Etkisi: Ahıska Türkleri Örneği
Barış ÇAĞIRKAN 1
- Religious Teachings on Sustainability in the Context of Hinduism in Bali**
Bali'deki Hinduizm Çerçevesinde Sürdürülebilirlik Üzerine Dinsel Öğretiler
I Ketut ARDHANA 21
- Dilsel Kod ve Gösterge Arayüzünde 'Zengin' ve 'Fakir' İnşası: Bir Yerli Televizyon Dizisinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi**
The Construction of 'Rich' and 'Poor' in the Interface of Linguistic Codes and Signs: A Critical Discourse Analysis of a Turkish Television Series
Emel KÖKPINAR KAYA 43
- Türk Sinemasında Nazizm İdeolojisi: "Kırımlı" Filmi ve Göstergebilimsel Analizi**
Nazism Ideology in Turkish Cinema: "Kırımlı" Film and Semiotics Analysis
Caner ÇAKI, Yaşar ZORLU, Mustafa KARACA 67
- Yöneticilerde Yönetim Zihniyetinin Eyleme Dönüşmesi**
Transformation of Management Mentality to Action in Managers
Kamil KAYA, Meyrem TUNA UYSAL 97
- Teknoloji Tabanlı Girişimcilerin Başarısında Yapısal, Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Beşeri Sermayenin Etkileri: Türkiye Örneği**
The Effects of Structural, Economic, Social, Cultural Capitals and Human Capital on the Success of Technology-Based Entrepreneurs: The Turkish Case
Mehmet CANSIZ, M. Demet ULUSOY 117

KURAMSAL MAKALELER / THEORETICAL ARTICLES

- Çağdaş Yurttaşlığı Kavramak: Temel Yaklaşımlar, Yeni Boyutlar ve Yeni Bir Yurttaşlık Çerçevesi**
Conceiving The Contemporary Citizenship: Main Approaches, New Dimensions and a New Citizenship Frame
Giray GERİM 155

Fizik Alanındaki Gelişmelerin Sosyolojiye Yansımaları: Pozitivizm

Reflections of the Developments in the Field of Physics on Sociology: Positivism

Birsen ŞAHİN KÜTÜK, Mehmet ŞAHİN 183

Türkiye’de Emegın Krizinin Boyutları

The Dimensions of the Crisis of Labor in Turkey

Oğuzhan BİLGİN 205

BEING IMMIGRANT AND THE UNDERSTANDING OF SENSE OF BELONGING AND ETHNIC IDENTITY: THE EXAMPLE OF AHISKA TURKS

Barış ÇAĞIRKAN*

Abstract

Throughout history, people have migrated from their homes for many reasons. Today, migration and immigration debates concern how, in general, perceptions of identity and belonging are transformed into multicultural societies where, depending on social interaction processes, individuals can reproduce their identity and sense of belonging. However, such rebuilding processes are not the same for every subculture in mainstream society. Problems migrants experienced in other societies, special links shared with the homeland, and memories shared with other group members generally determine identity and sense of belonging. Additionally, with development of mass media and transportation, subcultures have preserved their ethnic identities and maintained important links with their homelands. In particular, this study researched how Ahiska Turks, who were subject to forced migration and who returned to their homeland after many years, retain their ethnic identity and sense of belonging to their homeland despite their lives in different societies.

Keywords: *Ethnic identity, migration, sense of belonging, Ahiska Turks*

*Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Corresponding author/Sorumlu yazar: Barış ÇAĞIRKAN,
Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Rahva Yerleşkesi, Merkez, Bitlis-Türkiye
Phone/Telefon: +90-541-791-7821 **E-mail/E-posta:** bcagirkan@gmail.com

Date of receipt/Geliş tarihi: 21.05.2017 • **Date of acceptance/Kabul tarihi:** 13.06.2017

Citation/Atf: Çağırkan, B. (2017). Being immigrant and the understanding of sense of belonging and ethnic identity: the example of Ahiska Turks. *Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies*, 56, 1-19. <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328513>

GÖÇMEN OLMANIN ETNİK KİMLİK VE AİDİYET ALGISI ÜZERİNE ETKİSİ: AHISKA TÜRKLERİ ÖRNEĞİ

Öz

İnsanlar tarih boyunca pek çok farklı nedenden dolayı yaşadıkları yerlerden göç etmişlerdir. Günümüzde göç ve göçmenlik tartışmaları ise genel olarak kimlik ve aidiyet algılarının çokkültürlü toplumlarda nasıl ve ne şekilde dönüştüğü üzerinedir. Çokkültürlü toplumlarda sosyal etkileşim süreçlerine bağlı olarak bireyler kimlik ve aidiyet algılarını yeniden inşa edebilmektedirler. Ancak; bu inşa süreçleri her alt kültür grubu için aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Alt kültür gruplarının geçmişten getirdiği ana vatanları ile olan bağı, grup içinde diğer üyelerle paylaştıkları anılar, farklı toplumlarda yaşadıkları sorunlara bağlı olarak kimlik ve aidiyet algıları belirlenmektedir. Ayrıca kitle iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesiyle alt kültür grupları göç ettikleri anavatanları ile olan bağın canlı kalmasını sağlamış ve etnik kimliklerini korumuşlardır. Bu çalışma kapsamında anavatanlarından zorunlu olarak göçe tabi tutulan ve yıllar sonra tekrar ana vatanlarına dönen Ahıska Türklerinin farklı toplumlarda yaşamalarına rağmen ana vatanlarına olan aidiyet duygularını ve sahip oldukları etnik kimliklerini nasıl korudukları araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Etnik Kimlik, göç, aidiyet, Ahıska Türkleri*

EXTENDED ABSTRACT

Throughout history, people have migrated from their homes for many reasons. Indeed, migration and immigration have significantly impacted understanding of society and social groups. After the concept of nation-states and nations emerged in the modern era, perception of multicultural society revealed the belief that different ethnic, religious, and community groups could survive together in the postmodern period. Especially in postmodern societies, the policy of assimilation, which had been the modern nation-state's integration policy, was abandoned in favor of the salad-bowl model. From nation-states' perspective on different subcultures, the only way for such groups to exist had been to integrate completely into mainstream society by relinquishing their ethnic identity and adopting a mainstream identity. In this context, the obstacle of assimilation posed a problem for immigrants from various ethnic backgrounds. Because other subcultures might not be ethnically rooted, multicultural community structures remained on the second plane of integration problems. Among immigrant groups, the quality of their connection with mainstream society has greatly influenced both the rebuilding of individuals' identity perceptions and the improvement of their sense of belonging to mainstream society. In fact, immigration and migration concepts are most discussed in multicultural societies, and those discussions concern, on the whole, how perceptions of identity and belonging are transformed within those societies. Changes in feelings of identity and belonging due to individuals' various ethnic, religious, and gender backgrounds have influenced the emergence of new identities and belonging. In recent decades, salad-bowl modeling has been a facilitating political influence in formation of hybrid identities and sense of belonging. In general, hybrid identities, within which differences coexist, have replaced classical identity because, in contemporary societies, individuals are no longer born into a single culture. Relationships with individuals having different lifestyles (e.g., religion, language, culture) change individuals' perceptions of, for instance, free-time activities, groups of friends, and musical styles. Such new identities are multicultural societies' most prominent feature. At the same time, perceptions of identity and belonging can be reconstructed within a framework of relationships with other subcultural groups and mainstream society, depending on these groups' varying social interaction processes. But these processes of reconstruction are not the same for every subculture in multicultural societies. Ethnic groups forced to migrate from

their homelands have continued to exist within their groups, and this situation increases their solidarity, especially when it is based on difficulties they experienced during migration, common blood, language, and cultural ties. One of globalization's recent and most significant influences is the rapid development of mass media and easy transportation; such factors help migrant subcultures maintain close ties with their home countries.

This study explores Ahiska Turks' sense of belonging and understanding of identity after living away from and then returning to their homeland many years later. Their forced immigration, first to Uzbekistan, then to Russia and the Ukraine, ended in May 2016, with their resettlement in Turkey, which they regard as their home country. Despite having to live in three different societies, Ahiska Turks were able to protect their identity and sense of belonging (to Turkey). For the study, data collection was conducted with Ahiska Turks located in the Ahlat district of Bitlis province. After receiving permission from the necessary institutions, the study's purpose was explained to potential participants and, afterward, an information form was presented for participants to sign before interviews began. In the study, interviewees' age distribution varies from 18 to 78. The main objective of this distribution was interviewing not only those who migrated from Ukraine to Turkey, but also for those who had lived in Uzbekistan and Russia. The age distribution also increased the study's reliability, especially for understanding relationships among younger, middle, and older generations. Generally, the open-ended interview questions related to demographic information, identity, belonging, homeland perception, and perception of other societies. The researcher varied the questions asked depending on participants' previous answers. Interviews generally lasted from 20 to 30 minutes and were voice recorded, with an assigned number to protect participants' personal information. For analyzing the collected qualitative data, the thematic content analysis method was most appropriate. Interview voice recordings were first transcribed into text form, and then the researcher read them repeatedly to extract specific items and to code them. Next, the researcher analyzed the coded items in order to categorize them into themes. Finally, the researcher consolidated the analytical results depending on the extracted themes.

Introduction

Increasing mass communication and transformation technology have a direct influence on both the speed and level of immigration. The world's migrant population has been gradually increasing past over the years. Due to the Syria war, over 5 million people have migrated to the other countries. This is the one example of the migration's affects of societies in our world today. Changing the places where people used to live is not just as simple as to find a better place. This situation has got an influence both understanding identity and sense of belonging to the community. This process has some common affects like globalisation's standardisations' affects on people's identity and sense of belonging.

Giving a thought about what is the definition of identity is that basically based on many factors to define people themselves. For instance, the definition of ethnic identity is related to how an individual connects to an ethnic group/groups and depends on similarities in values, social beliefs and behaviours. Religion is also one of the most significant factors for many people to identify themselves. Martin (1995) points out that the dynamic nature of identity is "the production and utterance of an identity narrative transform the very group it means to preserve and defend" and his brief conclusion is that "identity means change" (Kahani-Hopkins and Hopkins, 2002).

Analysing from this perspective that "identity and an individual's sense of belonging are actively produced, then reproduced, and transformed through a series of social processes" (Martin, 1995, p. 15). Religion and ethnic background are considered to main things to have a sense of belonging to particular communities. However, individuals are finding different ways to "build identities which are called hybrid identities, and having a sense of belonging to the various communities, groups, and organisations in postmodern societies" (Kahani-Hopkins and Hopkins, 2002). On the other hand, some ethnic minorities do not abandon to define their identities based on their national or ethnic background. Ethnic origin is still a significant arbiter for those groups. Thanks to mass communication tools and transportations, they can have a chance to connect their home country, this helps to keep their ethnic identity and sense of belonging to their countries of origin.

This study was designed to comprehend to understand Ahıska Turk's identities and sense of belonging to Turkish community and their host countries which are Russia, Uzbekistan, and Ukraine.

Immigration and Immigrant

The main interest of human history is basically changing the places for many different reasons. People have been able to displacement all the time voluntarily or involuntarily. Each group of people have changed their places least one in their lifetime. This displacement has an impact on their social life, personal life and other people which they joined their community. These displacements are to have much more global affects on today. Many social scientists are seeking to understand the what kind of affects have this process. In general, scientists have the definition of immigration which can be made; "all displacements that occur within a long distance and will make a significant impact within particular time" (Erder, 1986, p. 9). The certain group of people or individual, which are changed the places long distance and live there, are called as an immigrant.

Immigration and immigrant have been in human history; even primitive tribes migrated to some places for some reasons. Thanks to these displacements which begun with immigration, people carry their culture, language, religions, beliefs; these people interact with other people who are from different cultures and communities. Through this social process, multicultural societies are created, and people have a chance to meet other civilisations (Guvenc, 1999, p. 122). Multicultural societies are the suitable environment for building different identities and sense of belonging to societies. These sub-immigrant groups come from different cultures, and they bring their cultures with themselves. When they begin to live in different communities, they do not have a sense of belonging to mainstream society. These small group can build their immigrant identity, or they can create their hybrid identity to have a sense of belonging to mainstream society.

Different scientific disciplines explain immigration in a different way. Immigration is interpreted as a classic assimilation theory in many sociological perspectives. Briefly, assimilation theory is that "the process that ethnic minority is getting to be part of mainstream community" (Alba and Nee, 1997, p. 828). Immigrant identity will see as a temporary identity

because of the end of the assimilation process; immigrants change their identity as mainstream community's identity. At the end of this process, immigrants become the part of a community, and they are not immigrants anymore. The process of building and changing identity shows that people can be considered differently in different places. People have particular identities before the immigration; however, they question their identity, where they came from and who they are, when they immigrate to new societies, countries (Ilgin and Hacıhasanoglu, 2006, p. 60).

Sense of Belonging and Identity

The basic sense of identity can be described as the features of something that make it identifiable and recognisable among others. "Identity" is defined as the distinguishing feature of any individual, or it can be shared by all members of a particular social category or group" (Pembecioglu, 2012, p. 49). Depending on the group in which the formation of individual lives, identity can be reduced the colours, numbers, and gender. Furthermore, it can be interpreted as complicated identity version; such as ethnic, religious, professional, cultural identity. The social process which occurred in the past changed the building immigrant identities and adaptation process (Hattatoglu and Yakushko, 2014, p. 27).

In sociological theories focuses on two classic identities' perceptions, which are religious and ethnic identity. Ethnic identity: the individual is identified him/herself the relationship between him/herself and other ethnic group/groups. Moreover, ethnic identity depends on the similar social beliefs and norms. On the contrary, religious identity is the self-identification of individuals through a belief system. As individuals, people feel connected to religion, and that religion defines them (Martin, 1995). These identities are to focus negative part of the people's nature. People are asking themselves simple question which is "who am I?" to understand what they are. There are two ways to have an answer this situation. First of all, individual can define what they are; for example, I am Jewish, black, male, tall. On the other hand, the same individual can ask him/her self I do not know "who I am" but I do know what I am not; for example, I am not Buddhist, white, short, female. Those two different answers make two different ways to build identities. Second way to build identity is used mostly in multicultural societies today. People have been living with different ethnics, religions,

colours, and genders. That is why each subculture groups can build their identity depending on what they are not compared to other subcultures or groups in society. Building a hybrid identity in multicultural society creates another question which is how these subcultures can have a sense of belonging to mainstream society and they can manage to do integration into the mainstream society.

There might be number of different ways to have a sense of belonging to mainstream society for each subculture, different religious or ethnic groups, and other genders' groups. American social scientist Schlesinger (1987, p. 235) pointed out a particular formulation for the process of building an identity; "identity is an exclusion as well as sharing similarities inclusion". Therefore; what has been defined the ethnic group or groups regarding other ethnic groups is a social boundary between other ethnic groups, it is not a cultural reality which is located within these boundaries (Schlesinger, 1987, p. 230).

It is import to say that building a hybrid identity or creating a way to have a sense of belonging to mainstream community occurs in society and the features of the society has a significant role in the process of building the identity of the individual. In today's multicultural societies, individuals tend to create their identity according to hobbies, jobs, personal beliefs, and so on. In classic identity perspectives, people have learnt some social norms and beliefs via their parents, the environment, and the socialisation processes, but this process is different in today's multicultural societies because people spend more time with peers or colleagues than parents or relatives.

Another way to say that we are not raised by our parents any more today. Children see their teachers and friends more than parents and spend more time with online game friends from other side the world than parents as well. People have an opportunity to be online everywhere and share common sense, idea, and life style from other people all around the world. This is the way that world sees imagined as a global community, and people can decide their building identity process according to hobbies, peer's effects, gender, etc. (Anik, 2012, p. 41). Differentiating depending on these processes, the individuals are creating their unique sense of belonging. Unlike the others such as a religious and ethnic sense of belonging, this new sense of

belonging has a special way to have a sense of belonging to mainstream society (Anik, 2012, p. 75). Compared with other ways to have a sense of belonging to society traditional societies, postmodern societies give the opportunity to build hybrid identity and have a special sense of belonging to mainstream society. At this point, it is important to note that the more subcultures create a hybrid identity the more will be ways to have a sense of belonging to mainstream society.

Research Design and Methodology

The research is focused on Ahiska Turks' identity and sense of belonging. In this study, ethnic and religious identity, sense of belonging, cultural and historical links, community life, the relationship with immigrated countries have been examined. Ahiska Turks immigrated from Ahiska which is located in the West part of Georgia, and Ahiska consisted of 220 villages (Zeyrek, 2001, p. 6). After Ahiska was occupied by Russian Army in 1828, Ahiska Turks forced to immigrate other countries (Zeyrek, 2001). Through out the immigration process, Ahiska Turks had been in three different countries which are Uzbekistan, Russia, and Ukraine. After the Russian-Ukrainian conflict, Turkish government invited Ahiska Turks their native country to Turkey. 772 Ahiska Turks families immigrated to Turkey, and 72 of them were settled down Ahlat, which is located Bitlis province.

Ahiska Turks are the special group to study identity and sense of belonging because they had been in three different countries, they had met so many different cultures, languages, and they considered the Union of Soviet Socialist Republics. Furthermore, Ahiska Turks had lived some terrible social trauma in these host countries. Through this sociological process, Ahiska Turks have some memories about their community history inside their identity. Ahiska Turks have migrated so many different countries and places in the history. These countries and areas are very diverse and multicultural. The understanding of identity and sense of belonging could be sophisticated in multicultural societies because each sub-ethnic minority has a particular link to mainstream society. This link leads to having a unique sense of belonging and create a special identity. Arguing the Ahiska Turks, they have a special link in historically, religiously and ethnically to Turkey, but they have never been to Turkey in their life, most of them were born in Uzbekistan and Russia.

The nature of this study required a qualitative research method to understand the relationship between identity and sense of belonging entirely, and a semi-structured interview was chosen to collect all data. The main reason for using the semi-structured interview is that it facilitates a conversational atmosphere. This method is to give a chance to the interviewee to feel free to talk at length without being interrupted or guided by a certain agenda (Longhurst, 2003). During the study, the interviews were done face-to-face. Doing face-to-face interview has some advantages; for instance, the researcher can explain complex questions to the interviewee and the interviewer can control the context (Seale, 2012). There is a chance that interview might go out of control, and it is possible to digress the interview purpose. To keep the interviewee focused around the main themes, the interviewer might need to take control of the interview. The essential point to doing a semi-structured interview is that the researcher needs to ask open-ended questions. Open-ended questions allow the interviewees to answer without presented or implied choices (Lichtman, 2014). The researcher prepares an interview guide before the interview. Those questions are prepared before the meeting, but also the researcher asks some more questions, depending on the interviewee's responses, and their experiences and memories. In this study, whole interviews were conducted between 15 and 30 minutes.

The thematic content analysis is used to interpret all collected data. The thematic content analysis is a method for identifying, analysing and reporting themes within data (Seale, 2012). Guest, MacQuenn and Namey (2012) elaborate that thematic analysis is probably the most common qualitative data analysis method in the social sciences because the data in social sciences needs to be interpreted. The thematic content analysis allows the researcher to focus on categories and themes, which are chosen from the data. In other words, thematic content analysis involves looking across the data set rather than within one case. The thematic content analysis will often focus on what a phenomenon, event or social interaction 'looks like' to the individuals of interest (Rivas, 2012). The process of thematic content analysis consists of reading through data, i.e. an interview transcript, and then identifying themes in the data, following that they will code those themes, and finally interpret the structure and content of the themes.

Results and Findings

The data I have collected for this study was designed to provide information about Ahiska Turks who lived Uzbekistan, Russia and Ukraine. Those Turks have been three different countries and they do protect their culture and language. The researcher collected data including demographic information about each of the interviewees as well as responses to the questions aimed at understanding their sense of belonging to countries in which they have been, identity, and community life in Ahlat. These immigrants came from Ukraine to Ahlat. Ahiska Turks firstly immigrated to Uzbekistan, after that they moved to Russia, and finally, they migrated to Ukraine. They worked as a farmer, driver, worker, and so on in those migrated countries. They were living in Ahiska which is a town that is so close to the Turkish border in Georgia. The researcher had done 30 interviews which are 17 of them are women, and 13 of them are men. The researcher had also chosen to do an interview with people who have migrated three different countries because it is important to be in three countries and meet different cultures to understand their identity and sense of belonging. Ahiska Turks had lived 27 years in Ukraine then migrated to the Turkey which they have been seeking to come back though out their life. Some of the interviewees were born Ukraine, but the majority of them were born Uzbekistan which was the first place to migrate.

Identity and sense of belonging

A large part of Turkish society is based on the heritage of the Ottoman Empire, which means some different nationalities are still living in Turkey. Some of them have a various ethnic identity; for example, Kurdish, Arab, and so on. Furthermore, some identities are religiously different; such as Alevi, Christian-Orthodox, and Yezidi. Asking question about identity was the most challenging topic because interviewees had been in three different countries, and it was almost a hundred years they had to leave Ahiska. Analysing the Ahiska Turks identity that Ahiska was an Ottoman Empire's city in that time. Those people were living in Turkish land. They did not need to introduce themselves Ahiska Turks because they are Turks and not necessary to use town name. However, they had forced to migrate Uzbekistan, and they used the first time term Ahiska to differentiate their identity with other people in Uzbekistan. For instance, when they were living in Uzbekistan, they were

residing in a muslim community, but they still used the term Ahiska Turks as their identity. The total number of interviewees are 30, and all of them called themselves as Turks. Furthermore, they used Ahiska and muslim identity to identify themselves when they were in Uzbekistan and Ukraine. For example, interviewee 11, 23 years old male, told that:

“I was born in Ukraine, and I have not been to Ahiska in my life, but I always introduce myself as Turkish. My parents raised me as Turkish. It is my identity; I feel myself as Turkish because I always live according to Turkish culture and muslim rules. I went to school in Ukraine; and have had so many Ukrainian friends. I learnt Russian and Ukrainian language, but I never accept their culture and lifestyle. I have never had a sense of belonging to Ukrainian community because when I come back to home and close door. I am Turkish; my parents are Turkish, and they speak the Turkish language to each other at home; I cannot change this reality.”

It can be derived from this answer that Ahiska Turks have never given up to live Turkish culture in immigrated countries. The majority of them said that they did not use Ahiska to determine their identity until 1989 to migrate to Ukraine. Ahiska, as a term, does not have a meaning to determine their identity. It is only a town name which they had to leave in the beginning of the 19th century. After they had migrated to Ukraine, other groups used the Ahiska to identify this Turks because there are other Turkish groups which have been living in Ukrainian community. When they immigrated to Turkey, Turkish government used Ahiska as a term to identify them because of the same reason in Ukraine. They are not Turkish citizen, and they have been living in foreign country for a while. Turkish government identified them as Ahiska Turks. This discrimination is not about ethnic it is only geographic.

In this research, Ahiska Turks is used to describe Turks who came from Ukraine according to Ukrainian-Turkish Agreement. They are accepted by Turkish authorities, and they have a legal right to immigrate to Ahlat. This makes a difference between other immigrant and Ahiska Turks because Ahiska Turks are seen as Turkish, and they have a Turkish heritage. Most of the interviewees said that they had been abroad, and they come back to their native shore. Moreover, they stated that they were citizens of the

Ottoman empire, and now they wanted to be the Turkish citizen. Interview 8, 77 years old male, said that:

“I have immigrated to twelve different cities and three countries. I come to Turkey as thirteen places to live because Turkey is my home, it is my native land. We did not have a native land when we were in Uzbekistan and Ukraine. I always wanted to come to Turkey. I always have a sense of belonging to Turkey. It was weird because I have not been to Turkey in my life but it was an intense feeling to come to Turkey. I have never had a sense of belonging to Ukrainian or Uzbek society because they were not our country. I had lived about 75 years in Uzbekistan, Russia and Ukraine but I always wanted to come to Turkey, not only me but also all of Ahiska Turks wanted to come to Turkey because we always considered as Turkey our country. We finally got back to our country.”

Another female interviewee, number 20, said that:

“I am an Ottoman Turk, and I protect this identity everywhere through the migration. When we were in Uzbekistan 1989, Georgian Government told us that we are going to accept all of the Ahiska Turks but all of you will be accepted as a Georgian. We did not accept it. Why I will accept it, I am not Georgian; I am an Ottoman Turk. I was born in Uzbekistan and emigrated to Ukraine. I had lived a long time in Ukraine. I have not been to Ahiska in my life, but I always want to back to my native country, which is Turkey.”

Those responses indicate that Ahiska Turks have a strong sense of belonging to Turkish community. They believe that Turkey, as a country, is a new form of Ottoman Empire. They were Ottoman citizens, and they think that being Turkish citizen is the same thing. Through immigration process, they always want to back to Turkey. They did not want to back to Ahiska because Ahiska is a Georgian town now. It does not matter to back to their ancestor city, but it is a matter back to Turk and muslim country. Being Turkish and being muslim are the same thing for Ahiska Turks. When somebody asks them “Who are you?” They prefer to use Turkish and muslim for the

same meaning. From this point of view, religious and ethnic identity can contain each other for Ahiska Turks. However, this argument can be used in non-muslim countries because between Ahiska Turks and other groups in non-muslim countries, Ahiska Turks might be the only muslim and Turk group that could be reason why other people think being Turk and being muslim are the same thing; for example, Ahiska Turks were living in a small village in Ukraine, and they were the only Turkish and muslim group in that village. It is concluded that ethnic and religious identity can be melted in the same pot. They bring together their ethnic and religious identity, but they have never mixed their identity with other non-muslim and non-turkish groups' identity. For example, they had changed three countries, but they never had anything with other cultures. They always protected their culture; for instance, they never let their children marry with other non-muslim and Turkish groups. Interviewee 2, female, stated that:

“I never let my children marry with Ukrainian or Russian girls or boys because they are not muslim and Turkish. I have two sons. One of them was married to Ahiska Turk in our family. The other one is single. I want to have a bride from Ahlat. I hope he is going to get married in here, and he is going to live here with us. I can let him get married a girl from Ahlat because Ahlat is Turkish town and people are muslim here; moreover, we are sharing the same culture. This is crucial for us.”

It is another thing to discuss that Ahiska Turks had lived about 200 hundred years in non-muslim and non-turkish countries. Why did not Ahiska Turks have a sense of belonging to these countries? This question is a key to understanding why people have/have not a sense of belonging to some communities. Ahiska Turks forced to leave their town about 1828. Firstly, they migrated to Uzbekistan. When they went to Uzbekistan, it is also the same in Russia and Ukraine; they were insulted by Uzbek local people. Uzbek residents, who were living around Ahiska Turks, humiliated them by using some bad words, nicknames, or describing them by using their skin colour. Interviewee 7, 74 years old male, told that:

“We immigrated to Uzbekistan via train which is used to use carry animals. When we arrived in Uzbekistan, Uzbek people called us “trene tutunup gelenler” which means people who come

by hold train hand. Furthermore, some people in Uzbekistan and Russia called us “surka”, which means wood. They saw us like useless people or things. They considered us ignorant people that are why they called us “surka”. Especially in Russia, other people called us surka or “corni”. Corni means black because our skin colour is darker than their skin. They used this difference to insult us. People in Russia and Uzbekistan always used some nickname to humiliate us.”

Ahiska Turks were insulted in Uzbekistan and other countries; this is the main reason why these people did not have a sense of belonging to these countries. They did not get integrated into mainstream communities. As a part of these discriminations, Ahiska Turks always live altogether because they could only trust each other in other countries. They protected their culture, language, and religion. They did not find the way to have a sense of belonging to mainstream society. Ahiska Turks made a low interaction with other groups or people in countries they have immigrated because of insults and discrimination. It could be stated that it was safe to be people who share the same cultural background and easy to communicate, understand, and etc.

Conclusion

Population movements have always been one of the prevalent aspects of human life. Movements of individuals and groups from one location to another have been taking place since the origin of man (Brickner, 2013), and migration has emerged as a dominant force throughout the world especially over the last three or four decades. Mobility and individuality are considered as new social drivers in the contemporary era. Because of the migration process, many homogeneous societies have been transformed into multicultural communities in which people from different cultural backgrounds, ethnicities, and religion live together (Martens, Dreher and Gaston, 2010).

People have lived in the diverse societies, and they need to build their identity depending on the social process. In the contemporary era, people create their identity based upon new social changes, social institutions, and innovations. For example, some people use films or video games to identify themselves in diverse countries. However, for some small ethnic

groups; for instance, keep their ethnic background to determine their identity. Globalisation is changing the immigrant accounts of identity development and their adaptation processes to host country drastically compare to the previous generations in contemporary societies (Adler and Gielen, 2003; Portes and Rumbaut, 2006). The main reason for this new kind of way to stay connected to the home country is technological improvements is allowing contemporary immigrants' ability to stay connected with their countries of origin while interacting with diverse cultures in their host country (Arnett, 2002; Kivisto, 2001).

Diversity and globalisation do not have the same effect on all minorities in contemporary societies that small ethnic groups are getting to lose their ethnic background, and they will be part of mainstream society through the social identification process. Modern views on migrants as transgressors, not just of borders, but also of laws and values, draw on deeply held attitudes toward people on the move as disruptive (Papastergiadis, 2010, p. 245).

Migrants take their cultural and social background of themselves. When they meet up other cultures, they might have a chance to exchange their cultures, values, laws, so on. But it is not going to happen for all sub-cultures. The process of the building identity and having a sense of belonging is getting more complicated in contemporary societies because different sub-ethnic groups use different things to create a sense of belonging to mainstream society.

Identity and sense of belonging have also been transformed into different meanings for people today. Some small ethnic groups are also keeping their ethnic background to be together and create their unique sense of belonging to the native country. Sub-cultures are seen as a colour in diverse postmodern societies, and thanks to globalisation and mass communication tools, it is easy to build a hybrid identity. Ethnic identities are considered as a modern way of building an identity. Modernity has focused on the nation-state, and ethnic identity was the primary social structure to build a nation state. Nations were distinguished from each other depending on their ethnic background. On the other hand, postmodernity is mostly using diversity, multiculturalism, and subcultures. The ethnic or religious background is not primary structure to interpret postmodern societies and social institutions.

Ahiska Turks were one of the minor groups in Ukraine, Uzbekistan, and Russia. They immigrated to in three different countries, but they never gave up to identify themselves based on their national background. Having a sense of belonging to host country was not created by Ahiska Turks. They have always differentiated themselves from other ethnic and religious groups in countries they migrated. Their ethnic identity was the main thing to introduce themselves. As contented before, ethnic identity is that people identify themselves based on their ethnic background, and differentiated themselves, from other ethnic groups. Having a sense of belonging is clearly essential to feel an attachment to an ethnic group or groups. All participants were born outside Turkey, but all of them have a sense of belonging to Turkish community. Even their original town which is Ahiska is not as important as Turkish cities now. They have feelings about because Ahiska was an Ottoman city except for that Ahiska does not have to mean for participants. The study also shows that Ahiska Turks did not use “Ahiska” until 1989, they always used only “Turk” to introduce themselves. Migrating from Ahiska is not main things to identify themselves.

The research indicates that Ahiska Turks did not allow their children to get married from host countries’ people. All participants stated not to let his/her child marry a person who is not Turkish and muslim. Arguing that having the same ethnic background of others in the groups allows code switching to take place. This, in turn, becomes one of the reasons behind the choices made in building identity and having a sense of belonging to host country. While not all the participants stated preferences for their children but bride or groom need to share religion, culture and language to definite preferences for their children’s marriage. This argument supports the claim that cultural attachment is crucial for migrant marriage choices (Ruhil and Daing, 2011). In order to protect the groups’ future, getting married with the same ethnic background is essential.

References

- Adler, L. L., & Gielen, U. P. (Eds.) (2003). *Migration: Immigration and emigration in international perspective*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
- Alba, R., & Nee, V. (1997). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration. *International Migration Review*, 31(4), 826-874.
- Anik, M. (2012). *Kimlik ve çokkültürlülük sosyolojisi*. Istanbul: Acilim Kitap.
- Arnett, J. J. (2002). The psychology of globalization. *American Psychologist*, 57(10), 774- 783.
- Brickner, R. K. (Ed.) (2013). *Migration, globalization, and the state*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Erder, S. (1986). *Refah toplumunda "Getto ve Türkler"*. İstanbul: Teknografik Matbaacılık.
- Guest, G., MacQueen, K., & Namey, E. (2012). *Applied thematic analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Guvenc, B. (1999). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hattatoglu, P., & Yakushko, O. (2014). Experiencing the formation of hybrid cultural identities in first-generation Turkish immigrants to the United States. *Journal of Identity and Migration Studies*, 8(1), 27-46.
- Ilgın, C., & Hacıhasanoğlu, O. (2006). Göç-aidiyet ilişkisinin belirlenmesi için model: Berlin / Kreuzberg örneği. *İTÜ Dergisi/a*, 5(2), 59-70.
- Kahani-Hopkins, V., & Hopkins, N. (2002). Representing british muslims: The strategic dimension to identity construction. *Ethnic and Racial Studies*, 25(2), 288-309.
- Kivisto, P. (2001). Theorizing transnational immigration: A critical review of current efforts. *Ethnic and Racial Studies*, 24(4), 549-577.
- Lichtman, M. (2014). *Qualitative research for the social sciences*. London: Sage.
- Longhurst, R. (2003). Semi-structured interviews and focus groups. IN: Clifford, N. and Valentine, G. (Eds.) *Key methods in Geography*, London: SAGE.
- Martens, P., Dreher, A., & Gaston, N. (2010). Globalisation: The global village and the civil society. *Futures*, 42(6), 574-582.
- Martin, D. (1995). The choices of identity. *Social Identities*, 1(1), 5-20.
- Papastergiadis, N. (2010). Understanding hybrid identities: From mechanical models to

complex system. *World Futures*, 66(3-4), 243-265.

Pembecioglu, N. (2012). "Building identities: Living in the hybrid identities. *Scientific Journal of Humanistic Studies*, 4(7), 46-59.

Portes, A., & Rumbaut, R. G. (2006). *Immigrant America: A portrait*. Berkeley: University of California Press.

Rivas, C. (2012). Coding and analysing qualitative data. In C. Seale, (Ed.) *Researching Society and Culture*, (pp. 366-392). London: Sage.

Ruhil A. A., & Daing Z. I. (2011). The contribution of language to the construction of self-identity among young Turkish Australian females." *UNITAR e-Journal* 7(1), 27-38.

Seale, C. (2012). *Researching society and culture*. London: Sage Publications.

Schlesinger, P. (1987). On national identity: Some conception and misconceptions criticised. *Social Science Information*, 26(2), 219-264.

Zeyrek, Y. (2001). *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.

RELIGIOUS TEACHINGS ON SUSTAINABILITY IN THE CONTEXT OF HINDUISM IN BALI*

I Ketut ARDHANA**

Abstract

Indian culture is a dominant influence in Balinese culture. This can be seen at the daily life of the Balinese in terms of their society, culture, economy, and politics, starting from early times and continuing until now. Not only the Hindu religion, but the Buddhist religion too, is practiced in Bali. These two influences strongly characterize the Balinese culture in the context of how they sustain their lives. This paper addresses important questions: First, how can we define the concept of sustainability in the context of a Balinese culture that has been strongly influenced by Indian culture? Second, how do Balinese perceive spirituality and the sustainability of life in their communities, and third, how do the Balinese anticipate the impact of globalization to be able to live in sustainable life, known as *ajeg Bali*? Through my analysis, I create a better understanding of what extent religious teachings on sustainability are predominant in Bali in the context of Hinduism.

Keywords: *Subak, Tri Hita Karana, Tri Angga, Mandala, sustainable life*

*Paper presented at the Asian Conference, *A Call to Dialogue on the Sustainability of Life in the Asean Context*, held by the JCAP (Jesuit Conference of Asia Pacific) at the University of Sanata Dharma-Yogyakarta, from August 8 to 10, 2016.

**Prof. Dr., Udayana University Bali.

Corresponding author/Sorumlu yazar: I Ketut ARDHANA,
Postgraduate Program of Cultural Studies Faculty of Arts Udayana University Jalan Nias 13 Denpasar Bali Indonesia
Phone/Telefon: +08-123-987-5694 **E-mail/E-posta:** phejepsdrlipi@yahoo.com

Date of receipt/Geliş tarihi: 18.12.2016 • **Date of acceptance/Kabul tarihi:** 13.06.2017

Citation/Atıf: Ardhana, I. K. (2017). Religious teachings on sustainability in the context of Hinduism in Bali. *Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies*, 56, 21-41. <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328516>

BALİ'DEKİ HINDUIZM ÇERÇEVESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÜZERİNE DİNSEL ÖĞRETİLER

Öz

Bali kültürü baskın bir şekilde Hint kültüründen etkilenmiştir. Bu durum yüzyılın başından günümüze kadar sosyal, kültürel, ekonomik ve politik açıdan Balililerin günlük hayatlarında görülebilir. Bali'de sadece Hindu değil, Budist öğretiler de deneyimlenmiştir. Bu iki öğretinin etkisi, sürdürülebilir bir yaşamın nasıl devam ettirildiği konusunda Bali kültürünü güçlü bir şekilde yapılandırmıştır. Bu çalışmada açıklanması gereken bazı önemli sorulara yer verilecektir. İlk olarak, sürdürülebilirlik kavramı, Hint kültüründen güçlü bir şekilde etkilenen Bali kültürü bağlamında nasıl açıklanır? İkinci olarak, topluluklarda maneviyat kavramı ve yaşamın sürdürülebilirliği göz önüne alındığında Bali algısının nasıl olduğu ve son olarak da Balililer'in "Ajeg Bali" olarak bilinen sürdürülebilir yaşamı idame ettirebilmeleri için küreselleşmenin etkilerini nasıl öngördükleridir. Bu analiz doğrultusunda, Hinduizm bağlamında dinsel öğretinin sürdürülebilirlik üzerinde ne ölçüde etkili olduğunun daha iyi anlaşılması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Subak, Tri Hita Karana, Tri Angga, Mandala, sürdürülebilir yaşam*

EXTENDED ABSTRACT

Since in the beginning of the first century, Bali has been influenced by the Indian culture. This can be seen in daily life in social culture and in the economy and politics. Nevertheless, Bali had already its own local culture before the coming of the Indian or Indic culture, the well-known adat (customary law). The adat, or desa pakraman, is still alive at present and continues to be it was and what it is: local values used to anticipate any negative impact on Balinese culture. This indigenous culture can be seen more fully in the northern and eastern parts of Bali, particularly in the mountainous regions such as the villages of Tenganan and Trunyan.

Hinduism and also Buddhism have been practiced in Bali. These two influences have strongly characterized Balinese culture in the context of how the Balinese maintain their lives in the context of sustainability. Further, Bali has also been influenced by Chinese culture, which has strengthened Balinese culture: as can be seen in a Hindu Temple in the village of Batur: a Chinese God is also worshiped there.

From prehistoric times until the beginning of the first century, it is well-known that Bali was influenced by other cultures, mainly Indian and Chinese culture. Due to those foreign influences on the indigenous Balinese culture, Bali is often called a multicultural society, in which many influences have affected its culture. Although Bali is a multicultural society, by ethnicity, the residents of the island of Bali are mostly of the Balinese, approximately 80 percent of the population.

In later periods, particularly in the classical period of Balinese history, from the ninth to the fourteenth centuries, Bali was strongly influenced by other neighboring regions, such as Java, evidence of whose great traditions, Kediri and the Majapahit, can be found in the present day Bali. In classical Balinese history, we can see the persistence of indigenous Balinese culture, in such contexts as the Tri Hita Karana, in which the Balinese hold a balance between the material (sekala) and non-material (niskala) worlds. The notion of Tri Hita Karana is the three ways to get happiness, through the harmony and togetherness of the activities of people. The three elements of Tri Hita Karana consists of parhyangan, the harmonious relationship between farmer and God, implemented through rituals in rice fields; pawongan, meaning

the harmonious relationship among farmers as members of a subak, with the implementation of the regulations (*awig-awig*) of a subak; and the third element is *palemahan*, presenting the harmonious relationship between farmer and environment, implemented through the maintenance of the rice field terrace. Currently, there is growing awareness among the Balinese of the adaptation of Balinese Hindu philosophy, not only in the *Tri Hita Karana*, but other Indian or Indic lessons as well, which are considered to be foundational for sustainable development. This can be seen in the traditional Balinese irrigation system, called the subak. Subak in Bali is a symbol of the implementation of the *Tri Hita Karana* philosophy, developing the cultural landscape of Bali Island. Due to the position of subak as the keeper of Balinese culture, the international world heritage institution, UNESCO, acknowledged subak as a world cultural heritage in 2012. Through the implementation of *Tri Hita Karana* philosophy in the subak, the subak system in Bali will be expected to be sustained nowadays and in development in the near future.

Through this description, we can see how the Balinese have successfully maintained their culture, although many influences have affected their daily lives. There are some crucial issues that currently have developed in how foreign influences in the context of religious teachings has affected Balinese daily life in terms of sustainability life. There are some necessary questions addressed in this paper: First, how can we define the concept of sustainability in the context of Balinese culture, which has been strongly influenced by the Indian culture? Second, how are the Balinese perceptions regarding the concept of spirituality and the sustainability of life, expressed in communities? Third, how do the Balinese anticipate the impact of globalization to be able to live a sustainable life, called *ajeg Bali*? Through this analysis, we create a better understanding of the importance of the role of religious teaching in sustainability in the context of Bali Hinduism.

Introduction

From the historical perspectives, the Hindu ideas on astrology or cosmology have already existed in the Western part of India in the 3th C. The spread of Indian ideas has occurred a long time in Southeast Asia. Heine-Gelden (1956, p. 1) notes that these ideas spread to other parts of Southeast Asian region, to Java in the early of Century, and later to Bali. Until now, Bali is the only one that remains as a Hindu mosaic in Southeast Asia. In Bali, the Hindu religion is called also as, Water religion “*Agama Tirta*”. The meaning of water or “*Tirta*” refers to the River of Sindhu in India and means water. There is a close relationship between the Sindhu and Hindu. It is considered that there is an integrated element that can unite the idea of archipelago or *Kenusantaraan*. This also means that it can integrate the Hindu adherents in the Indonesian archipelago, based on the philosophy of *Bhineka Tunggal Ika* (unity in diversity). These Indian ideas are very significant in the present day Balinese daily life (Ardhana, 2012), and even become evidence strongly in the formation of Balinese identities (Ardhana, 2011c). These ideas, for instance, can work together in paralell between macro-cosmos and micro-cosmos. On top of this, these ideas spread to the regions in a peaceful way (Villiers 1993, p. 44; Sardesai 1997, p. 17).

From the archaeological and historical notes, we know that the social cultural relationships between India, China, and Southeast Asia had lasted in a long time in the past of Southeast Asian history. Both Indian and Chinese cultures have dominantly influenced the identity of local people in the region. This we can see in the everyday life of the people in the regions in terms of social, religious, and cultural aspects. Both two cultures have strengthened indigenous cultures in Indonesia which starting from Java and later on to Bali. The establishment of the early Hindu kingdoms in the country starting from Kutai in East Kalimantan in the 4th century, and in Tarumanegara (West Java) in the 5th century, while in the Central Java in the 7th to 8th century. At that time, all of the Hindu lessons were in Sanskrit and Pallawa writings. So, it was hard to understand the contents of the Hindu lessons for the common people. It was until the spread of the Hindu kingdoms to East Java, in which many Hindu lessons had been transformed to the Old Javanese languages or the Kawi Language. Hindu developed in East Java in the 9th to 11th centuries. And finally it spreaded over the outer Java-- particularly in western parts of the present day Indonesia-- in the 14th

century, after the dominant power of Majapahit. It seems that the concept of Balinization becomes stronger and the concept of Indianization is still on-going process in facing the dominant power of the Indonesianisation where the government has already introduced the *Bhinneka Tunggal Ika*, “unity in diversity” to protect the minority groups, likee Hindu and Buddhist

In the context of the Indonesian history, particularly since the Indonesian independence in August 17, 1945, the issue of local culture from the Hindu-Javanese heritage by Indonesian’s founding fathers as a basic foundation of the country, is the so-called the Pancasila. The five basic principals of Pancasila have been successful to inspire national unity. The word Pancasila originally comes from Indic word or Sanskrit, meaning the five principles of the Indonesian state, in which the well-known motto of the Indonesian Republic, “*Bhinneka Tunggal Ika*”. It comes from Indian word as well, usually translated as unity in diversity. The motto was created by one of the foremost Hindu-Javanese poets, Mpu Tantular, in his work on *Kakawin Sutasoma*, a fourteenth century Buddhist epic, canto, (CXXXIX, 5) a famous work written in the heyday of the East Javanese kingdom of Majapahit.

Rwaneka dhatu winuwus wara Budha
Wiswa Bhibeki rakwa ring apan kena pawanosen
Mangkang Jinatwa kalawan Siwatatwa tunggal
Bhineka tunggal ika tan hana dharma mangrwa

It is often said that the eminent Budha and Shiwa are two different essences. Indeed, they are difference from each other at a quick glance (Ramstedt, 2004, p. 1). Therefore it can be said, that there are not many truths, but there is the only one truth. In Bali, In Goa Gajah temple complex there are two statues of Buddha, located on the banks of the river Petanu.

1. The Concept of Sustainability and the Role of My Faith in the Sustainability of Life

The *Usana Bali* and the *Babad Pasek* particularly in the era of pre-Majapahit to the Balinese beliefs and religion, there is a myth says that the Mount of Mahameru already brought from India to Bali. In other words, Certain elements of the Indic cultures have been absorbed and adapted as the Balinese cultures, or Balinization. Certain rituals on ancestors have already existed

in Bali and megalithic culture also continues to happen in relation with the establishment of the Balinese or Hindu temples and palaces. These big influences particularly in social-economic and political aspects have existed as collective memories of the people in the region. Even though, it is unclear, the way in which the Majapahit kingdom had influenced the region.

For the Indian names or influences we can see in the inscriptions particularly in the architecture arts of Southeast Asia which described the Indic regional style arts. In addition to this, the Indian influences give scientific concepts on the development of Southeast Asian, especially in relation to the ability to live in a sustainable life. However, it is important to note, that before Hindu influence arrived in the region, in Bali for instance, the Balinese had their own beliefs and a way of interacting with nature, known as a harmonious life with the nature. The statues worships on Goddess in India can be seen in Bali in the form of stones, namely the God of Surya or Sun. In the old Balinese myth, four Gods have tasks to protect four directions in the forms of God of Kosika, Garga, Metri, and Kurusia. Despite this, in the process of Hinduization, these Gods get the new names: Kosika for Iswara, Garga for Brahma, Metri for Mahadewa, Kurusia for Wisnu, Pretayala for Shiwa, and Canting Kuning for Uma (Gust, 1994, p. 14). In addition to this, there are some Indian words transferred to the Balinese words, including Kasa for Srawana, Karo for Bhadrawada, Katiga for Asuji, Kapat (Kartika), Kalima (Margasura), Kanem (Posya), Kapitu (Magha), Kaulu (Phalguna), Kasanga (Cetra), Kadasa (Wesaka), Apit Lemah (desta) Jyestha, and Asadha (Apit kayu sada) (Pink, 1993, p. 61).

Communality is an important feature for Balinese society. The Balinese culture, before the coming of Indianization or Hinduization (see: Mabbett, 1977), has already known to cover customary law on land in terms of wedding ritual as well as land ownership (Villiers, 1993, p. 44). This law has regulated social works in the context of democratic ways. They believe that the Goddess and the evils are in big trees, volcanoes, forests, and lakes. This belief connects with the beliefs on harmony between God, Man, and Nature. In relation to the sustainable life, in Trunyan (East Bali, called as the “Bali Aga”, “Bali Mula”, or “Bali Asli”), for instance, according to the oral tradition, there is an *adat* regulation (customary law) saying that who cut a tree (candlenut tree), he or she must plan it again (Cf. Ardhana, 2014). Broadly speaking, the customary law has been practiced not just

in rural areas, but also in urban areas. Every Balinese person is a member of a customary neighborhood organisation (*banjar*). Through this lower institutional structure, beliefs and values systems are kept, socialised and practiced. Some beliefs from the old days are, not surprisingly, still being practiced today. It is important to note that there are several advantages if a *desa adat/ banjar* could build and manage a sustainable program, including: (i) no land will be released to non-Balinese ownership (aspect of *Palemahan* of *Tri Hita Karana*); (ii) job opportunities will be mostly available to the community and control for future development is still in the hands of local people (aspect of *Pawongan* of *Tri Hita Karana*); and (iii) the benefits from the development program remain in the community. As a result, it can be used for enhancing the Balinese-Hindu cultural activities and religious ceremonies (aspect of *Parhyangan* of *Tri Hita Karana*).

In addition to the statue of Buddha, this temple has a statue of Ganesha, Lingga, Guard, Fountains, and Hariti. It shows that Ciwa and Buddhist faiths can coexist peacefully. We can see below (Ardhana and Wijaya, 2015).

Figure 1: Lingga in Goa Gajah Temple

According to Eiseman (2000, p. 357) *lingga* is the symbol of Siwa as recycler of life and it is phallic in shape. The meaning of *lingga* is an abstract oranic representation of the India or Hindu deity, Siwa, used for worship in temples, smaller shrines, or as self-manifested natural objects. In traditional Indian society, the *lingga* (*lingam*) is seen as a symbol of the energy and potential of Shiva himself. The *lingga* is often represented alongside the *yoni*. The *yoni* (Sanskrit word, literally “origin” or “source”), a symbol of the goddess or of Shakti, female creative energy. The *lingga* and *yoni* were used to communicate with God and ancestors in religious

ceremonies. In the political aspect the function of *lingga* was to celebrate glory events since the enemies had been defeated and in the social, cultural and economic aspects the ceremonies for *lingga* and *yoni* are aimed to pray for God. According to the Balinese local tradition, the holy water that had been watered through the *lingga* and *yoni*, it would later be used to sprinkle the rice fields due to failure of the harvest (Ardhana, 2011a). By sprinkling the holy water in the rice fields, they believe that they will be able to anticipate any threats caused by natural disasters, and also by other attacks. Eiseman (2000, p. 359) argues that the ceremony is a general purification of the village and its deities. From this picture, it can be said, that *lingga* and *yoni* ceremony and the *Melasti* ceremony in the Hindu lessons have some meaningful ideas to provide the sustainable life for the better future times

Bali's oldest and most complex example of the Subak rice terrace system of agriculture we can see in Jatiluwih Rice Terraces. It is situated in the region of Tabanan and this site is among the most striking examples of terraced agriculture in the world. The Subak is farmers managed irrigation system which has an irrigation water source, irrigated to certain compound of rice fields, and has a particular temple. The main water source is fountains, where underflow water wells up. The water is conducted to rice terraces through tunnels dug inside volcanic rocks, or by bridging bamboo pipes over small valleys. Water is indispensable not only for supplying water to rice fields, but for people's daily activities. Each irrigation channel is managed by a community called a Subak. The Subak is autonomy traditional institution. The Balinese have practiced the traditional irrigation for 1000 years, based on the evidence of inscription of *Pandak Bandung* at year 1071 (Windia, 2015, p. 1). Since the establishment of subak system, the subak has been developed in relation with the developing of the society around subak area. Windia (2015) refers to Pusposutardjo (1975) argues that subak system as a socio-cultural institution is always to be transformed related with the transformation of the society including the government policy. The Subak system has been changed concerning with the organization structure. This time has been established the coordination board of subaks at some regencies. Windia (2015, p. 1) adds that the subak is farmers managed irrigation system which has an irrigation water source, irrigated to certain compound of rice fields. Windia describes the overlap between the village boundary and Subak in Bali as follows:

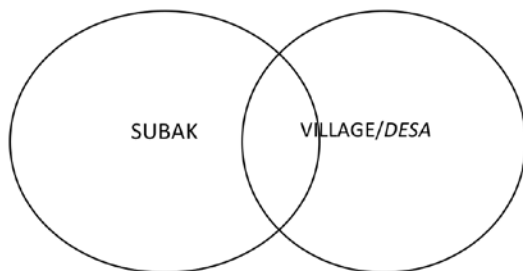

Figure 2: Overlap between the village boundary and Subak in Bali.
(Windia, 2015, p. 69)

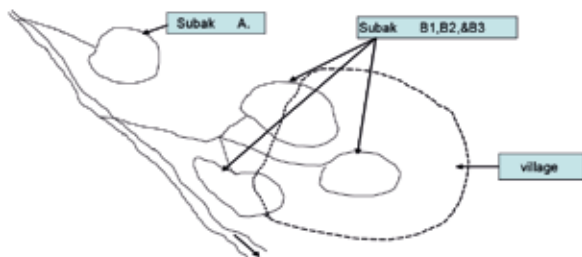

Figure 3: The existence of subaks and their coordination.
(Windia, 2015, p. 71)

Aside managing irrigation water, the most important thing found in subak system is ritual ceremony activities. The subak (*Kelihan Subak*) is responsible for managing irrigation, coordinating the planting of seeds and the transplanting of seedlings so as to achieve optimal growing conditions, as well as for organizing ritual offerings and festivals at the subak temple. All members are called upon to participate in these activities, especially at feasts honoring the rice goddess Sri. This is a traditional institution which regulates the construction and maintenance of waterworks, and the distribution of life-giving water that they supply. In addition to this, the Subak is autonomous traditional institution in Bali and has a particular temple or socio-religious character. As Staab (1997, p. 21) refers to Geertz (1972) as follows:

Thus the subak is at once a technical unit, marked out by the collectively owned dam and canal; a physical unit, an expanse of

terraced land with a defined border around it, and a social unit, a corporation consisting of people owning land in that expanse, serviced by the dam and the canal. It is also, as we shall see, a religious unit (Staab, 1997, p. 21).

The Balinese believe that all living things have their own spirit and the people must respect it. A Balinese printed-calendar (which almost all Balinese have at least one copy of) is consulted to determine the best day to do a certain thing or commence a certain practice (see Eiseman, 1989). This *Tumpek Wariga* is celebrated every 210 days or 6 months of the Balinese calendar. *The Tumpek Wariga* contains external and internal meaning for the Balinese. *Wariga* is the name of seventh *wuku* in Balinese calendar. Besides, it is also a term to determine the appropriate or inappropriate day to have a ceremony or activity in Hinduism (Eiseman, 2000, p. 172).

The *Tumpek Wariga* is also called *Tumpek Bubuh*, because the offerings contain *bubuh* (porridge) such as *bubuh sumsum* (porridge made using refined flour) (cf. Pink, 1993). The Balinese have ritually also a special ceremony to beg any prosperity for vegetations. The *Tumpek Bubuh* or devoted to Sanghyang Sangkara, Lord of all food plants when blessing ceremony is given to them for good crops and products, held at every plantation and farm in Bali. That belief does not prevent them using the living things. If they want to do so, it is customary to do so on specific days, as we can see in the celebration of the *Tumpek Uduh* or *Tumpek Pengatag* (*Tumpek Bubuh*). Through the celebration of the *Tumpek Pengatag*, it has a profound meaning in order human beings love the nature that has sustained their life. On that celebration, the moment of love and affection to nature is directed to the plants. It can be said that the Balinese play an important role in providing life for human. In committing the ceremony, the *bubuh* is smeared on the tree bark as a symbol of fertilizers (the proper food for vegetation). This is considered as one of local genius wisdom in Bali (Eiseman, 2000, p. 181-182)

2. The Hinduism Teachings on Sustainability

The Balinese strongly preserve and maintain traditions. I will discuss several traditions including Tri Hita Karana and Tri Mandala as follows:

2.1. Tri Hita Karana

In Bali for instance a relatively new element in the context of world division is the concept of *Tri Hita Karana* which is originated from the Hindu lesson. It can be seen at the values system known as *Tri Hita Karana* (Three sources for a harmony in life) provides an ideal concept for sustainable development. The notion of *Tri Hita Karana* is the concept of stability in Bali is strongly related to that of equilibrium between man and man, between man and nature and also between man and his God. This concept is actually rooted in the Hindu religion, where it is expressed in Sanskrit.

Tri Hita Karana consists of *parhyangan*, *pawongan* and *palemahan*. The concept of *Parhyangan*, meaning that the aim of living on earth is to reach peace and prosperity (*moksartham jagathitaya caiti dharma*). It will create tolerance and human dignity in terms of differences of religion, race, ethnicity and language, or *rwa bhineda*. It emphasizes that the harmonic relationship between human and God (*Parhyangan*), between people and society (*Pawongan*), and between human and environment (*Palemahan*).

Tri Hita Karana concept is actually rooted in the Hindu religion, where it is expressed in Sanskrit. *Tri Hita Karana* is a three ways to get happiness, through harmony and togetherness of the people's activities. The three components of *Tri Hita Karana* are: *parhyangan* aspect that presenting the harmonious relationship between farmer and God, implemented through some rituals in the rice fields. In addition to this, the concept of *Parhyangan*, meaning that the aim of living on earth is to reach peace and prosperity, called *moksartham jagathitaya caiti dharma*. This means to create tolerance and human dignity in terms of differences of religion, race, ethnicity and language, called *rwa bhineda*. In this context the people understand each other regarding their strengths and weaknesses, are responsible for any risks and try to understand all. As well, the people try to avoid any conflict that could happen not only at present but also in the future. Windia (2015) explains that *Subak* activities in Bali, are symbol of implementations of *Tri Hita Karana* philosophy. The *Subak* develops the cultural landscape of Bali Island. Therefore, the *Subak* has been regarded as the keeper of Balinese culture by implementing *Tri Hita Karana*. The international world heritage institution, the UNESCO has acknowledged the *Subak* as world cultural heritage, since year 2012. Through the implementation of *Tri Hita Karana*

philosophy in the Subak activities, the subak system in Bali will be expected to sustain today and future development.

One of the components of *Tri Hita Karana* is *pawongan*, through the harmonious relationship among farmers as subak's members, with the implementation of subak's regulation (*awig-awig*). The concept of *Pawongan*, originated from the word "Wong" or people. People should learn to think about good things (*wanacika*); to speak about good things (*wacika*) and; do good things (*kayika*), called *Tri Kaya Parisudha*. The people should learn how to avoid cruelty or criminality or *Tat Twam Asi*. This means also that people should be able to reflect ideas, willingness and flexibility and work in good ways in order to create solidarity among themselves. People should learn to think about good things (*wanacika*); to speak about good things (*wacika*) and; do good things (*kayika*). It is called *tri kaya parisudha*. In this meaning the people should learn how to avoid cruelty or criminality, called *tat twam asi*. This means also that people should be able to reflect ideas, willingness, flexibility and work in good ways in order to create solidarity among themselves. The third notion explains how to live side by side in the context of togetherness and tolerance due to the same fate or *paras paros salunglung sabayantaka*, meaning that people will not only destroy other people, but also nature, called *amuduhkna ajnyana sandhi*. Each group in the community should learn to live side by side in cooperation and solidarity, solve any problems in a peaceful way and respect traditions and cultural heterogeneity (Adiputra, 2009, p. 41-42). Based on the concept of *Tri Hita Karana*, the Balinese try to maintain a peaceful life not only in terms of Balinese and Balinese, but also between the Balinese and other ethnic groups such as the Javanese, the Sasak, the Madurese, the Timorese, and other ethnic groups in Bali.

The last component is *palemahan*, presenting the harmonious relationship between farmer and environment, implemented through the rice field terrace maintenance. *Palemahan* means how to live side by side in the context of togetherness and tolerance due to the same fate or *paras paros salunglung sabayantaka*, meaning that people will not destroy other people and nature (Windia, 2015, p. 1).

There is a close relationship between religious philosophy and a space orientation in the Balinese traditional architecture namely among space

of the God, man, and devil, called *Tri Angga* (*swahloka* or upperworld, *bwahloka* or middleworld, and *bhurloka* or underworld). The concept of *Tri Angga* locates very closely with the spiritual compass consists of nine directions called the *Nawa Sanga* or the *Sanga Mandala*. *Tri Angga* or *Tri Loka* concept explains the special hierarchy in the context of (upperworld, middleworld, underworld). In the Balinese architecture, it can be explained as follows: *Tri Loka (Tri Angga)* is to the spatial orientation.

The *Nawa Sanga* or the *Sanga Mandala*, is the existence of the spiritual poros.

Puseh, Pusat	Centre	Semua warna/ All colours	Dewa Siwa
Kaja, Utara	North	Hitam/ Black	Dewa Wisnu
Kaja Kangin, Timur Laut	North East	Biru/ Blue	Dewa Sambu
Kangin, Timur	East	Putih/ White	Dewa Iswara
Kelod Kangin, Tenggara	Southeast	Violet	Dewa Maheswara
Kelod, Selatan	South	Merah/ Red	Dewa Brahma
Kelod Kauh, Barat Daya	Southwest	Orange	Dewa Rudra
Kauh, Barat	West	Kuning/ Yellow	Dewa Mahadewa
Kaja Kauh, Barat Laut	Northwest	Hijau/ Green	Dewa Sangkara

Figure 4: The cosmological orientation consists of eight cardinal directions and its centre. (Ardhana, 2012, p. 26-27)

Each direction is symbolized by the Gods and their colors. Therefore, it can be said that these indigenous concepts were strengthened by the process of Indianization or Hinduisation included the heritage of the Austronesian language which took place in the Indonesian archipelago during the first century A.D. The traditional ruler, called the *raja*, for instance, conducted his policy on the holy pattern or *Asta Brata*. As Friederich notes as follows: “A king is to have the accomplishments of the eight gods of the points of the compass-viz, Indra, Yama, Surya, Chandra, Anila, Kuwera, Baruna, Agni”

(According to Ramayana, *lontar*¹ leaf 181, see: Frederich, 1959, p. 18). All of these elements have shaped the idea of power in Balinese society, with centred the raja, who resided in the *puri* (palace) and they have influenced Balinese politics up to the present day. It is important to look at Mertha Sutedja argument on how he argues that: The king without the priest is destroyed, the priest without the king is broken, the king without the people is dead (I Wayan Mertha Sutedja, 1978, p. 10). From this description, it can be seen that the raja and the priest or *bhagawanta* held strong position in traditional Balinese society.

This means also that the aspect of human security is related to the protection given by the king in the name of God. It is not surprising, that every compass of the Balinese realm is represented by God, like the North by the God Visnu; the East by the God Iswara; the South by the God Brahma; the West by the God Mahadewa and; the Centre by the God Shiva. Under the watch of these Gods and the King as the representative of God on earth, the Balinese perceived themselves secure from any disturbance either *Skala* or *Niskala* (Material or Immaterial).

The concept of architecture is the manifestation of stabilization amongst God, man, and nature. The size of the building built by the Balinese has a direct relation with the size of its body. This means that the Balinese divide their world into three parts in relation to the concept of (*Sanghyang Jagad* or God), macro-cosmos (*Buana Agung*), and the world or micro-cosmos (*Buana Alit*) (Tarnutzen, 1993, p. 181). In this context the holy mountain is as the place for the Gods, in which this concept seems stronger in the pre Hindu era. The Indic culture has come effectively in Bali. According to the Brahman lesson, the earth consists of a continent circulated and centred called the *Jambu Dwipa*, surrounded by seven continents and seven seas. Outside the last sea, there is a circle of mountains. In the centre is the *Jambu Dwipa*, located in the mountain of *Meru*. It is a similar to the the Buddhist lessons, in which the idea of earth is *Gunung Meru*, Meru mountain, as the centre of the world (Heine-Geldern, 1956, p. 2). The Mount Agung or *Gunung Agung* for instance as the highest volcano in Bali, in which in the

¹ *Lontar* is a book inscription, often written in Kawi or Old Javanese; the text is scratched upon the leaves of the *lontar* palm and the book is bound with boards on either side by strings that pass through holes in the leaves; the books and their texts are considered sacred. (Eiseman, 2000, p. 357).

Balinese perspective, is considered to be a holy mountain. This concept is similar to the Indian concept of Mountain.

Tri Loka	Swah Loka	Bhwah loka	Bhur loka
Three places	Atmosphere	Lithosphere	Hydrosphere
Tri Angga	<i>Utama</i> (upper world)	<i>Madya</i> (middle world)	<i>Nista</i> (under world)
Three divisions of the world	<i>Tinggi / atas</i> (upper)	<i>Tengah</i> (middle)	<i>Bawah</i> (under)
	head	body	foots
Universe	Atmosphere	Lithosphere	Hidrosphere
Earth	<i>Gunung</i> (mountain)	<i>Daratan</i> (land)	<i>Laut</i> (sea)
Village	Temple	Village community	Sea

Figure 5: Similarities of Division between Human Being and the Cosmos. (Ardhana, 2015, p. 46; Tarnutzen, 1993, p. 181)

The size of the building built by the Balinese has a direct relation to the size of the body. If someone will build a house, he/ she should ask to the priest regarding the sizes of house that he/ she will build. The priest will refer to certain Balinese literature or *lontar*, called the *Lontar of Kosala and Kosali*. They believe that in this *lontar*, since if he/ she cannot follow what the *lontar* says, and then he/ she will have many difficulties in his/ her life and families. In addition they indeed need stability in their lives and protection against the disturbances of an uncertain existence. Until at the present time, the Balinese still appreciate what the *lontars* say (see also: Ardhana, 2012).

2.2. Tri Mandala

The Tri Mandala concept divides space into three categories:

(i) *Utama mandala* consists of holy/sacred space (e.g. temples where Balinese pray to God, and beaches where Balinese carry out purification rituals);

(ii) *Madya mandala* related to space for human inhabitants (e.g. residential area, public building and other facilities); and

(iii) *Nista mandala* is space for nature (back/front yard, open space or park, forest, rice-field, and other agricultural land).

In recent time, the implementation of the concept of *Tri Mandala* gives some impacts, that roughly only one third of space can be occupied by human inhabitants. This is for residential area, business and industrial areas, and other physical development. The two thirds are maintained for holy or sacred places, and natural environments, though necessarily not in an equal balance. The development programs in Bali should respect the local space division concept of *Tri Mandala*, including avoiding sacred mountains, lakes, beaches, land, and river or water sources. This is relevant to the sustainable development as suggested by the local government policy, known “*Ajeg Bali*”. The idea of *Ajeg Bali* (enforce) Bali appeared late 1990s. It was transformed into the concept of spirit *Ajeg Bali* in mid-2002. One year later (2003), a few months after a bomb blast in October 2002 in Legian, the concept of “*Ajeg Bali*” turned into the *Ajeg Bali* as a movement. This mainly occurred under the leadership of Ida Bagus Oka, when he was as Governor of Bali (years 1988-1998). This can be seen at the development of Bali Nirwana Resort (BNR), which was near to the area of Tanah Lot Temple. From the archeological and historical perspective this is a temple, built in the 15th century. The peak of protest emerged in October 12, 2002, when a bomb explosion in Legian which later proved to be performed by hard-line Islamic terrorist groups (See further: Ardhana and Wijaya, 2015). The Balinese reacted to the explosion, not in term of criminal actions, but by praying to God. As Vickers argues (1989, p. 131) that:

“Everywhere Balinese were rethinking what it meant to be Balinese, and putting up ritual and artistic defences against new chaos. On top of natural disasters came a total dislocation of everything around which Balinese had previously organized their lives: the states, villages, temples and rituals”. (Vickers, 1989, p. 131).

In addition to this, the distance of new tourism development from an existing temple should follow a certain temple holy radius as under the religious decree (*bhisama*) of Hindu Religious Council of Indonesia (Parisada Hindu Dharma Indonesia or PHDI). This holy radius varies between temples, according to temple’s status rank, as stated in PHDI Decree No. 11/Kep/I/PHDIP/1994. Therefore, to support this, regional government is advised to provide precise information about land use arrangements (at local governmental level) which outline the position of holy or sacred areas,

human habitation, inclusion of other developments, and areas of natural environment including forests, parks and beaches. The latest Geographical Information System (GIS) technology can be used to develop database of site values and constraints. With consideration of any other factors such as tourist attractiveness and natural resource availability, then, it can be used to determine possible tourist resort areas that may be developed in the future (Ardhana and Wijaya, 2015).

Conclusion

From this description it can be said, that the Balinese has their way of life on how to respect the sustainable life for the next generation, based on the Hinduism lessons that already rooted in a long process of its history. This can be seen at the prehistoric, classical up to the modern times. The Indian or Indic culture that has strongly influenced the Balinese culture in fact gives a major contribution in creating the modern Balinese culture. The Hinduism or Indian culture has been adopted and has been transformed into the local Balinese culture or Balinization, in which in turn this becomes a significant in the contexts of the present Balinese culture.

However, Bali had its own local culture before the coming of the Indian or Indic culture, well known as *adat* (customary law). Until at the present time, the *adat* regarding the *desa pakraman* is still alive. The Balinese *adat* is alive and actually what it was and what it is, is still considered to be local values in anticipating any negative impacts on the Balinese culture. This becomes a model if someone wants to look closely at how the Balinese's experience of living in a sustainable context. The daily life of the Balinese, do hold a balance between the material (*sekala*) and non-material (*niskala*) worlds. Nowadays, there has been a growing awareness among the Balinese to adopt Balinese Hindu philosophy -such as *Tri Hita Karana*, *Tri Angga*, and *Tri Mandala*- as a basic consideration for the sustainable development. The notion of *Tri Hita Karana* is a three ways to get happiness, through harmony and togetherness of the people's activities. The three elements of *Tri Hita Karana* are consists of *parhyangan*, that presenting the harmonious relationship between farmer and God, implemented through some rituals in the rice fields. The second element of *Tri Hita Karana* is *pawongan*, meaning through the harmonious relationship among farmers as subak's members, with the implementation of subak's regulation (*awig-awig*).

The third element is *palemahan*, presenting the harmonious relationship between farmer and environment, implemented through the rice field terrace maintenance.

The Subak activities in Bali, for instance, which can be considered as a symbol of implementation of *Tri Hita Karana* philosophy. Due the Subak develops the cultural landscape of Bali Island, therefore, the Subak has been regarded as the keeper of Balinese culture by implementing the *Tri Hita Karana*. The UNESCO has finally acknowledged the Subak as world cultural heritage, since year 2012. Through the implementation of *Tri Hita Karana* philosophy in the Subak activities, the subak system in Bali will be expected to sustain today and the future development. The Subak as the traditional irrigation system in Bali and also as a socio-cultural institution has some strongholds. However, the weakness of the subak organization is that it is not strong enough to protect itself from the external interventions namely from the government and investors. There is indeed a need to introduce some economical and technological activities in subak irrigation system in order to encourage subak incomes to strengthen the unity among subak members. In addition to this, in terms of the natural environment and cultural or heritage issues, sustainable development in Bali should conserve the environment through prevention, improvement, and restoration.

Aside from these concepts, there are still several concepts of the Balinese philosophy regarding the sustainable development namely the *Melasti* ceremony, the building of a house based on the *Lontar Kosala-Kosali*, and the significant role of the *desa adat (Desa Pakraman)*. Through these concepts it is expected that the Balinese can maintain and preserve their culture toward the sustainable development in Bali.

References

- Ardhana, I. K., & Wijaya, I. N. (2015). *Indian influences on Balinese culture: The role of Hinduism and Buddhism in present day Bali*. Paper presented at the International Seminar on “Thai-India History and Cultural Relationship” Room 105, Mahachulalongkorn Building, Chulalongkorn University Organized by the Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, May 26-27.
- Ardhana, I. K. (2012). *Cultural relationships between India and Indonesia: Viewing from the Collective Memories*. Paper presented at the India-ASEAN Academic Seminar on “India and Indonesia-Shared History & Culture and Opportunities for Deepening People to People Contacts held by Indian Embassy in Jakarta, Cultural Consulate of India in Denpasar and University of Udayana, in Denpasar Bali, 30 October.
- Ardhana, I. K. (2011a). *Tourism and community security in Bali: A social and cultural perspective*. Paper presented in the Conference and General Assembly of IFSSO, “Social Science Perspectives on Human Security” in Lyceum of the Philippines University (LPU), Batangas City, the Philippines, November 8-11.
- Ardhana, I. K., Sunaryo, F. X., Sulandjari, I. P. G. S., Putra, I. B. G., (et al.). (2011c). *Masyarakat Multikultural Bali: Tinjauan Sejarah, Migrasi, dan Integrasi*. Denpasar: Pustaka Larasan and Jurusan Sejarah Fakultas Sastra Universitas Udayana.
- Eiseman, F.B. Jr. (2000). *Bali: Sekala & Niskala: Volume I, Essays on religion, ritual, and art*. Bali: Periplus Editions (HK) Ltd.
- Frederich, R. (1959). *The civilization and culture in Bali*. Calcutta: Susil Gupta Private Ltd.
- Gullick, J. M. (1982). The condition of having a raja: A review of Kerajaan by A.C. Milner. *Review of Indonesian and Malayan Affairs*, 16(2), 109-129.
- Mertha, S. I. W. (1978). *Dasar-Dasar Kepemimpinan Tradisionil di Bali*. Denpasar: Sumber Mas Bali.
- Gust, H. (1994). *Der Balinesische Hinduismus in Geschichte und Gegenwart*. Master Unpublished Thesis. Passau: Universitat Passau.
- Heine-Geldern, R. (1956). *Conceptions of states and kinship in Southeast Asia*. Ithaca-New York: Southeast Asia Program Department of Asian Studies.
- Pink, P. W. (1993). *Wariga: Beitrage zur Balinesischen Divinatiosliteratuur*. Berlin/Hamburg: Dietrich Reiner Verlag.
- Ramstedt, M. (2004). Introduction: Negotiating identities-Indonesia Hindus’ between local, national and global interest. In M. Ramstedt (Ed.), *Hinduism in modern Indonesia: A minority religion between local, national and global interests*. Oxford: Routledge Curzon.

Reuter, T. (2008). *Global trends in religion and the reaffirmation of Hindu identity in Bali*. Australia: Monash University Press.

Sardesai, (1997). *Southeast Asia*. Los Angeles: University of California,.

Staab, C. (1997). *Balinesische Dorfgemeinschaften und ihre Bewertungen in der Literatur (Passauer Beiträge zur Südostasienkunde)* Passau: Universität Passau.

Tarnutzen, (1993). De Andere Bali II: Urbanisierung auf der Insel der Gotter. *Geographica Helvetica*, 48.

Vickers, A. (1989). *Bali: A paradise created*. Ringwood, Vic: Penguin.

Villiers, J. (1993). *Südostasien vor der Kolonialzeit*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

Windia, W. (2015). *Implementation of Tri Hita Karana philosophy for the sustainability of subak irrigation system in Bali, Indonesia*. Paper Presented at ICCROM-CHA (Korea) Annual Conservation Forum 2015 in Bangkok, 14-16 December.

DİLSEL KOD VE GÖSTERGE ARAYÜZÜNDE 'ZENGİN' VE 'FAKİR' İNŞASI: BİR YERLİ TELEVİZYON DİZİSİNİN ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Emel KÖKPİNAR KAYA*

Öz

Bu çalışma temel olarak bir yerli televizyon dizisi olan Adını Feriha Koydum üzerine eleştirel bir söylem çözümlemesi getirerek dizinin bünyesinde barındırdığı 'zengin' ve 'fakir' göstergelerine odaklanır. Buna ek olarak çalışma, dizi aracılığıyla toplumun ve bireylerin alımlamasına açılan toplumsal sınıf inşasını, medya pratikleri, söylem ve toplumsal biliş üzerinden açıklamayı amaçlar. Ayrıca 'zengin' ve 'fakir' kavramlarının göstergeler ve bu göstergeleri var eden dilsel kodlar ile nasıl yapılandırıldıklarını incelemeyi ve bunlar yoluyla ortaya çıkan ve sınıf ayrımını oluşturan söylemlerin zihinsel modelleri nasıl kurguladığı üzerine bir değerlendirme getirmeyi hedefler. Bu çerçevede çalışma, Eleştirel Söylem Çözümlemesi ilke ve yaklaşımlarına ve Baudrillard tarafından ortaya konulan 'taklitçeler' kavramlarına dayanır. Çalışma, dizideki 'zengin' ve 'fakir' zihinsel modellerinin araba, cep telefonu, ev eşyaları ve giyim öğeleri gibi kimi göstergeler ile yapılandırıldığını göstermektedir. Ayrıca televizyon ekranlarının, ortaya çıkardıkları taklitçeler evrenleri ile günlük hayatı içine çektiğini ve dizilerdeki kurgusalılığı ve oyuncular üzerinden gösterilen kurgusal zihinsel modelleri gerçekleştirerek izleyicilerin zihinlerini yapılandırıldığını eleştirel bir bakış açısı ile tartışmaktadır. Sonuçta, Adını Feriha Koydum dizisi ile 'zengin' ve 'fakir' ayrımı üzerinden bir sınıf ve eşitsizlik söylemi inşa edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel söylem çözümlemesi, taklitçeler evreni, zihinsel modeller, gösterge, dilsel kod

*Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dilbilimi Bölümü.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Emel KÖKPİNAR KAYA,
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dilbilimi Bölümü, Beytepe, Çankaya/Ankara-Türkiye
Telefon/Phone: +90-312-297-8525 **E-posta/E-mail:** emelkocpinar@hacettepe.edu.tr

Geliş tarihi/Date of receipt: 25.05.2017 • **Kabul tarihi/Date of acceptance:** 13.06.2017

Atf/Citation: Kökpinar-Kaya, E. (2017). Dilsel kod ve gösterge arayüzünde 'zengin' ve 'fakir' inşası: bir yerli televizyon dizisinin eleştirel söylem çözümlemesi. *Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies*, 56, 43-66. <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328521>

THE CONSTRUCTION OF ‘RICH’ AND ‘POOR’ IN THE INTERFACE OF LINGUISTIC CODES AND SIGNS: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF A TURKISH TELEVISION SERIES

Abstract

Through critical discourse analysis of the Turkish television program *Adım Feriha Koydum*, this study focuses fundamentally on signs of “rich” and “poor” in the series. In addition, with the help of media practices, discourse, and social cognition, the study explains construction of social class opening to society and individuals. Besides that, the research examines how signs, and linguistic codes that constitute these signs, construct the concepts of “rich” and “poor,” and it evaluates how discourses existing through these signs and constructed discourses of class discrimination create mental models. Within this framework, the research depends on Critical Discourse Analysis principles and approaches along with simulations proposed by Baudrillard. The study demonstrates that “rich” and “poor” mental models are constructed through signs like car, mobile phone, household goods, and clothing. From a critical viewpoint, the study further discusses how television screens absorb daily lives through their created simulations and how they shape viewers’ minds by *realizing* fiction and fictional mental models enacted by series characters. In sum, the study proposes that the television series constructs a discourse of class and inequality by distinguishing between “rich” and “poor.”

Keywords: *Critical discourse analysis, simulations, mental models, sign, linguistic code*

EXTENDED ABSTRACT

Through critical discourse analysis of the Turkish television program *Adını Feriha Koydum*, this study focuses fundamentally on signs of “rich” and “poor” in the series. In addition, with the help of media practices, discourse, and social cognition, the study explains construction of social class opening to society and individuals. Besides that, the research examines how signs, and linguistic codes that constitute these signs, construct the concepts of “rich” and “poor,” and it evaluates how discourses existing through these signs and constructed discourses of class discrimination create mental models. Within this framework, the research depends on Critical Discourse Analysis principles and approaches along with simulations proposed by Baudrillard. The study demonstrates that “rich” and “poor” mental models are constructed through signs like car, mobile phone, household goods, and clothing. From a critical viewpoint, the study further discusses how television screens absorb daily lives through their created simulations and how they shape viewers’ minds by realizing fiction and fictional mental models enacted by series characters. In sum, the study proposes that the television series constructs a discourse of class and inequality by distinguishing between “rich” and “poor.”

Nowadays it is possible to encounter with television series which are about romantic relationship between rich girl and poor boy or rich boy and poor girl. In these series, the signs of rich and poor lead to class discrimination and create social identities which are constructed through these signs. Besides, the signs representing rich and poor can apparently be seen in juxtaposition. At this context, media practices have a great part in the construction of the discourses which make class discrimination up.

In the postmodern era we live in, media practices formulate our perceptions of realities. That is, media is not just a mirror of the ‘real’ world. It becomes to construct and reconstruct what the ‘real’ is (Van Leeuwen, 1996, 2009; Wodak, 1999, 2009; Ensink, 2006; Cotter, 2001; Wodak & Meyer, 2001; Chouliaraki, 2000; Thornborrow, 1999; Fairclough, 1995a, 1995b; Bell, 1991; Fowler, 1981, 1991). According to Baudrillard (1985), the ‘real’ is not that we directly contact in. What we know as ‘real’ is the reality constructed by the media. Therefore, the ‘real’ becomes as a fiction; media makes fiction real, in other words, it reflects the fiction as real. This concludes in the emergence of simulations (Baudrillard, 1998, p. 235-236). Media practices

construct realities with the help of signs and also construct discourses which create mental models moulding the social cognition of a community. This fictional universe replaces the 'real' in minds with fiction and in a broader sense, it changes the perception of reality. This ends with the mind control of audience via mental models.

In this context, this study focuses on the Turkish television series *Adını Feriha Koydum*. Within a critical perspective, the study analyses the signs which ensure audience's reception of rich as rich and poor as poor and underpin audience's positioning themselves and others in one or opposing side. To reach this end, the study highlights the signs of commodities which determine the senses of rich and poor via linguistic codes of 'possessing specific symbolic values' and 'lacking these symbolic values'. In other words, this study discusses the linguistic codes which determine the sense of 'rich' and 'poor', the commodities which comprise the linguistic codes and how 'rich' and 'poor' signs are constructed through these commodities and codes. In addition, the study aims to highlight the influence of television series on audience's mental models which are shaped by the dominant discourses created by the television series. In sum, the study analyses the mental models which are created by the signs of 'rich' and 'poor' through linguistic codes and it brings a critical discussion to the discursive structures of class discrimination in television series.

Adını Feriha Koydum is a Turkish television series which is broadcasted in 67 episodes between the dates of January 14, 2011 and June 29, 2012. Its theme is about the romantic relationship between a 'poor' girl and a 'rich' boy. In the series, the love affair between Feriha who is the daughter of a poor doorman working in a rich neighbourhood of Istanbul and Emir who is a rich playboy of the night life of Istanbul is shown. Feriha who is in fact poor wins a scholarship from the private universities of Istanbul and steps into the rich world which she knows from the apartment life. She conceals her own identity and behaves as if she was 'rich'. However, she continuously faces her poverty. Here, it can be claimed that according to Feriha, being 'rich' means having some specific commodities which codify the sense of richness and construe the mental model of 'rich'.

One of the specific commodities which codify the sense of richness is the sign of car. The sign of car comes together with the other signs, makes a

system up and therefore, takes part in the construction of the mental models of 'rich' and 'poor'. The linguistic codes which fulfil 'rich' through the sign of car can be shown as + luxurious, + new, + expensive, + high branded. The linguistic codes of 'poor' are just the opposites of the 'rich' ones. They are - luxurious, - new, - expensive, - high branded.

Another commodity sign which construes the sense of richness is the sign of mobile phone. As it is the case in the sign of car, mobile phones play together with other signs in the sign system of the series and take part in the construction of mental models of 'rich' and 'poor'. The linguistic codes of mobile phones for 'rich' are + new, + expensive, + having camera, + smart, for 'poor' they are - new, - expensive, - having camera, - smart.

The sign of house is another commodity sign which differs 'rich' from 'poor'. The houses shown in television series are elements of the universe of simulations which formulate mental models of 'rich' and 'poor'. In Adını Feriha Koydum, the houses are either the flats in rich neighbourhoods and villas in rich housing estates or poor doorman lodgements. The flats and villas are shown to have similar codes; however, the poor houses are codified as lacking them. Rich houses have the codes of + luxurious, + expensive, + large, + well-kept in common. The flats have an exclusive code of + upwards and villas have the code of + having swimming pool. In this context, poor houses are shown to lack these codes. Therefore, they have the codes of - luxurious, - expensive, - large, - well-kept. As it is the case for the sign of house, the sign of furniture is also the sign of 'rich' and 'poor'. The linguistic codes of the sign of furniture are common with the codes of the sign of house. They are + luxurious, + expensive and + new.

Another group of commodities which put forward the mental models of 'rich' and 'poor' is clothes. There is a great gap between their value of use and their symbolic values. If a piece of clothes has a brand and specific design features of that brand, they become as the representatives of the mental models of 'rich'. The linguistic codes which lead to this representativeness are + luxurious, + new, + expensive, + high branded.

In Adını Feriha Koydum, the main character Feriha is aware of her poverty. She does not have an expensive car, a smart phone, a large and luxurious house and luxurious furniture in her home. Therefore, Feriha is not rich.

However, the only person who becomes aware of the poverty is not Feriha. The audience who receive the signs of 'rich' and 'poor' mental models reconstruct their mental models for richness and poverty. As it is proposed by Baudrillard, Feriha construes a reality for herself through the simulations leading by the signs of commodities on television screens. By doing this, Feriha provides the audience with simulations of reality and the fiction becomes to settle in the minds of the people. As a result, the mental models of the audience are moulded by the simulations and the audience position themselves and others as rich and poor according to these mental models.

Here, the study claims that television series create inequality and class discrimination discourse which emerges on the difference between 'rich' and 'poor'. The discrimination on television screens flows into the daily lives of audience and this leads to class discrimination in social life. It is also possible to claim that this discrimination which roots into the social cognition of audience is a result of the capitalist system which pushes people to consume more. That is, the rich endeavour to exhibit their richness through the consumption of specific commodities and the poor try to become rich through their consumption. Therefore, the capitalist system keeps its existence through the inequalities and discriminations which are created by the signs. To sum up, television series are in the locus of the class discrimination and consumption discourses and they shape society through simulations

Giriş

Günümüzde televizyon ekranlarında zengin kız ve fakir oğlan ya da fakir kız ve zengin oğlan ilişkisini ve yaşanan sınıf farkını konu alan birçok dizi ile karşılaşılmaktadır. Bu dizilerde toplumsal sınıf ayrımının altında yatan zengin - fakir göstergelerinin ve bu göstergelerin inşa ettikleri kimliklerin çok belirgin bir şekilde birbirinden ayrıldığı görülebilmektedir. Bu bağlamda medya pratiklerinin sınıf ayrımı oluşturan söylemlerin inşasında yeri olduğu söylenebilir. Şöyle ki, içinde yaşadığımız modernlik sonrası düzen, kendisinin temel unsurlarından biri olan kitle iletişiminin doğasını yeniden kurgulayarak eski üretim ve tüketim biçimlerinin egemen olduğu medya pratiklerinin yapısında ve etkilerinde çarpıcı değişikliklere sebep olmuştur. Ortaya çıkan yeni medya pratikleri gerçeklik algılarımızı yeni baştan düzenlemektedir. Öyle ki, medya artık ‘gerçek’ dünyanın yansımalarını gösteren bir araç olmaktan çıkmış, *gerçekliği kurgulayan ve sürekli olarak yeniden inşa eden bir unsur haline gelmiştir. Bu yeni düzenin yeni bir çağın simgesi olduğunu ileri süren ve bu yeni kitle iletişimi evreninin doğasını ve yarattığı etkileri anlamaya çalışan Baudrillard’a göre, gerçek denilen şey dünya ile doğrudan doğruya bir bağlantı içinde olduğumuz değil, aslında televizyon ekranlarından bize verilendir* (Baudrillard, 1985). Gerçek kurgusaldır; kurgu ‘gerçekleştirilir’, gerçekmiş gibi gösterilir. Böylelikle ‘gerçek’ diye bilinenler kurgusal bir özellik taşımaya başlar. Bu doğrultuda, televizyon ekranları içinde yaşadığımız dünyanın yerini alırken, taklit olan da gerçeğin yerini alır (Sarup, 2010, s. 230). Bu kurgusalılık, insanların gerçekliği medyanın sunduğu şekilde alımladıkları düşüncesiyle açıklanabildiği gibi, Baudrillard’ın ileri sürdüğü çerçevede ‘taklitçeler evreni’ ile de açıklanabilir.

Baudrillard kitle iletişim araçlarının ‘taklitçeler’ (simulation) oluşturarak gerçek dünyanın yerine bir kültürel gerçeklik kurguladıklarını savunur (Baudrillard, 1998, s. 235-236). Hatta daha ileri giderek Körfez Savaşı’nın gerçekten yaşanmadığını iddia etmiştir. Baudrillard’a göre, Batı Dünyası savaşın gerçek boyutlarını değil, medyanın gösterdiği boyutunu izlemiştir (Baudrillard, 1995). Körfez Savaşı sırasında ekranlardan füze bombardımanları değil, istenmeyen bir liderin kötülüklerine bir son verilmesini ve mazlum halkın bir diktatörden kurtarılmasını simgeleyen gösterge bombardımanları izlenmiştir (Baudrillard, 1995). Bu esnada izleyiciler gerçek savaş ile kurgusal savaşın arasındaki ayrımın farkına varamamışlar, medya pratikleri tarafından kendilerine sunulanı ‘gerçek’ kabul etmişlerdir. Özetlemek gerekirse, medya

pratikleri gerçekliği göstergeler aracılığıyla kurgulayarak ve durmaksızın yeniden kurgulayarak söylemler inşa etmekte, bu yolla da toplumun bilişini biçimlendiren zihinsel modeller yaratmaktadır. Hatta herhangi bir olay ya da görüngünün doğrudan deneyimine veya göndergesine ait bilgiyi geri plana atarak ve yerine aynı olay ya da görüngünün temsilî bir göstergesini koyarak bir taklitçeler evreni yaratmaktadır. İşte bu kurgusal evren insanların zihinlerinde gerçek olanın yerini alarak, geniş anlamda bakıldığında gerçeklik algısını değiştirmektedir. Gerçek, göstergeler vasıtasıyla yok edilmekte, göndergesi olmayan eksiksiz kopyalar gerçek sanılmaya başlanmaktadır. Böylelikle, zihinler ve algılar kontrol edilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, Adını Feriha Koydum dizisi üzerinden, bireylerin *zengini* 'zengin' ve *fakiri* 'fakir' alımlamalarını sağlayan ve kendilerini ve diğerlerini televizyon ekranında gördükleri kapsamda belli bir tarafta sınıflandırmalarına dayanak oluşturan göstergeler eleştirel bir bakış açısıyla incelenmektedir. Bu kapsamda, zengin ve fakir göstergelerinin anlamını belirleyen 'belli sembolik değerlere sahip olmak' ve 'bunlardan yoksun olmak' ile örtüşen dilsel kodların içini dolduran meta göstergelerinin altı çizilmektedir. Bir başka deyişle, bu incelemede 'zengini' ve 'fakiri' belirleyen kodların hangi metaları kapsadığı ve bu metalar üzerinden 'zengin' ve 'fakir' kavramlarının nasıl inşa edildiği tartışılmaktadır. Ayrıca çalışmada, kitle iletişiminin bir türü olan televizyon dizilerinin, egemen bir söylem kurgulayarak bireylerin zihinsel modellerini ne yönde biçimlendirdiklerine ve böylece toplumun zihinsel yapıları ve ortak bilinci üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduklarına dikkat çekilmesi hedeflenmektedir.

Bu amaçlar doğrultusunda çalışmada, eleştirel söylem çözümlemesi alanının bakış açısı ve yaklaşımları benimsenmiştir. Eleştirel söylem çözümlemesi en basit tanımla güç ve söylem kavramları arasındaki ilişkiyi inceler (Fairclough, 1995a, 1995b, 1995c, 1998; Wodak, 1999, 2009; Van Dijk, 1993, 1998, 2001). Şu durumda eleştirel söylem çözümlemesi toplumsal sorunlara işaret etmekte (Fairclough ve Wodak, 1997, s. 271-280; Van Dijk, 2001, s. 353) ve egemen güçler tarafından oluşturulan söylemlere ve söylem tarafından yapılandırılan toplumsal gerçekliğe ve toplumsal pratiklere odaklanmaktadır (De Cillia, Reisigl ve Wodak, 1999, s. 157). Ancak, eleştirel söylem çözümlemesi sadece söylem yapılarını betimlemeyi amaçlamaz, aynı zamanda söylem yapılarının toplumsal etkileşim ve özellikle toplumsal yapı ile bağlantısını açıklamaya çalışır (Van Dijk, 2001, s. 353). Bu açıdan bakıldığında, eleştirel

söylem çözümlemesi dilbilimsel çalışmalar ile toplumbilim yaklaşımlarını kesiştiren çok-disiplinli ve eleştiri temelli bir çalışma alanıdır (Van Dijk, 1993). Bu temel prensipleri göz önünde bulundurarak bu çalışma, Van Dijk (1993, 1998) tarafından ortaya konulan toplum-bilişsel yaklaşımı temel almaktadır. Bu yaklaşım toplumsal sistemler ve toplumsal biliş arasındaki ilişkiyi söylem yapıları, zihinsel gösterimler ve zihinsel modeller üzerinden açıklar (Van Dijk, 2001, s. 358).

Bireyler birlikte yaşadıkları diğer bireyler ile ortak bir toplumsal yapının, toplumsal gerçekliğin ve bilgi, inanç ve düşünce sistemlerinin parçalarıdır. Bu noktada, bireylerin ortak zihinsel öğelere sahip oldukları düşünülebilir. ‘Toplumsal biliş’ olarak adlandırabileceğimiz bu oluşum ‘toplumsal bellek’ olarak da işaretlenmektedir (Van Dijk, 2000, s. 13). Toplumsal biliş, bireylerin kendi dilleri aracılığıyla diğer bireyler, gruplar, çevrelerinde bulunan nesnelere, içinde yaşadıkları toplum, bu topluma ait kurumlar ve kitle iletişim araçları ile girdikleri her türlü etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Böylece, sosyo-kültürel bilgilere ait zihinsel temsillere bir temel oluşturur ve zihinsel modellerin ortaya çıkmasına olanak sağlar (Van Dijk, 2000, s. 21). Bu zihinsel modeller, bireyin öznel duruşu ile birebir bağlantılıdır ve gerçekliği algılama, anlamlandırma ve yorumlama süreçlerinin en temel unsurudur. Ayrıca, bireyler bu zihinsel modeller sayesinde gerçekliğin deneyimlenmesi sürecinde gerçekliğin kendi algıladıkları ve anlamlandırdıkları şekilde bir simülasyonunu yaparlar ve her yeni deneyimde bu var olan simülasyonlara başvururlar. Bu da şu demektir: Zihinsel modeller yeni düşünce kalıplarının ve inanç biçimlerinin üretilmesinde son derece etkin bir rol üstlenmektedir.

Yeni düşünce ve inanç sistemlerinin üretilmesinde etkili olan bu zihinsel modellerin inşa edildiği alanlardan biri de kitle iletişimidir. Medya pratiklerinin sadece dünyayı yansıtmakla kalmadığı ve hatta onu sürekli olarak yeniden inşa ettiği iddia edilebilir (Bell, 1991; Chouliarakı, 2000; Cotter, 2001; Ensink, 2006; Fairclough, 1995a, 1995b; Fowler, 1981, 1991; Thornborrow, 1999; Van Leeuwen, 1996, 2009; Wodak, 1999, 2009; Wodak & Meyer, 2001). Şu durumda, medyanın bireylerin gerçeklik algıları ve toplumsal bilişleri üzerindeki yapılandırıcı etkisinden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda Baudrillard’ın da (1998, s. 235-236) öne sürdüğü gibi, medya gerçek olmayan ancak ‘gerçek’ olarak algılanan bir toplumsal/kültürel gerçeklik inşa eder.

Gerek Van Dijk tarafından öne sürülen zihinsel modellerin ve söylem yapılarının inşasında, gerek ise Baudrillard'ın taklitçiler evreninin kurgulanmasında rol alan temel öğelerden biri de 'gösterge' kavramıdır. Bu çerçevede sonraki bölümlerde göstergenin ve göstergeyi gösterge yapan 'kod' kavramının üzerinde durulacaktır.

Dilsel Kod ve Gösterge

Gösterge, en temel tanımıyla, kendi dışında başka bir şeyi temsil eden her türlü nesne, varlık ya da olgu olarak kabul görür (Vardar, 2002, s. 106). Gösterge dediğimiz şey, kendi öz değeri arka plana atılmış, yepyeni bir anlam ile bütünleşmiş bir oluşumdur. İşte bu durumda göstergenin sembolik bir davranış sergilediğinden söz etmek pek tabii ki mümkündür. Sembolik değerın ortaya çıkmasına olanak sağlayan bu sembolik davranış sadece göstergenin üretilmesi için kullanılan bir araç değil, aynı zamanda göstergenin yeniden kurgulanmasını sağlayan yadsınamaz bir parçasıdır. Örnekleme gerekirse, sadece bir kâğıt parçasından ibaret olan para, aynı zamanda belirli bir satın alma gücünü temsil etmektedir. Şu durumda, öz kullanım değeri bir kâğıt parçasına eşit olan bu simgesel oluşum, kâğıt parçası olması dışındaki sembolik bir değere de sahiptir. Hatta sahip olunan bu değer, daha birçok sembolik temsillere de açıktır: Paranın gücün göstergesi olabilmesi gibi.

Gösterge, modern zamanlara ve sosyal bilimlere Modern Dilbilim'in de kurucusu olan ve ayrıca 'Yapısalcılık' akımının öncülü olarak kabul gören İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (1857-1913) tarafından kazandırılmıştır. Kökleri antik Yunan'a kadar uzanan gösterge, Saussure tarafından dil olgusunu tanımlamak için ele alınmış ve bir gösteren (signifier) ile bir gösterilenden (signified) oluşan zihinsel bir bütün olarak tanımlanmıştır (Saussure, 1998, s. 111). Elbette ki Saussure göstergeyi açıklarken dilsel göstergeleri temel almıştır. Dilsel göstergeler düşünüldüğünde, gösterilen bir kavram (concept) ve gösteren bir işitim imgesidir (sound-image); soyut düşün birimcikleri olan kavramlar ile fiziksel nitelikli konuşma seslerinin zihinsel gösterimleri olan işitim-imgeleri bir araya gelerek göstergeyi oluştururlar (Saussure, 1998, s. 111). Bu dilsel sembolleşme süreci sırasında her gösterge içinde bulunduğu dilsel yapının barındırdığı diğer göstergelere göre değer kazanır (Saussure, 1998, s. 171). Bir başka deyişle, göstergenin değeri ait olduğu dizgeye bağlıdır. Saussure'e göre

her gösterge bir farklılaşma sürecinden geçmektedir. Şöyle ki, her gösterge kendisine benzeyen ve kendinden farklılaşan göstergeler ile dizge içindeki değerine kavuşur (Saussure, 1998, s. 172). İşte Saussure'ün bu görüşü, Yapısalcılığın ortaya atılmasına dayanak oluşturan dizge/yapı ve karşıtlık kavramlarının altını çizer ve bir anlamda Post-yapısalcılığın da ortaya çıkmasına imkân sağlar.

Saussure'ün görüşlerini benimseyen ve Dilbilim dışında farklı alanlar içinde yorumlayan Claude Levi-Strauss, Roland Barthes ve Jean Baudrillard gibi isimler, göstergenin yukarıda belirtilen özelliklerinin açıklanmasına katkı sağlarlar. Fransız antropolog Levi-Strauss'a göre göstergeler, bir dizge içinde birbirleriyle bağlantılı olarak kurgulanırlar ve gösterge değerlerini bir diğeri üzerinden karşıtlık ilişkisi ile kazanırlar (Fiske, 1996, s. 153). Fiske'e göre "ikili karşıtlık en saf biçimiyle evreni oluşturan birbiriyle ilişkili iki kategori sistemidir. Mükemmel bir ikili karşıtlıkta her şey ya A kategorisinde ya da B kategorisindedir ve dünyada bu tür kategorileri uygulayarak onu anlamlandırmaya başlarız" (Fiske, 1996, s. 153).

Post-yapısalcılık denilince akla gelen isimlerin başında sayılabilen Fransız düşünür Barthes'a göre ise gösterge, düz-anlamı (denotation) kucaklayan bir gösteren/gösterilen ikiliğidir (Barthes, 1979, s. 31). Ancak birincil bir anlamı temsil eden gösterge, bambaşka bir göstergenin göstereni konumuna yükselerek yeni bir gösterileni temsil etme durumunda gözlemlenebilir. Bu da yeni bir göstergenin ve buna bağlı olarak yeni bir anlamın doğması demektir. Ortaya çıkan bu yeni anlam göstergebilim yazını tarafından kabul edilmiş ifadesiyle 'yan anlam' (connotation) olarak adlandırılmaktadır (Barthes, 1979, s. 87-91). 'Yan anlam' olarak Türkçe karşılığını bulmuş bu yeni anlam 'artçıl anlam' ifadesiyle de etiketlenebilir. Lakin bu yeni anlamlar Barthes'in öne sürdüğü üzere metin temelli yan anlamlardır ve dilde dolayısıyla da o dilin konuşucularının zihinlerinde değişimlere de neden olabilecek potansiyele sahiptirler. Bu potansiyel, göstergelerin ait oldukları gösterge dizgeleri içinde tanımlanmalarına olanak sağlayan 'dilsel kodlarla' doğrudan ilintilidir. İşte Levi-Strauss tarafından bahsedilen benzerlikler ve karşıtlıklar da bu kodlar tarafından gösterilmektedirler.

Gerek göstergenin değerini belirleyen kodlama süreçleri, gerek ise göstergenin değişebilirliğini olanaklı kılan 'artçıl anlamlama' süreçleri, Türkçedeki 'yosma' dilsel göstergesi üzerinden örneklendirilebilir. Gösterileni 'şen ve

güzel kadın¹ olan 'yosma' göstergesi, bünyesinde 'kadın', 'şen', 'güzel', 'alımlı', 'bakımlı' gibi kodları barındırırken, 'ahlaklı' karşıtı olarak kullanılması ile bir 'artçıl anlam' kazanmıştır. Bu açıdan, öncül anlamında 'güzel kadın' gösterilenine gönderme yapan 'yosma' sözcüğü, kazandığı artçıl anlamı ile 'ahlaksız kadın' gösterilenine de gönderme yapmaya başlamıştır. İlk göstergenin kodlarında meydana gelen değişiklik göstergenin de değişmesine neden olmuştur. Şöyle ki, öncül anlamında kapsamadığı 'ahlaksız' kodunu kazanan 'yosma' göstergesi, artık yepyeni bir gösterge olarak ortaya çıkar. Bu göstergeyi alımlayan zihinlerde karşıt anlamlar yaratılır; kadın yosma ise ahlaksızdır, ahlaklı ise yosma değildir. Ahlaklı kadın olmanın koşulu yosma olmamak iken, eğer kadın yosma ise ahlaksızdır.

'Yosma' göstergesinin 'kadın', 'güzel', hatta 'ahlaksız' gibi kodlamaları barındırması gibi 'zengin' ve 'fakir' göstergeleri de kimi kodları barındırmaktadır. Özel olarak, zengin ve fakir göstergeleri bazı tüketim nesnelere sahip ya da yoksun olunmasına göre kodlanmaktadır. Bu çalışmada 'zengin' ve 'fakir' göstergelerini oluşturan bu kodları belirleyen metalar ve bu metaların sembolik değerleri üzerine bir değerlendirme getirilecektir.

Gösterge ve Sembolik Değer

Gösterge kavramına odaklanmış ve birçok açıklama getirmiş Baudrillard, "Beni ilgilendiren şey anlam üretiminden, göstergelerden iyi yararlanmadan, onların gerçekten nasıl işlediklerini anlamadan çok, göstergelerin kötü etkileri, onların sapkın sonuçları olmuştur. Bu anlamda kendimi göstergebilimci olarak görmüyorum" diyerek kendisinin bir göstergebilimci olmadığını belirtir (Baudrillard, 1991, s. 72). Bu ifade ile asıl amacını da belirten Baudrillard, modern dünyadaki metaların değerlerini anlamayı, bu doğrultuda göstergenin sembolik değerinin altını çizmeyi ve bu sembolik değer sayesinde toplumsal bilinşin şekillenmesindeki yerini tartışmayı hedeflemektedir.

Baudrillard'a göre, içinde bulunduğumuz dönemde insanların ihtiyaçlarını karşılayan malların değerleri yalnızca sağladıkları kullanım değeri ile değil, sembolik değerleri ile ölçülür (Baudrillard, 2000, s. 17-18). Ekonomik düzenin temel unsurlarından biri olan tüketim kavramı da bu dönemde farklı bir boyut kazanmıştır. Tüketim artık bireylerin kimliklerini de içine alacak bir şekilde

¹ TürkDilKurumu (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=YOSMA, 19 Mayıs 2017)

değişmiştir (Ongur, 2011, s. 34). Baudrillard (2000) tüketimin günümüzde bireyin özgür bir etkinliği olmadığını ve birey için bir zorunluluğa dönüşmüş olduğunu, ayrıca böyle bir anlayışın egemen olduğu tüketim toplumunda ise gerçek ihtiyaçlar ile sahte ihtiyaçlar arasındaki ayrımın ortadan kalktığını belirterek, değişen tüketim davranışının altını çizmiştir. Böylece tüketim, nesnelerin kullanım değerlerinin tüketimi değil, daha toplumsal bir açılımla sembolik değerlerin ve bu değerleri barındıran göstergelerin tüketimi haline gelmiştir. Kullanım değerlerinden farklılaşan metalaşmış tüketim malları, yine kendileri gibi gerçek dünyadan farklılaşan bir taklitçe evreni içinde anlam kazanmaktadır. Bu durumda, göstergeler yoluyla inşa edilen anlamlar tüketim mallarının insan hayatındaki işlevlerinden daha önde bulunmaktadır (Solomon ve ark., 2006, s. 15).

Meta göstergesi haline gelen tüketim nesnelerinin anlamı, Baudrillard tarafından Saussure'ü takip eden bir yaklaşımla, göstergeler dizgesi içindeki konumuyla belirlenir. Simgelerle bezeli kimi tüketim nesnelere, kendilerini diğer ürünlerden, taşıdıkları sembolik değerlerle ayırırlar ve buna bağlı olarak bütün nesnelere bir dizge içinde konumlandırılırlar (Baudrillard, 2010). Baudrillard'a (2000) göre, simülatif göstergeler ağı içinde anlam kazanan tüketim nesnelere taşıdıkları farklı sembolik değerler ile insanları sınıflandıran bir göstergeler dizgesinin de yapı taşlarıdır. Bu sınıflandırıcı gösterge dizgesi insanların düşünce ve davranışları üzerinde büyük etkiye sahiptir. Tüketim nesnesinin taşıdığı sembolik değer, bireyin bu tüketim nesnesine sahip olmasıyla bireye geçer ve birey üzerinde sınıflandırıcı bir etkiye yol açar. Örnek olarak, kimi tüketim nesnelere sahip olmak bir zenginlik göstergesi olarak kabul edilirken, bunlardan yoksun olmak fakirlikle özdeşleşebilir. Sembolik değerlerin sahip olduğu anlamın metadan bireye yolculuğu sadece tüketim (satın alma) ile gerçekleşmek zorunda değildir. Bu değerlerin alınması da bu simülatif anlamın geçişine olanak sağlamaktadır. Böylelikle, toplumu sınıflandırmalarla düzenleyen sonsuz göstergeler evreni bireylere yanılısamlarla dolu bir aidiyet duygusu verir. Her birey bu taklitçe evreni içindeki yerini ve kim olduğunu göstergeler aracılığıyla arar ve bu göstergelerin kodlarıyla belirler (Ersoy, 2014).

Bireyler kendilerine medya pratikleri tarafından yoğun bir şekilde verilen göstergeler ve bu göstergelerin sembolik değerleri üzerinden sosyal gerçekliklerini şekillendirir ve kendi kimliklerini kurgular. Bir başka anlatımla, medya tarafından kurgulanan taklitçeler evreni, bireylerin içinden

seçip istedikleri kimlik ve anlam dizgelerini kuşanmalarını sağlayacak sembolik temsillerle doludur. Hatta Denzin'in (1991) de ifade ettiği üzere kimi göstergeler üzerlerinde etnisite, sosyo-ekonomik sınıf ve statü, cinsiyet ve cinsel yönelimler gibi toplumsal değişkenlerin yansımaları taşıyan belirli kimliklerle özdeşleştirilebilmektedirler. Hatta Bocoock (2009, s. 75) tarafından da vurgulandığı üzere, kapitalist sistem üretilen malları kendini belli kimliklere konuşlandırmış tüketicilere gösterge ve semboller aracılığıyla satmaktadır.

Televizyon, özellikle de diziler yukarıda sözü edilen göstergelerin yoğun bir şekilde barındığı ve kapitalist sistemin toplumsal sınıf farkını ve zengin/fakir kimliklerini yaratmak için kullandığı kitle iletişim araçları olarak kabul edilebilir. Sınıf söylemini kapsayan zihinsel modeller, televizyon ekranlarından taklitçeler evrenleri aracılığıyla yapılandırılmakta, özellikle de yerli diziler yoluyla iletilen zengin/fakir göstergeleri üzerinden sürekli ve yeniden inşa edilmektedir. Böylece bireylerin 'zengin' ve 'fakiri' "görme biçimleri" (Berger, 2011) söylem yapıları ile yapılandırılmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, yerli dizilerde bireylere sunulan meta göstergeleri aracılığıyla belirlenen 'zengin' ve 'fakir' zihinsel modellerine odaklanmakta ve bu modeller aracılığıyla oluşan sınıf söylemi yapılarına eleştirel bir bakış getirmektedir.

Eleştirel Bir Çözümleme: Adını Feriha Koydum

Adını Feriha Koydum 14 Ocak 2011 ile 29 Haziran 2012 tarihleri arasındaki dönemde toplamda 67 bölüm sürmüştür, 'fakir' kadın-'zengin' erkek aşkını konu alan bir yerli dizidir. Dizide, İstanbul'un *zengin bir semtinde kapıcılık yapan yoksul bir ailenin kızı olan Feriha ile İstanbul'un cemiyet hayatının tanıdık yüzlerinden biri olan zengin Emir'in aşkıdan söz edilmektedir*. İstanbul'un paralı üniversitelerinden birini burslu kazanması ile zaten kapıcılık yaptıkları apartmandan tanıdığı *zengin dünyasına adım atan Feriha, burada gerçek kimliğini gizleyerek zengin kimliğine bürünür ve sürekli olarak gerçekte sahip olduğu fakir kimliği ile yüzleşmeler yaşar*. Bu durumda, Feriha'nın zihnindeki 'zengin' modelini metaların sembolik değerlerine göre kodladığını ve bu metalden yoksun olduğunun farkında olduğunu görüyoruz. Çözümlemede, bu metaların neler olduğu, 'zengin' ve 'fakir' zihinsel modellerinin ortaya çıkmasında bu metaların nasıl bir göstergesel davranış sergiledikleri ve sembolik değer gösterdikleri, ayrıca bu modelleri var eden gösterge dizgelerinin oluşmasındaki dilsel kodların neler olduğu tartışılacaktır.

Dizideki ‘zengin’ ve ‘fakir’ zihinsel modellerini yapılandıran göstergelerden biri araba göstergesidir. Araba göstergesi diğer göstergelerle birlikte bir göstergeler dizgesi oluşturur ve ‘zengin’ ve ‘fakir’ zihinsel modellerinin oluşmasında rol oynar. Bu dizgesel süreç içerisinde araba göstergesinin değerini belirleyen belli başlı dilsel kodlardan söz etmek mümkündür. Bu göstergeler şu şekilde gösterilebilir:

<u>Zihinsel Model</u>	<u>Gösterge</u>	<u>Dilsel Kodlar</u>
‘Zengin’	araba	+ lüks + yeni + pahalı + markalı
‘Fakir’	araba	- lüks - yeni - pahalı - markalı

Bir ulaşım aracı kullanım değerine sahip olan araba ancak yukarıdaki belli kodları içeriyorsa zenginlik göstergesi olabilmektedir. Zaten bir arabayı diğer arabalardan ayıran ve onu zenginlik göstergesi haline getiren unsur onun kullanım değeri değil, taşıdığı marka dolayısıyla sembolik değeridir. Dizilerde kullanılan ‘zengin’ göstergesi arabalar ya belli marka 4x4 araçlar ya da spor arabalardır. Elbette ki bu arabaların kullanım değerleri göz önüne alınır, ‘sıradan’ tabir edebileceğimiz türlerinden daha pahalı olmaları beklenmezken, sembolik değerlerinin farklılaştığı ve aralarında büyük fiyat farklarının olduğu açıktır. Bu durumda, bir arabanın yukarıdaki ‘zengin’ kodlarını barındırmaması, o arabanın ‘zengin’ zihinsel modelini göstermemesi ile sonuçlanır. Böyle bir araba ‘zengin’ zihinsel modelinin inşasına ancak bir zıtlık durumu yaratarak katkıda bulunabilir. Şöyle ki göstergenin anlamı yalnızca özdeşleştirme ile değil, farklılıklar vasıtasıyla da yapılandırılır. Bir başka deyişle, ‘zengin’ kodlarına sahip meta göstergelerine sahip olunmaması veya kullanım değerleri benzer, ancak sembolik değerleri düşük türlerine sahip olunması durumunda zengin olunması da pek mümkün olmamaktadır.

Diziye döndüğümüzde, sembolik değeri yüksek bir spor arabaya sahip olan Emir ve arabası olmayan ve çantasında Akbil taşıyan Feriha’nın tanışması, Emir’in Feriha’ya spor arabası ile çarpmasıyla gerçekleşir. Feriha’nın

çantasının yere düşmesi, çantasının içindekilerin ortaya saçılmasıyla sonuçlanır. Aslında yere saçılan Feriha'nın ‘fakirliği’dir’. Emir’in zenginlik göstergesi spor arabasının yanında yere saçılmış Akbil, Emir ve Feriha üzerinden kurgulanan ‘zengin’ ve ‘fakir’ karşıtlığının göstergeleridir. Okul çıkışında belediye otobüsüne binen Feriha, yoldan geçen Emir ve *zengin arkadaşlarına ait olan peşi sıra spor arabaları görmesi ile yoksun olduğu metalar ile bir kez daha yüzleşir. Aslında dizi bu yüzleşmeler üzerinden birbirine karşıt ‘zengin’ ve ‘fakir’ zihinsel modellerini inşa etmektedir. Dizi süresince bu inşa birçok örnek etkileşimde devam etmektedir. Bunlardan birisi de Emir’in zengin arkadaşları tarafından Feriha'nın arabasının neden olmadığına sorgulanmasıdır. Zengin olduğu düşünülen Feriha'nın arabasının olmaması kabul edilememektedir. Şöyle ki, zengin iseniz, mutlaka bir arabanız olmalıdır. Bu da arabanın ‘zengin’ zihinsel modelini yapılandıran göstergelerden biri olduğunu bir kez daha göstermektedir. Ancak bu araba sıradan bir araba olamaz; yukarıda belirtilen kodlara sahip olmalıdır.* Bir örnek olarak, dizinin ilerleyen bölümlerinde, Feriha'nın okula bir komşusunun oğlu tarafından eski model, lüks olmayan, sıradan bir araba ile bırakıldığını gören *zengin arkadaşları bu arabanın ancak bir şirket arabası olduğu kanaatine varmışlardır. Bu araba diğer hemcinsleri ile zıtlık içinde bulunmakta ve böylelikle ‘zengin’ ve ‘fakir’ zıtlığının, dolayısıyla da toplumsal sınıf ayrımının inşasında rol oynamaktadır.*

Dizideki ‘zengin’ ve ‘fakir’ zihinsel modellerini yapılandıran göstergelerden bir diğeri de cep telefonudur. Aynı araba göstergesi örneğinde olduğu gibi, cep telefonu da diğer göstergelerle birlikte çalışarak ‘zengin’ ve ‘fakir’ zihinsel modellerinin oluşmasında pay sahibidir. Cep telefonu göstergesine ait kodlar şöyledir:

<u>Zihinsel Model</u>	<u>Gösterge</u>	<u>Dilsel Kodlar</u>
‘Zengin’	cep telefonu	+ yeni + pahalı + kameralı + akıllı
‘Fakir’	cep telefonu	- yeni - pahalı - kameralı - akıllı

Dizinin başlarında Emir ve Feriha'nın kaza sonucu karşılaşma sahnesinde Feriha'nın çantasından dökülen sadece Akbil değildir. Bu sırada Feriha'nın eski, ucuz, kamerasız ve akıllı olmayan telefonu da yere saçılmıştır. Feriha Akbil ile birlikte bu düşük sembolik değere sahip cep telefonunu da telaşla çantasına koymaya çalışmış, ancak Emir telefonu almayı başarmıştır. Bu durumda Feriha kendi telefonunun tamirde olduğunu bu cep telefonunu "idareten" kullandığını dile getirmiştir. Daha sonralarda Emir Feriha'ya yeni model akıllı bir telefon hediye etmiş ve Feriha'nın telefonu kadar iyi bir telefon olmadığını belirterek ironik bir espri yapmak istemiştir. Bu durumda, Emir ve Feriha'nın zihinlerindeki 'zengin' modelini metaların sembolik değerlerine göre ve yukarıdaki dilsel kodlar ile kodladıklarına bir örnek görülmektedir. Bu durum aslında gerçek olmayan iki dizi karakterinin kurgusal zihinsel modelleri üzerinden izleyicilerin zihinlerinde 'zengin' ve 'fakir' modellerini inşa etmektedir.

Baudrillard'a (1998, s. 13) göre bir köken ya da gerçeklikten yoksun gerçeğin, göstergeler aracılığıyla kurgulanması sonucunda taklitçeler oluşmakta; sahip olunmayan şeye sahipmiş gibi yapılan durumlar ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Baudrillard'ın da öne sürdüğü üzere, taklitçeler gerçeğin yerini almaya başlamaktadır. Bu sırada dizi bu metalar üzerinden toplumsal sınıf farkını da inşa etmekte, izleyicilerin zihninde bu çerçevede modeller oluşturmaktadır. Dizinin ilerleyen bölümlerinde Feriha'nın babası Feriha'ya ikinci el kameralı bir cep telefonu hediye etmiştir. Bu telefon kameralıdır, ancak akıllı bir telefon değildir. Bütün bu örnekler cep telefonu göstergesinin taşımış olduğu değer dilsel kodlarına da bir gönderme yapmaktadır. Bunlara ek olarak, bir başka sahnede Feriha'nın kendi cep telefonunu *zengin* olanların telefonları ile karşılaştırdığı görülmektedir. Feriha'nın eski ve sembolik değeri düşük telefonunun karşısında *zengin öğrencilerin sembolik değerleri yüksek son model ve akıllı cep telefonları, dizide işlenen* 'zengin' ve 'fakir' karşıtlığının temsilleri olarak kabul edilebilir. Bir başka deyişle, pahalı cep telefonları 'zengini' gösteren meta göstergelerinden biri iken, daha ucuz ve yeni model olmayanlar 'fakir' göstergeleri olarak işaretlenebilir.

Bir diğer 'zengin' ve 'fakir' ayırımına hizmet eden gösterge ise ev göstergesidir. Burada, araba ve cep telefonuna ek olarak ev göstergesinin de dizideki zengin ve fakir ayırımını yaratan bir meta olduğunu iddia edebiliriz. Dizilerdeki ev göstergeleri izleyicilerin gözleri önüne serilen ve 'zengin' ve 'fakir' modellerini yapılandıran taklitçeler evreninin yadsınamaz parçalarıdır. Adını

Feriha Koydum dizisinde izlenebilen evler ya *zengin* semtlerdeki apartman daireleri ya *zengin* sitelerdeki müstakil evler ya da *fakir* kapıcı daireleridir. Bunlardan ilk ikisi ortak kodlara sahip şekilde gösterilirken, sonuncusu ilk ikisinin barındırdığı kodlardan yoksun olmak üzerinden kurgulanmaktadır. İlk iki ev türüne ait kodlar aşağıdaki gibidir:

Zihinsel Model	Gösterge	Dilsel Kodlar
'Zengin'	ev	+ apartman dairesi + lüks + pahalı + büyük + bakımlı + yukarıda
'Fakir'	ev	- apartman dairesi - lüks - pahalı - büyük - bakımlı - yukarıda
'Zengin'	ev	+ villa + lüks + pahalı + büyük + bakımlı + havuzlu
'Fakir'	ev	- villa - lüks - pahalı - büyük - bakımlı - havuzlu

Dizinin ilk bölümünde Feriha'nın annesinin temizliğe gittiği apartman dairelerinden birine hayranlığını dile getirdiği görülmektedir. Yukarı katta olan bu evden aşağı doğru bakan Feriha, yukarıdan her şeyin ne kadar farklı olduğu üzerine düşüncelerini dillendirir. Hatta o evde yaşarcasına davranır

ve o evin temsil ettiği değer içinde kurgu içinde kendine bir kurgu yaratır. Bu ev ve annesinin temizliğini yaptığı diğer evler hep üst katlarda, lüks, büyük, Etiler’de olduğu için pahalı ve bakımlı evlerdir. Kendisi ise alt katta, lüks olmayan, küçük, ticari değeri olmayan ve bakımsız bir kapıcı dairesinde yaşamaktadır. Feriha ‘fakir’ olmanın göstergesi olan bu evde yaşadığını Emir ve arkadaşlarından saklar. Sadece oturduğu *zengin semtin* adını söyler. Böylece o *semtin* sembolik değeri üzerinden oluşmuş olan *zihinsel modeller* çerçevesinde kendine kurgusal bir hayat yaratma yolunda bir adım daha atar. Bu da hem kendisi hem de izleyiciler için bir taklitçeler evreni oluşturur. Böylelikle bu taklitçeler evreni kendilerine hayat veren ‘zengin’ ve ‘fakir’ zihinsel modellerini izleyicilerin toplumsal bilişinde yeniden yapılandırmaktadır.

Ev göstergesi gibi ev eşyaları da ekranların ortaya koyduğu kurgusal evrenin, ‘zengin’in’ ve ‘fakirin’ göstergesi durumundadırlar. Bu göstergenin kodları yukarıdaki diğer göstergenin kodları ile ortaktır, çünkü bu kodlar ve bu kodların ortaya çıkardığı göstergeler bir dizge içinde değer kazanmaktadırlar. Bu kodlar şunlardır:

Zihinsel Model	Gösterge	Dilsel Kodlar
‘Zengin’	ev eşyası	+ lüks + pahalı + yeni
‘Fakir’	ev eşyası	- lüks - pahalı - yeni

Havuzu olan lüks, büyük, bakımlı ve pahalı müstakil evler ve bu evlerin lüks, pahalı ve yeni, bir başka deyişle yüksek sembolik değer taşıyan eşyaları, bu dizide olduğu gibi birçok dizide de ‘zengin’ göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bu kodlardan yoksun olan, sıradan, ucuz, eski, yani yüksek sembolik değer taşımayan eşyalar ve bu eşyalarla düzenlenmiş evler ‘fakir’ ile özdeşlenmektedirler. Bu göstergeler kimin *zengin* kimin *fakir olduğuna dair* bir kurguyu gözler önüne sermekte ve izleyiciler ‘zengin’ ve ‘fakir’ modellerini bu göstergelerin çizdiği doğrultuda yapılandırmakta ve gerçekliği bu modellere göre alımlamaktadırlar.

Taşıdıkları sembolik değerler ile zenginliğin göstergesi olmuş bir diğer meta grubu da giyim öğeleridir. Kullanım değerleri ile sembolik değerleri arasında büyük farklar olan giysiler, toplumun metalar tarafından sınıflandırılması sürecinde önemli bir noktada durmaktadırlar. Belli markaların tasarım çizgilerini, sembollerini veya tarzını taşıyan giyim öğeleri 'zengin' zihinsel modelinin de temsilleridir. Giyim öğelerinin bu temsili işlevi yürütebilmesini sağlayan kodlar şunlardır:

Zihinsel Model	Gösterge	Dilsel Kodlar
'Zengin'	giyim eşyası	+ lüks + pahalı + yeni + markalı
'Fakir'	giyim eşyası	- lüks - pahalı - yeni - markalı

Giyim öğeleri yukarıda belirtilen kodlar ile zenginliğin insan bedeninde taşınmasına imkân sağlamaktadırlar. Zenginliğin temsil edilmesini ve diğerleri tarafından alımlanmasını sağlayan giyim öğeleri sadece günlük yaşantı ile sınırlı kalmaz, televizyon ekranlarını da doldururlar. Bu sayede, bu giyim öğelerine sahip olmak zenginliği gösterir hale gelmektedir. Bu da kimi bireylerin bunların taklit versiyonlarını daha düşük fiyatlarla satın alarak *zenginmiş* gibi davranmaları ile sonuçlanmaktadır. Feriha'nın taklit içindeki taklit yaşantısı, aynı zamanda kurgu içindeki kurgusal evreni, yepyeni taklitleri ve kurgusalılıkları doğurmakta ve katmanlı bir şekilde taklit gerçeğin yerini almaktadır. Bu noktada, bu durum Baudrillard'ın her şeyin bir taklitçeden ibaret olduğu ve yaşanan evrenin bir 'gibi'ler evreni olarak kabul edilebileceği iddiasını desteklemektedir. Baudrillard bu durumu simüle etmek olarak adlandırmaktadır; simüle etmek sahip olunmayan şeye sahipmiş gibi davranmaktır ve bu durum bir yokluğa gönderme yapmaktadır (1998, s. 13).

Sonuç Gözlemleri

Daha üniversiteye başladığı ilk gün bir meta bombardımanı ile karşılaşan Feriha, sahip olmadığı sembolik değerlerin farkındadır. Feriha'nın iyi model

bir arabası, iyi model bir cep telefonu ve Emir'inki gibi bir evi yoktur. Dolayısıyla Feriha *zengin değildir. Bunun bilincinde olan Feriha sürekli olarak fakirliğiyle yüzleşir. Bu sırada fakirliğiyle yüzleşen sadece Feriha değildir. Ekran karşısında 'zengin' ve 'fakir' modellerinin göstergelerini alımlayan izleyiciler de yaratılan taklitçe evreni vasıtasıyla kendi toplumsal-ekonomik sınıflarını ve 'zengin' ve 'fakir' zihinsel modellerini yeniden inşa etmektedirler.*

Baudrillard'ın düşüncelerine dayanarak toplumdaki birçok birey gibi Feriha'nın da taklitçeler evreni içinde zihinsel modellerini kurguladığı iddia edilebilir. Okula giderken kendi sembolik değeri düşük olan giysilerini apartman sakinlerinin atılmak üzere verdiği pahalı giysiler ile değiştiren, belediye otobüsüne bindiği görülmesin diye taksiye binirmiş gibi davranan, kendi telefonu arızalı olduğu için idareten düşük sembolik değeri olan bir telefon kullandığını söyleyen Feriha, kendine yalanlarla kurguladığı ve özünde gerçeklikten kopuk bir 'gibi'ler evreni inşa etmektedir. Bunu yaparken aynı zamanda izleyiciler için de bir taklitçeler, 'gibi'ler evreni yaratmaktadır.

Feriha'nın *zenginmiş gibi davranması özünde toplumun üzerinde egemen olan meta* temelli taklitçe evreninin bir göstergesidir. 'Zengin' ve 'fakir' ayrımı yapan göstergeleri kullanarak yeni zihinsel modeller yaratan diziler, aynı zamanda toplumda hüküm süren ve daha önce yine ekranlar sayesinde yapılandırılmış olan, Baudrillard'ın da altını çizdiği 'gerçek' olmayan taklitçe evreninin yansımalarıdır. Bu noktada içerdiği 'zengin' ve 'fakir' göstergeleri ile zihinleri sembolik değer üzerinden kurgulayan bu dizi de yeniden kurgulanacak olan bir taklitçenin gerçek olmayan bir katmanını oluşturacaktır. Bireyler bu sahte evrende sahte *zenginler* ve *fakirler* olarak etiketleneceklerdir.

Bu noktada televizyon dizilerinin 'zengin' ve 'fakir' ayrımı üzerinden bir sınıf ve eşitsizlik söylemi inşa ettikleri de iddia edilebilir. Dizilerin kurgusal dünyalarında *zenginler* ve *fakirler vardır. Ekranlardan günlük hayata süzülen bu kurgusal şemalar beraberlerinde sınıf ayrımlarını da getirmektedirler. Bu noktadan bakıldığında, toplumsal sınıf farkının toplumsal bilişe yerleşmesiyle toplumsal eşitsizlikler daha keskin bir hal almakta ve toplum gittikçe daha fazla kutuplaşmaktadır.* Bu kutuplaşmanın temel göstergesi olan metaların ait oldukları gösterge dizgesi içindeki değerlerinin kapitalist sistemin egemen

gücü doğrultusunda belirlendiğini öne sürmek mümkündür. Şöyle ki, kapitalist sistem *zengin olanın zenginliğini gösterebilmesi ve sürdürebilmesi*, fakir olanın da *zengine ulaşabilmesi için metalara ve bu metaların sembolik değerlerine ihtiyaç duyar*. Bu da bireyler için sürekli olarak bir meta tüketimini zorunlu kılmaktadır. Böylece kapitalist sistem varlığını yaratılan eşitsizlikler üzerinden korumaya devam edecektir. Bu durumda, varlığını devam ettirebilmesi için 'zengin' ve 'fakir' zihinsel modellerini oluşturan söylemlere ve bu söylemlerin yayılabilmesi için de medya pratiklerine ihtiyaç duymaktadır. İşte yerli diziler de bu şekilde sınıf söylemleri yoluyla ortaya konulan eşitsizliğin odağına yerleşmektedirler. Ayrıca, tüketimi teşvik eden bir tüketim söyleminin de merkezinde bulunmakta ve meta göstergeleri aracılığıyla yeni bir tüketim davranışının da ortaya çıkmasına neden olabilmektedirler.

Çalışmanın sonucunu Baudrillard'ın şu görüşleri ile özetleyebiliriz: “ ... göstergelere sığınarak ve gerçeğin yadsınması içinde yaşıyoruz... medya bizi dünyaya göndermez, medya bize göstergeler olarak göstergeleri, bununla birlikte gerçeğin teminatıyla doğrulanmış göstergeleri tüketirir” (Baudrillard, 2000, s. 26).

Kaynaklar

Barthes, R. (1979). *Göstergebilim ilkeleri* (B. Vardar, M. Rifat, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Baudrillard, J. (1985). The masses: The implosion of the social in the media, *New Literary History*, 16(3), 577-589.

Baudrillard, J. (1991). *Sessiz yığınların gölgesinde ya da toplumsalın sonu* (O. Adanır, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (1995). *The gulf war did not take place*. Indianapolis: Indiana University Press.

Baudrillard, J. (2000). *Tüketim toplumu* (H. Deliçaylı & F. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (1998), *Simülakrlar ve simülasyon* (O. Adanır, Çev.) İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Baudrillard, J. (2010), *Nesneler sistemi* (O. Adanır & A. Karamollaoğlu, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

- Bell, A. (1991). *The language of news media*. Oxford: Blackwell.
- Berger, J. (2011). *Görme biçimleri* (Y. Salman, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bocock, R. (2009). *Tüketim* (İ. Kutluk, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Chouliaraki, L. (2000). Political discourse in the news: democratizing responsibility or aestheticizing politics? *Discourse and Society*, 11(3), 293-314.
- Cotter, C. (2001). Discourse and media. In D. Schiffrin, D. Tannen & H. Hamilton (Eds.), *Handbook of discourse analysis* (pp. 416-436). Oxford: Blackwell
- de Cillia, R., Reisigl, M. & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. *Discourse and Society*, 10(2), 149-173.
- de Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Multilingual.
- Denzin, N. K. (1991). *Images of postmodern society: Social theory and contemporary cinema*. London: Sage International.
- Ensink, T. (2006). Pragmatic aspects of televised texts: A single case study of the intervention of a televised documentary program in party politics. *Journal of Pragmatics*, 38(2), 230-249.
- Ersoy, E. (2014). Tüketim aynasında “göz”e yansıyan seyirlik ve sembolik kimlikler. *Sosyoloji Konferansları*, 49(1), 47-74.
- Fairclough, N. (1995a). *Critical discourse analysis*. Boston: Addison Wesley.
- Fairclough, N. (1995b). *Media discourse*. London: Arnold.
- Fairclough, N. (1995c). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1998). *Language and ideology. Critical discourse analysis: The critical Study of language*. New York: Longman.
- Fairclough, N., & Wodak, R. (1997). Critical discourse analysis. In T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse as social interaction* (pp. 258-284). London: Sage Publications.
- Fiske, J. (1996). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.) Ankara: Ark Yayınları.
- Fowler, R. (1981). Power. In T. A. van Dijk (Ed.), *Handbook of discourse analysis: Volume 1: Disciplines of discourse* (pp. 61-82). London: Academic Press.
- Fowler, R. (1991). *Language in the news: Discourse and ideology in the press*. New York: Routledge.
- Ongur, H. Ö. (2011). *Tüketim toplumu, nevrotik kültür ve dövüş kulübü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Sarup, M. (2010). *Post-yapısalcılık ve postmodernizm* (A. Güçlü, Çev.) İstanbul: Kırk Gece Yayınları.
- Solomon, M., Bamossy, G., Askegaard, S. & Hogg, M. (2006). *Consumer behaviour*. New Jersey: Prentice Hall.
- Thornborrow, J. (1999). Language and the media. In L. Thomas & S. Wareing (Eds.), *Language, society and power*. London: Routledge.
- Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identity. In R. Wodak, R. de Cillia, M. Reisigl & K. Liebhart (Eds.), *Discursive construction of national identity* (pp. 7-48). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wodak, R. (2009). The semiotics of racism. A critical discourse-historical analysis. In J. Renkema (Ed.), *Discourse, of course* (pp. 311-326). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Wodak, R. & Meyer, M. (2001). *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage Publications.
- van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse and Society*, 4(2), 249-283.
- van Dijk, T. A. (1997). *Discourse as social interaction*. London: Sage Publications.
- van Dijk, T. A. (1998). *Ideology, a multidisciplinary approach*. London: Sage Publications.
- van Dijk, T. A. (2000). *Ideology and discourse. A Multidisciplinary Introduction*. Retrieved from <http://www.discourses.org/UnpublishedArticles/Ideology%20and%20discourse.pdf>
- van Dijk, T. A. (2001). Critical discourse analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen & H. Hamilton (Eds.), *Handbook of discourse analysis* (pp. 352-371). Oxford: Blackwell.
- van Leeuwen, T. (2009). Discourse as the recontextualization of social practice: A guide. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis* (pp. 144-161). London: Sage Publications.
- van Leeuwen, T. (1996). The representation of social actors. In C. R. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Eds.) *Texts and practices, readings in critical discourse analysis* (pp. 32-70). London: Routledge
- Vardar, B. (2002). *Dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

TÜRK SİNEMASINDA NAZİZM İDEOLOJİSİ: “KIRIMLI” FİLMİ VE GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

Caner ÇAKI*, Yaşar ZORLU**, Mustafa KARACA***

Öz

20. yüzyılda sinema, iktidardaki egemen güçlerin ideolojilerini kitlelere yansıtılmalarında ve onlar üzerinde tahakküm kurmalarında başvurdukları önemli bir iletişim aracı olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında Nazizm, Komünizm ve Faşizm gibi ideolojilerin Avrupa’da egemen olduğu yıllarda, sinema sektöründe ideolojik söylemlerin hâkim olduğu bir dönem yaşanmıştır. 1933 yılında Almanya’da Nazilerin işbaşına geldiği tarihten itibaren de Nazizm ideolojisi sinema sektöründe geniş yer bulmuştur. Nazilerin Almanya’da iktidarda olduğu dönemde, Nazizm ideolojisi İradenin Zaferi (Triumph des Willens - 1935) gibi Alman yapımı filmlerde yüceltilirken, Büyük Diktatör (The Great Dictator - 1940) gibi Amerikan yapımı filmlerde de oldukça sert bir dille eleştirilmiştir. Nazizm’in resmi olarak ortadan kaldırıldığı 2. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde de Nazizm ideolojisini konu alan filmler çekilmeye devam etmiştir. Bu filmlerde ideoloji ağır eleştiriler almaya devam etmiştir. Özellikle Türk sinemasında Ankara Ekspresi (1971) gibi Nazizmi konu alan filmlerde de ideolojinin geniş bir eleştiriye maruz kaldığı görülmektedir. Bu çalışmada Burak Cem Arlıel’in 2014 yılında gösterime giren Kırimlı filmi incelenmiştir. Cengiz Dağcı’nın Korkunç Yıllar adlı romanından beyazperdeye aktarılan film, II. Dünya Savaşı sırasında Alman esir kamplarında rehin alınan Tatar esirlerin yaşadıkları insanlık dramını ve çektikleri acıları konu almaktadır. Bu çalışmada Saussure’ün gösterge modeli temel alınarak inceleme yapılmıştır. Filmde Nazizm ideolojisi göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiş ve Türk sinemasında Nazizm ideolojisinin ne şekilde yansıtıldığı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde, Nazi ideolojisini konu alan diğer Türk yapımı filmlerde olduğu gibi Nazizm ideolojisi ağır bir eleştiriye maruz bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Nazizm, Türk sineması, ideoloji*

*Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı,

**Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü,

***Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Caner ÇAKI,

İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi, Malatya-Türkiye

Telefon/Phone: +90-534-316-2283 **E-posta/E-mail:** caner.caki@inonu.edu.tr

Geliş tarihi/Date of receipt: 30.12.2016 • **Kabul tarihi/Date of acceptance:** 13.06.2017

Atıf/Citation: Çakı, C., Zorlu, Y. & Karaca, M. (2017). Türk sinemasında nazizm ideolojisi: “Kırimlı” filmi ve göstergebilimsel analizi. *Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies*, 56, 67-95. <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328523>

NAZISM IDEOLOGY IN TURKISH CINEMA: “KIRIMLI” FILM AND SEMIOTICS ANALYSIS

Abstract

In the 20th century, the cinema became an important communication tool for the ruling sovereign powers to reflect their ideologies and start dominating the masses. In particular, ideological rhetoric was common in the cinema sector in the first half of the 20th century when ideologies such as Nazism, Communism, and Fascism dominated Europe. The Nazi ideology had found a considerable place in the cinema sector after the Nazis came to power in Germany in 1933. The ideology of Nazism was criticized in American films such as *The Great Dictator* (1940), whereas it was exalted in German films such as *Triumph of the Will* (*Triumph des Willens*, 1935) when the Nazis were in power in Germany. In the period after World War II, when Nazism was officially abolished, the films about the ideology of Nazism continued to be made. In these films, Nazi ideology was heavy criticized. Later Turkish cinema subjected Nazi ideology to deep criticism in such films as the *Ankara Express* (*Ankara Ekspresi*, 1971). This study examines Burak Cem Arlıel’s film *Kırımlı*, which was shown in 2014. The movie, which was adapted to the screen from Cengiz Dağcı’s novel *Horrible Years* (*Korkunç Yıllar*, 1956) about the human tragedy and pain suffered by the Tatar prisoners captured in German prisoner camps during the Second World War. This study’s methodology is based on Saussure’s notion of signs. The study examines the ideology of Nazism in the film using semiotic analysis to show how Nazi ideology was reflected in Turkish cinema. The study finds that like other Turkish films on the subject, *Kırımlı* subjects Nazi ideology to severe criticism.

Keywords: *Nazism, Turkish cinema, ideology*

EXTENDED ABSTRACT

Since its beginning, cinema has become an important means of mass communication to disseminate political ideologies, influence the masses, and impose ideas on them. Many countries have imposed their ideological teachings through cinema on the masses under their domination. Especially during the Third Reich, when the National Socialist ideology was adopted by the masses, cinema was extensively used, and the ideology of Nazism was presented to the public in a splendid way. In this respect, Dr. Joseph Goebbels, during his reign as Nazi Propaganda Minister, noticed the power of cinema over society and produced films that promoted Nazi ideology.

Although Nazism officially ended after World War II, films about Nazism continued to be produced in many parts of the world. In these films, the ideology of Nazism was consistently criticized, and they emphasized only its frightening, cruel, and oppressive aspects. The number of these films based in the United States has seen an especially rapid increase in recent years.

In Turkey, the number of films addressing Nazism has been quite limited until recent years. Recently, a number of Turkish films about Nazism has been released, such as *Kırımlı* (2014), *Birleşen Gönüller* (2014), and the documentary *Türk Pasaportu* (2011). How Nazism is presented in the academic context is examined and will be important for the emergence of the perception of Nazism in Turkish culture.

Upon examining the academic literature, it is observed that the question of how the ideology of Nazism is presented in Turkish films has not been sufficiently researched. In fact, there appears to be no academic analysis of Turkish films that present political ideologies. In this respect, the present study is the first in its field and paves the way for future studies.

As a result of its semiotic analysis of the film *Kırımlı*, the study found that the ideology of Nazism has been subjected to heavy criticism in Turkish cinema. Nazism is presented in the film in the most frightening light. The denotations of the messages given in the film were shown together with their connotations. Based on the importance of the signs and the analysis of their meanings produced in the film, it was found that the effect of the film was increased in the presentation of the ideology of Nazism. It was

determined that there are many connotations in the film and that many signifieds are emphasized through signifiers. It was revealed that in each scene, the different or similar connotations concealed in the signs were hidden and the messages to be given were much more than given.

In the 20th century, the cinema became an important communication tool for the ruling sovereign powers to reflect their ideologies and start dominating the masses. In particular, ideological rhetoric was common in the cinema sector in the first half of the 20th century when ideologies such as Nazism, Communism, and Fascism dominated Europe. The Nazi ideology had found a considerable place in the cinema sector after the Nazis came to power in Germany in 1933. The ideology of Nazism was criticized in American films such as *The Great Dictator* (1940), whereas it was exalted in German films such as *Triumph of the Will* (*Triumph des Willens*, 1935) when the Nazis were in power in Germany. German films about the ideology of Nazism were produced in the period after World War II once Nazism was formally abolished. In these films, Nazi ideology was heavily criticized. Later Turkish cinema subjected Nazi ideology to deep criticism in such films as the *Ankara Express* (*Ankara Ekspresi*, 1971). This study examines Burak Cem Arlıel's film *Kırımlı*, which was shown in 2014. The movie, which was adapted to the screen from Cengiz Dağcı's novel *Horrible Years* (*Korkunç Yıllar*, 1956) about the human tragedy and pain suffered by the Tatar prisoners captured in German prisoner camps during the Second World War. This study's methodology is based on Saussure's notion of signs. The study examines the ideology of Nazism in the film using semiotic analysis to show how Nazi ideology was reflected in Turkish cinema. The study finds that like other Turkish films on the subject, *Kırımlı* subjects Nazi ideology to severe criticism.

There have been significant works on the ideology of Nazism, which until recently has been rarely featured in Turkish cinema. The film *Kırımlı*, which is examined in the scope of the study, is one of these works. In the study, the film was analyzed using the linguistician Ferdinand de Saussure's method of semiotic analysis. Thus, the study attempted to show exactly how the ideology of Nazism was presented in the movie.

The study that was focused specifically on the film *Kırımlı* revealed that Nazi ideology is only presented negatively in Turkish cinema. From the

comprehensive literature review, it was determined that no one-on-one academic study exists of how ideologies were presented in Turkish films. In particular, examining how ideologies such as Nazism, Communism, and Fascism have been portrayed in Turkish films through various academic studies will allow for a comparative analysis of the presentation of ideology in Turkish society.

In the film, Nazi signs, gambling crusaders, arm bands, Nazi soldiers, SS officers, and Nazi commanders all had negative meanings in connection with all of the messages they showed. Audiences make negative sense of any kind of imagery that evokes the Nazis. For example, soldiers wearing Nazi uniforms in the film were perceived entirely negatively by the audience because of those characters' inhumane practices. In this respect, when a Nazi soldier was seen on any screen, it was clear that the audience would associate that figure with themes such as pressure, threats, and persecution.

Giriş

Sinema, ilk ortaya çıktığı dönemlerden itibaren siyasi ideolojilerin kitleleri etkileyebilmek ve onlara kendi fikirlerini empoze etmek için kullandıkları önemli bir kitle iletişim aracı olmuştur. Pek çok ülke, kendi tahakkümü altındaki kitlelere sinema yoluyla ideolojik öğretilerini aşlamıştır. Özellikle Nazi Almanya’sı döneminde nasyonal sosyalist ideolojinin kitlelere benimsetilmesinde sinema yoğun olarak kullanılmış, Nazizm ideolojisi görkemli bir şekilde halka sunulmuştur. Bu açıdan Nazi Propaganda Bakanı Dr. Joseph Goebbels, sinemanın toplum üzerindeki gücünün farkına varmış ve kendi başkanlığında Nazi ideolojisini yansıtan filmler ürettirmiştir (Williams, 2002, s. 7).

Her ne kadar 2. Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada Nazizm ideolojisi resmi olarak son bulsa da, Nazizm’i konu alan filmler dünyanın pek çok yerinde üretilmeye devam etmiştir. Bu filmlerde, Nazizm ideolojisi sürekli olarak eleştirilmiş, ideolojinin genel olarak yalnızca korkutucu, acımasız ve baskıcı yönlerine vurgu yapılmıştır. Genel olarak Amerika Birleşik Devletleri merkezli bu filmlerin sayısının özellikle son yıllarda hızla arttığı görülmüştür.

Türkiye’de ise Nazizm ideolojisini yansıtan film sayısının son yıllara kadar oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Son yıllarda Kırımlı (2014), Birleşen Gönüller (2014) ve belgesel film alanında Türk Pasaportu (2011) gibi Türk sinemasında Nazizm ideolojisini konu alan filmlerin peşi sıra gösterime girdiği görülmektedir. Bu filmlerde Nazizm ideolojisinin sunumunun ne şekilde yapıldığının akademik çerçevede incelenmesi, Türk kültüründeki Nazizm algısının da ortaya çıkması açısından önem taşıyacaktır.

Akademik literatür incelendiğinde, Nazizm ideolojisinin Türk filmlerinde nasıl sunulduğunu inceleyen herhangi bir akademik çalışmanın yapılmadığı gözlemlenmiştir. Hatta, siyasi ideolojilerin Türkiye’deki sunumunu filmler üzerinden birebir inceleyen herhangi bir akademik film analizine de rastlanılmamıştır. Bu açıdan bu çalışma alanında ilk olması ve gelecek çalışmalara ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

İdeolojilerin birebir incelenmediği fakat dolaylı olarak açıklandığı akademik çalışmalara bakıldığında ise, Kırık ve Arvas (2014) sömürgecilik ve ırkçılık olgusu bağlamında inceledikleri Piyanist filminde Nazilere yönelik ağır

bir nefretin yansıtıldığını ve Nazilerin filmde ağır bir şekilde eleştirildiğini saptamışlardır.

Agocuk (2014) ise genel manada Amarcord filmini göstergebilimsel analiz yöntemiyle analiz ederek, İtalya'daki faşizmin filmde ağır bir eleştiriye maruz bırakıldığını ortaya koymuştur. Akman ve arkadaşlarının (2014) Belgisiz Marshrut filmi özelinde Sovyet sonrası dönemde Kırgızistan'da ideoloji temelli kimliklerin inşası ve temsili üzerine yaptıkları çalışmada, ülkede yeni kimlikler yaratıldığını ve halkın zihninde var olan kimliklere de yeni anlamlar yüklenildiğini saptamışlardır.

Bu amaçla bu çalışmada 2014 yılında gösterime giren Kırımlı filminin Nazizm ideolojisini ne şekilde yansıttığı incelenmeye çalışılmıştır. Filmdeki metinler incelenirken yalnızca yansıtılan karakter ve somut öğeler üzerinde durulmamış, bunun yanında filmdeki müzik, ses, arka plan, ışıklandırma gibi tüm öğeler arasındaki ilişki ve seyirciler üzerinde ne gibi bir etki oluşturduğu incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde dil bilimci ve göstergebilimin kuramcılarında Ferdinand de Saussure'ün göstergebilimsel analiz metodu kullanılmıştır. Bu açıdan, seyircilere filmde verilen düz anlamlardan (gösteren) ziyade, verilmek istenen asıl mesajlar (gösterilen) açıklanmaya çalışılmıştır. Verilmek istenen yan anlamlar, verilen ve verilmek istenen mesajlar arasındaki farklılıklar yine çalışmanın kapsamında değerlendirilmiştir. Saussure'un göstergebilimsel analizi sonucu Nazizm'de verilen açık mesajların yanında, film içinde gizli kalmış yan anlamlarda açıklanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular kapsamında gerek gösterenler, gerekse gösterilenler açısından filmde Nazizm ideolojisi, ırkçılık, katliam, barbarlık vb. pek çok olumsuz kavram çerçevesinde eleştirildiği ve seyircilere sunulduğu gözlemlenmiştir.

1.1. Nazizm İdeolojisi

Nasyonal sosyalizm, 20. yüzyılda, milliyetçilik ve sosyalizm görüşlerini bir araya getirerek, Almanya'da ortaya çıkan ırkçı, anti kapitalist, antisemitik ve anti Marksist bir dünya görüşüdür (Murray, 1998, s.42). Nazizm ideolojisini diğerlerinden en belirgin kılan şey, ideolojinin için barındırdığı yoğun antisemitizmdi (Heilbronner, 1990). İdeolojide mutlak iktidar tek bir kişinin elinde toplanmaktaydı (Harrington ve Runyan, 1998, s. 391). İdeolojinin temelinde aşırı sağ görüşlü bir milliyetçilik unsurunun hâkim olduğu görülse de,

özellikle ekonomik anlamda sosyalist öğretilere halkın yönelmesi gerektiğini savunulmaktadır (Lacoue-Labarthe, Nancy ve Holmes, 1990, s. 295). Adolf Hitler, milliyetçilik ve sosyalizm kavramlarını Alman halkına uyumlu bir hale getirerek, nasyonal sosyalizm ideolojisinin doğmasını sağlamış, ideolojinin son şeklini ise Alfred Rosenberg vermiştir (Hutchinson, 1977).

Charles Darwin’ın Evrim Teorisi’nde yer alan “yaşam mücadelesi” ve “güçlünün hayatta kalabilmek için zayıfı ezmesi” düşüncesi nasyonal sosyalizmde yer bulmuştur. Nazizm üstün ırkın hayatta kalabilmesinin temelinde “mücadele” unsurunu ön plana çıkarmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi adına Naziler Büyük Alman İmparatorluğu İdeali (3. Reich) için gerekli olan enerjiyi kiliselerdeki dini semboller yerine gamalı haçlar ve Ortaçağ Alman kültürüne ait unsurlardan almıştır (Yavuzoğlu, 2004, s. 43).

Nasyonal sosyalist ideoloji kendi içinde sürekli değişime uğrar. Diğer bir değişle dogmatik ve değişime kapalı fikirlerden uzak durur. İdeolojinin sadece değişime kapalı olan iki unsuru lidere tapınmaya gidecek boyutta bir hayranlık fikrini sunması ve üstün ırkın egemenliği anlayışını kitesine dikte etmesidir (Neumann, 2009, s. 39). Özellikle liderin totaliter yönetimi ve üstün ırk inancı konusunda son derece sıkı ve tavizsizdir (Holborn, 1964, s. 547).

İdeoloji Alman ırkının üstünlüğü temelinde, diğer ırkların yönetilebileceğine inanmaktadır. Aryan ırk olarak doğan Almanların kanlarının temiz kalabilmesinin, yine aryan ırk içi evlilikle sağlanabileceği düşüncesindedir. Bu düşünce çerçevesinde diğer milletler nazi ideolojisine göre ikinci sınıf insan muamelesi görmektedir (Hyams, 1995, s. 156).

Diğer yandan, Nazizm ideolojisi, ortaya çıktığı Almanya’yla o kadar benimsenmiştir ki, kimi zaman günümüzde Nazizm yalnızca Almanlara ait bir ideolojiymiş gibi algılanabilmektedir (Lacoue-Labarthe ve ark., 1990). Nitekim, Nasyonal Sosyalist ideoloji Alman kültürünün, edebiyatının ve özellikle tarihinin bir sentezi olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Alman toplumu ile iç içe geçen ve Almanlarla birlikte anılan bir ideoloji haline gelmiştir (Goodrick-Clarke, 1993, s. 9). Hitler, Nazizm ideolojisinin temellerine ayrıntılarıyla yer verdiği kitabı Kavgam’da, Nazizmin temelini de atacak olan görüşünde medeniyeti yalnızca üstün ırka sahip olanların oluşturacağını söylemektedir (2004, s. 336). Hitler aryan ırktan olanlar ve olmayanlar şeklinde insanları gruplandırmaktadır. Bu sonuca göre de

insanların farklı değerlerde olduğu çıkarımını savunmuştur. Nazizme göre bu özellikler kalıtsal olup babadan çocuğa geçecek niteliğe sahip olması da Sosyal Darwincileri ve Hitler'i kalıtım yoluyla geçecek bir saf ırkın olduğuna inandırmıştı. Bu düşünce ekseninde iddia edilen "üstün ırkın" ari kalması için Alman olmayanlarla evlilik gerçekleşmemeliydi (Macit, 2007, s. 50).

Nasyonal sosyalizmi savunanlar siyasi arenada ağırlıklı olarak komünist ideolojiyle mücadele içine girmekte ve komünizmi topluma yönelik büyük bir tehlike olarak görmektedir. Aynı zamanda Naziler liberallere ve sosyal demokratlara da neredeyse aynı oranda karşı gelmektedir. Bu süreç Almanya'da Nazizm ideolojisinin yegâne savunucusu Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi haricindeki tüm siyasi yapılanmaların lağvedilip, yasaklanmasına kadar devam etmiştir (Neumann, 2009, s. 19).

Nazizm Almanya'da 1920'lerin başında hızla güçlenmeye başladı. Bu gücün de etkisiyle nasyonal sosyalistler Hitler önderliğinde, 1923 yılında başarısız Münih darbesini gerçekleştirdi (Fest, 2013, s. 182). Bu tarihten itibaren Nazilerin oy oranları günden güne düşüş yaşasa da (Efkan, 1997, s. 45), 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra Nazilerin oyları hızla arttı ve 1933 yılında radikal söylemleri, toplum tarafından benimsenmelerini ve iktidara gelmelerini sağladı (Baranowski, 2011, s. 172).

Nasyonal sosyalizmde Alman ırkının üstünlüğünün sürmesi ve ari ırkın devamının sağlanabilmesinde temel olan nokta ırkın saflaştırılmasıydı. Bu amaçla Naziler, özellikle kendi ırklarına karşı tehlikeli olarak addettikleri Yahudileri etnik temizlik yöntemiyle yok etmeye çalıştılar. Alman ırkının saflığının, Yahudilerle ve diğer ikinci sınıf olarak gördükleri milletlerle bozulmaması gerektiğine inanmaktaydılar. Nitekim, Naziler 1933 yılında iktidara gelir gelmez Almanya'da Yahudilerle evliliği sınırlayan yasalar getirmeden geri durmadılar. İlerleyen süreçte, Yahudilere duyulan nefret, Nazilerin Yahudilere yönelik toplu katliamlara yönelmelerini tetikleyecek ve insanlık tarihinde utanç verici durumlara yol açacak Yahudi Soykırımı (Holokost) meydana gelecekti (Mazower, 2014, s. 809).

Günümüzde, Nazilerin başta Yahudiler olmak üzere, engelliler, Çingeneler ve eşcinsellere yönelik toplu katliamları milyonlarca kişi tarafından lanetlenmekte, Nazizm ideolojisini konu alan filmlerde ise Nazizm yoğun bir şekilde eleştiriyse maruz kalmaktadır.

1.2. Nazizm İdeolojisinin Sinemada Sunumu

Nazilerin 1933 yılında Almanya'da iktidara gelmelerinden sonra Alman film sektöründe siyasi filmlerin ağırlık kazandığı görülmüştür (Schulte-Sasse, 1996, s. 4). Bu süreçte Naziler, Propaganda Bakanı Dr. Joseph Goebbels önderliğinde sinemayı Nazizm ideolojisinin halka sunumunda başarılı bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Özellikle Goebbels, nasyonal sosyalist toplumun ideal portresini sinema aracılığıyla sunmaya çalışmıştır (Rentschler, 1996, s. 21). Özellikle Leni Riefenstahl gibi Alman uzmanların Nazizmi sunumlarında filmlere kattıkları estetik perspektif, Nazizm ideolojisinin etkisinin kitleler üzerinde daha da artmasına yol açmıştır (Hoffmann, 1996, s. 19).

Goebbels sinemalarda Nazizm ideolojisini kitlelere benimsetmede, kısa haber programı tarzında haftalık olarak yayınlanan Alman Haftaya Bakış (Die Deutsche Wochenschau) programlarını da hazırlatmıştır. Bir nevi bugünkü haber programları niteliğinde olan bu programlar sinemalarda film tadında Alman kamuoyuna sunulmuş, özellikle Hitler'in karizmatik liderliği ve Alman ordusunun ihtişamı programlarda sıkça yer almıştır (Bucher, 1986, s. 53). Almanya'da zamanla Goebbels'in etkisiyle kitleleri derinden etkileyen sinemanın, radyo, gazete ve tiyatro gibi diğer kitle iletişim araçlarıyla olduğu gibi Nazi ideolojisi perspektifinde evrilerek yayınlara yönelmeye başladığı görülmüştür (Lemmons, 2015, s. 33).

Naziler özellikle önem verdikleri genç kitleler üzerinde ideolojilerini yaymada sinemaya yoğun bir şekilde yönelmişlerdir. Gençlerin sinemaya olan tutkusundan yararlanarak, propaganda ve eğlenceyi bir araya getiren harika bir araç olarak gördükleri sinemayı nasyonal sosyalist öğretilerin vurgulanmasında etkin olarak kullanmışlardır (Welch, 2001, s. 18).

Bu amaçla, Naziler iktidarları döneminde Almanya'da propaganda amaçlı sayısız film çekmişlerdir. Örneğin, Nazi propagandasının en başarılı örneği olarak kabul edilen İradenin Zaferi (Triumph des Willens) Nazi Almanya'sının desteğiyle 1935 yılında propaganda amacıyla çekilmiş bir belgesel filmidir. Film genel hatlarıyla Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (NSDAP) 1934 tarihinde Nürnberg şehrinde yaptığı 6. kongresinin detaylarını ve Hitler'in konuşmalarını konu alır. Filmin çekimlerine Adolf Hitler'in isteği üzerine Leni Riefenstahl tarafından 1934'te başlanmış ve 1935 yılında da gösterime girmiştir. Filmin çekimlerinde Nazi yönetimi filmin hem

yapımcılığını hem de yönetmenliğini üstlenen Riefenstahl'e büyük ölçüde maddi destek sağlamış, bunun yanında film kusursuz olabilmesi için her türlü teknik desteği de seferber etmişlerdir. Filmde nasyonal sosyalizm ideolojisi yüceltilmekte, Nazilerin devasa kitle gösterilene yer verilmekte, 3. Reich olarak adlandırılan Nazi Almanya'sının bütün görkem ve ihtişamı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Film tam anlamıyla propaganda amacına hizmet etmiş, Nazizm ideolojisine inanan coşkulu kalabalıklar filmde sürekli olarak yer almıştır (<http://www.moviepilot.de/movies/triumph-des-willens>)

Fotoğraf 1: İradenin Zaferi Filminde Nazilerin Büyük Kitle Gösterisi.
(<http://www.arquine.com/cine-arquitectura-y-ritmo/>)

Nasyonal sosyalist ideolojinin Nazi Almanya'sındaki olumlu sunumun aksine, Nazilere düşman ülkelerde Nazizm ağır eleştirilere uğramaktaydı. Özellikle Amerikan ve Sovyet sinemasında Nazizmin korkunçluğu ve vahşeti üzerine duran filmler ardı sıra gösterime girmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonraki süreçte de Nazizmi eleştiren filmlerin üretimi devam etmiştir. Örneğin, Sovyetlerin geniş bir bütçeyle çektikleri 1950 yapımı Berlin'in Düşüşü filmi (Падение Берлина) filmi Nazizme yönelik ağır eleştirin tavan yaptığı bir film olmuştur (Taylor, 1998, s. 5).

Charlie Chaplin'in yönettiği ve başrolünü oynadığı, 1940 Amerikan yapımı Büyük Diktatör (The Great Dictator) filmi, Nazizm ideolojisinin sert bir dille eleştirildiği ilk filmlerden biridir. Amerika Birleşik Devletleri'nin resmî olarak Nazi Almanya'sına savaş ilan etmediği dönemde çekilen film ana hatlarıyla Nazi ideolojisine yer vermiş, Nazilerin önde gelen temsilcileri filmde anlatılmıştır. Komedi filmleriyle tanınan Chaplin, sert ve despot görünümlü Hitler rolüyle tam bir tezat oluşturmuştur. Nitekim, filmde kendine has komik tavırlarını sürdürmüş, temsil ettiği Hitler rolünü bir

komedi unsuru olarak sunmuştur. Buna karşın Chaplin, Hitler’in emperyalist yayılmacı isteklerini, Yahudilere karşı yapılan kötü muameleyi, yaşanan demokrasi ihlallerini filmde eleştirel bir dille seyircilere sunmaya çalışmıştır (<https://www.criterion.com/films/27605-the-great-dictator>).

Fotoğraf 2: Büyük Diktatör Filminde Charlie Chaplin Yerküreyi Elinde Tutarken.

(<https://www.criterion.com/films/27605-the-great-dictator>)

Türk sinemasında Nazileri konu alan filmler incelendiğinde ise film sayısının oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu filmler içerisinde 1970 yılında çekilen Ankara Ekspresi filmi Türk sinemasında Nazileri ayrıntılı bir biçimde konu alan ilk filmlerden biri olmuştur. Film, Türkiye’de büyük ses getirmiş, gösterime girdiği dönemde Antalya Altın Portakal Film Festivali’nden 5 Altın Portakal ödülü almıştır. Film senaryosuna bakıldığında, Nazi Almanya’sının Türkiye’yi kendi safına çekmek için gerçekleştirmeyi planladığı Türk yönetimine karşı darbeyi konu alır. Naziler, Türkiye’deki mevcut yönetimi ülkeye sızdırdıkları ajanları sayesinde saf dışı bırakacak ve yönetime el koyacaktır. Bu planda aktif olarak görev alan Alman ajan Hilda von Schreiner’den (Filiz Akın), Türklerin içine sızarak görevini yerine getirmesi istenir. Ankara Ekspresi, Nazileri acımasız, katil ve kendi emelleri için başkalarına zarar veren kişiler olarak yansıtmıştır. Nazizm ideolojisi filmde yer yer ağır eleştirilere maruz kalmıştır (<http://www.sinemalar.com/film/8668/ankara-ekspresi>).

Fotoğraf 3: Ankara Ekspresi Filminde Türkiye'yi İşgal Etme Planı Yapan Naziler.

(<http://www.sinematurk.com/film/1675-ankara-ekspresi/>)

1.3. Göstergebilimsel Yöntem

Göstergebilim yöntemi, gerek sözlü, gerekse sözsüz gösterge sistemlerinin ve bu sistemlerin anlamın kurulmasında ve yeniden -kurulmasındaki rollerini konu alan bir bilim dalıdır (Mutlu, 2012, s. 121). Göstergebilim, gösterge dizgelerini inceleyen bilim dalı olduğuna ve neredeyse çevremizdeki her şeyi gösterge sayabildiğimize göre oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu alanın tanımı konusunda bilim adamlarının tam bir görüş birliği içinde oldukları söylenemez (Tekinalp ve Uzun, 2004, s. 133).

Göstergebilim, simge ve göstergeleri inceleyen bilim dalı olarak bilinir. El-kol, beden hareketleri, davranışlar, resimler ve nice göstergenin yanı sıra dilin de bir gösterge olduğu bir gerçektir. Bütün bu göstergeler insanın kendini ve içinde yaşadığı çevresini daha iyi tanımasında yardımcı öğelerdir. Bu yüzden de insanın kendi ürünü olan bir sanat yapıtına yönelik nesnel yargılar yapabilme ve sanat eseri ile onun izleyicisi-okuru-eleştirmeni arasında sağlıklı iletişim kurabilme eylemidir (Efe, 1993, s. 13).

Göstergelere ve onların anlamları nasıl ürettiğine ilişkin düşünsel süreci çok gerilere, ortaçağa götürebilmek mümkündür. Ancak çağdaş göstergebilimsel çözümlenimin, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (1857-1913) ve Amerikan düşünürü Charles Sanders Peirce (1839-1914) ile başladığını söylemek mümkündür. Özellikle Saussure'ün ilk kez 1915'te yayınlanan Genel Dilbilim Dersleri adlı kitabı, göstergebilimsel çözümlenimin olanaklılığını savunur ve göstergelere uygulanabilen kavramlardan söz etmektedir (Kaplan ve Terek Ünal, 2011, s. 6).

Saussure göstergebilimsel yöntemi üç temel üzerinde açıklar; gösterge, gösteren ve gösterilen. Saussure’e göre anlamın temel birimi olan gösterge, gösteren ve gösterilen olarak anılan iki unsurdan oluşur, bunlar arasındaki ilişki nedensizdir, saymacadır, toplumsal uzlaşmaya dayanır. Gösterge Saussure’ün belirttiği gibi bir kâğıt parçasına benzer: kâğıdın bir yarısı gösteren, diğer yarısı gösterilendir; bu iki yanı çözümsel olarak ayırt edebilirsek de, onları fiilen birbirinden ayıramayız (Mutlu, 2012, s. 119). Gösterge olarak çevremizi sarmalayan maddi veya soyut her şey kastedilmiştir. Kullandığımız dokunduğumuz eşya, varlık veya araçlar, bunları ifade etmek için yararlandığımız harf, sözcük ve kelimeler, çeşitli olay, durum ve duyguları ifade etmek için kullandığımız terimler, kurduğumuz sistemler, yapılar ve süreçler hepsi göstergedir (Ünal, 2014, s. 3).

Gösteren, bir düşüncüyü ya da anlamı dile getirmede kullanılan sözcük ya da sözcüklerdir. Gösteren, gösterenin maddi olan parçası, anlamlandırma sürecinin maddi varlığıdır. Gösteren, nesneye bir anlam verilmeden önceki halidir. Bu herhangi bir şey olabilmektedir; bir nesne, bir sözcük veya bir ses. Her zaman maddi bir varlıktır. Yani gösterenin varlığı duyu organlarıyla duyulanabilir. Onu görebiliriz, dokunabiliriz, tadabiliriz, iştebiliriz ve koklayabiliriz (Mutlu, 2012, s. 119). Gösterilen, gösterenin aksine bir “nesne” değil de, “nesnenin zihinsel bir tasarımı” olarak ortaya çıkar. Örneğin öküz sözcüğünün gösterileni hayvanın kendisi değil onun zihinsel imgesidir. Ne bilinç edimi, ne de gerçeklik olan gösterilen, ancak anlama sürecinde eşşözel olarak tanımlanabilir. Gösteren, göstergeyi kullanan kişinin bundan anladığı “şey”dir (Barthes, 2005, s. 50).

Dilbilimsel kavramlar sinema göstergebilimine uygulanırken çok dikkat edilmelidir. Buna karşılık yer değiştirme, dekapaj, gösterenle, gösterilen, özel biçim, belirginle belirsiz arasındaki kesin ayırmama çizgisi gibi dilbilimsel yöntemler sinema göstergebilimcilerinin henüz kaba saba hatlara sahip olmakla birlikte zaman işleyip zarif bir görünüm kazandıracakları birimler oluşturabilmek amacıyla yaptıkları çalışmalardan değerli yardımlarını esirgememektedirler (Metz, 2012, s. 96).

2. Kırımlı Filminin Göstergibilimsel Yöntemiyle Analizi

2.1. Filmin Künyesi

Yönetmen: Burak Cem Arhel

Hikâye: Cengiz Dağcı

Yapımcılar: Avni Özgürel, Rahmi Kukul

Senaristler: Nil Güleç Ünsal, Atilla Ünsal

Oyuncular: Murat Yıldırım (Sadık Turan), Selma Ergeç (Maria Koseckhi), Ali Barkın (Halil), Baki Davrak (Bauer), Bülent Alkış (Mustafa), Joshy Peters (Schultz), Suavi Eren (Gestapo), Gülçin Santırcıoğlu (Anette), Burç Kümbetlioğlu (Kılıçbay), Emre Şen, Servet Bulut Bostan

Yapım Yılı: 2014

Film Süresi: 118

Dil: Türkçe

Fotoğraf 4: Kırımlı Filminin Afişi.

(<http://www.sinemadizi.net/kirimli-1080p-720p-izle.html>)

2.2. Kırımlı Filminin Özeti

Film, Rusya’da yaşayan Tatarlara karşı Sovyetler’in baskıcı politikalarını gösteren bir sahneyle başlamaktadır. Tatar halkı kültürlerini yok etmeye yönelik yapılan Sovyet baskılarına direnirken, Rusya 2. Dünya Savaşı’na dahil olur. Bu süreçte Rusya’da yaşayan Tatar halk da Rus ordusuna katılır. Tatarlar, Ruslarla birlikte Nazilere karşı savaşırlar. İlerleyen süreçte Naziler Tatarları esir ederler.

Naziler üstün ırk ideolojisi kapsamında Tatar esirlere esir kamplarında zulümlere başlar. Nazizm ideolojisinin tüm baskıcı ve acımasız yüzü esir kamplarında görülür. Tatarlar pek çok zorluğa rağmen hayatta kalmaya çalışırlarken, Nazilerin eziyetlerine de maruz kalırlar. Bu süreçte Nazilerden en ağır işkenceleri Sadık ve arkadaşları görür. İlerleyen zamanda Almanlar Sadık’ın akılcı Almancası olduğunu fark ederler. Tatarları kendi ordularına katarak Sovyetler’e karşı savaşabileceklerini düşünürler. Sadık Almancası sayesinde kendini ve arkadaşlarını Nazilerin elinden kurtarır.

Naziler, Sadık ve arkadaşlarına Sovyetler’e karşı bağımsızlıklarını verme vaadinde bulunur. Nazilerin teklifi, Ruslara karşı birlikte savaşmalarıdır. Sovyetler’in baskısı altında yaşayan Tatarlar bu teklifi kabul eder ve saf değiştirerek Alman ordusuna katılırlar.

Nazi esir kamplarında zulüm gören Tatarlar bu sefer Nazilerin yanında olurlar. Sadık ve arkadaşları Nazizm ideolojisi sembolü gamalı haç altında Ruslara karşı amansız bir savaşa girerler. Naziler, Sadık ve arkadaşlarını kendi saflarına çekmelerine rağmen Tatar halk üzerindeki baskı ve şiddete devam ederler.

Film, Sadık ve arkadaşlarının Ruslarla girdikleri çatışmada hayatlarını kaybetmesiyle son bulur.

2.3. Kırımlı Filmin Konu Aldığı 2. Dünya Savaşı’na Genel Bakış

1938 yılında Münih’te Avrupa’nın dört büyük gücü (Almanya, İtalya, Birleşik Krallık ve Fransa) arasında yapılan anlaşmadan istenen sonucun alınamaması üzerine (Schreiber, 2002, s. 16), Nazilerin 1 Eylül 1939 yılında Polonya’ya saldırısının ardından, İngiltere ve Fransa’nın Almanya’ya karşılıklı savaş

ilanıyla 2. Dünya Savaşı resmi olarak başlamış oldu. Alman Kuvvetleri kısa sürede Hollanda, Belçika ve Fransa'yı ele geçirerek Batı Avrupa'da egemen güç konuma geçmişti (Keegan, 2011, s. 42).

Almanya Devlet Başkanı Adolf Hitler'in emriyle Nazi orduları, 22 Haziran 1941 yılında hiçbir savaş ilanında bulunmadan iki yıl önce anlaşma imzaladığı Sovyetler Birliği'ne girdi. Alman kuvvetleri kısa süre içinde hızla ilerleyerek Rusya'nın en önemli şehirleri olan Moskova, Leningrad (Sankt -Peterburg) ve Kiev'e kadar geldiler (Har, 2015, s. 195). 1941 yılının sonlarına kadar, Rus kuvvetleri birçok yerde direniş gösterse de Batı Rusya'nın Alman işgaline girmesini önleyemedi (Murray ve Millett, 2009, s. 121). Savaşın başında Nazi ordusu peş peşe Rusya'yı hem kara hem de hava savaşlarında büyük yenilgilere uğrattı. Rusya'nın batısı haftalar içinde büyük bir yıkıma uğradı. Rusya'daki sivil halk da en az Rus ordusu kadar bu yıkımdan ağır şekilde etkilendi. Rusya'da milyonlarca asker ve sivil hayatını kaybetti. Savaştan en ağır etkilenen ülkelerden biri Rusya oldu. Rus şehirlerinin pek çoğu harabeye döndü (Macksey, 2012, s. 60). Savaş 1943 yılında Almanların aleyhine dönmeye başladı. Almanlar doğuda bütün cepheleri kaybetti. Ruslar kaybettikleri toprakları geri aldı ve Almanları ülkelerinden çıkardılar. 1945 yılında Ruslar Nazilerin kalbi olan Berlin'e kadar geldiler. Savaş Avrupa kıtasında, 1945 yılındaki Hitler'in intiharıyla son buldu (Eberle ve Uhl, 2009, s. 313).

2.4. Kırımlı Filminin Analizi

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Filmde Nazilerin konu edildiği ilk sahne başrol oyuncusu Sadık'ın Maria'yla tanıştığı tren istasyonundaki sahnedir. Maria, Polonya'ya gitmek için istasyonda beklerken iki Nazi askeri pasaport kontrolü yapar. Askerler kadının "gerçek bir Alman" olmadığını vurgulamakta ve tavırlarını sertleştirmektedir. Nazi askerlerinin tavrı Alman olmayanlara yönelik Nazizmin ırkçı ve ayrımcı rolünü ortaya koymaktadır. Tren vagonunda Alman askerinin Alman

kurt köpeğiyle arama yapması, Nazizm ideolojisinin mutlak baskıcı ve paranoyalık derecesinde kontrolünü vurgulamaya yöneliktir.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Askerler	Baskı, İşgal
Hayvan	Alman Kurdu	Korku, Endişe
Nesne	Nazi Bayrağı	Otorite, İşgal, Egemenlik

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Nazilerin konu alındığı diğer bölüm, Sadık ve arkadaşlarının esir alındığı sahnedir. Nazi askerlerinin nezaretinde esir kampına giden Sadık ve arkadaşları yolda Nazilerin acımasız muamelerine maruz kalırlar. Karakol noktasındaki bir SS subayı acımasız bir tavırla esirlere hakaretler yağdırmaktadır. Esirleri nakliye kamyonundan indirir ve yürüyerek esir kampına gitmeleri talimatını verir. Yolda sendeleyeni bir askeri vurmaktan da geri durmaz. Nazilerin acımasız, zalim ve merhametsiz gösterildiği sahnede, ırkçı mesajlar da verilmektedir. SS subayı Alman olmayan bu kişileri Nazizm ideolojisine göre üstün ırk kavramına girmedikleri için insanlık dışı muameleye maruz bırakır. Kasvetli hava da Nazizmin yarattığı anarşi ve terörün izleyenler üzerinde daha etkili olmasına yol açmaktadır.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Ölen Esir Asker	Acizlik, Güçsüzlük
Doğa	Kapalı Hava	Hüzün, Keder
İnsan	SS Subayı	Acımasızlık

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Esirlerin yürüyerek esir kampına götürülmesi, Nazizm zulmünü yansıtırken, yolda tarlaya girip karınlarını doyurmak isteyen esirlere Nazi askerlerinin kurşun yağdırması da Nazizmin vahşet boyutundaki katliamlarını temsil etmektedir. Nazilerin esirleri öldürürken merhametsiz tavırları, Nazizm ideolojisinin soğuk ve korkutucu unsurlarını ön plana çıkarmaktadır. Filmde Nazizm ideolojisi açısından gösterilen ari ırktan olmayanların ölümü hak ettiği vurgusudur.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Ölen Askerler	Katliam, Savaşın Acımasızlığı
İnsan	Silahlı Askerler	Merhametsizlik
İnsan	Ateş Eden Askerler	Barbarlık, Nazilerin egemenliği

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

Esirler, esir kampına girerken bitkin ve perişan bir haldedir. Bu sahnelerde verilen mesaj, Nazizm'in "diğerleri" olarak algıladıkları Alman olmayanlara asla merhamet duymayacağı yönündedir. Özellikle esir kampının kapısında yazan Die Tore der Hölle (Cehennem Kapısı) izleyicileri şimdiye kadar yaşananların Nazizm barbarlığının yalnızca bir başlangıcı olduğunu, asıl işkence ve zulmün esir kampında yaşanacağı mesajını vermektedir. Kampa gelen askerlere Alman komutanın Almanca talimatlar vermesi ve esirlerin komutları anlamaması üzerine kızması, Nazilerin Alman ırkının üstünlüğüne

inanmalarını ve Alman diline duyulan hayranlıklarını yansıtmaktadır. Özellikle Sadık’ı arkadaşlarını koruduğu için acımasızca dövmeleeri, Nazizme karşı gelen isyanın her kim tarafından olursa olsun acımasızca bastırılacağını göstermektedir. Sahnelerde sürekli göze çarpan gamalı haçlı kol bandıyla verilmek istenen mesaj, güç ve otoritenin Nazilerin elinde olduğudur.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Yer	Esir Kampı	Nazilerin Zulmü
Nesne	Gamalı Haçlı Kol Bandı	Nazizm İdeolojisinin Egemenliği
İnsan	Esir Askerler	Çaresizlik, Zulme Uğramak

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Esir kamplarının karanlık arka fonları ve askerlerin bitkin ve perişan halleri Nazi diktatörlüğünün sonuçları olarak gösterilmektedir. Odadaki tek aydınlık tam ortada yanan sobanın ateşinden çıkan ışıktır. Özellikle bir Alman askerinin esirlere yemeleri için attığı ekmek dilimleri, Nazizm ideolojisinin insanlık onurunu ne şekilde aşağılayabileceğini izleyenlere göstermektedir. Nazi komutanın Sadık’a yönelttiği silahla verilmek istenen mesaj, Nazizme karşı gelinemeyeceği, aksi taktirde bunu canıyla ödeyeceği yönündedir.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne	Ekmek	Muhtaçlık, Acizlik
İşık	Karanlık Yatakhane	Ümitsizlik, Bekleyiş
Nesne	Silah	Otorite, Güç

Fotoğraf 20**Fotoğraf 21****Fotoğraf 22**

Sadık, Almanca bilgisi ve önceki askeri deneyimleri sayesinde Almanların yanında çalışmaya başlar. Böylece hem hayatını kurtamış hem de kampta daha iyi şartlar altında yaşama şansı elde etmiştir. Bu süreçte kampta tanıştığı Alman kadının Sadık'a yönelik dostane tavırları, Nazizmin vahşetinden kurtulabilmek için bir umut ışığı olarak izleyenlere sunulmaktadır. Burada verilmek istenen asıl mesaj, Nazizm zulmünden kurtulabilmenin bu Alman kadına yaklaşmaktan geçeceği yönündedir. Alman kadının Sadık'a verdiği kurabiyede verilmek istenen iki mesajdan biri kampta yaşanan ölümcül düzeydeki açlık ve Nazizm zulmü içinde Sadık ve arkadaşlarına uzatılmış bir dost elidir. Sadık'ın göreceli Nazi kampındaki durumunun iyileşmesi, kamptaki kötü muamelelerin bittiği anlamına gelmemektedir. Hâlâ arkadaşları hayatlarını kaybetmekte ve Nazilerin terörü onlara karşı devam etmektedir.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Alman Kadın	Umut, Kurtulabilme Hayalleri
İnsan	Ölen Asker	Çaresizlik, Zulüm
Nesne	Kurabiye	Açlık, Muhtaçlık

Fotoğraf 23**Fotoğraf 24****Fotoğraf 25**

Sadık ve arkadaşı ölen arkadaşlarını kamptan çıkarırken dikenli tellerden geçmektedirler. Burada izleyicilere verilmek istenen mesaj, Nazilerin

diktası altındaki Tatar esaretidir. Arkadaşlarını bıraktıkları çukurda diğer ölü esirler bulunmaktadır. Çukurdaki ölü askerlerle verilmek istenen mesaj Nazizmin vahşet ve barbarlığının ulaşabileceği en uç sınırlardır. Esirlerin eninde sonunda gidecekleri yerin bu çukur olduğu, Nazizmin onlara kati suretle merhamet göstermeyeceği filmde izleyicilere asıl aktarılmak istenen mesajdır.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne	Dikenli Teller	Mahkûmiyet, Esir olmak
İnsan	Yorgun Askerler	Esaretin Sonucunda Oluşan Bitkinlik
Yer	Ölen Askerlerin Çukuru	Nazizmin Vahşeti

Fotoğraf 26

Fotoğraf 27

Fotoğraf 28

Sadık, kamptaki Alman kadının yardımlarıyla Alman yetkililerle buluşur. Almanlar Sadık ve arkadaşlarına, Kırım’ın bağımsızlığa ulaşmaları için ortak hareket ederek Ruslara karşı savaşmalarını önerirler. Sadık Almanların teklifini kabul eder ve Nazi ordusuna katılır.

Filmde Nazi ordusu için savaşmaya başlayan Sadık ve arkadaşlarının Naziler tarafından kullanıldıkları mesajı seyirciye verilmek istenmektedir. Sadık’ın Nazi üniforması içindeki rahatsız tavırları Nazilerle işbirliğini zoraki yaptığı mesajını vermektedir. İçinde bulunduğu durumun vermiş olduğu mecburiyetten dolayı Nazilere karşı gelemeyen Sadık’ın hareketleri, Nazilerle dost olunmaz mesajının izleyicilere aktarılmasına yol açmaktadır.

Sahnelerin arka fonunu kaplayan geniş Nazi Almanya’sını temsil eden gamalı haçlı bayrak, Nazizmin mutlak egemenlik ve otoritesini yansıtmaktadır. Sadık’ın Alman komutanla görüşmesi esnasında Alman komutan Sadık’ı

Ruslara karşı başarılarından dolayı tebrik ederken, Sadık da ölen askerlerinin sayısını söyleyerek karşılık vermektedir. Burada verilen mesaj, Naziler için Tatar askerlerin ölümü hiçbir şey ifade etmemektedir. Onlar yalnızca üstün Alman ırkının bekası için elde edilecek zaferlere odaklanmaktadır. Sadık'ın sert tavırları, Nazizme ve onun boyunduruğuna duyulan öfkeyi gözler önüne sermektedir. Son olarak Sadık, odadan ayrılırken arkasından söylenen Nazilere has Heil Hitler (Yaşasın Hitler) selamına karşılık aynı şekilde selam vererek değil, sadece başını öne eğerek selam vermektedir. Burada verilmek istenen mesaj, Sadık'ın yalnızca mecburiyetten Nazilerin yanında olduğudur. Buna karşın gerçek manada onlardan olmadığı üzerinde durulmaktadır.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne	Gamalı Halı Bayrak	Nazizm Egemenliği, Nazilerin Gücü
Selam	Hitler Selamı	Nazizm Otoritesi
Eylem	Sadık'ın Tavırları	Memnuniyetsizlik, Nazizm Eleştirisi

Fotoğraf 29

Fotoğraf 30

Fotoğraf 31

Sadık'ın Alman komutanla karşılaştığı diğer sahnede ikili arasında gerginlik yaşanmaktadır. Alman komutan, Sadık'a yönelttiği hareketlerle onu tahrik etmektedir. Sadık'ı Alman ordusunda savaşmasına rağmen hâlâ onu kendi seviyesinde görmemektedir. Burada verilmek istenen asıl mesaj Nazilerin kendilerinden başka hiç kimseye değer vermeyeceği, onları ikinci sınıf olarak görecekları yönündedir.

Alman komutanın, Sadık'a yönelttiği “çirkin maymun” söylemi Nazizm ırkçılığının en somut göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nazizmdeki ari, üstün ırk mantığı gereği Tatar Sadık, Alman komutan tarafından kendi

seviyesinde biri olarak kabul edilememektedir. Ayrıca komutanın Sadık’a yönelttiği “Size özgürlük vermek için mi burdayız sanıyorsun?” şeklindeki söyleminin altında yatan mesaj Sadık ve arkadaşlarının aslında özgürlükleri için değil, Nazizm için savaştığıdır. Yani Naziler Tatarları kendi çıkarları için kullanmaktadır ve onlara vaat ettikleri bağımsızlık sadece bir uydurmacadır. Burada verilen mesaj Naziler sahtekâr, hain ve kendi çıkarları için her türlü yolu mubah gören kişilerdir şeklindedir. İzleyenlere Nazilerin iyilik yapmayacakları, yaparlarsa da bunun mutlaka kendi çıkarlarına hizmet eden bir sonucunun olacağı telkin edilmektedir.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Alman Komutan	Alman Irkının Üstünlüğü
Eylem	Alman Komutanın Tavırları	Aşağılama, İkinci Sınıf Görme
Eylem	Sadık'ın Tavırları	Nazizme Karşı İsyan

Fotoğraf 32

Fotoğraf 33

Fotoğraf 34

Naziler, Tatarlarla iş birliği yapmalarına rağmen hâlâ zulüm ve baskılarına devam etmektedir. Alman komutan şüpheli gördüğü bir köy evine giderek bazı tahkikatlarda bulunmaktadır. Komutan evde konuştuğu muhtarı Nazilere karşı olmaması gerektiği konusunda sert bir şekilde uyarmakta, hatta yine aynı sert üslupta onu tehdit etmektedir. Komutanın şüphelerinin artması üzerine yanına evdeki küçük kızı alarak ahıra doğru gider. Filmde Alman komutanın küçük kızı silahıyla rehin alması, izleyicilere Nazilerin emelleri için masum küçük bir kızı bile gözünü kırpmadan öldürebilecekleri mesajı verir.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Eylem	Muhtarın Tavırları	Nazizme Boyun Eğme
Eylem	Alman Komutanının Tavırları	Şüphe, Paranoya
İnsan	Küçük Kız	Nazizme Karşı Masumiyet, Çaresizlik

Fotoğraf 35

Fotoğraf 36

Fotoğraf 37

Alman komutan sonunda aradığı atlara ulaşır. Suçlu olarak kabul ettiği köylüyü gözünü kırpmadan vurur. Sıra diğer suçlu olarak gördüğü kadına gelmiştir. Bu sahnelerde seyirciye aktarılan asıl mesaj Nazilerin suçlu kabul ettikleri kişilere yönelik acımasızca cinayet işleyebilecekleri üzerinedir.

Kızı öldürmeye hazırlanan Alman komutan, Sadık tarafından bıçklanarak öldürülür. Sadık'ın Alman komutanı öldürmesi, Nazizme duyulan nefretin somut bir göstergesidir. Komutanın ölümü temsili olarak Nazizmin son bulmasını, kötü karanlık günlerin bittiğini seyirciye aktarmaktadır.

Göstergelerin Çözümlemesi		
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Eylem	Kızın Esir Alınması	Tehdit, Korkutma, Boyun Eğdirme
Eylem	Köylünün Ölümü	Acımasızlık, Gaddarlık
Nesne	Bıçak	Nazizme Karşı Zafer, Nazizmin Sonu

Sonuç

Nazizm ideolojisini konu alan sayısız sinema filmi çekilmiştir. Çekilen filmlerde Nazizm genel olarak ağır bir şekilde eleştirilmiş, ideolojinin barbarlıkları, vahşeti ve zulmü sinema seyircilerine en etkili bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Türk sinemasında çok etkisi hissedilmeyen Nazizm ideolojisi üzerine son dönemde önemli yapıtlar ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında incelenen Kırımlı filmi de bu yapıtlardan biridir. Çalışmada film dilbilimci Ferdinand de Saussure’ün göstergebilimsel analiz yönetimi kullanılarak analiz edilmiştir. Saussure’ün var olan anlamdan ziyade, gizlenen ve verilmek istenen anlam olarak nitelendirdiği gösterilen kavramıyla, filmde saklı kalmış yan anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylece filmde Nazizm ideolojisinin tam olarak seyirciye nasıl sunulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kırımlı filminin göstergebilimsel analizi sonucunda Türk sinemasında Nazizm ideolojisinin ağır eleştiriye maruz bırakıldığı saptamıştır. Nazizm, en korkutucu ve acımasız yönleriyle filmde sunulmuştur. Filmdeki gösterenlerde verilen mesajların temel anlamları yan anlamlarıyla birlikte ortaya konmuştur. Filmde göstergelerin önemi ve ürettikleri anlamların çözümlenmesi sonucunda filmde Nazizm ideolojisinin sunumunda etkinin daha da arttırıldığı saptanmıştır. Filminde birçok yan anlamın olduğu, gösterenler üzerinden pek çok gösterilene vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Her sahnede gösterenler içine gizlenen birbirinden farklı veya benzer yan anlamların gizlendiği, verilmek istenen mesajların verileden çok daha fazla olduğu ortaya konmuştur.

Kırımlı filminde, göstergebilim ve sinemanın iç içe geçen iki kavram olduğu görülmüştür. Her görüntünün bir gösterge olduğu ve her göstergenin de yorumlanacak bir anlamı olduğu bulunmuştur. Nazizmin korkutucu yanlarına yapılan vurguların göstergeler boyutuyla derin anlamlar kazandığı açıklanmıştır.

Filmde Sadık’ın yaşadıklarının temel suçlusunun Nazizm olduğu ve tüm olumsuzlukların kökeninde bu ideolojinin olduğu üzerinde durulmuş ve seyirci üzerinde Nazizme yönelik bir nefret unsuru yaratılmaya çalışılmıştır. Filmdeki gösterilenlerde yatan anlamlar Nazizm ideolojisinin sınır tanımaz bir acımasızlığa girebileceğini seyirciye aktarmaktadır.

Filmde Nazilerin gösterenleri, gamalı haçlı bayraklar, kol bantları, Nazi askerleri, SS subayı, Nazi komutanı, gösterilen olarak verdikleri mesajların hepsinde olumsuz anlamlar taşımışlardır. İzleyiciler Nazileri çağrıştıran her türlü imgeden olumsuz bir yan anlam çıkarmıştır. Örneğin, filmde sürekli karşılaşılan Nazi üniforması giyen askerler, yaptıkları insanlık dışı uygulamalar nedeniyle seyircinin zihninde tamamen olumsuz olarak yerleştirilmiştir. Bu açıdan herhangi bir sahnede bir Nazi askeri görüldüğü zaman bile seyircinin algıları üzerinde baskı, tehdit ve zulüm gibi temaların ortaya çıkabileceği görülmüştür.

Sonuç olarak Türk Sinemasında Kırımlı filmi özelinde yapılan çalışmanın sonucunda, Nazizm ideolojisinin sadece olumsuz göstergelerle Türk sinemasında sunulduğu ortaya çıkarılmıştır. Kapsamlı bir literatür taraması yapıldığında, ideolojilerin Türk filmlerinde nasıl sunulduğuna yönelik bire bir akademik çalışmanın yapılmadığı saptanmıştır. Özellikle, belirli dönemlerde, farklı ülkelerde egemen olan Nazizm, Komünizm ve Faşizm gibi ideolojilerin farklı akademik çalışmalarda Türk filmlerinde nasıl yansıtıldığının incelenmesi, ideolojilerin Türk toplumdaki sunumlarının karşılaştırmalı analizine imkân verecektir.

Kaynaklar

Agocuk, P. (2014). Amarcord filmi özelinde göstergebilimsel film çözümlemesi ve anlamlandırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 7-18.

Akman, E., Jamankulova, R., & Ayhan, N. (2014). Emergence and representaiton of idendity through cinema in Kyrrgyzstan after collapse of Soviet Union. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4). 77-86.

Baranowski, S. (2011). *Nazi empire: German colonialism and imperialism from Bismarck to Hitler*. New York, NY: Cambridge University Press.

Barthes, R. (2005). *Göstergebilimsel serüven* (M. Rıfat, & S. Rıfat, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bucher, P. (1986). Goebbels und die Deutsche Wochenschau. Nationalsozialistische Filmpropaganda im Zweiten Weltkrieg 1939-1945. *Militärgeschichtliche Zeitschrift*, 2, 53.

Eberle, H., & Uhl, M. (2009). *Hitler kitabı* (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: NTV Yayınları.

Efe, F. (1993). *Dram sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Efkan, C. (1997). *Hitler 'den torunlarına. İstanbul: Göçebe Yayınları.*
- Fest, J. C. (2013). *Hitler.* Orlando, FL: Houghton Mifflin Harcourt.
- Goodrick-Clarke, N. (1993). *The occult roots of nazism: Secret aryan cults and their influence on Nazi ideology.* New York, NY: New York University Press.
- Hart, B. L. (2015). *İkinci Dünya Savaşı tarihi.* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Harrington, A., & Runyan, W. M. (1998). The changing meanings of holism: From humanist synthesis to Nazi ideology. *Contemporary Psychology, 43*(6), 389.
- Heilbronner, O. (1990). The role of Nazi antisemitism in the Nazi Party's activity and propaganda: A regional historiographical study. *The Leo Baeck Institute Yearbook, 35*(1), 397-439.
- Hitler, A. (2004). *Kavgam* (O. Ertaş, Çev.) İstanbul: Beta Yayınları.
- Hoffmann, H. (1996). *The triumph of propaganda: Film and national socialism 1933-1945.* Oxford: Berghahn Books.
- Holborn, H. (1964). Origins and political character of Nazi ideology. *Political Science Quarterly, 79*(4), 542-554.
- <http://www.sinematurk.com/film/1675-ankara-ekspresi/> / Erişim Tarihi: 19.12.2016
- <https://www.criterion.com/films/27605-the-great-dictator> / Erişim Tarihi: 19.12.2016
- <http://www.arquine.com/cine-arquitectura-y-ritmo/> / Erişim Tarihi: 19.12.2016
- <http://www.moviepilot.de/movies/triumph-des-willens#/> / Erişim Tarihi: 19.12.2016
- <http://www.sinemalar.com/film/8668/ankara-ekspresi/> / Erişim Tarihi: 19.12.2016
- Hutchinson, G. P. (1977). *The Nazi ideology of Alfred Rosenberg: A study of his thought, 1917-1946* (Doctoral dissertation, University of Oxford, Oxford, UK).
- Hyams, B. (1995). Weininger and Nazi ideology. In N. Harrowitz & B. Hyams (Eds.), *Jews and gender: Responses to Otto Weininger* (pp. 155-168). Philadelphia, PH: Temple University Press.
- Kaplan, F. N., & Terek Ünal G. (2011). *Bilim kurgu sinemasını okumak "göstergebilimsel yaklaşım"*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Keegan, J. (2011). *The second world war.* London: Random House.
- Kırık, A. M., & Arvas, N. (2014). Sömürgecilik ve ırkçılık olgusu bağlamında Piyanist filminin göstergebilimsel analizi. *International Journal of Intermedia, 1*(1), 46.

- Lacoue-Labarthe, P., Nancy, J., & Holmes, B. (1990). The Nazi myth. *Critical Inquiry*, 16(2), 291-312.
- Lemmons, R. (2015). *Goebbels and Der Angriff*. Lexington, KY: University Press of Kentucky.
- Macit, M. H. (2007). *Faşizm ve Nazizm*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Macksey, K. J. (2012). *İkinci Dünya Savaşı 'nda askeri hatalar* (M. T. Akad, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mazower, M. (2014). *Hitler imparatorluğu işgal Avrupa'sında Nazi yönetimi* (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Metz, C. (2012). *Sinemada anlam üzerine denemeler* (O. Adanır, Çev.) İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Murray, J. W. (1998). Constructing the ordinary: The dialectical development of Nazi ideology. *Communication Quarterly*, 46(1), 41-59.
- Murray, W., & Millett, A. R. (2009). *A war to be won: Fighting the second world war*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Sofos Yayınları.
- Neumann, F. L. (2009). *Behemoth: The structure and practice of national socialism, 1933-1944*. Chicago, IL: Ivan R. Dee.
- Rentschler, E. (1996). *The ministry of illusion: Nazi cinema and its afterlife*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schreiber, G. (2002). *Der Zweite Weltkrieg*. München: Verlag C. H. Beck.
- Schulte-Sasse, L. (1996). *Entertaining the third reich: Illusions of wholeness in Nazi cinema*. Durham, NC: Duke University Press.
- Taylor, R. (1998). *Film propaganda: Soviet Russia and Nazi Germany*. London: I. B. Tauris.
- Tekinalp, Ş., & Uzun, R. (2006). *İletişim araştırmaları ve kuramları*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ünal, S. (2014). *Göstergebilimsel açıdan sembolik tüketim*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Welch, D. (2001). *Propaganda and the german cinema 1933-1945*. London: I. B. Tauris.
- Williams, A. (Ed.) (2002). *Film and nationalism*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Yavuzoğlu, A. (2004). *20. yy'da Faşist paranoya*. İstanbul: Sayfa Yayınları.

YÖNETİCİLERDE YÖNETİM ZİHNİYETİNİN EYLEME DÖNÜŞMESİ*

Kamil KAYA**, Meyrem TUNA UYSAL***

Öz

Yönetim ile ilgili değerlerden, tercihlerden ve eğilimlerden oluşan yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde yöneticilerin hem kişisel özellikleri, hem sektör özellikleri hem de örgüt yapısı etkili olmaktadır. Her ne kadar aynı toplumsal yapı içerisinde yer alsada yöneticiler sahip oldukları kişisel özelliklere, çalıştığı sektöre ve örgüt yapısına göre hareket etmekte, yönetim zihniyetine uygun eylemlerde bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Batı Akdeniz Bölgesi (Antalya, Isparta, Burdur) örneğinden hareketle, zihniyet-eylem arasındaki ilişki üzerinde durulmuş, yöneticilerin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde etkili olan faktörler alan verileri doğrultusunda analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda yöneticilerin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde kişisel, toplumsal ve örgütsel faktörlerin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zihniyet, eylem, yönetim zihniyeti, yönetici

*Bu makale, Prof. Dr. Kamil KAYA danışmanlığında Meyrem TUNA UYSAL tarafından hazırlanan “Kamu ve Özel Sektör Yöneticilerinin Yönetim Zihniyeti (Batı Akdeniz Bölgesi Örneği)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

**Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

***Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Kamil KAYA,
Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Başkanlığı, Isparta-Türkiye
Telefon/Phone: +90-246-211-4042/3812 **E-posta/E-mail:** kamilkaya@sdu.edu.tr

Geliş tarihi/Date of receipt: 14.10.2016 • **Kabul tarihi/Date of acceptance:** 13.06.2017

Atıf/Citation: Kaya, K., Tuna-Uysal, M. (2017). Yöneticilerde yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesi. *Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies*, 56, 97-115. <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328524>

TRANSFORMATION OF MANAGEMENT MENTALITY TO ACTION IN MANAGERS

Abstract

The personal characteristics of managers, industry specifications, and organizational structures have been shown to be effective in the transformation of management mentality, which consists of the certain values related to choices, trends, and actions. Despite belonging in the same social structure, managers tend to act according to their personal characteristics, sector, and organizational structure. Therefore, this study focuses on a sample from the Western Mediterranean Region (i.e., Antalya, Isparta, Burdur) in order to examine the relationship between mentality and action among managers. The results show that individual, social, and organizational factors are effective in the transformation of management mentality.

Keywords: *Mentality, action, managerial mentality, manager*

EXTENDED ABSTRACT

Management mentality consists of values, preferences, and trends related to management. In the formation of such mentality among managers, personal characteristics, sector characteristics, and organizational structures are effective factors. More specifically, the personal qualities that managers possess are closely related to the nature of the education that they receive, their family structure, and the social environment in which they live. Thus, besides personal and social characteristics, organizational factors also play a role in the transformation of management mentality, although the mode of action differs from one manager to another.

In the management process, management mentality is transformed into different types of actions. For example, the mode of action among administrators varies according to the purpose, value, and goals of the organization, while the management style of managers in the organization is determined according to the purpose and targets of the organization as well as the characteristics of its sector. Hence, both organizational and non-organizational factors are influential in the formation of management mentality. In addition, while internal and external factors affect the management mentality of managers, such mentality also causes them to exhibit an appropriate management style since it is directly related to their actions. Consequently, the managers act according to their personal characteristics as well as their sector and organizational structures.

The first effective factor in the transformation of management mentality is the concept of personal characteristics. Such attributes distinguish one manager from another, since every manager possesses different ambitions, values, preferences, motives, etc. The personality traits of administrators are one of the most important factors that determine their manner of organizing and managing the activities of the organization. The second effective factor is the concept of social factors, which include education level, family structure, and social environment. Today, it is important for an administrator to gain training and experience in the field of management, while the family structure and social environment are effective tools in the education of a manager. Hence, in the formation of the management mentality of a manager, it is necessary that he/she is educated in the management field, with sufficient experience in this area. Similarly, in the formation of the management

mentality of an administrator, the culture of the society in which he/she lives is also influential. In sum, management mentality is shaped according to the beliefs, values, and norms adopted in society, and such aspects are vital in the transformation of such mentality into action.

When considered in terms of organizational factors, there is no valid organizational structure and organizational culture in every circumstance or location. Each organization includes different organizational values and norms, different managers and management styles as well as different employees and organizational structures. Similarly, organizations operating in different sectors are involved in different business processes, through the various management styles of the managers. In fact, since the structure and organizational culture of each industry can differ, the degree of being influenced by economic, social, cultural, political, and administrative characteristics can also vary accordingly. Moreover, while the sector, organizational structure, and organizational culture that the administrators work in can affect the management mentality of the managers, the management mentality of the latter has an influence on organizational structure.

Therefore, the purpose of this study is to determine the effective factors in the transformation of management mentality into action among managers in the public and private sectors. The hypothesis of this study is that personal, social, and organizational factors are influential in such transformation. The participants consisted of managers working in the public and private sectors of the Antalya, Isparta, and Burdur Provinces in the Western Mediterranean Region. Considering the changing socio-cultural and economic conditions, the management mentality of these managers is taken into account in order to discuss and analyze the effective factors that help transform such mentality into action. The results show that personal, social, cultural, economic, and organizational factors are influential in the transformation of management mentality among this sample of managers based in the Antalya, Isparta, and Burdur Provinces of the Western Mediterranean Region.

Giriş

Türkiye’de 1980’lerden sonra ortaya çıkan liberal yönetim anlayışı ile başlayan gelişmeler, yönetim zihniyetinde de kendini göstermektedir. Bu dönemde, bilginin ve teknolojinin giderek daha önemli hale gelmesiyle toplumsal yapıdaki bütün kesimlerin değer yargıları, tercihleri ve eğilimleri değişmiş; insanın sahip olduğu beceriler işgücü piyasasında öncelikli tercih nedeni haline gelmiştir. Bunun sonucunda insanın sahip olduğu bütün beceriler ve yetenekler, piyasa için daha etkin, özgür ve esnek yöneticiler modelini oluşturmuştur. Bu bakış açısından hareketle çalışmada, değişen sosyo-kültürel ve ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak kamu ve özel sektör yöneticilerinin yönetim zihniyeti ele alınmış, yönetsel zihniyet ve eylem arasındaki ilişkiden hareketle yöneticilerin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde etkili olan faktörler tespit edilemeye çalışılmıştır.

Kamu ve özel sektörde çalışan yöneticilerin yönetim zihniyetini, zihniyet-eylem arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlayan bu araştırmanın bulguları Batı Akdeniz Bölgesi’nde yer alan Antalya, Isparta ve Burdur illeri ile sınırlıdır. Araştırma sürecinde elde edilen verilerin geçerliliği, yöneticilerin vermiş oldukları cevapların doğru olduğu varsayımına dayanır.

Bu çalışmada zihniyet ve eylem arasındaki ilişkiden hareketle yöneticilerin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde etkili olan faktörler, Batı Akdeniz olarak adlandırılan bölgede yer alan kamu ve özel sektördeki yöneticilere yapılan anket ve mülakatlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1. Araştırmanın Teorik Çerçevesi

1.1. Zihniyet-Eylem İlişkisi

İnsan bilinci, tarih boyunca edinilmiş deneyimleri, bilgileri ve daha önce işlenmiş düşünme yöntemlerini özümseyip yeni amaçlara ve görevlere yönelterek insanın pratik eylemlerini yönetir. Eylem, bilinci oluşturup şekillendirirken; bilinç de eylemi düzenleyerek etkiler. İşte zihniyet, kendini eylemde ortaya koyan bu düşünme biçimi toplamıdır (Ayman Güler, 2005, s. 3). Zihniyet, aynı zamanda inanç sistemiyle bağlantılı psikolojik eğilimler bütünüdür. Bu inanç sistemi, şeylere anlam kazandıran bir dünya görüşü oluşturur ve eylemi yönlendirir, hatta belirler (Mucchielli, 1991, s. 18).

Zihniyet ile eylem arasındaki somut ilişki, zihniyetin bireylerin günlük davranış biçimlerinde eyleme dönüşmüş halini ifade etmesidir. Bu, bir zihniyetin en somut ve kolay gözlemlenebilir düzeyidir (Mucchielli, 1991, s. 8).

Her toplumun kendine özgü bir davranış ya da eylem biçimi vardır. Bu eylem biçimi, toplumun karakteristik vasıflarını şekillendiren zihniyetin bir ürünüdür. Toplumunu oluşturan bireylerin eylemleri de toplumun zihniyetiyle yakından ilişkilidir ve karşılıklı etkileşim halindedir. Çünkü bunlar mekanik değil, bilinçli eylemlerdir. Biz, eğer birbirine yakın davranışlar arasından birini tercih ediyorsak, bunun diğerlerinden daha iyi ya da daha faydalı olacağına karar verdiğimiz içindir. Bu tercihimizi etkileyen asıl unsur, maddi ya da manevi değerlere dayanan zihniyettir (Bouthoul, 1975, s. 9).

Zihniyet, değerlerden oluşan bir sistemdir (Mucchielli, 1991, s. 21). Toplumun kültürel yapısıyla biçimlenen değerler, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda olduğu gibi örgütsel ve yönetsel alanlarda da kendisini hissettirmektedir. Değerlerin etkisiyle örgütsel ve yönetsel eylemler amaçlara doğru biçimlenmekte, dolayısıyla örgütsel ve yönetsel eylemlerin yönünü etkilemektedir (Kara, 2011, s. 105).

1.2. Yönetim Zihniyetinin Eyleme Dönüşmesi

Yönetim zihniyeti, yönetimle ilgili değerlerden, tercihlerden ve eğilimlerden oluşmaktadır. Yönetimle ilgili değerler, tercihler ve eğilimler yöneticilerin örgütle ilgili tutumlarını, davranışlarını yönlendirmekte, onlara örgüt içinde nasıl bir yönetim tarzı uygulayacakları konusunda yol göstermektedir. Bu anlamda yönetimle ilgili birbirinden farklı değerlere, tercihlere ve eğilimlere diğer bir ifadeyle yönetim zihniyetine sahip yöneticilerin, aynı durum karşısında farklı davranış veya tutum sergileyecekleri farklı eylemlerde bulunacakları varsayılmaktadır. (Doğan, 2007, s. 23). Örneğin Türkiye'deki yöneticiler her ne kadar belirli yönetsel değerlere ortak anlamlar yükleyip aynı kültür ortamında bulunsalar da yine de bu ortak boyutlardaki eğilimleri açısından eylemleri de birbirlerinden farklılaşmaktadır. Bunun nedeni, yöneticilerin, yönetimle ilgili değerleri, tercihleri ve eğilimleri edinmede etkili olduğu öne sürülen sosyalleşme süreci boyunca farklı deneyim ve kişilik özelliklerine sahip olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, yöneticilerin kendi içinde, toplumsal, eğitimsel, örgütsel kökenleri ve biyolojik nitelikleri açısından farklılaşması, kişiliklerinde, sonuç olarak yönetim zihniyetinde

farklılıklar yaratabilmektedir (Özen, 1996, s. 3-4). Dolayısıyla yöneticilerin yönetimle ilgili tercihleri, eğilimleri ve eylemleri aynı kültürde olmalarına rağmen hem sosyalleşme süreci farklılıklarına hem de çalıştıkları kurumların örgüt kültürüne bağlı olarak değişebilmektedir (Özen, 1996, s. 15).

Yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde toplumsal çevre, aile kökeni, eğitim, yaş ve cinsiyet gibi kişisel ve toplumsal faktörlerin önemi büyüktür. Yöneticiler üzerinde, toplumsal yapının, içinde bulunduğu ortamın ve çevresel etkenlerin, onların girişimci fikirler üretmesinde, fırsatları değerlendirme biçimlerinde, kaynakları kullanma tarzlarında, becerilerini geliştirerek örgütteki başarısında büyük bir etkisi vardır. Ayrıca yöneticilerin mensup oldukları sosyal sınıf, aile yapısı, meslek ve ekonomik durum gibi faktörler de yöneticinin kişiliğinin oluşumunda ve nasıl bir yönetim zihniyetine sahip olacağı konusunda doğrudan etkisi bulunur (Aytaç, 2006, s. 146).

Bununla birlikte yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde örgüt yapısının, liderlerin, yöneticilerin ve çalışanların da etkisi büyüktür. Özellikle örgütsel başarının sağlanmasında, yöneticiler seçilen ve yönetim anlayışlarını yansıtan uygun yöneticilik tarzı oldukça önemlidir. Çünkü yöneticinin örgüte uygun yöneticilik tarzı, çalışanların motivasyonunu ve iş ortamını dikkate alarak seçmiş olduğu davranış biçimidir. Bu davranış biçimi, yöneticilerin örgütsel amaçları gerçekleştirmesinde ve karşılaşılan sorunları çözümünde önemli bir rol oynamaktadır (Bakan ve Büyükbeşe, 2010, s. 75).

Her örgüt, her kurum ya da her işletme bir dizi inançlar, değerler, normlar, alışkanlıklar, gelenek ve göreneklerden oluşan farklı bir kültüre sahiptir. Kültürdeki bu farklılık örgüt yapısına, şemasına, iş süreçlerine ve yöneticinin yönetim tarzına yansır (Erkmen, 2012, s. 255). Bazen örgütün özellikleriyle yöneticinin kişisel ve örgütsel amaçları ters düşebilir, bazen de aynı yönde olabilir. Yöneticinin bu değişik durumlarda nasıl bir davranış gösterdiği ve bunun etkinlik derecesinin ne olduğu gibi sorular yöneticinin sahip olduğu kişisel özelliklerin yanı sıra, örgütü ve örgütün özelliklerini tanımasıyla mümkün olur (Koçel, 2010, s. 196). Örneğin, bir yönetici, bulunduğu yönetim kademesinin gerektirdiği bilgi, beceri, tecrübe ve kişilik özelliklerine sahip olabilir. Ancak bu yöneticinin değer yargıları ve amaçlarıyla daha üst kademedekiler arasında belli ölçüde bir uygunluk yoksa söz konusu yöneticinin, o kademe uzun süre kalamayacağı söylenebilir. Yönetim hiyerarşisi içinde önemli olan husus, astın bilgisi, tecrübesi ve davranışlarıyla

gerçekten ne olduğu değil, fakat üstün ast hakkındaki düşünce ve inançlarıdır (Koçel, 2010, s. 504). Dolayısıyla yöneticinin örgüt içerisindeki davranışı, daha üst kademelerde bulunanların eylem ve hareketine yönelik olarak onların taşıdığı amaç ve anlama göre belirlenir. Böylelikle yöneticinin yönetimle ilgili sahip olduğu değerler hem iç çevre hem de dış çevre koşullarına göre şekillenir, anlam kazanır ve yöneticinin yönetim zihniyetini eyleme dönüştürür.

2. Araştırmanın Yöntemi ve Teknikleri

Bilimsel bir çalışmanın amacına uygun olarak yapılabilmesi için araştırma yöntemlerine uygun hareket edilmesi gerekir. Araştırma, ister açıklayıcı, isterse betimleyici tipe girsin; bilimsel araştırma yöntemi, bir yanı ile akıl ve mantık kurallarıyla ilgisinden dolayı “zihinsel”, diğer yanı ile bilim adamının araştırma sürecinde göstereceği her türlü çabayı önceden belirleyen bir kurallar topluluğu olmasından dolayı “eylemsel” bir süreçtir. Bilimsel bir araştırmanın eylemsel yönünün, yani bilim adamının yapacağı işlemlerin ve uyacağı kuralların başlangıçta seçmiş olduğu zihinsel tutumuna paralellik göstermesi beklenir (Çelebi, 2001, s. 236). Bu araştırma sürecinde, konunun tespiti, hipotezlerin oluşturulması, konuya uygun araştırma tekniklerinin seçilmesi, verilerin toplanması, değerlendirilmesi ve sonuçlanması (Türkdoğan, 1989, s. 154) olarak belirlenen bilimsel araştırma yöntemine uygun hareket edilmeye özen gösterilmiştir.

Bu çalışmada, zihniyet ve eylem ilişkisinden hareketle kamu ve özel sektör yöneticilerinin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde etkili olan faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Yöneticilerin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde kişisel, toplumsal ve örgütsel faktörlerin etkili olduğu bu makalenin temel hipotezidir. Araştırmanın bulguları, seçilen örneklem, araştırma alanı ve zaman dilimi ile sınırlıdır.

Bu çalışma, bir survey (tarama) araştırmasıdır. Çalışmanın evrenini Batı Akdeniz Bölgesi’nde yer alan Antalya, Isparta ve Burdur illerindeki kamu ve özel sektörde çalışan yöneticiler oluşturmaktadır. Araştırmada, ana kütleli temsil eden örnekleme, “görüşme formu” olarak hazırlanan 90 sorudan oluşan bir “Anket” uygulanmıştır. Anket formu, yöneticilerin demografik, sosyal, kültürel, sektörel özelliklerine, yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde etkili olduğu düşünülen kişisel, toplumsal ve örgütsel faktörlere yönelik sorulardan oluşturulmuştur. Anket sorularının amaca uygun olmasına,

anlamalı bir biçimde sıralanmasına ve anlaşılır olmasına özen gösterilmiştir. Anketlerin büyük bir kısmı, Mart 2013-Eylül 2013 tarihleri arasında, bizzat araştırmacı Meyrem Tuna Uysal tarafından uygulanmıştır.

Çalışmanın evreni, Antalya, Burdur ve Isparta illerinde çalışan toplam 1.100 yöneticiden oluşmaktadır. Evreni temsil edecek örneklem, tabakalı basit tesadüfi örnekleme tekniğiyle hesaplanmıştır. Bu amaçla yöneticiler, önce kamu ve özel sektöre göre tabakalandırılmış; sonra da her tabakanın evren içindeki oranına göre örneklem dağılımı yapılmıştır. Böylece örneklem büyüklüğü 600 olarak belirlenmiştir.

Verilerin toplanmasında, anket formunun yanı sıra görüşme tekniğinden de yararlanılmıştır. Kamu ve özel sektör yöneticileri ile yüz yüze görüşülerek, konu ile ilgili daha detaylı bilgiler edinilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle araştırma sadece nicel değil, aynı zamanda nitel bir çalışma özelliği de taşımaktadır. Elde edilen veriler, bilgisayar ortamında sosyal bilim araştırmalarına uygun olarak hazırlanan istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir.

3. Verilerin Değerlendirilmesi

3.1. Demografik Özellikler

Araştırma için hazırlanan anket, 436'sı erkek, 164'ü kadın olmak üzere toplam 600 yönetici üzerinde uygulanmıştır. Örneklem sayısına göre yöneticilerin %72,7'si erkek, %27,3'ü kadındır. Kamu ve özel sektör yöneticileri arasında erkek yöneticilerin kadın yöneticilere göre ankete katılma oranı daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu durum, kadınların erkeklere göre çalışma hayatında daha geç istihdam edilmelerinin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde, araştırmada 25 yaş ve altı (%2,3) grubunda yer alan yönetici sayısı oldukça düşük çıkmıştır. Yöneticilerin büyük çoğunluğunun orta yaş (26-45 yaş) grubunda yoğunlaştığı (%62,5) görülmüştür.

3.2. Sosyo-Kültürel Özellikler

Araştırmanın örneklemini oluşturan yöneticiler eğitim seviyesi bakımından göreceli olarak farklılaşmaktadır. Bununla birlikte yöneticilerin büyük

çoğunluğu lisans (%68,7) ve lisansüstü (%14,3) düzeyde eğitim almıştır. Bu, çalışma hayatında yönetici olarak atanabilmede eğitimin etkisini gösterdiği kadar, yönetim hiyerarşisi içerisinde yöneticilik statüsünün yükseköğretim mezunu olmayı gerektiren statüler olduğunu göstermektedir.

Bireyin sosyalleşmesinde yaşadığı toplumsal çevre, sahip olduğu kültürel değerler ve normlarla birlikte anne ve babanın eğitim düzeyi de etkilidir. Ailenin sosyal, ekonomik ve kültürel durumları ile bireylerin yönetici olması arasında bir ilişki kurulabilir. Buna göre eğitim durumu açısından ele alındığında yöneticilerin anne ve babalarının eğitim seviyesi düşüktür. Anne-babanın eğitim seviyesi karşılaştırıldığında ise yöneticilerin babalarının eğitim seviyesi annelerine göre daha yüksektir. Ancak bireylerin sosyalleşmesinde önemli bir rol oynayan anne ve babanın eğitim düzeyinin, onların yönetici olmasında belirleyici bir faktör olduğunu söylemek zordur.

Yöneticilerin yaklaşık üçte ikisinin aylık 2.001-4.000 TL arasında bir gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler, orta ve üst düzey yöneticilerin ortalama aylık gelirlerini tam olarak yansıtmadığı kanaatini uyandırmaktadır.

3.3.Sektörel Özellikler

Kamu ve özel sektör yöneticilerini kapsayan bu çalışmada, örnekleme oluşturan yöneticilerin yaklaşık %59'u kamu sektöründe, %41'i ise özel sektörde çalışmaktadır.

Kamu ve özel sektörde çalışan yöneticilere cinsiyet açısından bakıldığında, her iki sektörde de erkek yönetici oranı kadın yönetici oranından daha yüksektir. Bu durum, kamu ve özel sektörde erkek egemen bir yönetim zihniyetinin tercih edildiğini göstermektedir. Konuyla ilgili benzer çalışmalarda elde edilen veriler de, Türkiye'de kamu sektöründe erkek egemen bir yönetici kitlesinin olduğunu işaret etmektedir.¹ Bu görüşler, geçerliliğini kısmen bugün korusa da alan verilerinden de elde edilen sonuçlar doğrultusunda eğitim

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Şükrü Özen, Bürokratik Kültür I: Yönetimsel Değerlerin Toplumsal Temelleri, TODAİE Yayını, Ankara, 1996, s.135.; Kay Snavely, "Managing Conflict Over The Perceived Progress Of Working Women", *Business Horizons*, Mart-Nisan, ss. 17-22.; Aktaran: Uğur Zel, "İş Arenasında Kadın Yöneticilerin Algılanması ve Kraliçe Arı Sendromu", Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi, Cilt 35, Sayı 2, Haziran, Ankara, 2002, s.40.

seviyesinin yükselmesi ve kadının çalışma hayatında giderek daha fazla yer alması sonucunda aradaki farkın göreceli olarak azalacağı söylenebilir.

Yöneticilerin yaş grupları ile çalıştığı sektör arasındaki ilişki ele alındığında, özel sektörde yöneticiler (25 yaş ve altı) kamu sektörüne göre daha erken yaş gruplarında yöneticilik statüsünü elde ederken, kamu sektöründe (46-55 yaş) bunun tam tersi bir durum söz konusudur.

Yöneticilerin eğitim durumu ile çalıştığı sektör arasındaki ilişki değerlendirildiğinde kamu sektöründe meslek yüksekokulu düzeyinin altında yönetici yok denecek kadar azdır. Bu sektörde yöneticilerin büyük çoğunluğunu lisans (%74,9) ve lisansüstü (%15,2) düzeyde eğitim almış olanlar oluşturmaktadır. Bunun nedeni, kamu sektöründe yöneticilikle ilgili statüleri elde etmede genel olarak formal eğitim seviyesinin yüksek öğretim olması koşulunun kural olarak belirlenmesidir. Bu da kamu sektöründe yönetici kademelerinde ilerlemenin eğitimle doğrudan ilişkisini ortaya koymaktadır. Özel sektörde de en az lise ve dengi olmak üzere yüksek öğretim düzeyinde formal eğitim almış olmak yönetici olarak atanmada önemli bir kriter olarak benimsendiğini göstermektedir.

Aylık gelir açısından değerlendirildiğinde ise aylık geliri 2.000TL'nin altı ve 6.000 TL'nin üzerinde olan yöneticilerin büyük çoğunluğu özel sektörde çalışmaktadır. Buna karşılık 2.001-4.000 TL arasında aylık gelire çalışan yöneticilerin yaklaşık dörtte üçünün (%77,6) kamu sektöründe yoğunlaştığı görülmüştür. Kamu sektöründe gelir seviyesi 4.000 TL'nin üzerine çıktıkça yönetici sayısının hızla düştüğü tespit edilmiştir. Bunun nedeni, özel sektörde maaş ya da ücretlerin başarı, performans ve verimlilik gibi kriterlere göre belirlenmesine karşılık; kamu sektöründe devletin izlediği maaş ve ücret politikasıdır.

3.4. Yönetim Zihniyetinin Eyleme Dönüşmesinde Etkili Olan Faktörler

3.4.1. Kişisel Faktörler

Zekâ ve yetenek gibi genetik olarak doğuştan sahip olunan özelliklerin insanın kişiliğinin belirlenmesinde önemli bir etkisi vardır. İnsanın kişiliği ise, söz konusu bu özelliklerin sosyalleşme sürecinde bireylerin içinde doğup büyüdüğü aile çevresinden aldığı eğitime, bedensel özelliklerinden mensup

olduğu sosyal sınıfa ve kültür düzeyine varıncaya kadar birçok faktörün etkisi altında şekillenir. Yöneticiler de böyle bir etki altında sosyalleşir. Kişilik, yöneticilerin yönetim tarzını yansıtan ve onların yönetim zihniyetini etkileyen en önemli faktörlerden birisidir.

Yöneticilerin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde kişisel özelliklerin önemli bir rolü vardır. Kişisel özellikler, bir yöneticiyi başka bir yöneticiden ayırt eden en önemli etkenlerden biridir. Çünkü her yönetici, farklı hırslara, farklı güdülere, farklı değerlere ve buna bağlı olarak farklı bir zihniyet yapısına sahiptir. Bu da, bireyin farklı kişisel özelliklere sahip olmasının doğal bir sonucudur. Dolayısıyla bir yöneticinin sahip olduğu kişilik özellikleri, örgüt içerisindeki faaliyetleri organize etme ve örgütü yönetme tarzını belirleyen en önemli faktörlerden biridir.

Araştırmada elde edilen verilere göre, bir yöneticinin kişilik özelliğini belirleyen en önemli değişkenin eğitim durumu (%35) olduğu, bunu aile yapısı (%31) ve kültür düzeyi (%27) gibi faktörlerin izlediği anlaşılmaktadır.

Yöneticilerin cinsiyeti ile bir yöneticide aranan en önemli kişisel özellik arasında bir karşılaştırma yapıldığında ise, her iki sektörde ve sektörler arasında önemli bir farklılaşma görülmemektedir. Buna göre hem kamu sektöründe ve hem de özel sektörde çalışan erkek ve kadın yöneticilerin yaklaşık dörtte birinin bir yöneticide aranan en önemli kişisel özellik olarak zekâ (%71) olduğu konusunda hem fikir oldukları, bununla birlikte güzel konuşmanın da (%10) yöneticilerde aranan bir nitelik olduğu konusunda benzer görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Örneklem grubunu oluşturan yöneticilere “*Sizce, bir yöneticinin kişisel yeteneğini gösteren en önemli özellik nedir?*” şeklinde yöneltilen soruya verilen cevapta, yöneticiler, iletişim kurma becerisini (%26,0) bir yöneticinin kişisel yeteneğini belirleyen en önemli özellik olarak belirtmiştir. Gerçekten de iletişim kurmak, yöneticiden beklenen oldukça önemli bir işlevdir. İkinci sırada iş bitirici olma becerisi (%16,8), üçüncü sırada ikna etme becerisi (%14,4) bir yöneticinin kişisel yeteneğini belirleyen en önemli özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliklerin, yöneticilerin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesini doğrudan etkileyen kişisel nitelikler olduğu söylenebilir.

3.4.2. Toplumsal Faktörler

Zihniyetin oluşumunda etkili olan en önemli güç eğitimidir. Aile ve çevre de bu eğitim sisteminin bir parçasıdır (Türkkahraman, 2010, s. 45). Çünkü zihniyeti eğitim şekillendirir. Toplumsal yaşamda edinilmiş bütün deneyimler, çeşitli kültürel gruplara katılım ve alınan eğitim zihniyeti şekillendirir ve değişimi sağlar (Mucchielli, 1991, s. 7).

Yönetim zihniyeti açısından ele alındığında eğitim, tüm temel işlevleri gibi, bir kuruluşun amaçlarının gerçekleşmesi ve süreklilik kazanması sürecinde görev alacak kişilere yönetim sorumluluğu kazandırır (Öncü, 1998, s. 183). Bunun için tüm kurum ve kuruluşlarda yönetici eğitimine ihtiyaç duyulur. Yönetici eğitimi, yöneticilerin çeşitli yönlerden değişmelerini amaçlayan geniş kapsamlı faaliyetler topluluğudur. Bu faaliyetler kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenebileceği gibi yöneticinin kendisi de bu tür faaliyetlerde bulunabilir (Koçel, 2010, s. 77).

Günümüzde, iyi bir yönetici olabilmek için yöneticilerin doğuştan sahip oldukları niteliklerin yeterli olmadığı kabul edilen bir konudur. Yöneticinin doğuştan bazı özelliklere sahip olması ona yönetimde birtakım avantajlar sağlamasına karşılık; bu tam bir başarı için yeterli değildir. Bunun için yöneticinin yönetim ve yöneticilik alanında eğitim görmesi ve bu alanda yeterli bir deneyim kazanmış olması gerekir (Ar, 1986, s. 15). Çünkü deneyimle ve eğitim yoluyla kazanılan yöneticilik yetenekleri, örgütün çeşitli kademelerindeki yöneticilerin ilgi alanlarına uygun şekilde sorumluluk alabilecekleri ve risk üstlenebilecekleri pozisyonlara getirilmelerini sağlar. Onlara zor koşullarda karar alma ve sorun çözme yeteneği kazandırır. İşletmelerin insan kaynakları politikaları da bu aşamada önemlidir. Ayrıca, örgütlerde kariyer planlama ve geliştirme, örgütle ilgili sosyalleştirme ve öğrenme süreçleri, yöneticilerin bugünkü koşulların gereklerine göre uyarlanması ve yeni oluşumlara hazırlanmasını sağlar (Özalp ve Öcal, 2000, s. 221-222).

Araştırmada elde edilen verilerden hareketle kamu sektöründeki yöneticilerin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde formel eğitim ilk sırada, deneyim faktörü ise ikinci sırada yer almaktadır. Bunun nedeni, kamu sektöründe yöneticilikle ilgili statülerin genel olarak formel eğitim seviyesinin yükseköğretim mezunu olma koşulunun kural olarak belirlenmesidir. Buna

karşılık özel sektörde, yöneticilik statüsünü elde etmede tecrübe ve deneyim göreceli olarak daha az belirleyicidir. Özel sektörde, en az lise ve dengi olmak üzere yüksek öğretim düzeyinde formel eğitim almış olma yönetici olarak atanmada önemli bir kriter olmakla birlikte öncelikli bir tercih değildir. Çünkü özel sektör yöneticilerinin yönetsel tutum ve faaliyetlerinin oluşmasında diğer bir ifadeyle yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde eğitim ve deneyimden çok yeteneğin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Özel sektörde yönetim yeteneğine sahip olmak bir yöneticide bulunması gereken en önemli özellik olarak görülmektedir. Dolayısıyla her iki sektör yöneticileri de, iyi bir yöneticide bulunması gereken en önemli özelliğin yönetim yeteneğine ve yönetim deneyimine sahip olmak gerektiği konusunda benzer görüşleri paylaştıkları anlaşılmaktadır.

Yöneticilerin yarısından fazlası yöneticilikle ilgili eğitim almamıştır. Ancak yöneticilerin kastettiği eğitim, formel eğitimin yanı sıra yönetici olurken ve/veya yönetici olduktan sonra aldıkları özel eğitimidir. Kamu ve özel sektörde çalışan yöneticilerin yöneticilikle ilgili aldıkları eğitimin niteliği sektörün yapısına göre farklılaşmaktadır.

Özel sektördeki yöneticiler seminer ve diğer eğitim programları içinde yöneticilikle ilgili özel bir eğitim almasına karşılık; kamu sektöründeki yöneticiler formel eğitimin dışında yönetici olduktan sonra hizmet içi eğitime tabi tutularak, iş başında fiilen tecrübe kazanmakta ve yöneticilikle ilgili faaliyetlerini yerine getirmektedir. Bu da kamu sektöründe yönetici kademelerinde ilerlemenin eğitim ve deneyimle doğrudan ilişkisini ortaya koymaktadır.

Araştırmada yöneticiler, bir kişinin yönetici olmasını sağlayan en önemli faktör olarak beceri/yetenek (%21,9), eğitim düzeyi (%17,6) ve iletişim kurma (%17,0) gibi hususların önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Kamu ve özel sektörde çalışan yöneticilerle yapılan yüz yüze görüşmelerde yöneticilere “*Bir kişinin yönetici olmasını sağlayan en önemli faktör nedir?*” sorusuna ilişkin nitel veriler, aşağıdaki ifadeleri içermektedir:

“Bütün yetenekler fırsat verildiğinde ortaya çıkar. Yöneticilik bir yetenektir. Ama bu fırsat verildiğinde ortaya çıkar. Fırsat verilmeden yetenekler ortaya çıkmaz. Ancak kamuda böyle değil, müdürle yöneticiyi ayırmak gerekir.”

(Kamu Sektörü, Şube Müdürü, Erkek, Antalya)

“Ansiklopedide de bilgi var. Bunu kullanmadıktan sonra neye yarar. Yönetici deneyim sahibi olmalı.” (Kamu Sektörü, Şube Müdürü, Erkek, Burdur)

“Yöneticilik bir yetenektir. Var olan yeteneğin işletilmesi de önemlidir.” (Özel Sektör, Müdür, Erkek, Isparta)

“Yöneticilikte yetenek ve eğitim ilk planda önemlidir. Deneyim ise ikinci planda kalır.” (Özel Sektör, Müdür, Erkek, Isparta)

“Bir kişi çok iyi eğitim almış olabilir. Ancak her iyi eğitim almış kimse yönetici olamaz. Çünkü yöneticilik yetenek ister. Herkes eğitim alabilir ama herkes kişileri yönetemez. O yüzden yöneticilik yetenek işidir.” (Özel Sektör, Müdür, Erkek, Isparta)

Bir kişinin yönetici olmasını sağlayan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan üzerinde en çok durulanı bireyin sahip olduğu yetenektir. Ancak yeteneğin ortaya çıkarılması için iyi bir sosyal çevreye ve eğitime ihtiyaç vardır. Kamu ve özel sektör yöneticileriyle yapılan yüz yüze görüşmelerdeki ifadelerde de benzer görüşlere yer verilmiştir. Söz konusu yöneticilerin, bir kişinin yönetici olmasını sağlayan en önemli faktörler arasında yetenek, eğitim, deneyim ve sosyal çevre gibi unsurlara vurgu yaptığı görülmektedir. Kamu ve özel sektör yöneticileri arasında farklı faktörlere vurgu yapılmakla birlikte, bir kişinin yönetici olmasını sağlayan en önemli faktörün yetenek olduğu, ancak yeteneğin tek başına yeterli olmadığı ve bunun eğitim yoluyla geliştirilmesi gerektiği konusunda benzer görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, bir kişinin yönetici olabilmesi için doğuştan getirilen yeteneğin iyi bir sosyal çevre ve eğitim yoluyla geliştirilmesi gerektiği söylenebilir.

3.4.3.Örgütsel Faktörler

Bir örgütü anlamak için sadece insan davranışlarını ya da resmi yapıyı anlamak yeterli değildir. Örgütü bir bütün olarak ele alırken, üyelerinin hiyerarşik yapı içinde sahip oldukları farklı statüleri, örgüt içindeki farklı rolleri, örgütün dış çevre ile olan ilişkisini, örgütün fiziki ortamını, informel grupların yapısını ve örgütün işleyişi üzerindeki etkilerini dikkate almak

gerekir. Bu durumda, örgüt yöneticisinin sahip olduğu özellikler belirtilen faktörlerin oluşturduğu farklı durumlara göre şekil alabilir (Zel, 2001, s. 40; Zel, 2006, s. 108-109).

Yöneticilik, bir etkileme olayıdır. Yöneticiler güçlerini daha fazla artırmak ve örgüt içi politikada daha başarılı olabilmek için daha güçlü kişilerle dostluk ve iş ilişkileri kurmak gibi çeşitli yollara başvurur. Çünkü kamu sektöründe olduğu gibi özel sektörde de yöneticilerin güçlerini arttırmak ve başarılı olabilmek için bu tür ilişkiler kurmasının kaçınılmaz olduğu ileri sürülmektedir (Koçel, 2010, s. 559-560).

Araştırmada yöneticilere “*Üst düzey yöneticilerle ikili ilişkileriniz nasıl?*” şeklinde yöneltilen soruya, elde edilen verilerden hareketle üst yöneticilerle ikili ilişkilerinin iyi olduğunu söyleyen kamu ve özel sektör yöneticilerinin oranında önemli bir farklılaşma yoktur. Realitede yöneticileriyle ikili ilişkileri kötü olanların bunu açıkça ifade etmek yerine normal olarak nitelendirdikleri çoğu defa rastlanan bir olgudur. Buradan hareketle özel sektör yöneticilerinin, kamu sektöründekilere göre üst yöneticilerle daha kolay ve samimi ilişki kurduğu söylenebilir. Bu da her iki sektörün kendine özgü örgüt ve yönetim yapısıyla ilgilidir. Çünkü kamu sektöründe yöneticiler arasındaki ikili ilişkiler genellikle yönetim hiyerarşisi içinde formel kurallara göre belirlenirken, özel sektörde daha çok enformel kurallar geçerlidir.

Buğra “Devlet ve İşadamları” adlı kitabında profesyonel yöneticilerle yaptığı görüşmelerde yöneticilerin, yöneticilik mesleğindeki başarının temelini, mesleki beceriden ziyade yakın kişisel ilişkiler sayesinde oluşturulan güvene dayandığını ifade ettiklerini belirtmiştir.²

Araştırmada yöneticilerle yapılan yüz yüze görüşmelerde de benzer ifadeler kullanılmıştır. Özellikle kamu sektöründeki yöneticiler, yönetici olmak için siyasal eğilim ve sosyal çevrenin en önemli faktör olduğunu ifade etmiştir. Ancak söz konusu yöneticilerin, kamu sektöründe çalıştıklarından dolayı çekincelerini belirtmek için “olanı değil, olması gerekeni söyleyelim” düşüncesinden hareketle siyasal eğilim ve sosyal çevre şıkkı yerine diğer şıkları işaretlemeyi tercih ettikleri görülmüştür. Ancak özel sektör yöneticilerinde böyle bir duruma rastlanılmamıştır. Yapılan görüşmelerde

² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ayşe Buğra, Devlet ve İşadamları, Çev. Fikret Adaman, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.292.

özel sektörde siyasal eğilimin etkili olmadığı, asıl belirleyici faktörün mesleki tecrübe, yönetim deneyimi ve kişisel yetenek gibi hususların önemli olduğu ifade edilmiştir.

İster kamu sektörü ve isterse özel sektör olsun yöneticilikte üst kademelere yükselmeyi belirleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin, genel olarak doğuştan getirilen kişisel yetenekler, eğitim ve bireyin içinde yaşadığı toplumsal çevre olduğu söylenebilir. Günümüzde, özellikle kamu sektöründe aranan eğitim gibi zorunlu niteliğin dışında bireyin aile yapısı ve siyasal eğilimi gibi toplumsal faktörler, bir yöneticinin üst kademelerde yönetici olmasında oldukça etkili olduğu yaygın bir kanaattir. Buna karşın özel sektörde tecrübe ve yetenek gibi niteliklerin tercih edildiği bilinmektedir.

Araştırmada “*Bir yönetici olarak en belirgin özelliğiniz nedir?*” şeklinde yöneltilen soruya öncelik sırasına göre ilk tercihlerinde, yöneticilerin yaklaşık üçte birinin bir yönetici olarak en belirgin özelliğinin kurum menfaatine çok önem veren, üçte birinin de mevzuata sıkı sıkıya bağlı davranan bir yönetici olduğuna vurgu yaptığı görülmektedir. Kendini yeniliğe ve değişikliğe çok önem veren bir yönetici olarak nitelendirenlerin oranı düşüktür. Bu özellikler, klasik devlet bürokrasisinin yönetici zihniyetini yansıtan yaygın bir tanımlamadır. Buna karşılık klasik devlet bürokrasisinin zihniyetini yansıtan özellikler yerine, ilk üç tercih birleştirildiğinde ilk sırada yeniliğe ve değişime önem veren, ikinci sırada ise risk almaktan kaçınmayan, üçüncü sırada da kurum menfaatine önem veren bir yönetici olduklarını belirtmiştir. Bu özellikler, yöneticilerin klasik devlet bürokrasisinin yönetici zihniyetine sahip olmakla birlikte, yeniliğe ve değişime açık olan özelliklere sahip oldukları anlamına gelmektedir.

Sonuç

Yöneticilerin yönetim zihniyetini yansıtırma biçimi onların sahip oldukları kişisel özellikleriyle birlikte yönettikleri örgütün amaç, değer ve hedeflerine göre farklı eylemlerde bulunmalarına neden olur. Benzer şekilde yöneticilerin örgüt içerisindeki davranışı, daha üst kademelerde bulunanların eylem ve hareketine yönelik olarak onların taşıdığı amaç ve anlama göre belirlenir. Böylelikle yöneticinin yönetimle ilgili sahip olduğu değerler hem iç çevre hem de dış çevre koşullarına göre şekillenir, anlam kazanır ve yöneticinin yönetim zihniyetini eyleme dönüştürür.

Yöneticilerin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde kişisel özelliklerin yanı sıra toplumsal ve örgütsel faktörlerin de önemli bir rolü vardır. Diğer bir ifadeyle yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde yöneticilerin kişilik özellikleri, aldıkları eğitimin niteliği, aile yapısı, toplumsal çevre, yönetim tarzı, yönettiği örgütün yapısı, sektörel özellikler vb. gibi çeşitli toplumsal ve örgütsel faktörler yöneticiden yöneticiye farklılık gösterir.

Sonuç olarak Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan Antalya, Isparta ve Burdur illerinde çalışan kamu ve özel sektör yöneticilerinin yönetim zihniyetinin eyleme dönüşmesinde, kişisel, sosyal, kültürel, ekonomik ve örgütsel özelliklerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Ancak yöneticilerin bu özelliklerden etkilenme dereceleri aynı değildir. Çünkü yöneticiler her ne kadar aynı toplumsal yapı içerisinde yer alsalar da, sahip oldukları kişisel özelliklere, çalıştığı sektöre ve söz konusu sektörün örgütsel yapısına göre hareket etmekte, nihayet buna uygun bir yönetim tarzı uygulamak zorunda kalmaktadır. Sonuç itibarıyla yöneticilerin çalıştığı sektör ve örgüt yapısı yöneticilerin yönetim zihniyetini etkilerken, yöneticilerin yönetim zihniyeti de onların eylemlerini etkilediği için buna uygun bir yönetim tarzı sergilemelerine neden olmaktadır.

Kaynaklar

Ar, A. F. (1986). Fransa ve Türkiye’de yönetici yetiştiren başlıca kurumlar - ENA, IAP ve TODAİE. *Amme İdaresi Dergisi*, 19(4), s. 13-24.

Ayman, G. B. (2005). *Yeni yönetim anlayışı: Dinsel ve militer kökler üzerine*. <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/dinsel.pdf> adresinden edinilmiştir.

Aytaç, Ö. (2006). Girişimcilik: Sosyo-kültürel bir perspektif. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, s. 139-160.

Bakan, İ., & Büyükebeşe, T. (2010). Liderlik türleri ve güç kaynaklarına ilişkin mevcut-gelecek durum karşılaştırması: Eğitim kurumu yöneticilerinin algılarına dayalı bir alan araştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), s. 73-84.

Bouthoul, G. (1975). *Zihniyetler kişi ve toplum açısından zihin yapılarına dair psikososyolojik bir inceleme* (S. Evrim, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Buğra, A. (1997). *Devlet ve işadamları* (F. Adaman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Doğan, B., Aşkun, O. B., & Yozgat, U. (2007). *Türkiye'de yönetsel değerler ve yönetici profili üzerine bir araştırma*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Erkmen, T. (2012). Örgüt kültürü: Fonksiyonları, öğeleri, işletme yönetimi ve liderlikteki önemi. M. Zencirkıran (Ed.) *Örgüt sosyolojisi kitabı içinde*, (s. 233-263). Bursa: Dora Basım Yayın.
- Kara, H. (2011). *Yönetsel ve örgütsel değerler*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Koçel, T. (2010). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler* (A. Kotil, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öncü, H. F. (1998). *Yönetimde eğitim*. İstanbul: Değişim Dinamikleri Yayınları.
- Özalp, İ. & Öcal, H. (2000). Örgütlerde dönüştürücü (transformational) liderlik yaklaşımı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), s. 207-227.
- Özen, Ş. (1996). *Bürokratik kültür 1: Yönetsel değerlerin toplumsal temelleri*. Ankara: TODAİE.
- Türkkahraman, M. (2010). Zihniyet ve Türk toplumunda zihniyet değişimi problemi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 184, s. 37-54.
- Zel, U. (2001). Durumsallık yaklaşımında kişiliğin baskın boyut olarak bir model kapsamında teorik incelemesi. *Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi*, 34(2), s. 39-52.
- Zel, U. (2002). İş arenasında kadın yöneticilerin algılanması ve kraliçe arı sendromu. *Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi*, 35(2), s. 39-48.
- Zel, U. (2006). *Kişilik ve liderlik*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

TEKNOLOJİ TABANLI GİRİŞİMCİLERİN BAŞARISINDA YAPISAL, EKONOMİK, SOSYAL, KÜLTÜREL VE BEŞERİ SERMAYENİN ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mehmet CANSIZ*, M. Demet ULUSOY**

Öz

Bilgi toplumuna dönüşüm ile birlikte yenilik, ihracat ve istihdam kaynağı olan teknoloji tabanlı girişimciliğin önemi giderek artmıştır. Böylelikle girişimcilik ülkelerin rekabet ve kalkınma yaklaşımlarında kullandıkları en önemli politika nesnelere birisi haline gelmiştir. Bu yüzden yenilikçi girişimciliğin başarısı için gerek kamu gerekse akademik alanda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel sorunsalını girişimcilerin başarılarında etkili olan sermaye türleri oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmada girişimcinin sermayesi olarak kavramsallaştırılan ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri sermaye ile girişimcilerin faaliyet gösterdikleri ekosistemin özelliklerini içeren yapısal sermayenin etkisi incelenmiştir. Anket ile toplanan veriler *probit regresyon* ile modellenmiş ve *marjin analiz* ile değerlendirilmiştir. Yapılan analizlerde girişimcilerin annelerinin çalışmasının, ailede başarılı girişimcilerin, çalışma tecrübesinin, işleri kolaylaştıran bir iş çevresinin ve ortağının olmasının girişimci başarısını pozitif yönde etkilediği; diğer taraftan okul öncesi eğitimin, ailenin girişimcilik sürecinde maddi desteğinin, işleri kolaylaştıran siyasi çevre ve diğer girişimcilere güvenin girişimciliği negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Sonuçta yenilikçi girişimciliğin sanayi tipi girişimcilikten farklılaştığı ve bu bağlamda girişimciliği desteklemeye yönelik politikaların ekonomik parametreler kadar sosyal ve kültürel parametreleri de dikkate alınması gerekliliği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Girişimcilik, yapısal, ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri sermaye*

*Dr., Hacettepe Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Yarı-Zamanlı Öğretim Görevlisi,
**Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehmet CANSIZ,
Kalkınma Bakanlığı, Necatibey Caddesi, No: 110/A, 14. Kat, 1407 nolu oda, 06100 Yucetepe/Ankara-Türkiye
Telefon/Phone: +90-505-300-3053 **E-posta/E-mail:** mcansiz75@gmail.com

Geliş tarihi/Date of receipt: 10.05.2017 • **Kabul tarihi/Date of acceptance:** 13.06.2017

Atf/Citation: Cansız, M., & Ulusoy, M. D. (2017). Teknoloji tabanlı girişimcilerin başarısında yapısal, ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri sermayenin etkileri: Türkiye örneği. *Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies*, 56, 117-153. <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328527>

THE EFFECTS OF STRUCTURAL, ECONOMIC, SOCIAL, CULTURAL CAPITALS AND HUMAN CAPITAL ON THE SUCCESS OF TECHNOLOGY- BASED ENTREPRENEURS: THE TURKISH CASE

Abstract

With the transformation to the information society, technology-based entrepreneurship, which is a source of innovation, exports, and employment, is becoming increasingly important. Thus, entrepreneurship has become one of the most important policy subjects that countries focus on in their approaches to competition and development. As such, various studies on innovative entrepreneurship have been conducted both in the public and academic domains. In this context, the main focus of this study is the types of capital that influence the success of entrepreneurs. This study examined the influence of economic, social, cultural, and human capital conceptualized as “entrepreneur capital”. This was executed in conjunction with exploring the influence of structural capital covering the characteristics of the ecosystem in which entrepreneurs situate and operate. Data were collected via a questionnaire, modeled by probit regression, and evaluated by margin analysis. Results suggest that having a working mother, successful entrepreneurs in the family, work experience, an effective work environment, and a business partner all have a positive effect on the success of the entrepreneur. On the other hand, pre-school education, financial support of family, an effective political environment, and trust in other entrepreneurs all have a negative effect on the success of entrepreneurs. Lastly, it is seen that innovative entrepreneurship has been differentiated from industrial entrepreneurship. In this vein, policies designed to support entrepreneurship need to take social and cultural parameters into account as well as economic parameters.

Keywords: *Entrepreneurship, information Society, technology, types of capital*

EXTENDED ABSTRACT

With the transformation to the information society, technology-based entrepreneurship, which is the source of innovation, exports, and employment, has become increasingly important. Thus, entrepreneurship has turned out to be one of the most important policy subjects that countries focus on in their approaches to competition and development. As such, various studies on innovative entrepreneurship have been conducted both in the public and academic domains. While some of these studies focus on personality traits from a psychological point of view (Baron & Markman, 2003; Hansemark, 2003; Hisrich, Langan-Fox & Grant, 2007; Koh, 1995; Laguna, 2013; Rahim, 1996; Rodriguez, 2003; Schiller & Crewson, 1997), others, have analyzed the effects of social, economic, cultural, and human capital by approaching from a sociological perspective. Some studies focus specifically on cultural capital (Duchesneau & Gartner, 1988; Hisrich & Peters 2001; Hofstede, 1980; Morrison, 2000), others on human capital (Brush & Hisrich, 1991; Evans & Leighton, 1989; Honig, 1996, 1998; Orser, Hogarth-Scott & Wright, 1998; Reynolds, 1997), or social capital (Birley, 1985; Burt, 1992; DiMaggio, 1992; Greene & Brown, 1997; Larson, 1992; Nohria, 1992; Uzzi, 1999) and economic capital (Cansız 2014, 2016; Helmann & Puri, 2002; OECD, 2011, 2015).

Innovative entrepreneurship took root in Turkey during the 1980s, developed further in the 1990s with the advent of internet technologies, and has started to converge toward developed countries' experiences since 2002 (Cansız, 2014, p. VIII). In recent years, various studies on innovative entrepreneurship in Turkey have focused on techno-parks. In this context, the following themes have been investigated: The effects of techno-parks on small and medium-sized enterprises (SMEs) (Kara, 2004), the managerial problems of firms (Eroğlu, 2002; Polat, 2007), techno-park models (Babacan, 1994; Kağızman, 2008; Yazıcıoğlu, 1996), research and development collaborations (Reyhanoğlu, 2006), factors affecting innovation (Ar, 2009), and risk capital (Aydemir, 2005). However, the number of studies investigating the characteristics of entrepreneurs, the capital they possess, and their effects on firm success have remained quite limited.

In this context, the main research question of this study is related to the types of capital that influence the success of entrepreneurs. This study examined

the influence of economic, social, cultural, and human capital, which are together conceptualized as ‘entrepreneur capital’. This was executed in conjunction with exploring the influence of structural capital covering the characteristics of the ecosystem in which entrepreneurs situate and operate. Data were collected via a survey questionnaire, modeled by probit regression, and then evaluated by margin analysis.

There was no statistically significant relationship between firm success and either the sector, the techno-park, or the city where the company operates; these are considered as the three structural capital elements of the entrepreneurial ecosystem.

In terms of cultural capital, mothers’ employment status is influential in determining the success of entrepreneurs. Mothers’ employment status could have influenced success because it directly affects families’ economic and social capital capacity. In addition, successful entrepreneurship in the family is found to be a determinant of the success of entrepreneurs; this could be because of passive observation of parents’ entrepreneurial activities during childhood or more active participation in activities thereof.

From the perspective of human capital, pre-school education negatively influences the success of the entrepreneur. On average the sampled entrepreneurs are 30 years old, thus pre-school education occurred 25 years ago at which time the paradigm of such education was not pursuing constant transformation and innovation; this could explain the non-existence of a positive contribution to entrepreneurial success. Work experience, which is another component of human capital, has been found to positively affect entrepreneurial success in accordance with similar findings in the extant literature. Finally, entrepreneurial experience, which is highly emphasized in the literature, does not seem to be a determinant of success. This could be explained in terms of a disjoint between entrepreneurialism on the one hand and the realities of entrepreneurial techno-civil servants which operate in the context of ineffective, sub-optimal project-based work from government organizations (Cansız, 2016). More specifically, the lack of provision in terms of commercialization requirements and insufficient monitoring and evaluation of support policies and practices could be regarded as the main culprits.

Another interesting finding is that greater power in terms of economic capital,

one of the most important elements of entrepreneurship, is not found to be effective in terms of the success of technology-based entrepreneurs. This suggests that economic capital is not sufficient for success in technology-based entrepreneurship; mental transformation, knowledge, and a broad vision are the important factors. Similarly, another interesting finding is that support for entrepreneurship from the family has a negative effect on successful entrepreneurial undertakings. The existence of certain deprivation and a lack of alternative options, however, appear to increase the likelihood of success. Thus, economic support from the family might have served to decrease entrepreneurs' willingness and motivation to succeed.

In terms of social capital, having an effective business environment that facilitates entrepreneurs' business pursuits has a positive impact on their success. Further, the political power of such environments negatively affects success, contrary to expectations. An effective political environment can offer certain advantages such as enabling entrepreneurs to access knowledge and support from others. But in this long, costly (economic, social and cultural) and highly competitive process that extends from R&D to commercialization, the influence of political circles can turn negative and serve to impede entrepreneurs' success. There is also a negative relationship between entrepreneurs' trust and the success of other entrepreneurs. Likely cause of this is the one-sided formation of trust structure present in Turkey. Trust shall be the result of mutual cooperation in order that it leads to fruitful outcomes; however one-sidedness of trust structure in Turkey might have caused substantial misappropriation between the parties.

Last but not least, it is seen that innovative entrepreneurship has been differentiated from industrial entrepreneurship. In this vein, entrepreneurship-oriented policies need to take social and cultural parameters into account as well as economic parameters. Therefore, conducting similar studies in a more systematic way, and by public organizations, will enhance the practical effectiveness of public policies and facilitate greater entrepreneurial success.

Giriş

Bilgiye dayalı toplumda ekonomik düzlemde uluslararası bağlantıların ve serbest piyasa ekonomisinin geliştiği, sosyal olarak bilginin merkezi öneme sahip olduğu ve bu bağlamda yetenekli ve yaratıcı sınıfın yükseldiği, kültürel olarak ise yenilikçilik ve girişimcilik kültürünün geliştiği bir ekosistem oluşmaya başlamıştır (Castels, 2011). 1970’li yıllardan itibaren sesi yükselen yenilikçilik ve girişimcilik paradigması ile hayata geçmeye başlayan bilgi toplumu olgusu, özellikle 1990’lardan itibaren ABD’de bilgi teknolojisi, finans ve biyo-teknolojinin gelişmeye başlaması ile birlikte yeniden formatlanarak dönüşüme giren teknolojik, ekonomik, kültürel ve kurumsal etkenlerin bileşkesinde parlamaya başlamıştır (Castells, 2005, s. 185). Teknopark tarzı bilgiyi ticarileştiren yeni tip bölgelerin oluşması da bu yapılaşmaya paralellik arz eder. Böylelikle, sözkonusu sürecin bu makalenin konusu açısından en önemli çıktısı yeni tip teknoloji tabanlı girişimciliğin deyim yerindeyse prototipi olan Stanford Üniversitesi tarafından koordine edilen ve yönlendirilen Silikon Vadisi’nin oluşmasıdır (Castells, 2005, s. 186). Silikon Vadisi’nin bizim açımızdan esas önemi ise; zaman içinde gelişerek önemli bir merkez haline gelme sürecinde tecrübe edilenlerin teknoloji alanında daha az gelişmiş ülkelere kalkınma hikâyeleri oluşturmasıdır. Bilgi tolumuna dönüşme çabasına giren tüm ülkelerin, bu ilk modelin referansları ile kendi koşullarında deyim yerindeyse kendi silikon vadilerini oluşturma ve yenilikçi girişimcilik kapasitelerini artırma çabası içine girmeleri görüşümüzün dayanağını oluşturmaktadır.

Bu süreçte 1960’lardan itibaren kurulan çok sayıda küçük ölçekteki girişim günümüzde milyarlarca dolarlık ciro yapan ve binlerle ifade edilen yaratıcı sınıfa dahil (Florida, 2002, 2005) bilgi işçisini (Drucker, 1991, 1994) çalıştıran küresel firmalar haline gelmiştir. Apple, Oracle, Microsoft ve Intel bunlardan yalnızca birkaçıdır (Cansız, 2014). Amerikan hayatının ve kültürünün bir parçası olan “garajlarda” okul arkadaşları tarafından geliştirilen projeler bugün küresel ölçekte teknolojiye yön veren şirketlere dönüşmüştür.

Türkiye’de ise yenilikçi girişimciliğin başlangıcını 1980’li yıllara götürmek mümkündür; ancak esas hareketlilik 1990’lı yıllarda internetin Türkiye’de kullanılmaya başlanmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Mobil teknoloji, e-ticaret ve telekomünikasyon alanındaki gelişmeler bu alanlarda girişimciliğin mesafe kat etmesini sağlamıştır. Yenilikçi girişimciliğin Türkiye’de sıçrama

yapmaya ve gelişmiş ülkelere yakınsamaya başladığı dönemi 2002-2016 olarak tanımlamak mümkündür (Cansız, 2014, s. VIII). 2001 yılında “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu” ile girişimcilerin daha sonraki yıllarda yoğunlaşacağı teknoparkların yasal altyapısı oluşturulmuş ve kamu tarafından gerek teknoparkların altyapı gerekse teknolojik tabanlı girişimciliğe yönelik hibe destekleri önemli düzeyde arttırılmaya başlanmıştır (Cansız, 2014, s. 39).

Türkiye’de 51 teknoparkta yaklaşık 4.300 teknoloji tabanlı firma bulunmaktadır. Bu firmalarda 41.500 Ar-Ge personeli çalışmakta olup yaklaşık 20 bin Ar-Ge projesi yürütülmüştür (BSTB, 2017). Gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında Türkiye’deki teknopark uygulamalarının ve buralarda faaliyet gösteren girişimcilerin henüz gelişme aşamasında olduğu söylenebilir. Ancak, orta ve uzun vadede söz konusu yapılanmanın eksiklikleri giderilerek gelişmiş ülkelerin verimlilik düzeyine yakınlaşacağı beklenmektedir (Cansız, 2014).

Bu bağlamda girişimciliğin gelişmiş, gelişmekte olan (Türkiye’nin de içinde konumlandırıldığı) ve de yarattığı etkiler bağlamında az gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünya toplumları açısından önemi büyüktür. Dolayısıyla, girişimcilik sosyal bilimler literatürünün ağırlıklı incelenen konularından da biridir. Literatürde bu sürecin toplumsal yapılar nezdinde yarattığı radikal değişimi en çarpıcı şekilde anlatan Schumpeter’in (1975) “yaratıcı yıkım” kavramsallaştırmasıdır. Bu kavram bağlamında girişimci; yenilik yapan, denenmemiş teknolojileri geliştiren ve endüstrileri yeniden yapılandırarak devrim yaratan kişidir (Schumpeter, 2000). Yani, girişimci bilgi toplumunda alışılmışı yıkan, değiştiren ve dönüştüren temel aktördür. Daha sonra yapılan tanımlarda da girişimciliğin temel niteliğinin; yaratıcılık ve yenilikçilik ile değişimi başlatmak olduğuna dair olan vurgudan vazgeçilmediği görülmektedir (Morrison, Rimmington ve Williams, 2005, s. 9). Bu bağlamda, girişimcilik üzerine çalışan sosyal bilimcilerin en temel ilgi alanlarından biri bireyi girişimci olmaya iten faktörlerdir.

Sosyal bilimler literatüründe girişimcilik konusunun makro ve mikro, aktör ve yapı ekseninde ele alındığı görülmektedir. Makro boyuttaki tartışmalar dünya ölçeğinde küreselleşmeyi ve bilgi toplumu oluşumunu sağlayan mekanizmalara, süreçlere ve daha küçük ölçekte de içinde yaşanan ülkenin kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik yapı unsurları üzerine yoğunlaşmışlardır.

Çalışmaların bir kısmının ise mikro düzlemde aktör bağlamında yapıldığı görülmektedir. Bunların içinde bazılarının psikolojik bakış açısı ile kişilik özelliklerine yoğunlaştıkları (Baron ve Markman, 2003; Collins, Hanges ve Locke, 2004; Diaz ve Rodriguez, 2003, Hansemark, 2003; Hisrich, Langan-Fox ve Grant, 2007; Koh, 1995; Laguna, 2013; Rahim, 1996; Schiller ve Crewson, 1997), bazılarının ise meseleye sosyolojik bakış açısı ile yaklaştıkları görülmektedir. Bunların içinde önemli bir grubu ise özellikle sermaye teorisini temel hareket noktası alanlar oluşturmaktadır. Sermaye teorisi üzerinden çalışanlar genellikle teorinin ana fikri bağlamında sermaye tiplerinin (sosyal, ekonomik, kültürel, beşeri sermaye) girişimcilik sürecine yaptıkları etkileri analiz etmişlerdir. Böylelikle, araştırmacıların bir kısmının kültürel sermaye unsurlarının (Cooper ve Dunkleburg, 1987; Davidson, 1995; Delmar ve Gunnarsson, 2000; Duchesneau ve Gartner, 1988; Hisrich ve Peters 1998, 2001; Hofstede, 1980; Morrison, 2000; Scherer, Brodzinski ve Wiebe, 1991; TÜSİAD, 1987), bazı araştırmacıların kalkınmanın sağlanması ve girişimciliğin geliştirilmesinde beşeri sermayenin (Bellu, Davidsson ve Goldfarb, 1990; Brush ve Hisrich, 1991; Evans ve Leighton, 1989; Honig, 1996, 1998; Kolvereid, 1992; Orser, Hogarth-Scott ve Wright, 1998; Reynolds, 1997; Stuart ve Abetti, 1990) ve bazılarının da sosyal sermayenin etkilerini inceledikleri (Aldrich, Rosen ve Woodward, 1987; Birley, 1985; Burt, 1992; DiMaggio, 1992; Ebadi ve Utterback, 1984; Eisenhardt ve Tabrizi, 1995; Greene ve Brown, 1997; Henderson ve Cockburn, 1994; Larson, 1992; Leonard-Barton ve Sinha, 1993; Nohria, 1992; Uzzi, 1999) izlenmektedir.

Türkiye’de girişimcilik üzerine yapılan sosyolojik çalışmaların ilk örnekleri daha ziyade yapısal özelliklerin tartışıldığı çalışmalardır ve bunlarda genellikle girişimciliğin neden gelişemediği üzerine odaklanılmıştır. Bu çalışmalarda makro bağlamda Türkiye’de girişimciliğin yeterli düzeyde gelişmemesinin temel nedenleri olarak sosyo-kültürel ve siyasi yapılanmanın özelliklerine (Keyner, 2000; Kongar, 2012; Mardin, 2012; Sayar, 2013; Ülgener 2006) işaret edilmiştir.

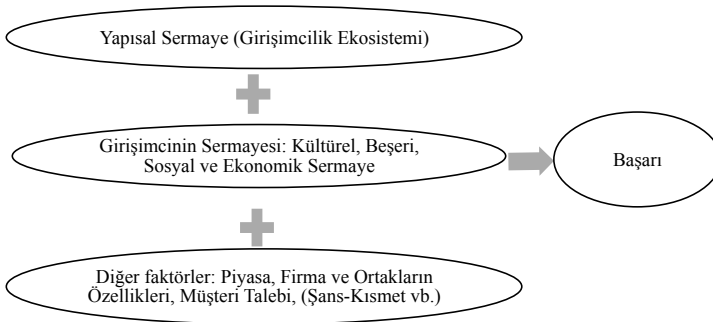
Son yıllarda yenilikçi girişimciliğe ilişkin yapılan çalışmaların önemli bir kısmının ise teknoparklara odaklandığı görülmektedir. Ancak, tarihten gelen eğilimin çok da değiştiği söylenemez; bu çalışmaların da aktör yönünden ziyade ülke ya da firmaların yapısal özelliklerinin etkilerine odaklandığı farkedilmektedir. Örneğin, teknoparklardaki girişimcilik üzerine yapılan çalışmaların öncelikle; teknopark Ar-Ge ilişkisini (Eroğlu, 2002; Polat, 2007),

Türkiye için uygun teknopark modellerini (Ay, 1996; Babacan, 1994; Çırakçı, 1997; Yazıcıoğlu, 1996) ve teknoparkların KOBİ'ler üzerindeki etkilerini incelediği görülmektedir (Kara, 2004). Firma düzeyinde yapılan çalışmalarda ise teknopark firmalarında yaşanan yönetsel problemlere (Kağızman, 2008), Ar-Ge işbirliklerine (Reyhanoğlu, 2006), yeniliği etkileyen faktörlere (Ar, 2009) ve risk sermayesinin etkisine (Aydemir, 2005) odaklanıldığı, aktör tarafının büyük oranda ihmal edildiği görülmektedir.

Oysa girişimcilik ekosisteminin tüm girişimciler için aynı olduğu düşünüldüğünde bazı girişimcilerin diğerleri ile karşılaştırıldığında neden daha başarılı oldukları sorusu oldukça temel bir konumdur. İşte, bu araştırmanın genel konusunu sosyolojik bakış açısı ile daha bütüncül ve kapsamlı bir yaklaşımla incelemeyi hedeflediğimiz Türkiye'deki teknoparklarda faaliyet gösteren girişimcileri eyleme yönlendiren yapısal, kültürel, sosyal, beşeri ve ekonomik sermaye faktörlerinin birleşik etkisi oluşturmaktadır.

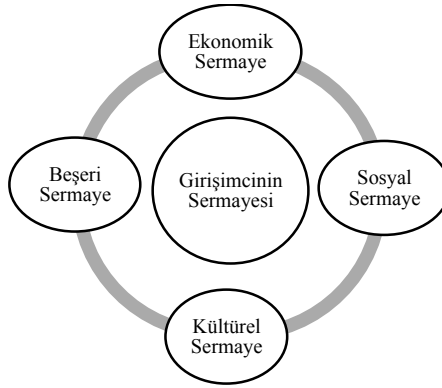
1. Sermaye Kuramları ve Girişimcilik

Bu çalışma, girişimcilik faaliyetinin; girişimcilik sermayesine bağlı ve toplumsal ilişkilere gömülü olduğu varsayımına dayanmaktadır (Dacin, Ventresca ve Beal, 1999; Granovetter, 1985; Uzzi, 1997). Birey girişimcilik sermayesi ve gömülü ilişkiler üzerinden girişimci olabilir, firması hayatta kalır veya başarısız olup iflas edebilir ya da hızlı büyüyerek, ihracat yaparak başarılı olabilir. Tüm bunların dışında (şans, ülke ve sektörel koşullar, vb.) girişimcinin başarısını etkileyen ancak tahmin ve kontrol edilemeyen birçok faktörün de bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Şekil 1: Girişimcilik Sermayesi: Girişimciliğin Başarısını Etkileyen Temel Faktörler

Şekil 1’de bu çalışma kapsamında girişimcinin başarısını etkileyen faktörler verilmiştir; yapı düzeleminde yapısal sermaye ya da girişimcilik ekosistemi; aktör düzleminde girişimcinin kişisel sermayeleri ve firma ile ortakların özellikleri, piyasa koşulları, müşteri tercihlerindeki değişiklik ile şans ve kısmet gibi bilinmeyen diğer faktörlerin bileşkesi başarının parametreleri olarak kabul edilmiştir. Ancak bu çalışma girişimciliği etkileyen yapısal sermaye ile girişimci sermayesi ekseninde yapılacaktır. Diğer faktörler eksenindeki değişkenler kapsam dışı bırakılmıştır.

Şekil 2: Girişimcinin Sermayesi

Çalışma kapsamında ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri sermayenin toplamı girişimci sermayesi olarak, (bkz. Şekil 2) yapısal sermaye ve girişimci sermayesinin toplamı ise girişimcilik sermayesi olarak kavramlaştırılmıştır (bkz. Şekil 3). Sermayelerin her biri sürekli birbiriyle ilişki içindedir ve karşılıklılık arz eder. Ancak çalışmamız sermaye türlerinin girişimciliğe etkisi düzleminde tek yönlü kurgulandığından karşılıklı etki analizi yapılmamıştır.

Şekil 3: Girişimcilik Sermayesi

Sermaye Çeşitleri ve Girişimciliğin Başarısına Etkisi

Sermaye çeşitleri yapısal sermaye ve girişimcinin sermayesi olarak iki boyutta incelenmiştir.

Yapısal Sermaye (Girişimcilik Ekosistemi)

Girişimcilik ekosistemini girişimcilerin faaliyet gösterdiği oyun alanı, kurallar ve oyuncuların davranışlarını belirleyen ortam olarak tanımlamak mümkündür. Sanayi toplumundaki “iş ortamı” kavramı bilgi toplumuna dönüşümle birlikte yerini biyoloji biliminden aldığı ekosistem kavramına bırakmıştır. Ekosistem kavramı tüm canlıların birlikte yaşadığı ve birbirlerine muhtaç ve bu bağlamda sosyal sistem açısından da ekonomik değişkenlerin sosyal ve kültürel değişkenlerle karşılıklı etkileşim içinde olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu sistem modelinin temel kabulü yapısal fonksiyonalistlerin yaklaşımındaki merkezi konuma sahip olan ve yine biyolojiden aldıkları denge (hemostasis) anlayışıdır. Yani sistemin; öğelerinin karşılıklı etkileşim ve bağlılık konumlanmasında parçalarından birinde meydana gelen bir değişimin, diğer parçalarında da karşı değişimler meydana getirmesidir (Parsons, 1991).

OECD¹ (2012) girişimcilik ekosistemini; mevzuat altyapısı, bilginin oluşumu ve yayılımı, piyasa koşulları, finansman, girişimcilik yetenekleri ve kültür olarak gruplandırmıştır. GEM² (2011) ise girişimciliğin sosyal, kültürel ve politik ortam tarafından şekillendirildiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede girişimcilik ekosistemi bu çalışma kapsamında yapısal sermaye olarak tanımlanmıştır. Yapısal sermaye gelişmiş illerde, sektörlerde veya teknoparklarda farklılıklar arz etmektedir. Bu faktörlerin etkisinin girişimci başarısında farklılaşp farklılaşmadığı araştırmanın sorularından birisidir.

Girişimcinin Sermayesi

Girişimcinin sermayesi; kültürel, beşeri, sosyal ve ekonomik sermayeden oluşmaktadır.

¹ Organization for Economic Coordination and Development

² Global Entrepreneurship Monitoring

Kültürel Sermaye

Bourdieu'ye (1986) göre kültürel sermaye; estetik tercihler, kültürel farkındalık, sözel beceri, eğitim gibi geniş çeşitlilik gösteren olanakları kapsamaktadır (Swartz, 2013, s. 111-113). Bu çerçevede kültürel sermaye insanların toplumsal kökeniyle doğrudan ilişkilidir. Toplumsal köken; aktörlerin sahip oldukları cinsiyet ve yaş gibi sosyo demografik özellikleri kapsadığı gibi, aktörlerin yetişme koşulları, ailelerinin sahip oldukları kaynaklar, ebeveynlerin eğitim ve mesleklerini içermektedir (Bourdieu, 2015). Ailelerin bu maddi (ekonomik) ve maddi olmayan (entellektüel vaziyet alışları, değer sistemleri) kaynakları, çocukların hayata hazırlanmaları için niteliklerinin artırılması, motivasyonlarının ve eğilimlerinin yönlendirilmesinde alacakları eğitimin kalitesinin ve çeşidinin de belirleyicisidir. Dolayısıyla, girişimciler açısından da toplumsal kökenlerinden aldıkları bu özellikler, onların toplumun gideceği yönü tahmin etmesini sağlayarak doğru zamanda doğru işleri yapmalarını sağlayabilmektedir. Bourdieu (1986, 1993) ailesel arka plan ile bazı sermaye biçimlerinin yeniden üretimi arasındaki bağlantıyı ortaya koyarak bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye kaynaklarını statü sağlamak amacıyla rekabet ederken kullandıklarına işaret etmektedir (Holt, 1998). Örneğin, yüksek sosyo-ekonomik gruplarda doğan çocuklar, kritik soyut düşünme ve iletişimi geliştiren kurumlarda örgün eğitim görme fırsatına sahiptirler (Holt, 1998). Bourdieu bu durumu “oyunda doğanlar, oyuna doğuştan vakıf olanlar” diye kavramsallaştırmıştır (Bourdieu, 2013, s. 73).

Literatürde ailenin sahip olduğu kültürel sermaye bağlamında alınan eğitimin, bilgi birikiminin ve bu çerçevede kazanılan tecrübelerin “beşeri sermaye” olarak kavramsallaştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da analitik bir ayrımla kişisel eğitim ve tecrübeler beşeri sermaye olarak kavramlaştırılarak aşağıda ayrıca değinilecektir.

Özetle, hem ekonomik hem de sosyolojik çalışmaların ortak kanaati aileden alınan kültürel sermayenin, bireyin akademik ve bireysel başarısının temel belirleyicileri arasında olmasıdır (Bourdieu, 1990, 2013).

Nitekim, kültürel sermayenin girişimcilik üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar da ebeveynlerin mesleklerinin ve özellikle de girişimci olmalarının çocuklarının girişimcilik eğilimini artırdığını ortaya koymaktadır (Cansız, 2014, 2016; Cooper ve Dunkleburg, 1987; Davidson, 1995; Delmar ve

Gunnarsson, 2000; Duchesneau ve Gartner, 1988; Scherer ve ark., 1991). Cansız'ın (2014) çalışmasında ise özellikle annenin çalışmasıyla girişimcilik başarısı arasında bir ilişki bulunmuştur.

Bu bağlamda çalışmamızda kültürel sermaye bileşenlerine; yaş ve cinsiyet gibi girişimcilikte önemli olan demografik özellikler ile ebeveynlerin eğitim ve meslekleri ile ailede başarılı girişimcilik faaliyetlerinin bulunup bulunmadığı dahil edilmiştir.

Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye kişinin bilgi birikimi ile tecrübelerine işaret etmektedir. Beşeri sermaye teorisyenleri gelir farklılıklarının temelinde eğitimin yanısıra edinilen tecrübelerin etkilerine de odaklanmaktadır (Becker, 1975). Bu bakış açısı sahip olunan beşeri sermayenin kişinin bilişsel yeteneklerinde artış sağladığını, daha üretken ve etkin bir potansiyeli ortaya çıkardığını ileri sürmektedir (Becker, 1975; Mincer, 1974; Schultz, 1959). Bu nedenle, örneğin eğer yeni ekonomik faaliyet için kârlı olanaklar mevcutsa, daha fazla tecrübeye ve kaliteli bir eğitime sahip olanlar bu fırsatı daha iyi algılayabilmektedirler. Önceki bilgi ve tecrübe entelektüel performansta kritik bir rol oynayarak, yeni bilgi ve durumlara uyum sağlamaya yardımcı olmaktadır (Weick, 1996). Dolayısıyla, kaliteli beşeri sermayeye sahip olanlar, girişimci olma yönünde adımlar atma, cazip fırsatları görme ve girişimci olduğunda ise başarı sağlamada bir adım önde olmaktadır (Bates, 1995; Shane ve Venkataraman, 2000; Robinson ve Sexton, 1994).

Bilgi, örtülü ya da açık olarak tanımlanabilir (Polanyi, 1967). Bilinen usuller, süreçler, resmi yazılı dokümanlar ve eğitim kurumlarında kasıtlı, formal olarak aktarılanlar açık bilgi tipine örnektirler (Davidsson ve Honig, 2003). Yaşayarak edinilenler ise örtük bilgi türüne girer. Dolayısıyla, girişimcilerin karmaşık sorunları çözmek ve karar vermek için hem örtülü hem de açık bilgiyi kullanmaya ihtiyaçları bulunmaktadır.

Bireyler, üniversite eğitimi, mesleki ve yaygın eğitim ile ihtiyaç duyabilecekleri açık bilgi birikimini artırabilirler (Davidsson ve Honig, 2003). Nitekim literatürde pek çok araştırma eğitim ve girişimci başarısı arasında pozitif ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ancak, eğitim sıklıkla doğrusal olmayan etkiler de üretmektedir (Bellu ve ark., 1990; Evans ve Leighton,

1989; Honig, 1996; Reynolds, 1997). Çünkü daima informal oluşumlar, kasıtsız mesajlar ve durumsal faktörler, süreçler devreye girer.

Yenilik üretmede ve doğru tercihler yapmada kullanılan bilginin önemli bir kısmı örtük bilgi (tacit knowledge) yapısındadır; bu tür bilginin gelişimi örgün ve mesleki eğitimin yanısıra benzer alanlarda girişimcilik, çalışma ve yöneticilik tecrübesine de bağlıdır. Dolayısıyla çalışma hayatı, yöneticilik veya önceki girişimcilik deneyimleri örtük bilginin gelişmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden girişimci başarısında; çalışma deneyimi (Becker, 1975), yönetim tecrübesi ve önceki girişimcilik deneyimi beşeri sermayeyi artıran unsurlardır (Davidsson ve Honig, 2003).

Sonuç olarak beşeri sermaye değişkenlerinin girişimciliği etkilediği vurgulanmakla beraber bu alandaki çalışmaların sonuçları çok çeşitlidir (Orser ve ark., 1998; Stuart ve Abetti, 1990). Bazı çalışmalar eğitimin (Kolvereid, 1992) ve deneyimin (Brush ve Hisrich, 1991; Cansız, 2014) bazıları ise girişimcilik tecrübesinin (Cansız, 2014) girişimci başarısında etkili olduğunu ortaya koymuştur. Görüleceği üzere beşeri sermaye kişinin eğitim, çalışma ve girişimcilik deneyimi üzerinden elde edilmektedir.

Bu bilgilerin ışığında çalışma kapsamında beşeri sermaye bileşenleri; eğitim, okul öncesi eğitim, özel okul ve yurt dışı eğitimi, mesleki deneyim ve girişimcilik tecrübesini kapsamaktadır.

Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye ise toplumsal ilişkilerde ve ağlarda var olan bir varlık (Burt, 1997; Coleman, 1990; Granovetter 1973; Nahapiet ve Ghoshal, 1998; Putman, 1993; Walker, Kogut ve Shan, 1997) ve ilişkilere (birey, ağ ve toplum) gömülü kaynaklar seti olarak tanımlanır (Burt, 1997; Leana ve Van Buren, 1999). Böylelikle, sosyal sermaye; ağ düzenekleri, sosyal yapılar ve ağlar yoluyla bireysel eylemi kolaylaştıran, fayda sağlayan üretken bir kaynaktır. (Baker, 1990; Bates, 1997; Burt, 1992; Coleman, 1990; Marsden ve Hulbert, 1988; Portes, 1998; Tsai ve Ghoshal, 1998).

İşlem maliyetlerini düşüren ve işleri kolaylaştıran sosyal sermaye, beşeri, ekonomik ve kültürel sermaye yatırımlarının bir sonucu olarak diğer sermayelerin işlevselliğini de arttırmaktadır (Bourdieu, 1986).

Sosyal sermaye girişimci açısından ekonomik kaynaklara erişimi sağlamasının yanı sıra, onun yararlı ve güvenilir bilgiye ulaşmasını sağlayabilir. İlişkilerin geliştirilmesiyle ise daha nitelikli projeler yürütülelecek girişimin başarılı olma ihtimali arttırılabilir (Brüderl ve Preisendorfer, 1998). Görüleceği üzere girişimciler için sosyal sermaye, fırsatların keşfedilmesini, kıt kaynakların elde edilmesini ve yeni işbirliklerinin geliştirilmesini kolaylaştırır (Birley, 1985; Greene ve Brown, 1997; Uzzi, 1999)

Genel olarak, sosyal sermaye iki boyutta analiz edilir: Bunlar yapısal sermaye ve ilişkisel sermayedir. Bazı çalışmalarda ortak paylaşılan düşünce ve süreçleri içeren bilişsel sermayeden de söz edilmektedir (Liao ve Welsch, 2003). Ancak bu çalışmada bilişsel sermayenin yapısal ve ilişkisel sermaye içinde değerlendirilebileceği düşünülmüştür.

Yapısal Sosyal Sermaye: Sosyal Etkileşimler ve Bağlar

Sosyal sermayenin yapısal boyutunu; aktörler arası kurulan ağlar (Nahapiet ve Ghoshal, 1998) ya da bir başka deyişle aktörler arasındaki bağlantıların yapılandırılması (konfigürasyonu) oluşturur (Burt, 1992; Scott, 1991; Wasserman ve Faust, 1994).

Literatürde yapıda mevcut olan ağların, işbirlikçi davranışları teşvik edeceği ve bu sayede yeni birlik ve yenilikçilik biçiminin geliştirilmesinin kolaylaşacağı kabul edilmiştir (Putman, 1993). Girişimciler açısından sosyal ağlar, onların üretken unsurlara erişebilmelerini, müşteriler açısından ise ürün ve hizmetler ile yeni girişimleri bulma olasılığını artırır (Liao ve Welsch, 2003). Bu yüzden girişimci ağları, firma kurma ve onun performansı ile pozitif yönde ilişkilidir (Aldrich ve ark., 1987; Burt, 1992; DiMaggio, 1992; Larson, 1992; Nohria, 1992). Aktörler arasındaki bağların oluşturduğu normlar ise iletişimin ağı yayılmasını kolaylaştırmakta ve böylelikle birbirine bağlı ağlarda yerleşik firmaların ortak davranışsal beklenti geliştirmeleri mümkün olabilmektedir (DiMaggio ve Powell, 1983). Bu durum bir tarafta o alandaki girişimciliğin habitusunu oluştururken diğer tarafta da beklentiler ve normlar sistemi üzerinden ortak görüş birliğinin (konsensüs) alanları yaratarak habitusun sürekliliğini de sağlar. Bu aynı zamanda güven oluşumunu da sağlar ki, girişimciliğin habitusunda göze çarpan en önemli olgulardan biri olan işbirliğinin hayata geçmesi ancak güven tesisi ile mümkün olabilir.

Taraflar birbirlerine güvenince, daha da fazla güvenin sağlanabileceği işbirliği etkinliğine girmeye daha istekli hale gelirler (Fukuyama, 1995). Bu nedenle güven; birinin diğerine denetim yapmadan veya kontrol etmeden birlikte hareket etmek üzere eylemi gerçekleştirme beklentisi olarak tanımlanabilir (Mayer, Davis ve Schoorman, 1995). Toplumdaki güven düzeyinin yüksek olması ekonomik faaliyetleri pozitif etkilemektedir (Fukuyama, 1995). Güven, belirsizliğin azaltılmasında önemli bir araçtır (Tsai ve Ghoshal, 1998). Pazarlık için harcanan zamanı azaltır (Dyer ve Singh, 1998). Girişimcilerin, bilgi ve kaynaklara erişimini (DiMaggio, 1992; Hansen ve Allen, 1992; Nohria, 1992) ve ortak işbirliğinde ayrıntıları bilmesi ve gidişatı kontrol etmesini kolaylaştırır (Das ve Teng, 1998). Teknolojiye dayalı girişimlerin gelişimi ve büyümesi, özellikle firmaya özgü bilgilerin dış ortaklarla birleştirilmesine bağlıdır, çünkü yeni girişimler için genellikle kaynaklar kısıtlıdır (McDougall, Shane ve Oviatt, 1994), kaynakların birleştirilmesi gerekir. Ancak, girişimciler özellikle orijinal fikirlerini koruma açısından yüksek risklerle karşı karşıyadırlar. Bu korkudan dolayı kaynak sağlayanlarla bilgilerini ya da fikirlerini tam olarak paylaşmak istemezler ki, bu durum bilgi asimetrisi olarak kavramsallaştırılmaktadır (Venkataraman, 1997). Güven olduğu zaman asimetrik bilgi ortadan kalmakta, karşılıklı paylaşım artmaktadır (Tsai ve Ghoshal, 1998). Dolayısıyla, bir miktar güven duymadan, ekonomik değişimlerin başarıya ulaşması çok mümkün değildir (Larson, 1992). Ancak elbette güven, ne kadar yüksek olursa olsun bu riskin tamamen ortadan kalktığı da iddia edilemez (Smith ve Lohrke, 2008).

İlişkisel Sosyal Sermaye: İlişkiler ve Güven

Sosyal sermaye ilişkiler ağını ifade etmekle birlikte kurulan ilişkinin derecesi ya da niteliğini açıklayamamaktadır. Bu çerçevede çalışan bazı sosyal bilimciler kavramın içeriğini detaylandırmışlar ve ağ içinde kurulan bağları zayıf (gevşek örüntülü) ya da güçlü olarak ayırıştırarak sosyal sermaye literatürüne önemli katkılar sağlamışlardır.

Granovetter (1973) aile ilişkileri gibi bağlantıları güçlü olarak sınıflandırmaktadır. O, iş ilişkilerinde kurulan bağların niteliğine odaklanarak, etkileşim derecesinin farklı sonuçlar doğurabileceğine işaret eder ve özellikle de zayıf bağların fonksiyonları üzerinde durur. Ona göre kurulan sıkı bağların aksine zayıf ya da gevşek bağlar kişilerin kendi

çevrelerinden farklı çevrelere girebilmelerini mümkün kılarak onların farklı bilgilere erişebilme şanslarını artırır (Anderson ve Miller, 2003). Bu tür bağlar zaman içinde ve genellikle etkileşimlerin sıklığı arttıkça, daha güçlü hale gelmektedir (Nohria, 1992).

Cohen ve Fields'e (1999) göre de Silikon Vadisi'nin teknolojik dinamizmini yaratan güçsüz ya da zayıf bağların gücüdür. Girişimciler sıklıkla zayıf bağlarla ilgili sosyal sermayeden oluşan dostluk veya tavsiyeye dayalı kararlar alırlar (Bruderl ve Preisendorfer, 1998; Paxton, 1999). Ulhøi, (2005) bu zayıf bağların tipik olarak hızlı ve kısa bilgi alışverişi için kullanıldığını vurgulamaktadır. Ancak literatürde, zayıf bağlar genellikle fikirlerin oluşumu ile ilişkilendirilirken, güçlü bağların problem çözmei sağladığı görüşü hâkimdir (Eisenhardt ve Tabrizi, 1995; Hansen, 1999; Henderson ve Cockburn, 1994; Leonard-Barton ve Sinha, 1993).

Yeniliğe ilişkin çalışmalarda ise yenilik (inovasyon) sürecinin etkililiğini arttırmada güçlü bağların etkili olduğu vurgulanmaktadır (Ebadi ve Utterback, 1984; Eisenhardt ve Tabrizi, 1995; Henderson ve Cockburn, 1994; Hu ve Kronelliussen, 1997; Leonard-Barton ve Sinha, 1993; Liao ve Welsch, 2003). Johanson ve Mattsson'a göre (1987) destekler, bilgi ve tamamlayıcı kaynaklar, anahtar oyuncular ile yeni bağlantılar ancak bu tür güçlü ilişkilerle kazanılabilir.

Burt (1997, s. 339) ise teorisinde sosyal sermayeyi; bir ağdaki aracılık fırsatlarının fonksiyonu olarak tanımlamakta ve bu ağ içindeki bireyin stratejik konumlanmasının önemine işaret etmektedir. Ona göre ağ içinde önemli konumda bulunma zengin sosyal ağlara sahip olmayı beraberinde getirmekte ve bu durum girişimcilik davranışı için daha büyük fırsatlar sunabilmektedir (Burt, 1997). Bu döngüsel bir ilişkidir. Yüksek statülü bir konum ağ fırsatlarını artırır ve bu durum da karşılığında kişinin stratejik önemini artırır.

Liao ve Welsch (2003) ise girişimciler açısından hem gevşek örüntülü ilişki ağı modelinin ve hem de stratejik konumlanmanın maliyetleri düşürücü etkilerinden dolayı yararlı olduklarını ileri sürmektedirler (Liao ve Welsch, 2003). Özetle, sosyal sermayenin gücü doğrudan ve dolaylı bağların sayısına, görece kalitesine ve merkezîyet derecesine bağlıdır (Gattiker ve Ulhøi, 2001).

İlişkisel sermaye girişimcinin başkaları ile geliştirdiği kişisel ve doğrudan ilişkilerden yararlanan bilgi ve kaynaklara odaklanmaktadır (Granovetter, 1992). Dolayısıyla, bu görüş sosyal etkileşimler ve ilişkilerdeki güven derecesi gibi toplumsal bağlamın birçok yönünü içermektedir (Tsai ve Ghoshal, 1998). Bu ilişkileri olmayan yeni girişimler genellikle başarısızlık riski ile karşı karşıyadır (Stinchcombe, 1965).

Bu bilgilerin ışığında bu çalışmada yapısal sermaye herkes için aynı olması nedeniyle (girişimcilik ekosisteminin benzer olması nedeniyle) ilişkisel sosyal sermayenin etkileri analiz edilecektir. Bu kapsamda girişimcilerin; sosyal, iş ve siyasi çevreleri, güven ve ortaklık durumları incelenecektir. Etkili iş ve siyasal çevreye sahip olmanın güçlü bağları ifade ettiği kabul edilmiştir.

Ekonomik Sermaye

Doğrudan paraya çevrilebilen sermaye ekonomik sermaye olarak tanımlanabilir (Bourdieu, 1986). Bu bağlamda ekonomik sermayenin girişimcilikte başarıyı mutlak anlamda belirlemese de etkili bir faktör olduğu aşikârdır (Cansız 2014, 2016; Helmann ve Puri, 2002; OECD, 2011, 2015).

Cansız'ın (2016) akademik girişimciler üzerine yaptığı doktora çalışmasında akademik girişimcilerin başarısında ekonomik sermayenin etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle kamu desteklerine dayanan girişimcilerin, kamu desteklerindeki aksaklıkları telafi edecek bir kaynaklarının olmasının faydalı olduğu görülmüştür.

Bu çerçevede bu çalışma kapsamında girişimcilerin firmalarını kurmadan önceki ekonomik durumları ile ailelerinin maddi desteğinin girişimcilik sürecindeki başarıya olan etkisi de incelenecektir.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Amaç ve Hipotezler

Çalışmanın amacı Türkiye'de teknoparklar içinde faaliyet gösteren teknoloji tabanlı girişimcilerin sahip oldukları sermayelerin başarılarına etkilerini

tespit etmektir. Bu amaçla oluşturulan çalışmanın hipotezleri aşağıda verilmektedir.

1. Yapısal sermayenin başarı ile pozitif ilişkisi vardır.
2. Ekonomik sermayenin başarı ile pozitif ilişkisi vardır.
3. Kültürel sermayenin başarı ile pozitif ilişkisi vardır.
4. Beşeri sermayenin başarı ile pozitif ilişkisi vardır.
5. Sosyal sermayenin başarı ile pozitif ilişkisi vardır.

Literatüre Katkı

Çalışmanın literatüre iki yönlü katkı sağlaması beklenmektedir. Birincisi girişimcilerin ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri sermayelerinin hepsi birden dikkate alınarak bütüncül bir sosyolojik çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda kapsamı daha geniştir. İkincisi ise, bu çoklu faktör analizinin kamu politikalarına vereceği çıktıdır.

Evren, Örneklem, Veri Toplama ve Analiz Tekniği:

Teknoparkların ve firmaların seçiminde firma ve çalışan sayısı ağırlıkları dikkate alınarak tesadüfi örneklem yolu ile firmalar belirlenmiş ve 2015 yılında 50'den fazla firma bulunan 26 teknoparkta gerçekleştirilmiştir. Ankete katılan girişimci sayısı 1.112'dir. Bu sayı anketin yapıldığı tarih itibarıyla teknoparklardaki toplam firmaların yaklaşık yüzde 32'sine denk gelmektedir. Araştırmaya katılan firmalarda toplam çalışan sayısı 10.648 olup yine teknoparklardaki toplam çalışan sayısı içindeki payı yaklaşık yüzde 30'dur³.

Bu çalışmada söz konusu anket verilerinden yararlanılmıştır. Ancak tüm anket verisi yerine bu makalenin amacı doğrultusunda; akademik girişimciler⁴ araştırmaya dâhil edilmemiş ve geriye kalan 883 teknolojik tabanlı girişimcinin verisi örneklem olarak seçilmiştir.

³Cansız ve Ulusoy'un "Yenilik Kümelerinde Firmalar Arası İstihdam Hareketliliğinin Sosyolojik Analizi" adlı makalesinde de aynı anket çalışmasının verileri kullanıldığı için bu ifade adı geçen makale de aynı şekilde kullanılmıştır.

⁴Üniversitelerde tam zamanlı görevli olup, part-time teknoparklarda girişimcilik yapan öğretim elemanlarıdır. Akademik girişimciler sermaye açısından teknoloji tabanlı girişimcilerden farklılık arz etmektedir. Daha geniş bilgi için Cansız'ın (2016) Kalkınma Bakanlığı yayınlarından çıkan Türkiye'de Akademik Girişimcilik adlı çalışması incelenebilir.

Literatürde yenilikçi girişimcilerin başarılı kabul edilebilmesi için çeşitli ölçeklerde tanımlar yapılmaktadır. Bu çalışma kapsamında hızlı büyüyen⁵ ve/veya ihracatçı olanlar başarılı girişimci olarak sayılmıştır. Böylelikle, örneklemin yüzde 32,9'u başarılı, yüzde 67,1'i diğer girişimci kategorisinde yer almaktadır.

Tablo 1: Girişimcilerin Sınıflandırılması

Girişimciler	Sayı	Yüzde
Diğer Girişimciler	592	67,1
Başarılı Girişimciler	291	32,9
Toplam	883	100

Çalışma kapsamındaki hipotezler probit regresyon modelle test edilmiş ve marjin analizi yapılmıştır.

Kategorik bağımlı değişkenlerin (evet-hayır, başarılı-başarılı değil gibi) analizinde probit, regresyon modeli kullanılabilir. Bu model açıklayıcı değişkenin bağımlı değişken üzerinde tahmin edici gücünü göstermektedir. Marjin analizi ise etkinin boyutu hakkında daha anlaşılır bilgiler vermekte olup tüm değişkenler ortalama değerlerinde iken, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki net etkisini göstermek için kullanılmaktadır (Brooah, 2002). Dolayısıyla seçilen analiz tekniği; girişimcinin başarısını etkileyen sermayelerin belirlenmesini ve başarıyı etkileme düzeylerinin tahmin edilmesini sağlayacaktır.

Çalışmada girişimcilerin sermayelerinin başarıları üzerinde etkisi (olduğu) analiz edileceği için söz konusu değişkenlere ilişkin veriler Ek-1 ve Ek-2'de probit regresyonda kullanıldıkları gruplar halinde sunulmuştur. İşe vuruk operasyonel tanımlar ise Ek-1'de verilmektedir.

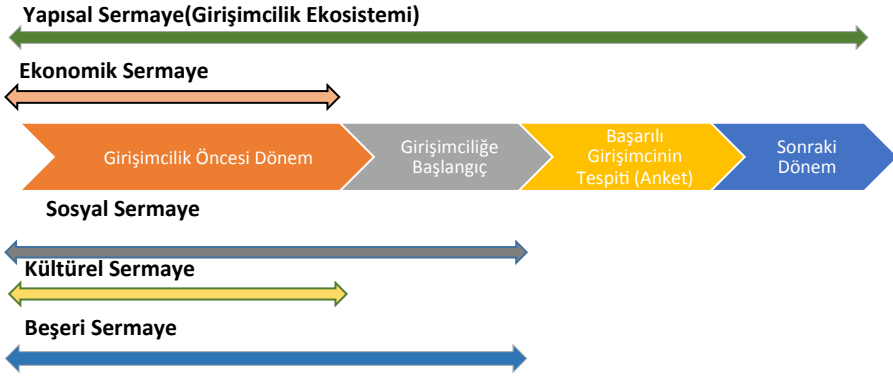
⁵ Hızlı büyüyen firma sınıflamasında OECD'nin (2012) tanımlaması kullanılmıştır. Buna göre bir işletmenin hızlı büyüyen olarak tanımlanabilmesi için üç yılda ortalama yüzde 20'den fazla büyüme (ciro veya istihdam olarak) ve izlenmeye başlandığında en az 10 çalışanı bulunmalıdır.

Sınırlılıklar

Çalışmanın en önemli kısıtlılığını bilgilerin anket yoluyla toplamak oluşturmaktadır; ankette sorulan soru sayısı öncelikle zaman açısından sınırlı tutulduğundan bazı nüansların yakalanamamasına yol açmış olması çok mümkündür.

Ayrıca bu çalışmada anket uygulamasının sadece her firmada bulunan tek bir girişimciye yapılmış olması birden fazla ortağa sahip firmalarda yapılan anketin ortalama girişimci sermayesinin tespit edilmesinde temsil riskini beraberinde getirmiştir.

Çalışmanın üçüncü sınırlılığı ise anketlerin kesit olarak belli bir tarihte yapılmasından kaynaklanmaktadır. Böylece boylamsal bir çalışmanın ortaya çıkarabileceklerinden mahrum kalınmıştır:

Şekil 3: Oluşum Süreçlerine Göre Sermayelerin Girişimcilik Sürecindeki Dağılımı

Şekil 3'te ise girişimcilik bağlamında sermayelerin kapsadığı dönemler verilmektedir. Yapısal sermaye olarak tanımlanan girişimcilik ekosistemi tüm dönemleri kapsayan ve girişimciler için zemin oluşturan bir sermayedir. Çalışmada toplanan veriler kültürel ve ekonomik sermaye açısından girişimcilik öncesi dönemi kapsarken sosyal ve beşeri sermaye ise verinin toplandığı andaki sermaye durumunu ifade etmektedir. Aslında çalışma bağlamında beşeri sermaye verileri de çok büyük oranda girişimciliğe başlamadan önceki dönemi kapsamaktadır. Sosyal sermaye ise diğer

sermayelerle karşılaştırıldığında daha hızlı genişleme özelliğine sahiptir ve bu genişleme daha çok girişimcilik sonrası dönemi kapsamaktadır. Çalışma boylamsal olmadığı için dönemseller farklılaşmalar ve etkileri izlenememiştir.

Son olarak zaman, enerji ve maliyet açısından çalışmada başarılı girişimcilik ile girişimcilerin sahip olduğu bazı sermaye özellikleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır; girişimcilerin başarılı olmasında etkili olabilecek çok sayıda değişken bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm bu değişkenlerin etkisini tek bir çalışma ile belirlemek mümkün olmamıştır.

3. Araştırmanın Bulguları

Kullanılan probit modelde girişimcilik ekosisteminden başlamak üzere tüm sermayeler tek tek modele dâhil edilmiştir. Olabilirlik oran testi (likelihood-ratio test) ile modeller ikişer ikişer karşılaştırıldığında model 5'in istatistiki olarak anlamlı derecede en açıklayıcı model olduğu görülmektedir. En açıklayıcı ikinci model olan model 4 ile model 5 karşılaştırıldığında $p < 0,0000$ değerinden anlaşılacağı üzere, model 4 ile model 5'in etkisinin aynı seviyede açıklayıcı olduğu hipotezi red edilmektedir.

Bu çerçevede Tablo 2'de başarılı girişimci olmayı etkileyen değişkenler verilmiştir. Kültürel, beşeri ve sosyal sermaye unsurlarının girişimci başarısında etkili, sektör, teknopark ve ilden oluşan yapısal sermaye farklılığının (girişimcilik ekosistemin) ise etkili olmadığı görülmektedir.

Kültürel sermaye bileşenlerinden annenin çalışması ve ailede başarılı girişimciliğin olmasının pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Sosyal sermaye değişkenlerinden etkili iş çevresi ve ortakların bulunması girişimciliği pozitif etkilerken, etkili bir siyasi çevre ve firmalara güven negatif etkilemektedir. Beşeri sermaye değişkenlerinden okul öncesi eğitimin negatif, çalışma tecrübesinin ise pozitif etkisi olduğu saptanmıştır. Ekonomik sermaye özelliklerinden aile desteğinin ise beklenenin aksine negatif etkisi bulunmaktadır.

Tablo 2: Probit Regresyon Model

Sermaye Çeşitleri	Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Marjin Analiz (dy/dx)
1. Yapısal Sermaye (Girişimcilik Ekosistemi)	Sektör	-.0955	-.0983	-.109	-.102	-.108	
	Teknopark	-.0371	-.0319	-.0169	-.00649	.0153	
	İl	.0793	.0835	.123	.115	.109	
2.Kültürel Sermaye	Cinsiyet		.397**	.3*	.237	.217	
	Yaş		.00799	.00229	-.00036	.00134	
	Anne Eğitimi		.00052	.0319	.0243	.0598	
	Anne Çalışma ve Meslek		.114	.15*	.159*	.156*	0,055
	Baba Eğitimi		.049	.0438	.0617	.0074	
	Baba Çalışma ve Meslek		-.0588	-.0577	-.0647	-.0525	
	Ailede Başarılı Girişimci		.17	.168	.17	.203*	0,071
3.Beşeri Sermaye	Eğitim			.0479	.0466	.0216	
	Okul Öncesi Eğitim			-.293**	-.301**	-.257*	-0,090
	Özel Okul Eğitimi			.114	.137	.12	
	Yurtdışı Eğitim			.0881	.0746	.0316	
	Çalışma Tecrübesi			.411***	.333**	.229*	0,081
	Girişimcilik Tecrübesi			-.0264	-.0156	-.0475	
4.Ekonomik Sermaye	Ekonomik Sermaye				.0549	.0909	
	Ailenin Maddi Desteği				-.187***	-.117*	-0,041
5.Sosyal Sermaye	İşleri Kolaylaştıran Sosyal Çevre					.0563	
	İşleri Kolaylaştıran İş Çevre					.155*	0,054
	İşleri Kolaylaştıran Siyasi Çevre					-.232***	-0,082
	Firmalara Güven					-.118*	-0,041
	Girişim Ortağı					.252*	0,089
	Sabit	-.496**	-1.22***	-1.52***	-1.19**	-1.04*	
	log-likelihood	-558	-548	-534	-527	-507	
legend: * p<0.05; ** p<0.01;*** p<0.001							
lrtest model4 model5: LR chi2 (5) = 41.00, Prob > chi2 = 0.0000							

Tartışma ve Değerlendirme

Çalışmanın bulguları incelendiğinde başlangıçta belirlenen hipotezlerin doğrulanma ve yanlışlanma durumlarına ilişkin bilgiler Tablo 3’de verilmektedir.

Tablo 3: Hipotezlerin Sonuçları

Araştırmanın Hipotezleri	Doğrulama	Yanlışlanma	Açıklama
Yapısal sermayenin başarı ile pozitif ilişkisi vardır.		★	Sektör, teknopark ve il'in firma başarısı üzerinde etkisi bulunmamaktadır.
Ekonomik sermayenin başarı ile pozitif ilişkisi vardır.		★	Ailenin maddi desteğinin firma başarısına negatif etkisi bulunmaktadır.
Kültürel sermayenin başarı ile pozitif ilişkisi vardır.	★		Annenin çalışması ve meslek düzeyi ile ailede başarılı girişimcilik bulunmasının firma başarısına pozitif etkisi bulunmaktadır.
Beşeri sermayenin başarı ile pozitif ilişkisi vardır.	★		Çalışma tecrübesinin pozitif etkisi bulunurken, okul öncesi eğitimin firma başarısına negatif etkisi bulunmaktadır.
Sosyal sermayenin başarı ile pozitif ilişkisi vardır.	★		Ortağa ve etkili iş çevresine sahip olma firma başarısını pozitif etkilerken, etkili siyasi çevreye sahip olma ile firmalara güven duymanın negatif etkilemektedir.

Yapılan analizlerde yapısal sermaye olarak da değerlendirilebilecek ekosistemin unsurlarından; sektör, teknopark ve faaliyet gösterilen kent ile firma başarısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Diğer bir ifadeyle teknoparkın veya kentin gelişmişliği, başarılı ve başarılı olmayan firmaları aynı düzeyde etkilemektedir. Özellikle gelişmiş iller ve teknoparkların başarılı girişimler ortaya çıkarması konusunda diğerlerinden farklılaşmamasının nedenlerinin daha detaylı analiz edilmesi faydalı olacaktır.

Kültürel sermaye olarak annenin çalışması ve ailede başarılı girişimcilik hikâyelerinin bulunması girişimcinin başarısında etkili olmaktadır. Annenin çalışması ve yüksek düzeyde bir işe sahip olması; ailenin ekonomik ve sosyal sermaye kapasitesini artırdığı ve böylelikle çocuklara daha iyi bir eğitim

olanağı sağlandığı düşünülebilir. Ayrıca, hem iş kurmada hem iş takibinde işleri kolaylaştırabilecek sosyal çevreyi genişletmesi de mümkündür. Diğer etkili bir faktör ailede başarılı girişimciliğin bulunmasıdır. Girişimcilerin çocukluk sürecinde ailelerinin girişimcilik faaliyetlerini gözlemlemeleri hatta bazen doğrudan uygulamalara katılmaları onların tecrübe kazanmalarını, hem açık hem de örtük bilgi elde etmelerini ve özverili çalışma disiplini oluşturmalarını sağlayabilir ve onları daha fazla ve etkili çalışmaya motive edebilir. Literatürde ailelerin mesleği ve girişimci olmasının girişimciliğe başlamak ve başarı sağlamakta faydalı olduğu konusunda çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Cansız, 2014, 2016; Cooper ve Dunkleburg, 1987; Davidson, 1995; Delmar ve Gunnarsson, 2000; Duchesneau ve Gartner, 1988; Scherer ve ark., 1991).

Beşeri sermaye açısından bakıldığında ise girişimci başarısında okul öncesi eğitim alma durumunun başarıyı negatif etkilediği görülmektedir. Halbuki, pek çok araştırma bulgusu okul öncesi eğitimin çocukta duyguları, algılamayı ve yaratıcılığı geliştiren; bağımsızlık kazanmasına olanak sağlayan bir süreç olduğu sonucuna varılmasını destekler niteliktedir; örneğin, bireyin okul öncesi eğitim ile (Reynolds, Temple, White, Ou ve Robertson, 2011) iş, ev ve araba sahibi olma, eğitim ve iş hayatında başarı sağlama arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Belfield, Nores, Barnett ve Schweinhart, 2006; Doyle, Harmon, Heckman ve Tremblay, 2009). Ve bu makalenin konusu açısından önem arz eden bir çalışma da (Cansız, 2014) ise okul öncesi eğitime sahip olma ile hızlı büyüyen girişimci olma arasında bir ilişki bulunmuştur.

Ancak, diğer tarafta çağımızda okul sisteminin yaratıcılığı öldürdüğüne dair ciddi tartışmaların da (Robinson, 2009, 2011) sesinin giderek yükseldiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin yanında özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde geleneksel yapının kimi unsurlarının da devam etmesi nedeniyle “uyum göstermenin” ve homojenleşmenin örtük bilgi kapsamında olsa bile önemsenmeye devam etmesinin bir fonksiyonu olarak, yaratıcılığın okul sistemi içinde emilip, törpülenip nötralize edilmesi mümkündür. Araştırmaya katılan girişimcilerin yaş ortalamasının 30 olması okul öncesi eğitimin 25 yıl önce alındığı anlamına gelmektedir. Bu Türkiye için bilgi toplumuna dönüşüm projesinin hayata geçmediği bir dönemdir. 25 yıl önce alınan okul öncesi eğitimin paradigması sürekli başkalaşım ve yenileşme olmadığı için eğitim programlarının bu bağlamda etkinleştirilmediği ve bugünün de gerisinde olduğu değerlendirilebilir. Bu bağlamda bu sonuç Türkiye'nin eğitim sistemi ile ilgili çok daha

derin hatta radikal bir güncelleşmenin yapılmasının gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu okul öncesi eğitimle de sınırlı değildir. Eğitimin düzeyinin artması, özel okul ve yurtdışı eğitim gibi kalite artırıcı unsurların da bireyleri girişimciliğe yönlendirmede anlamlı bir etkisi görülmemektedir. Dolayısıyla, teknoloji tabanlı başarılı girişimcileri yetiştirme konusunda eğitim sisteminin topyekün gözden geçirilmesi ve bu konuda derinlemesine araştırmaların yapılması faydalı olacaktır.

Beşeri sermayenin diğer bir unsuru olan ve özellikle örtük bilginin gelişmesini sağlayarak uygulamada kolaylıklar oluşturan çalışma tecrübesinin ise literatüre paralel bir şekilde girişimci başarısını etkilediği saptanmıştır. (Brush ve Hisrich, 1991; Cansız 2014; Davidsson ve Honig, 2003).

Son olarak yazında çok sayıda vurgu yapılan girişimcilik tecrübesinin ise bu çalışma bağlamında başarıda bir etkisi gözükmemektedir. Girişimcilik tecrübesinin etkili çıkmaması girişimci adaylarının kamu desteklerini kullanılmasında ortaya çıkan problemlerden kaynaklanabilir. Şöyle ki; teknoloji tabanlı girişimciliğin gelişmesi amacıyla sağlanan girişimcilik desteklerinin verilme sürecinde; desteklerde ticarileşme unsurlarının yeterince gözetilmemesi, yeterli izleme ve değerlendirme yapılmaması, aynı girişimciye yeni projelerle farklı kurumlar aracılığı ile mükerrer desteklerin verilmesi onları tekno-memurlara (Cansız, 2016) dönüştürerek girişimcilik tecrübesini önemli bir faktör olmaktan çıkarmış olabilir.

Diğer ilginç bir bulgu da girişimciliğin en önemli unsurlarından olan, Bourdieu'nün (1986) ifadesiyle en önemli sermaye olan ekonomik sermaye gücünün daha fazla olmasının teknoloji tabanlı girişimcilerin başarısında etkili olmadığıdır. Aslında özellikle kamu desteklerinin önemli olduğu ve fakat yeterince kurumsallaşmadığı teknoloji tabanlı girişimcilik alanında ekonomik gücün girişimcilik sürecinde bir miktar rahatlık sağlaması beklenebilir. Ne var ki, sanayi veya hizmet sektörlerindeki girişimcilikte son derece önemli olan bireyin ekonomik sermayesinin, bu yeni tip girişimciliğin başarısında etkili olmaması Ar-Ge ve yeniliğe dayalı girişimcilikte kültürel, sosyal ve beşeri sermayelerin ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Özetle, bu veriler girişimcilikte para sahibi olmanın yeterli olmadığını, zihinsel dönüşümün önemini; bilgi birikimine ve geniş bir vizyona sahip olmanın gerekliliğini anlatmaktadır. Bu nokta bize Dahrendorf'un (1958) kapital ile bilgi sahibi olanların farklılaşmasını da hatırlatmaktadır.

Ekonomik sermaye alanında diğerk bir ilginç bulgu da ailenin girişimciliğe destek sağlamasının başarılı girişimci çıkarmaya negatif etki yaratmasıdır. Başarılı girişimcilerin ortak özellikleri arasında çok çalışma ve zorluklarla mücadele yeteneğinin gelişmesi oldukça önemli bir yere sahiptir. Bazı yoksunluklar, başarıdan başka çarenin olmaması başarı hırsını artırabilmektedir. Ailenin ekonomik desteği bu konularda rahatlık sağlamış ve böylelikle, girişimcinin kendi sınırlarını zorlamasını engellemiş ve yeterince motive olmamasını sağlamış olabilir.

Sosyal sermaye ile ilgili parametrelerin etkisi de farklılık göstermektedir. Öncelikle Granovetter'ın (1973, 1985) deyimi ile zayıf bağların yenilikçi girişimcilerin başarısında etkisi bulunmamıştır. Ancak güçlenen sosyal ve iş ilişkileri ile geliştirilen “işleri kolaylaştıran etkili bir iş çevresi”nin (Ebadi ve Utterback, 1984; Eisenhardt ve Tabrizi, 1995; Henderson ve Cockburn, 1994; Hu ve Kronelliusen, 1997; Leonard-Barton ve Sinha, 1993; Liao ve Welsch, 2003) girişimcilerin başarısını pozitif etkilediği saptanmıştır. Bu noktada zayıf bağlar kapsamındaki bireyin dost, arkadaş ve tanıdıklarından oluşan sosyal çevre bağlarının girişimcilik başarısına etkisinin olmadığı bulgusunun üzerinde düşünülmesi gerekir. Aslında bu tür ilişkilerin bu araştırmada ölçülemeyen yararlarının olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Çünkü bu tür arkadaşlık ilişkileri ileride oluşacak güçlü iş bağlarının temeli ya da kanalı olabilir. Yenilikçi girişimcilik bir sosyal süreçtir; teknoloji tabanlı girişimciliğin, niteliği gereği güven tesisi ekseninde uzun soluklu bir etkileşimi gerektirmesinden dolayı bu ilişkilerin bir işbirliğine dönüşerek gözle görülür hale gelinceye kadar etkisinin saptanması kolay değildir.

Bunun yanısıra sosyal sermaye unsurlarından biri olan siyasi gücün başarılı girişimciliğe olan etkisinin (diğerk sanayi ve hizmetler alanındaki girişimlerde olduğu gibi) ise beklenenin aksine pozitif değil negatif olduğu tespit edilmiştir. Aslında etkili bir siyasi çevre farklı avantajlar sağlayarak, girişimcilerin bilgiye ve desteklere ulaşmasını sağlayabilmektedir. Fakat Ar-Ge'den ticarileşmeye giden uzun, maliyetli (ekonomik, sosyal ve kültürel) ve son derece rekabetçi olan bu süreçte siyasi çevre girişimcilerin sona varmadan yarışı bırakmalarını da sağlamış olabilir. Farklı alanlarda daha çabuk başarı sağlamak varken çok sabır ve uğraş isteyen, riskli teknoloji tabanlı girişimcilikte daha fazla vakit kaybetmek onlara rasyonel gelmemiş olabilir.

Son olarak, güvenin de teknoloji tabanlı girişimciliği olumsuz etkilediği görülmektedir. Girişimcilerin diğer girişimcilere (firma) güven duyması ile başarıları arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Güvenin gelişmediği durumlar kontrol mekanizmalarının, bürokrasinin ve sözleşme tarzı iş ve işlemlerin çoğalmasına neden olmakta, bunlar da iş yapma maliyetlerini arttırmaktadır. Güvenin tek taraflı olduğu durumlarda ise güvenen tarafın zarar görme olasılığı da artabilmektedir. Güvenin tek taraflı değil, karşılıklı olarak uzun süren işbirlikleri sonucu oluşan bir olgu olduğu dikkate alındığında; Türkiye gibi insanların birbirlerine güveninin çok az olduğu toplumlarda⁶ tek taraflı güvenin bazı maliyetleri olabilmektedir. Dolayısıyla, ekosistemin güven oluşturmadığı durumlarda başarılı girişimcilerin çıkmasını beklemek çok da anlamlı değildir.

Sonuç

Tüm faaliyetlerde olduğu gibi bireyin sahip olduğu sermayelerin girişimcilik süreçlerinde de etkisi bulunduğu varsayımı bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmuştur.

Yapısal sermayenin (girişimcilik ekosistemi) girişimcilerin başarılarını etkilemesi açısından bir fark yaratmaması; özellikle faaliyet gösterilen teknopark ve kentin gelişmişliğinin girişimcileri başarılı olmaya yönlendirmede yeterince etkili olmaması hususu; kamu ve üniversitelerin bu alanlardaki politika ve uygulamalar üzerinde etki/değerlendirme analizleri yapmalarının faydalı olacağını ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmanın en genel sonucu ise bilgi toplumundaki teknoloji tabanlı girişimcilerin ihtiyaçlarının sanayi toplumundaki tüccar, tacir ve sanayiciden farklı olduğu; teknoloji tabanlı girişimciliğin gelişmesinin sadece ekonomik politikalarla değil, sosyal ve kültürel politikaları denkleme her zamankinden daha fazla dahil eden bir anlayışla sağlanabileceğidir. Bu nedenle bu tip çalışmaların bazı akademik kaygıların dışında daha sistematik bir şekilde belirli zaman kesitlerinde boylamsal olarak yapılması girişimcilerin başarılarının yanında kamu politikalarının etkinliklerini de artıracaktır.

Son olarak tartışma bölümünde belirlenen yeni araştırmalara ek olarak

⁶ [http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/files/ATLAS%20SUNUM%202_10_2012%20\(2\).pdf](http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/files/ATLAS%20SUNUM%202_10_2012%20(2).pdf)

burada izlenen yöntem ve teknikler diğer beşeri faaliyetlerin başarıları için de kullanılabilir. Bu kapsamda örneğin yaratıcı sınıfın başarısında sahip oldukları sermayelerin etkisi gibi bir analiz bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde Türkiye'nin belirleyici politikaları üretmesi için yol gösterici olabilir.

EK-1: Yapısal ve Kültürel Sermaye

Sermaye Çeşitleri	Değişkenler	Değer	Sayı	Yüzde
Yapısal Sermaye (Girişimcilik Ekosistemi)	Sektör	Yazılım	319	36,1
		Diğer	564	63,9
	Teknopark ⁷	Gelişmemiş	263	29,8
		Normal	303	34,3
		Gelişmiş	317	35,9
		Gelişmekte Olan	130	14,7
	İl ⁸	Gelişmiş	265	30,1
		Megapol	488	55,2
Kültürel Sermaye	Cinsiyet	Kadın	151	17,1
		Erkek	732	82,9
	Yaş	20-29	149	16,9
		30-39	427	48,4
		40-49	217	24,6
		50+	90	10,1
	Annenin Eğitimi	İlkokul ve Altı	299	33,8
		Orta-Lise	331	37,5
		Üniversite	226	25,6
		Lisansüstü	27	3,1
	Annenin Çalışması ve Mesleği	Çalışmıyor	554	62,7
		Çalışan	275	31,1
		Girişimci	11	1,3
		Yönetici	43	4,9
	Babanın Eğitimi	İlkokul ve Altı	184	20,9
		Orta-Lise	309	34,9
		Üniversite	315	35,7
		Lisansüstü	75	8,5
	Babanın Çalışması ve Mesleği	Çalışmıyor	0	0
		Çalışan	604	68,4
		Girişimci	144	16,3
		Yönetici	135	15,3
	Ailede Başarılı Girişimci Olması	Yok	574	65,1
Var		309	34,9	

⁷ Faaliyet gösterilen teknopark sınıflaması Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından açıklanan teknopark endeks bilgileri çerçevesinde oluşturulmuştur (BSTB, 2016).

⁸ Kalkınma Bakanlığı'nın illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması çalışmasından yararlanılmıştır. Söz konusu çalışmaya ilave olarak İstanbul ve Ankara illeri megapol olarak değerlendirilmiştir (KB, 2011).

EK-2: Beşeri, Ekonomik ve Sosyal Sermaye Özellikleri

Sermaye Çeşitleri	Değişkenler	Değer	Sayı	Yüzde
Beşeri Sermaye	Eğitim	Lise ve Altı	42	4,8
		Üniversite	470	53,2
		Yüksek Lisans	291	32,9
		Doktora	80	9,1
	Okul Öncesi Eğitim	Yok	580	65,7
		Var	303	34,3
	Özel Okul Eğitimi	Yok	624	70,7
		Var	259	29,3
	Yurtdışı Eğitim	Yok	716	81,1
		Var	167	18,9
	Çalışma Tecrübesi	Yok	327	37,1
		Var	556	62,9
	Girişimcilik Tecrübesi	Yok	566	64,1
		Var	317	35,9
Ekonomik Sermaye	Ekonomik Sermaye Sahipliği	50 Bin TL ve Altı	495	56,1
		50-500 Bin TL	234	26,5
		500 Bin TL Üstü	154	17,4
	Ailenin Maddi Desteği	Hayır	364	41,2
		Kısmen	154	17,5
Evet		365	41,3	
Sosyal Sermaye	İşleri Kolaylaştıran Etkili Sosyal Çevre Var	Kesinlikle Katılmıyorum	7	0,8
		Katılmıyorum	57	6,4
		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	190	21,5
		Katılıyorum	470	53,2
		Kesinlikle Katılıyorum	159	18,1
	İşleri Kolaylaştıran Etkili İş Çevresi Var	Kesinlikle Katılmıyorum	15	1,7
		Katılmıyorum	66	7,5
		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	200	22,7
		Katılıyorum	476	53,9
		Kesinlikle Katılıyorum	126	14,2
	İşleri Kolaylaştıran Etkili Siyasi Çevre Var	Kesinlikle Katılmıyorum	253	28,7
		Katılmıyorum	200	22,6
		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	214	24,2
		Katılıyorum	174	19,7
		Kesinlikle Katılıyorum	42	4,8
	Firmalara Güven	Kesinlikle Katılmıyorum	26	2,9
		Katılmıyorum	62	7,1
		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	235	26,6
		Katılıyorum	294	33,3
		Kesinlikle Katılıyorum	266	30,1
	Girişim Ortağı	Yok	265	30,1
		Var	618	69,9

Kaynaklar

Aldrich, H., Rosen, B., & Woodward, W. (1987). The impact of social capital networks on business foundings and profit. In N. Churchill, J. Hornaday, O. J. Krasner, & K. Vesper (Eds.), *Frontiers of entrepreneurship research* (pp. 154-168). Wellesley, MA: Babson College Center for Entrepreneurial Studies.

Anderson A. R., & Miller, C. J. (2003). Class matters: Human and social capital in the entrepreneurial process. *Journal of Socio-Economics*, 32, 17-36.

Baker, W. (1990). Market networks and corporate behaviour. *American Journal of Sociology*, 96, 589-625.

Baron R. A., & Markman G. D. (2003). Beyond social capital: The role of entrepreneurs' social competence in their financial success. *Journal of Business Venturing*, 18, 41-60.

Bates, T. (1995). Self employment entry across industry groups. *Journal Business Venturing*, 10, 143-156.

Becker, G. S. (1975). *Human capital*. New York: National Bureau of Economic Research.

Belfield, C. R., Nores, M., Barnett, S., & Schweinhart, L. (2006). The high/scope Perry preschool program: Cost-benefit analysis using data from the age-40 follow up. *The Journal of Human Resources*, 41, 162-190.

Bellu, R., Davidsson, P., & Goldfarb, C. (1990). Toward a theory of entrepreneurial behavior: Empirical evidence from Israel, Italy, and Sweden. *Entrepreneurship Regional Development*, 2(2), 195-209.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson, (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York: Greenwood Press.

Bourdieu, P. (1993). *Sociology in question*. London: Sage.

Bourdieu, P. (2013). *Seçilmiş metinler* (L. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (2015). *Yeniden üretim-eğitim sistemine ilişkin bir teorinin ilkeleri* (A. Sümer, L. Ünsaldı, Ö. Akkaya, Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.

Borooah, V. K. (2002). *Logit and probit: Ordered and multinomial models*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Bøllingtoft, A., & Ulhøi, J. P. (2005). The networked business incubator—leveraging entrepreneurial agency? *Journal of Business Venturing*, 20(2), 265-290.

Brüderl J., & Preisendorfer P. (1998). Network support and the success of newly founded businesses. *Small Business Economics*, 10, 213-225.

- BSTB, (2016). <http://btgm.sanayi.gov.tr/sayfa.html?sayfaId=312fb1e1-4886-4088-9ed8-7fe6e190b6fd> adresinden edinilmiştir.
- Burt, R. S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Burt, R. (1997). The contingent value of social capital. *Administrative Science Quarterly*, 42, 339-352.
- Birley, S. (1985). The role of networks in the entrepreneurial process. *Journal Business Venturing*, 1, 107-117.
- Brush, C. G., & Hisrich, R. D. (1991). Antecedent influences on woman-owned business. *Journal of Managerial Psychology*, 6, 9-16.
- Cansız, M. (2016). *Türkiye 'de akademik girişimcilik*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Cansız, M. (2014). *Innovative entrepreneurship of Turkey (The case of turkish technoparks)*. Ankara: Ministry of Development.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cohen, S., & Fields, G. (1999). Social capital and capital gains in Silicon Valley. *California Management Review*, 41(2), 108-130.
- Collins C. J., Hanges, P. J., & Locke, E. A. (2004). The relationship of need for achievement to entrepreneurship: A meta-analysis. *Human Performance*, 17, 95-117.
- Cooper, A.C., & Dunkleburg, W.C., (1987). Entrepreneurial research: Old questions, new answers, and methodological issues. *American Journal of Small Business*, 11(3), 11-23.
- Dacin, M. T., Ventresca, M. J., & Beal, B. D. (1999). The embeddedness of organisations: Dialogue and directions. *Journal of Management*, 25, 317-353.
- Dahrendorf, R. (1958). Toward a theory of social conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 2(2), 170-183.
- Das T., & Teng B. (1998). Between trust and control: Developing confidence in partner cooperation in alliances. *Academic Management*, 23, 491-512.
- Davidson, P. (1995). *Determinants of entrepreneurial intentions*. Paper presented at the meeting of Rent IX Conference, Piacenza, Italy.
- Delmar, F., & Gunnarsson, J. (2000). *How do self-employed parents of nascent entrepreneurs contribute?* Paper presented at the meeting of Babson Entrepreneurial Research Conference, Wellesley, MA.

Diaz, F., & Rodriguez, A. (2003). Locus of control nach and values of community entrepreneurs. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 31(8), 739-748.

DiMaggio, P. (1992). Nadel's paradox revisited: Relational and cultural aspects of organizational structure. In N. Nohria, R. G. Eccles, (Eds.), *Networks and organizations: Structure, form and action* (pp. 118-142). Boston: Harvard Business School Press.

DiMaggio, P., & Powell, W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48, 147-160.

Doyle, O., Harmon, C. P., Heckman, J. J., & Tremblay, R. E. (2009). Investing in early human development timing and economic efficiency. *Economics and Human Biology*, 7, 1-6.

Davidsson, P., & Honig, B. (2003). The role of social and human capital among nascent entrepreneurs. *Journal of Business Venturing*, 18, 301- 331.

Drucker, F. P. (1991). The new productivity challenge. *Harvard Business Review*, 69(6), 69-90.

Drucker F. P. (1994). *Yeni gerçekler*, (B. Karanakçı, Çev.) Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Duchesneau, D. A., & Gartner, W. B. (1988). A profile of new venture success and failure in an emerging industry. In *Frontiers of Entrepreneurship Research* (pp. 372-386). Wellesley, MA: Babson College.

Dyer, J., & Singh, H. (1998). The relational view: Cooperative strategy and sources of interorganizational competitive advantage. *Academic Management*, 23, 660-79.

Ebadi, Y. M., & Utterback, J. M. (1984). The effects of communication on-technological innovation. *Management Science*, 30(5), 572-585.

Eisenhardt, K. M., & Tabrizi, B. N. (1995). Accelerating adaptive processes: Product innovation in the global computer industry. *Administrative Science Quarterly*, 40, 84-110.

Esmer, Y. (2012). Türkiye değerler atlası.

[http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/files/ATLAS%20SUNUM%202_10_2012%20\(2\).pdf](http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/files/ATLAS%20SUNUM%202_10_2012%20(2).pdf) adresinden edinilmiştir.

Evans, D., & Leighton, L. (1989). Some empirical aspects of entrepreneurship. *Empirical Economics*, 79, 519-535.

Florida, R. (2002). *The rise of the creative class*. New York: Basic Books.

Florida, R. (2005). *Cities and the creative class*. New York: Routledge.

- Fukuyama, F. (1995). *Trust: Social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.
- Bosma, N., Wennekers, S., & Amorós, J. E. (2011). *Entrepreneurs and entrepreneurial employees across the globe*. Global Entrepreneurship Monitor (GEM). <http://www.babson.edu/Academics/centers/blank-center/global-research/gem/Documents/GEM%202011%20Extended%20Report%20VF%20rev.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *Empirical Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91, 481-510.
- Granovetter, M. S. (1992). Problems of Explanation in Economic Sociology, In N. Nohria, R. G. Eccles, (Eds.), *Networks and organizations: Structure, form and action* (pp. 25-56). Boston: Harvard Business School Press.
- Galaskiewicz, J., & Wasserman, S. (1993). Social network analysis: Concepts, methodology, and directions for the 1990's. *Sociological Methods Resource*, 22, 3-22.
- Greene, P., & Brown, T. (1997). Resource needs and the dynamic capitalism typology. *Journal of Business Venturing*, 12(3), 161-173.
- Gattiker, U. E., & Ulhøi, J. P. (2001). Entrepreneurial phenomena in a cross-national context. In R. T. Golembievski (Ed.), *Handbook of Organizational Behavior*. New York: Marcel Dekker.
- Hansen, E. L., & Allen, K. R. (1992). The creation corridor: Environmental load and pre-organization information processing ability. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 17(1), 57-65.
- Hansemark, O. (2003). Need for achievement locus of control and the prediction of business start-ups: A longitudinal study. *Journal of Economic Psychology*, 24(3), 301-319.
- Helmann T., & Puri, M. (2002). Venture capital and the professionalization of start-up firms: Empirical evidence. *Journal of Finance*, 57(1), 169-197.
- Henderson, R., & Cockburn, I. (1994). Measuring competence? Exploring firm effects in pharmaceutical research. *Strategic Management Journal* 15, 63-84.
- Hisrich R., Langan-Fox J., & Grant S. (2007). Entrepreneurship research and practice: A call to action for psychology. *American Psychologist*, 62, 575-589.
- Honig, B. (1996). Education and self employment in Jamaica. *Computer Education*, 40 (6-2),(2), 177-193.

- Honig, B. (1998). What determines success? Examining the human, financial, and social capital of jamaican microentrepreneurs. *Journal of Business Venturing*, 13(5), 371-394.
- Holt, D. (1998). Does cultural capital structure american consumption? *Journal of Consumer Research*, 25(1), 25-79.
- Johanson, J., & Mattson, L. G. (1987). Interorganizational relations in industrial systems: A network approach compared with the transaction-cost approach. *International Studies of Management and Organization*, 17(2), 34-48.
- Kalkınma Bakanlığı, (2011). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE 2011). <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/548/SEGE-2011.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Kolvereid, L. (1992). Growth aspiration among norwegian entrepreneurs. *Journal of Business Venturing*, 5, 209-222.
- Koh, H. C. (1995). Factors associated with entrepreneurial inclination: An empirical study of business undergraduates in Hong Kong. *Journal of Small Business Entrepreneurship*, 12(2), 29-41.
- Larson, A. (1992). Network dyads in entrepreneurial settings: A study of the governance of exchange relationships. *Administrative Science Quarterly*, 37, 76-104.
- Laguna, M. (2013). Self-efficacy self-esteem and entrepreneurship among the unemployed. *Journal of Applied Social Psychology*, 43(2), 253-262.
- Leana, C. C., & Van Buren, H. J. (1999). Organizational social capital and employment practices. *Academy of Management Review*, 24(3), 538-554.
- Liao, J., & Welsch H. (2003). Social capital and entrepreneurial growth aspiration: Comparison of technology and non-technology based nascent entrepreneurs. *Journal of High Technology Management Research*, 14, 149-170.
- Morrison, A., Rimmington, M., & Williams, C. (2005). *Entrepreneurship in the hospitality, tourism and leisure industries*. Oxford, UK: Elsevier Butterworth Heinemann.
- Nohria, N. (1992). Information search in the creation of new business ventures: The case of 128 venture group. In N. Nohria, R. G. Eccles, (Eds.), *Networks and organizations: Structure, form and action* (pp. 240-261). Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Marsden, P. V., & Hulbert, J. S. (1988). Social resources and mobility outcomes: A replication and extension. *Social Forces*, 67, 1038-1059.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academic Management*, 20, 709-734.

- Mincer, J. (1974). *Schooling, experience and earnings*. New York: Columbia University Press.
- McDougall, P. P., Shane, S., & Oviat, B. M. (1994). Explaining the formation of international new ventures: The limits of theories from international business research. *Journal of Business Venturing*, 9, 469-487.
- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academic. Management*, 23(2), 242-266.
- OECD (2011). *Financing high growth firms: The role of angel investors*. Paris: OECD.
- OECD, (2012). *Entrepreneurship at a glance*. Paris: OECD.
- OECD, (2015). *New approaches to SME and entrepreneurship financing: Broadening the range of instruments*. Paris: OECD.
- Orser, B. J., Hogarth-Scott, S., & Wright, P. (1998). On the growth of small enterprises: The role of intentions, gender and experience. In P. Reynolds, W. Bygrave, N. Carter, P. Davidsson, W. Gartner, C. Mason, & P. McDougall (Eds.), *Frontier Of Entrepreneurship Research* (pp. 366-380). Wellesley, MA: Babson College.
- Parsons, T. (1991). *The social system*. London: Routledge.
- Polanyi, M. (1967). *The tacit dimension*. London: Routledge and Kegan.
- Putman, R. D. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *American Prospect*, 13, 35-42.
- Paxton, P. (1999). Is social capital declining in the United States? A multiple indicator assessment. *American Journal of Sociology*, 105(1), 88-127.
- Reynolds, P. (1997). Who starts firms? Preliminary explorations of firms in gestation. *Small Business Economics*, 9, 449-462.
- Rahim, A. (1996). Stress strain and their moderators: An empirical comparison of entrepreneurs and managers. *Journal of Small Business Management*, 34, 46-58.
- Robinson, P., & Sexton, E. (1994). The effect of education and experience on self-employment success. *Journal of Business Venturing*, 9, 141-156.
- Robinson, K. (2009). *The element, how finding your passion changes everything*. London: Penguin Publishing.
- Robinson, K. (2011). *Out of our minds: Learning to be creative*. Oxford: Capstone.
- Reynolds, A. J., Temple, J. A., White, B. A. B., Ou, S. R., & Robertson, D. L. (2011).

Age 26 cost-benefit analysis of the child-parent center early education program. *Child Development*, 82, 379-404.

Smith, D. A., & Lohrke F. T. (2008). Entrepreneurial network development: Trusting in the process. *Journal of Business Research*, 61, 315-322.

Stinchcombe A. (1965). Social structures of organizations. In March J., (Ed.), *Handbook of Organizations*, (pp. 153-93). Chicago, IL: Rand McNally.

Schiller, B. R., & Crewson P. E. (1997). Entrepreneurial origins: A longitudinal inquiry. *Economic Inquiry*, 35, 523-531.

Scherer, R., F., Brodzinski, J. D., & Wiebe, F. A. (1991). Examining the relationship between personality and entrepreneurial career performance. *Entrepreneurship & Regional Development*, 3(2), 195-206.

Schultz, T. (1959). Investment in man: An economist's view, *The Social Service Review*, 33(2), 69-75.

Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academic Management*, 25(1), 217-226.

Stuart, T., & Abetti, P., (1990). Impact of entrepreneurial and managerial experience on early performance. *Journal of Business Venturing*, 2, 151-162.

Tsai, W., & Ghoshal, S. (1998). Social capital and value creation: The role of intra-firm networks. *Academy of Management Journal*, 41(4), 464-476.

Uzzi, B. (1997). Social structure and competition in interfirm networks: The paradox of embeddedness. *Administrative Science Quarterly*, 42(1), 35-68.

Uzzi, B. (1999). Embeddedness in the making of financial capital: How social relations and networks benefit firms seeking financing. *American Sociological Review*, 64(4), 481-505.

Weick, K. (1996). Drop your tools: An allegory for organizational studies. *Administrative Science Quarterly*, 41, 301-314.

Walker, G., Kogut, B., & Shan, W. (1997). Social capital, structural holes and the formation of an industry network. *Organization Science*, 8, 109-125.

Wasserman, S., & Faust, K. (1994). *Social network analysis: Methods and applications*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Venkataraman, S. (1997). The distinctive domain of entrepreneurship research: An editor's perspective. In J. Katz, R. Brockhaus (Eds.), *Advances in entrepreneurship, firm emergence, and growth*, 3, (pp. 119-38). Greenwich, CT: JAI Press.

ÇAĞDAŞ YURTTAŞLIĞI KAVRAMAK: TEMEL YAKLAŞIMLAR, YENİ BOYUTLAR VE YENİ BİR YURTTAŞLIK ÇERÇEVESİ

Giray GERİM*

Öz

Küreselleşme süreciyle birlikte, yurttaşlık, toplumsal yaşamın yerel, ulusal ve küresel düzeyleri arasındaki ilişkinin dönüşümü bağlamında hayati bir konuma erişmiştir. Buna ek olarak, çoğul ve/veya daha görülür hale gelen kültürel kimliklerin ve toplumsal rollerin hak ve özgürlük talepleri için önemli bir zemin olarak öne çıkmış ve yeni boyutlar kazanmıştır. Bu durum, çağdaş anlamda yurttaşlığı artık ulus-devlet çatısı altındaki klasik tanımları ve göndermeleriyle kavramayı imkânsız kılar. Yurttaşlığın son iki yüzyılda kalıplaşmış bir biçimde ulus-devlet yurttaşlığı ile özdeşleştirilmesini ve bu durumun kavramın algılanışında yarattığı daralmayı aşabilmek için, kavramın tarihi süreçlerine odaklanmak önem taşır. Bu tarihi süreçler, kavramın söz konusu özdeşliğin ötesinde de anlam ve göndermelere sahip olduğunu ortaya koyarak onu analiz etmede daha geniş bir bakış açısını mümkün kılar. Makalede, bu bakış açısının yardımıyla, kavrama ilişkin temel yaklaşımlar ve onun son dönemde kazandığı yeni boyutlar tartışılacak; yine bu tartışmadan hareketle, günümüzde demokratik hak ve özgürlüklere zemin işlevi görecektir çağdaş, kapsayıcı ve özgürleşmeci bir yurttaşlığın ana hatları ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Yurttaşlık, yurttaşlık yaklaşımları, yurttaşlığın boyutları*

*Doktora Öğrencisi, Eötvös Loránd University.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Giray GERİM,
Raday Utca 54, No: 7, IX. Kerület/Budapest-Hungary
Telefon/Phone: +90-538-545-3854 **E-posta/E-mail:** giraygerim@gmail.com

Geliş tarihi/Date of receipt: 27.01.2017 • **Kabul tarihi/Date of acceptance:** 13.06.2017

Atıf/Citation: Gerim, G. (2017). Çağdaş yurttaşlığı kavramak: Temel yaklaşımlar, yeni boyutlar ve yeni bir yurttaşlık çerçevesi. *Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies*, 56, 155-182. <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328508>

CONCEIVING THE CONTEMPORARY CITIZENSHIP: MAIN APPROACHES, NEW DIMENSIONS AND A NEW CITIZENSHIP FRAME

Abstract

Within the globalization process, citizenship has gained a vital position in the relationship among the local, national, and global levels of social life. Moreover, it has emerged as an important basis for the rights and freedom of cultural identities and social roles, which have recently gained more visibility. This situation has rendered the idea of conceiving contemporary citizenship, through its classical definitions and under the aegis of nation-states, practically impossible. Thus, focusing on the historical processes of this concept is essential for surmounting the rigid identification of nation-state citizenship (which has occurred over the last two centuries) and the restrictions that this situation has created. Focusing on such processes can also render a broader perspective and allow one to further analyze the concept by exposing the meanings and references beyond its basic identification. Based on such a perspective, this study examines the main approaches to citizenship and discusses the new dimensions that it has recently obtained. It also defines and outlines contemporary, inclusive, and emancipatory citizenship in order to provide the framework for maintaining/improving democratic rights and freedom in the future.

Keywords: *Citizenship, approaches to citizenship, dimensions of citizenship*

EXTENDED ABSTRACT

Within the globalization process, citizenship has gained a vital position in the relationship among the local, national, and global levels of social life. Moreover, it has emerged as an important basis for the rights and freedom of cultural identities and social roles, which have recently gained more visibility. This situation has rendered the idea of conceiving contemporary citizenship, through its classical definitions and under the aegis of nation-states, practically impossible. Thus, focusing on the historical processes of this concept is essential for surmounting the rigid identification of nation-state citizenship (which has occurred over the last two centuries) and the restrictions that this situation has created. Focusing on such processes can also render a broader perspective and allow one to further analyze the concept by exposing the meanings and references beyond its basic identification. Based on such a perspective, this study examines the main approaches to citizenship and discusses the new dimensions that it has recently obtained. It also defines and outlines contemporary, inclusive, and emancipatory citizenship in order to provide the framework for maintaining/improving democratic rights and freedom in the future.

Apart from the introduction and conclusion, this study consists of three main chapters. The first chapter focuses on the historical background of citizenship, especially in the Western context. By examining city-states and multiple citizenships in the ancient world, it is argued that a historical reading of the concept enables one to contemplate citizenship independently of its established adherence to nation-states and nations in a modern sense. Moreover, the social circumstances and dynamics that transformed the concept into what it is today are discussed from the historical periods to the post-French Revolution era. This historical reading offers a broader understanding of the term “citizen,” by rescuing it from conventional meanings and references.

The second chapter examines the principle issue in which the emphasis is between the individual and the community, while defining and re-thinking the notion of citizenship. The two main conceptualizations of citizenship (i.e., liberal individualist and communitarian) and their two variants (i.e., civic republican and radical democratic) are also discussed as different approaches to citizenship. By focusing on their criticisms of one another, it can reveal

the deficiencies and provide the basis for reconsidering citizenship in an emancipatory manner. It also asserts that the quest for a balance between the unity of any community and individual rights can strengthen the democratic foundation of citizenship as a whole.

The third chapter argues that, with the rise in the political value of cultural identities and social struggles in which individuals identify themselves, citizenship has become the basis on which pluralistic and emancipatory ideals as well as demands look for a “living space.” This situation leads us to re-think citizenship outside of the conventional and passive understanding of a “citizen,” as an individual whose identity is given by the state. The new dimensions of citizenship are also discussed in light of such reconsideration. Since it is impossible to touch on all of the recent forms of citizenship in this study, these forms are analyzed through four dimensions that encompass their main lines: gender, environment, culture, and post-nationality. It is posited that such an analysis and discussion over the new forms and dimensions of citizenship have key roles in the creation of a contemporary and democratic framework of citizenship.

The final section of this study presents an inclusive, pluralistic, and emancipatory foundation for citizenship in today’s democracies. Based on previous discussions regarding citizenship and their historical backgrounds and processes, the various conceptualizations as well as the new forms and dimensions of this foundation are specified. As an additional conclusion, it is pointed out that the vision of citizenship (as a social aspect that can renew itself through its local, national, and transnational attachments) requires participation, demands, and daily practices in order to realize an emancipatory approach. The implication of these findings is that democratic rights and freedom can only be secured through such a dynamic vision of citizenship, instead of a static, passive, and nation-state dependent perspective.

Giriş

1990'ların başından itibaren yurttaşlığın toplumsal tartışmalarda ve akademide yeniden popüler bir kavram haline geldiği aşikârdır. Kavramın siyasi katılım, sosyal refah politikaları, kültürel kimliklerin tanınması ve korunması gibi hak ve özgürlüklere ilişkin pek çok taleple doğrudan ilişkisini bu durumun sebebi olarak görmek mümkündür (Kymlicka ve Norman, 1994, s. 352). Bununla birlikte, yurttaşlığın bu talepler karşısındaki konumunu kavrayabilmek açısından onun klasik “devlet ile birey arasındaki bağ” algılanışının ötesine uzanıp kavramın tarihsel süreçlerini, farklı boyutlarını ve kavrama yönelik çeşitli kuramsal yaklaşımları tartışmak önem arz eder.

Yurttaşlık, ortaya çıktığı ilk zamanlardan itibaren, siyasi üstyapıya ve içinde yaşanılan topluma karşı hak ve görevleri ifade etmenin yanı sıra, onun siyasal süreçlerine katılımı ve söz konusu topluma üyelik/aidiyet ilişkisini de içeren üç temel boyuta sahiptir. Fakat o zamandan bu yana yurttaşlığın gönderme yaptığı anlamlar ve pratikler sürekli bir değişim ve dönüşüme tabidir. Ulus-devletin ortaya çıkışıyla birlikte yurttaşlık statüsünün toplumun tüm kesimlerine açılmaya başlaması, günümüzde yurttaşlığın algılanmasında ulus-devlet çerçevesinin hâkim paradigmayı oluşturmasında etkilidir. İnsanları medeni, siyasi ve sosyal haklara dayanan bağlarla bir arada tutan ulus-devlet, onların etnik, kültürel, dinsel, bölgesel ve sınıfsal farklarını ortadan kaldırmayı ve Münch'ün belirttiği gibi, pozitif bir gözle bakılınca hakların paylaşımına dayalı bir eşitliği; eleştirel bir gözle bakılınca farklılıkların iç sömürgeleştirme yoluyla yok edilmesini beraberinde getirir (Münch, 2001, s. 1). Kavramın ortak kimlik kurgu, arayış ve dayatmalarında önemli bir işlevi haiz olması itibarıyla, onu bugün ulusal kimliklerle sıkı bir bağ içinde ve ulus-devletin çizdiği sınırlar dâhilinde görme yönünde bir eğilim mevcuttur. Bu nedenle yurttaşlığın tarihi süreçlerine eğilmek, bizi yurttaşlığın ulus-devletle başladığı ve ulusal kimliklerle birlikte var olduğu şeklindeki yanlış algıdan kurtarıp, onu tarihsel sürekliliği içerisinde analiz etmemize olanak sağlar.

Yurttaşlığın dönüşümünü bir tür dönemselleştirme içinde okuyan eserler arasında en çok ses getireni, T. H. Marshall'ın bir milat kabul edilen *Yurttaşlık ve Sosyal Sınıflar* adlı çalışmasıdır. Marshall, üç kategoride topladığı yurttaş haklarının kazanımını tarihsel bir süreç içinde değerlendirir (Marshall ve Bottomore, 2006, s. 6). Marshall'a göre, yurttaş, önce medeni hakları, sonra

siyasal hakları, son olarak da sosyal hakları kazanmaya başlar. Medeni haklar eksenini oluşturan unsurlar, “bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ve adalet hakkı” gibi hak ve özgürlüklerdir. Siyasal haklar, seçen ve seçilen olarak siyasal karar alma süreçlerine dâhil olmaktır. Sosyal haklarsa; içinde yaşanılan toplumun refah ve sosyal güvenlik standartlarına sahip olmak ve çağdaş bir birey gibi yaşamak şeklinde açıklanır. Bu tarihi çözümleme, İngiltere örneğine büyük ölçüde uygun düşmesine rağmen yurttaşlığı daha geniş bir zamansal ve mekânsal ölçekte değerlendirmekte yetersiz kalır.

Marshall’ın çalışmasının omurgasını oluşturan son birkaç yüzyıldaki hakların kazanımına ilişkin süreçler üzerinden bir dönemselleştirme yurttaşlık çalışmalarına elbette büyük katkı sunmuştur. Fakat yurttaşlığın bugününü daha sağlıklı değerlendirip kavrama ilişkin kapsayıcı bir perspektif geliştirmede, kavramın köklerine, tarihi değişim ve dönüşümlerine mercek tutmak da elzemdir. Bu perspektif yardımıyla, yurttaşlığa ilişkin temel yaklaşımları ve kavramın kazandığı yeni boyutları eleştirel bir gözle okumak çağdaş yurttaşlığı bütünlüklü bir biçimde kavramaya olanak sağlar. Yurttaşlığın tarihi arka planı ile ona yönelen hak ve özgürlük talepleriyle ortaya çıkan yeni boyutları birlikte okumak, çağdaş, kapsayıcı ve özgürleşmeci bir yurttaşlık zemini yaratmayı mümkün kılacaktır. Çalışmada, bu okuma gerçekleştirilerek söz konusu yurttaşlığın ana hatları çizilmeye çalışılacaktır.

1. Yurttaşlığın Tarihi Gelişimi

Antik Yunan genel olarak yurttaşlığın çıkış yeri olarak kabul edilir. Yurttaşlık fikrinin başlangıcı demokrasinin doğduğu şehir devleti olarak varsayılan Atina’da aranır. Bununla birlikte, bu fikre en az onun kadar etkide bulunmuş bir diğer şehir devleti de Sparta’dır. Batı geleneğinde yurttaşlığın tarihsel yolculuğunu inceleyen Riesenber (1992, s. 7), 18. yüzyılın sonlarındaki demokratik devrimlere dek Sparta’nın sunduğu yurttaşlık modelinin aslında Atina’nın temsil ettiği yurttaşlıktan daha etkili olduğunu iddia eder. Düzenin temelini Lykurgos adlı bir yasa koyucunun hazırladığı düşünülen Sparta’da, sadece erkek bireyler çok sıkı bir eğitimden geçmek suretiyle *hoplit*¹ haline geldikten sonra Sparta yurttaşı sayılırlar. Aralarında bir eşitlik mevcuttur, hepsinin kamu arazisinden payları vardır ve bu araziler köleler

¹ Ağır silahlı piyade.

tarafından işlenir.² Gerek sözü edilen uzun ve sıkı askeri eğitim, gerek yurttaş erdemlerine sahip olmak ve devlet yönetimine katılmak Sparta yurttaşlığının olmazsa olmazlarıdır. İç ve dış düşmanlara karşı daima tetikte olan asker yurttaşlar Sparta’da sosyal düzenin temelini oluşturur.

Atina’da ise Solon’a dayandırılan; oligarşi, aristokrasi ve demokrasi karışımı gibi görünen yasalar, yurttaşlığa daha sivil bir nitelik kazandırır. Ünlü cenaze söylevinde Pericles, Atina’da yurttaşların hem dilediklerince davranmakta özgür oldukları kendi özel alanları; hem de ortak iyiyi hedeflemek üzere katıldıkları bir kamusal alan olduğundan bahseder. Bu durum, Sparta ile Atina arasındaki farkı göstermesi bakımından önemlidir. Heater (2007, s. 47), Atinalı yurttaşların ömürleri boyunca jüri üyesi, kent meclisi üyesi ve majistra olarak ciddi bir deneyime sahip olabileceklerini; onların önlerinde yönetsel mekanizmalara katılım için binlerce fırsat bulunduğunu belirtir. Bu sayede, her yurttaşın kamusal yaşama yön verme olanağı, hakkı ve sorumluluğu olduğunu dile getirir.

Pek çok konuda fikir ayrılığı içinde görünseler de, antik Yunan’ın iki büyük düşünürü Platon ve Aristo, yurttaşlık konusunda birbirine yakın görüşlere sahiptir. Bununla birlikte, Platon’un ortaya koyduğu ideal devlet düzeninde Sparta’nın etkilerinin Aristo’da görülene nazaran daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Platon, ideal devletinde, Sparta’da olduğu gibi, üretim faaliyetine katılmayıp zamanlarını savaş eğitimiyle geçiren, savaşıktan başka bir iş yapmayan bir koruyucu asker sınıfının varlığını elzem görür. (Platon, 1985). Sparta’nın her zaman savaşa ve devletin onuru için ölüme hazır olmayı en büyük erdem olarak kabul etmesini takdirle karşılar. Aristo ise, Sparta’daki ortak eğitimi olumlu görse de, bu eğitimin içeriği noktasında eleştireldir. Ona göre, yurttaş eğitiminin amacı, bu eğitimi alan ayrıcalıklı bireylerin şehrin hizmetine sunmak üzere bilgelik ve erdem kazanmalarını; savaşçı, vahşi bireyler haline gelmeleri değil (Riesenberg, 1992, s. 43) Yine Aristo, insanın toplum içinde yaşamak zorunda olmasından ötürü içinde yaşadığı toplumun meselelerine dâhil olması gerektiğini savunur (Aristoteles, 2013). Aristo, yönetmeyi bir erdem olarak gördüğü kadar; yönetilmeyi, yönetime itaat etmeyi de bir erdem olarak tanımlar. Böylece,

² Genelde çevre halklarla yapılan savaşlar neticesinde köleleştirilen ve *helot* olarak adlandırılan bu insanlar, tarımda ve diğer ağır işlerde çalışıyordu. Bu nedenle, ilk yurttaşlık olarak görülen Sparta yurttaşlığının ekonomik olarak köle emeğine dayalı bir biçimde geliştiğini söyleyebiliriz.

yurttaş erdemine sahip üyelerden oluşan bir toplumu; güce, zora değil, rızaya dayalı bir düzenin temeli sayar (Preuss, 2003, s. 3).

Antik Yunan'ın yurttaşlığın tarihsel sürecinin en başında yer almasında, şehir devletlerindeki canlı yurttaşlık pratiklerinin olduğu kadar, bu pratikler üzerine düşünüp onları kuramsallaştırarak bu alandaki devamlılığı başlatan bu iki büyük düşünürün de önemli payı vardır. Elbette ne söz konusu pratikler, ne de sözü geçen isimlerin düşünceleri bugünkü yurttaşlık algımızla tamamen uyumludur. Kadınların, kölelerin, maddi gücü sınırlı kesimlerin, şehirlerde yaşayan yabancıların ve daha pek çok grubun yurttaşlığa erişimi olmaması; yurttaş kabul edilenler arasında da sosyal, siyasal ve yasal alanlarda ciddi farklar bulunması bugünden bakıldığında önemli sorunlar olarak göze çarpar. Yine, yurttaşlık pratiklerinin antik Yunan'ın her döneminde yekpare bir bütünlük göstermesi de söz konusu değildir. Bununla birlikte, toplumsal hayata yönelik kararların toplumun önemli sayıda üyesinin tartışmaları sonucu alınması, devletin yurttaş haklarını yasayla koruması ve şehir devletinin yurttaşta yarattığı aidiyet hissi bakımından antik Yunan önemli bir geleneğin başlangıç noktasıdır.

Yurttaşlık, bir diğer özgün örneğini verdiği Roma'da da yolculuğuna yine bir kent devletinden başlar; fakat burada Yunan örneğinden oldukça farklı bir hale evrilir. Romalı yurttaşlar, Atinalı yurttaşların demokrasiyle yönetildikleri dönem sahip oldukları türden yönetsel haklara sahip değildir (Heater, 2007, s. 53). Bu haklar, cumhuriyet döneminde senato ve konsüllerin, imparatorluk zamanlarındaysa imparatorların elindedir. Yine de; Roma, yurttaşlarının hukuki haklarını güvence altına alır. Ünlü *Civis Romanus sum*³ ifadesi de bu güvenceden duyulan gururu yansıtır. Roma'nın genişlemesiyle birlikte, uzak coğrafyalarda yaşayan halklar da bu yurttaşlık hakkını kazanmaya başlar. Bu durum, onların Roma yurttaşı kimliklerine ve yerel kimliklerine bir arada sahip olmaları sonucunu doğurur. Sıkça sözü edilen Aziz Pavlus olayı da bu sonucu örnekler niteliktedir. MS 58'de tutuklanan Aziz Pavlus, öncelikle Tarsus bir Kilikya yurttaşı olduğunu söyledikten sonra kırbaçlanacakken Roma yurttaşı olduğunu hatırlar ve bu ayrıcalıktan yararlanmak istediğini söyler. Bunun üzerine; askerler, onu yargılanmak üzere Roma'ya göndermek zorunda kalır. Olay, yurttaşlık kavramının, güçlü bir hukuki statü göstergesi

³ "Ben bir Roma yurttaşım."

olduğunu ifade etmesi bakımından önem taşır (Pocock, 1995, s. 36). Pavlus'un yerel ve üst yurttaşlığı, günümüzde çok katmanlı kimlik ve yurttaşlık tartışmaları için de bir örnek teşkil eder.

Roma dönemi içinde değinmemiz gereken bir diğer önemli konu da Stoacılarıdır. Zenon'un MÖ 310'da Atina'da kurduğu okulda ortaya çıkan bu felsefe, iki yüzer yıl arayla iki canlanma dönemi yaşar. Roma'da da Seneca, Marcus Aurelius ve Cicero bu felsefenin önemli temsilcileri olarak görülür. Heater, Stoacı felsefede iki temayı öne çıkarır. Bunlardan biri, kendini devlete adama ve kamu hizmeti sorumluluğunu yüklenmeyi içeren bir yurttaşlık erdemine sahip olmak; diğeri de, evrensel doğa kurallarına uygun bir iyi davranış yasasına bağlı yaşam sürmektir. İkincisi yoluyla; insan, aynı zamanda evrensel bir yurttaşlığa da sahip olur. Stoacıların bu düşüncesi, Aristo'nun, insanın toplumsal ve ahlaksal üstünlüğe sadece bir şehir devletine üye olarak erişebileceği savına meydan okur (Heater, 2007, s. 65). Bundan daha yüksek bir statünün de bulunduğu işaret eder. Bu düşünce, günümüzde ulus-devletlere yurttaşlığın bir zorunluluk olmadığını savunan evrenselci yaklaşımlar için de bir öncül sayılabilir.

Ortaçağ boyunca, Avrupa'da Hıristiyanlık, yurttaşlık anlayışını büyük oranda etkiler. Siyasal anlamda yerel birimlerde güçlenen din adamlarının halk üzerindeki otoriteleri, yönetimde bir çift başlılık yaratır. Durumun yurttaşlığa doğrudan etkisi ise, Hıristiyan teolojisinin bu dünyanın onulmaz derecede bozuk olduğu ve asıl yaşamın Tanrı'nın Krallığı'nda bulunduğu doktrininden kaynaklanır. Bu doktrin, temellerini Hıristiyan dünyasında kendisinden sonraki bin yıl derin bir etkisi gözlenen Kuzey Afrikalı piskopos Aziz Augustine'in *Tanrı'nın Şehri* adlı eserinden alır (Saint Augustine, 2009). Antikçağda erdemli bir hayat sürmenin bir topluma üyelik ve bu üyeliğin şartlarını yerine getirmekle mümkün olduğu görüşü hâkimdir. Dönemin Hıristiyan düşüncesinde ise, iyi insan olmanın göstergesi kamu yaşamına ve görevlerine katılmak değil; ibadete katılmaktır. Bu düşünce, toplumsal yaşamda aktif yurttaşlığın önünde bir engeldir. Klasik Hıristiyan düşüncesin yurttaşlık konusuna yaklaşımındaki ilk önemli değişim, 13. yüzyılda Aquinolu Thomas'la başlar. Thomas, Hıristiyanlığın genel öğretilerini kabul eden bir ilahiyatçıdır. Bununla birlikte; siyasal işler de dâhil olmak üzere tüm hayatın Tanrı'nın iradesinin bir temsili olduğu düşüncesinden hareketle, Hıristiyan inancında bu dünyanın önemine ve yeni bir yurttaş tahayyülüne bir kapı aralar.

Yurttaşlığın Avrupa’da dönemin hâkim feodal yapısının dışına çıktığı en önemli zemin Orta ve Kuzey İtalya’daki şehir devletleridir. İtalyan şehir devletleri, Atina demokrasisini andıran bir yapı arz eder. Meclislere doğrudan yurttaş katılımı yüksektir. Heater, 13. yüzyılda 50.000 kişinin yaşadığı Bologna’da kent meclisinin üye sayısının 4.000’e çıktığını not eder (Heater, 2007, s. 80). Burada yurttaştan kastedilen sadece şehirde yaşayanlardır. *Contadino* (kontluk) olarak adlandırılan kırsal kesimde yaşayanların şehirde yaşayanlar gibi uygar olduğu düşünülmez. Yine de kentte ev almak ve vergilerini düzenli ödemek koşuluyla bunların da şehirliliği, dolayısıyla yurttaş olabilmeleri mümkündür. Yurttaşlık pratiklerinin canlı olduğu bir diğer İtalyan şehri olan Floransa’da, 16. yüzyılın başında siyaset bilimi tarihinin klasik eserlerinden birini vermiş olan Machiavelli’nin yurttaşlık konusundaki fikirleri, Sparta örneğinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Ona göre, devletlerin güvenlik ve istikrarı için askeri güç hayattır ve bu askeri güce tam olarak ancak ulusal bir orduyla, bir şehrin ya da krallığın yurttaşlarından oluşturulacak askeri disipline sahip birliklerle ulaşılabileceğini iddia eder (Machiavelli, 2013, s. 133). Ona göre bu yurttaş orduları paralı askerlere tercih edilmelidir; çünkü sadakatlerinin kaynağı para değil, şehrin özgürlüğüne bağlılıklarıdır. Bu durum aynı zamanda Machiavelli’nin devletin gücünü yurttaşlarına dayandırdığını da gösterir.

16. ve 17. yüzyıllarda monarklar büyük merkezi güçler oluşturur. Egemenlik, monarkın şahsında somutlaşır. 14. Louis’ye atfedilen ünlü “*L’état c’est moi*”⁴ sözü bu durumun açık bir ifadesidir. Bu yüzyıllarda, yakın geçmişin şehir ve kasaba yurttaşlıkları daha büyük devlet yurttaşlıklarıyla yer değiştirirken; hak, görev ve bağlılıklar da bu koşullara göre yeniden şekillenir. Nitekim 17. yüzyıl İngiltere’inde yazan Hobbess de, bu duruma paralel bir biçimde, yurttaşın tüm haklarını egemene devrettiğini iddia eder. Anarşiden kurtulmak için mutlak yönetimi ve bunun için de tüm güç ve iktidarın egemene teslimini şart gören bir toplumsal sözleşmeden yola çıktığını düşünürsek, yurttaşlığın Hobbess için pek de içi dolu bir kavram olmadığını görebiliriz.

17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başına geldiğimizde ise, yurttaşlık kuramı açısından hayati öneme sahip iki önemli düşünür görürüz: Locke ve Rousseau. Locke’a göre bireyler özgür ve eşittir; devletin varlık nedeniyse, kendisini kuran insanların doğuştan sahip oldukları hak ve özgürlükleri korumaktır (Locke, 1975). Locke’un sınırlı devlet anlayışı, yurttaşın özel alanına

⁴ "Devlet, benim."

geniş yer bırakır. Bu anlamda Locke, liberal bireyci yurttaşlık geleneğinin öncüsü olarak görülür. Rousseau ise, özgürlüğün yurttaşların birlik içinde görevlerini yerine getirmeleriyle elde edilip korunduğunu savunur (Rousseau, 2011). Yurttaşlar, genel iradeyi oluşturan ve genel iradenin hükümlerine, kararlarına uyan; böylece, keyfi iradeden kurtulan insanlardır. Rousseau, kamunun mutluluğunun her bireye daha fazla mutluluk getireceğini düşünür. Genel irade haricinde Rousseau'nun yurttaşlık bakımından önem taşıyan bir başka görüşü, yurttaşlar arasında genel bir uyumun gerekliliğidir. Ona göre; her yurttaş, yurttaşlık ve yurtseverlik bilinci aşılacak bir eğitimden geçirilmelidir. Bu düşünceleri onu toplulukçu yurttaşlık geleneğinin önemli bir öncüsü haline getirir. Her iki ismin de, 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşen ve günümüz siyasi ve sosyal yaşamına da önemli etkileri olan Amerikan ve Fransız devrimleri ve sonrası yurttaşlık yaklaşımlarına etkisi açıktır.

Özellikle Fransız Devrimi ile birlikte toplumun tedricen daha fazla üyesinin yurttaşlık statüsüne erişmesi ve böylece politik karar alma sürecine dahil olması, kavramın tarihinde önemli bir dönüm noktasına tekabül eder (Üstel, 1999, s. 80). Ulus-devletler çağına girildikten sonra; yurttaşlık, devletlerin ortak kimlik arayışının en önemli aracı haline gelir. Böylece; bir yandan meşruiyetini ulustan alan devletler yurttaşlarının siyasal ve medeni haklarını genişletirken, diğer yandan ulusa dâhil olmayan (veya edilmeyen) kesimlerin yurttaşlık hakları konusunda bugün de varlığını koruyan önemli sorunlar oluşur. 19. yüzyıla gelindiğinde yurttaşlık anlayışı ve ulusal kimlik-yurttaşlık özdeşliğinin artan önemi açısından Mill'in düşünceleri iyi bir örnek teşkil eder. Mill'e göre farklı milliyetlerden oluşan bir ülkede özgür kurumların var olması imkânsızdır. Ona göre; insanlar, farklı dillerde okuyor ve konuşuyorsa, temsili hükümetin sağlıklı işlemesi için gereken bütünlüklü bir kamuoyu oluşma ihtimali bulunmaz (Mill, 1958, s. 230).

Tüm bu tarihsel süreçte yurttaşlığın, ortaya çıktığı zamandan bu yana şehir devletleri gibi küçük ölçekli siyasal yapılarda daha güçlü bir şekilde varlığını hissettirmesi dikkat çekici bir husustur. Bunun yanı sıra, bu sürece bakıldığında, söz konusu kavramın son iki yüzyıla ait olmadığı ve ulus-devletle birlikte ortaya çıkmadığı da rahatlıkla görülebilir. Bunlar gibi yalınkat çıkarımların ötesinde, sonraki aşamalarda yurttaşlık kavramı üzerine tartışmaları, kavramın yeni boyutlarını/sınırlarını ve yurttaşlığa yönelen talepleri ele alıp yeni bir çerçeveye sunarken yurttaşlığın tarihselliği değerli bir zemin sağlayacaktır.

2. Temel Yurttaşlık Yaklaşımları

Günümüzde yurttaşlık çalışmalarının yaygın olarak değindiği iki yaklaşım bulunur. Bunlar liberal bireyci ve toplulukçu yurttaşlık yaklaşımlarıdır. İkisine ek olarak, yurttaş cumhuriyetçiliği ve radikal demokratik yurttaşlık da, bağımsız birer yurttaşlık yaklaşımı olarak çalışmalarda kendilerine yer bulur (Isin ve Turner, 2002). Fakat bunlardan birincisi toplulukçu yaklaşımın bazen onunla eş anlamlı olarak da kullanılan bir değişkeni; ikincisi ise günümüz koşullarında ikisi arasında bir orta yol bulmaya çalışma çabası olarak görülebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası liberal demokrasilerin liberal bireyci olarak adlandırılan yurttaşlık teorileri uzunca bir dönem rakipsizdir. 80'lerle birlikte "topluluk" siyaset biliminde yeniden görünür hale gelir. Böylece, söz konusu dönemden itibaren liberal yaklaşıma alternatif olarak toplulukçu yurttaşlık yaklaşımı da önem kazanmaya başlar. Bununla birlikte, bu iki temel yaklaşımdan hiçbirinin iç tutarlılığı yüksek, bütüncül bir yapıyı haiz olduğu söylenemez. Ancak ikisinin de kendilerine yakın düşünürlerin bazı ortak temellendirme ve vurgularından oluşan kümeler olduğu varsayılabilir.

Liberal bireycilik, bireyi ve onun tercihlerini temel alan bir yurttaşlık anlayışına sahiptir. Liberal bireyci yurttaşlığı anlamlandırabilmek için onu liberalizmin temel savlarıyla bağlantılı bir biçimde düşünmek zaruridir. Bireyin kendisi için iyi olacağını düşündüğü hayata ulaşma gayretini sürdürebileceği bir ortam sağlamak liberalizmin amacıdır. Liberalizm bunu amaçlarken belirli bir "iyi" anlayışını reddeder ve bunun bireylere göre değişkenlik göstereceğini varsayar. Bu durum, liberalizmin "iyi"den ziyade "hak" kavramına verdiği önemi açıklar (Heywood, 2012, s. 95). Liberal yaklaşımların özündeki sözleşmecilik ve buradan yola çıkan siyasal anayasacılık, bireyi bu hakların tek sahibi/kullanıcısı kılar ve bu haklar bireyle anlam bulur.

Liberal düşüncenin yurttaşlık anlayışını daha iyi anlamak için onun yakın zamandaki en önemli temsilcilerinden biri olan Rawls'a bakabiliriz. Bireysel özgürlük anlayışı, siyasal anayasacılığı gibi yönleriyle klasik liberalizmle örtüşse de, Rawls, adaletin kurumsallaştığı bir liberal toplum arayışındadır. Bu adalet arayışı onu pek çok liberal düşünürü göre daha ılımlı bir noktaya taşır. Rawls, toplumsal adalet ilkelerinin yurttaşlar tarafından belirlenebileceği bir "başlangıç durumu" tasarlar. Bu başlangıç durumunda yurttaşların adalet

ilkelerini bir “bilgisizlik peçesi”nin⁵ gerisinde seçer. Böylece kendi iyi kavrayışları, psikolojik eğilimler, toplumsal konumları gibi unsurlar onların bakış açılarına etki edemez. Rawls, yurttaşların başlangıç durumunda sahip olmaları gereken bakış açısını şu şekilde dile getirir:

“... Başlangıç durumunun toplumsal dünyanın şartlarının etkilerinden uzak olması gereğinin nedeni, özgür ve eşit kişiler arasında siyasetin ilkeleri üzerine yapılacak adil bir anlaşmanın, her toplumun arka plan kurumlarında toplumsal, tarihsel ve doğal yönelimlerin bir birilimi olarak kaçınılmaz biçimde ortaya çıkan pazarlık avantajlarının yokluğunu gerektirmesindedir. Geçmişten gelen bu tür arazi avantajların ve kazayla ortaya çıkan etkilerin, temel yapının kurumlarını bugünden geleceğe düzenleyecek ilkeler üzerine varılacak bir anlaşmayı etkilememesi lazımdır.” (Rawls, 2007, s. 68).

Bu yolla, Rawls’a göre, toplumdaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikler en az avantajlı olanların yararına çözüm şansına sahip olacaktır. Bunun yanında fırsat eşitliği ilkesi de zarar görmeyecektir. Bireyler özgür iradeleriyle seçim yaptığı için de, meşruiyetleri bireye bağlı siyaset yapıları da bireyin onayını ve rızasını alacaktır. Bireyin hakları, bu üst yapıların ortak yarar gibi amaçlarından önce gelir. Dolayısıyla Rawls’ta yurttaş, özgür bir birey olarak sahip olduğu haklarla siyasetin de temel taşıdır. Buradan yola çıkmak suretiyle, liberal bireyci yurttaşlığın bireyi hak ve özgürlüklerin tek sahibi ve muhatabı gören anlayışı, diğer yurttaşlık yaklaşımları tarafından en sert eleştirilen noktadır. Toplulukçu yaklaşımların buna benzer bazı temel itiraz noktalarına değinmek liberal bireyci yurttaşlığa da daha etraflıca bakmamızı mümkün kılacaktır.

Toplulukçu yurttaşlık yaklaşımları, benliğin içinde bulunan topluluk vasıtasıyla oluşturulduğu ön kabulünden hareket eder ve bireylerin ait oldukları topluluklar tarafından şekillendirildiğini öne sürer (Heywood 2012, s. 111). Bu yaklaşım, liberal bireyciliğin kendi çıkarlarının peşinden giden bireyini kabul etmez; çünkü birey bir topluluk içinde konumlanır ve varlığını sürdürür. Kimliğini bu topluluk algısıyla şekillendirir. Bu nedenle bireyi topluluktaki konumundan bağımsız veya ayrıştırılmış bir şekilde kurgulamak ontolojik olarak hatalıdır. Bunun dışında, sadece kendi çıkarlarının peşinden giden bir birey ahlaki olarak da olumlanamayacak

⁵ Veil of ignorance.

bir düşüncedir. Toplulukçulara göre, insanların oluşturdukları ve içinde yaşadıkları topluluklar, özgür ve eşit bireylerin bir araya gelmesinden daha fazla bir anlam içerirler; liberalizmin görmezden geldiği, fakat bireylerin kendilerini konumlandırmaları açısından önem arz eden kültürel tikellikler yaratırlar (Kahraman, 2004, s. 102). Üyeleri olan bireyler için ortak değerler ortaya çıkarırlar. Dolayısıyla bu yaklaşıma yakın duranlar, liberal yaklaşımın “iyi” anlayışının bireyden bireye değişeceği kabulüne karşıdırlar.

Toplulukçu yaklaşım içinde görülen isimlerin liberal bireyci yaklaşıma eleştirileri farklı noktalarda yoğunlaşabilmektedir. Örneğin bu yaklaşımın muhafazakâr eğilimli temsilcilerinden MacIntyre (1992), sorunun modernitenin yarattığı birey kavramında olduğunu savunur. Ona göre, günümüzün ahlak kuralları teleolojik bağlamlarından koparılmış ve geçmişle bağlar kopararak yaşamın bütünlüğü parçalanmıştır. Dolayısıyla bugünkü ortamdaki erdemli yurttaşlar beklenilemez. MacIntyre, modern öncesi bireyin keşfedilerek yaşamın anlatsal birliğinin yeniden kurulması; böylece özgül çevresi, geçmişi ve topluluğu içinde konumlanan bireye ulaşarak erdemli yurttaşın ortaya çıkarılması gerekliliğini savunmaktadır. Walzer’ın (1992) vurgusu ise siyasal topluluk üzerinedir. Ona göre siyasal topluluklar kolektif bilinç yaratır. Bu bilinç, yurttaşların sosyal kavramlara aynı anlam ve değerleri yüklemeleri sonucunu doğurur. Bu durum, topluluğa özgü bir değerler dünyası, bir yaşam biçimi yaratır ve Walzer’a göre yurttaş bunları korumakla mükelleftir. Yine başka bir itiraz noktası olarak, Taylor’ın (1992) liberal bireyci yaklaşımın hakların tek sahibi ve kullanıcısının birey olduğu varsayımına topluma dışsal bir hak kategorisinden bahsedilemeyeceğini belirterek karşı çıkışını sayabiliriz. Bireylerin hakları birbirlerine karşı geçerlidir ve bu yolla haklar bir sosyal ilişkiye işaret eder. Taylor, liberalizmin birbirine ve topluma karşı görev üstlenmeyen ve buradan hareketle ortak iyi ile dengelenmemiş haklarını kullanan bireylerinin toplumsal parçalanmaya yol açacağı fikrine sahiptir. Dolayısıyla, bireyin ve yurttaşın topluluğuna karşı sorumlulukları ile haklarını eşdeğer kabul eder.

Daha önce de toplulukçuluğun bir değişkeni olarak değerlendirebileceğimizi belirttiğim cumhuriyetçi yurttaşlık, yurttaşlık kurumunu toplum temelli pratiklere dayandırır. Bu yaklaşım, yurttaşların toplumla bütünleşmelerinde kamu hizmetini çok önemli görür. Yurttaşların aralarındaki bağlar sözleşmeye değil; ortak yaşam pratiklerini belirlemeye ve paylaşmaya dayanır. Bu

yaklaşımında, siyasal topluluğun kimliği ve devamlılığı için yurttaşların sahip olduğu sorumluluklar vardır. Örneğin yurttaşlar kamusal konularda tartışma ve ortak karar alma süreçlerine katılma görevine sahiptirler. Bu süreçlere katılan yurttaşlar, salt kendi çıkarlarını gözeten bireyselliklerini aşarlar ve toplumun ortak yararını da dikkate almaya başlarlar (Üstel 1999, s. 71).

Yurttaş cumhuriyetçiliği ve ona yakın yaklaşımları benimseyenlere göre, kendi çıkarlarını gözeten bireyle toplumsal eşitlikçi bir birey arasında çelişki veya uyumsuzluk olmasına gerek yoktur (Isin ve Turner, 2002, s. 8). Hak ve sorumlulukların ortak bir siyasal topluluk üyeliğiyle dengelenmesi bu çelişki ve uyumsuzlukları ortadan kaldırabilir. Beiner, üçüncü temel yaklaşım olarak değerlendirdiği cumhuriyetçi yurttaşlığı, ilk iki yaklaşımla karşılaştırır. Liberal bireyci yaklaşımın siyasal topluluk fikrini bireylerin uzlaşmasına indirgemek suretiyle tehlikeye soktuğunu, toplulukçu yaklaşımın bu fikri bireyler için zaten kendileri de kimlikler kurmaya çalışan grupların bağlılığına indirgeyerek riske attığını iddia eder. Cumhuriyetçi yurttaşlık yaklaşımında ise siyasal topluluk bireylerin ya da alt grupların çıkarlarına feda edilmez. Siyasal topluluğun yarattığı politik gelenekler ve politik yapı ortak yararı tesis edebilme ve koruyabilme olanağı sağlar. Beiner, bu açıardan bakıldığında, Habermas'ın ortak politik kültür ve pratiklere dayalı bir politik kimlik yaratacağını iddia ettiği, çok tartışılan “anayasal yurtseverlik” fikrini de yurttaş cumhuriyetçiliği yaklaşımının ideallerine yakın bulur (Beiner, 1995, s. 36). Beiner, yurttaş cumhuriyetçiliğini bir üçüncü yaklaşım olarak değerlendirmesine rağmen, yaklaşımda siyasal topluluğa yapılan vurgu gayet belirgindir. Bu vurgu, liberal bireycilikle derin bir ayrışmayı beraberinde getirir. Fakat yurttaş cumhuriyetçiliğinin toplulukçu yaklaşımlarla arasındaki sınır bu derece belirgin olmadığı için, onu kendi başına temel bir yurttaşlık yaklaşımı olarak değerlendirmenin pek de yerinde olmayacağı kanaatindeyim.

Son olarak değineceğim radikal demokratik yurttaşlık ise kaynağını Laclau ve Mouffe'un 1985'te birlikte yazdığı *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* adlı eserlerinde dile getirilip açıklanan radikal demokrasi düşüncesinden alır (Laclau ve Mouffe, 1985). Daha sonra Mouffe ve başka isimlerin bu düşünce çatısı altında yurttaşlığı yeniden yorumlamasıyla, radikal demokratik yurttaşlık yeni bir yurttaşlık yaklaşımı olarak görülmeye başlanır. Bu yaklaşımın savunucuları, klasik liberal bir demokrasi anlayışındaki uzlaşma arayışının farklı ırk, sınıf, cinsiyet, dünya görüşleri

gibi unsurları baskı altına aldığını ve sosyal hareketlerin toplumsal ve siyasal arenada bir değişim yaratabilmesi için demokrasinin liberal tanımının farklılıkları içerecek şekilde bir özgürlük ve eşitlik temelinde genişletilmesi gerektiğini savunurlar. Radikal demokrasi, toplum ve gruplar içindeki farklılık, zıtlık ve çatışmaların, baskıcı güç ilişkilerinin görünür kılınması, yeniden ele alınması ve onlara meydan okunması için bir fırsat sağladığını varsayar. Mouffe, radikal demokraside amacının yeni bir toplum türü yaratmak olmadığını ifade eder. Bunun yerine liberal demokratik geleneğin sembolik kaynaklarını sadece ekonomideki değil pek çok alandaki üstünlük ilişkilerine karşı kullanmayı hedeflediğini belirtir. Mouffe, böyle bir bakış açısının sosyalizmin geleneksel yorumlarındaki baskın indirgemecilik ve özcülüğü terk etmeyi gerektirdiğini dile getirir de, liberal gelenek üzerinde dururken öne çıkardığının siyasal liberalizm olduğunu, bunun ekonomik liberalizmi ya da bireyciliği desteklemeyi gerektirmediğini not eder (Mouffe, 1996, s. 20). Mouffe’a göre, radikal demokratik yurttaşlık hukuki bir statünün ötesinde ortak bir politik kimlik kazanımıdır. Fakat bu politik kimlik ne liberalizmin yurttaşlığı diğer kimlikler arasında bir kimliğe indirgeyen yaklaşımıyla, ne de yurttaş cumhuriyetçiliğinin diğer kimlikleri ezen yurttaşlık kimliğiyle aynıdır. Ona göre bu kimlik, yurttaşların liberal bireycilikteki gibi kendi “iyi”lerini aramalarına imkân verir, fakat toplumun üzerinde birleştiği ortak değer ve normlarla uyumluluk talep eder (Mouffe, 1992, s. 79).

Radikal demokratik yurttaşlık yaklaşımı, içinde filizlendiği teoriden yola çıkarak yurttaşlığı -daimi bir politik mücadele alanı olması nedeniyle- özgürleştiricilik imkânına sahip bir kimlik olarak görür. Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre yurttaşlık demokrasi için önemli bir yaşam alanıdır. Rasmussen ve Brown, radikal demokratik yurttaşlığın özünü “kimliğin güç ilişkileriyle alakalı bileşenlerini depolitize etmeden ya da dışlamadan, politik topluluğa mensubiyetin bir aracı olarak yurttaşlık ideali içindeki eşitlikçi itkiyi sürdürme girişimi” olarak tanımlar (Rasmussen ve Brown, 2008, s. 184). Onlara göre, yurttaşlığın içeriğini oluşturma konusundaki evrensel iddialar ve tikel talepler arasında bulunan denge, demokrasinin birincil zeminini oluşturabilir. Yurttaşlığın evrenselliğe erişmedeki başarısızlığı, bir anlamda onun özgürleştirici potansiyeli olabilir. Radikal demokratik yurttaşlık yaklaşımının en hayati vurgu noktalarından biri de yurttaşlığın toplumsal düzen içindeki herhangi bir hegemonik yapıya karşı meydan okumalara izin veren bir politik mücadele alanı olarak kurulabilme şansıdır

(Rasmussen ve Brown, 2008, s. 179). Yine de ne Mouffe, ne de diğer radikal yurttaşlık teorisyenleri söz konusu inşa sürecinin yöntemlerine değinmez. Geleneksel yurttaşlık biçimlerinden radikal yurttaşlığa öngördüğü bu sürece geçiş üzerinde sorulacak “nasıl” sorusu büyük oranda yanıtız kalır.

İki temel yurttaşlık yaklaşımı ve bunların değışkenleri olarak değlendirdiğim iki diğer yaklaşımın birbirlerine yönelttikleri eleştiriler, birbirlerinin aksayan yönlerini, eksikliklerini gösterir. Buna rağmen, sundukları yol ve yöntemler, gerek yurttaşlığın kavramsal boyutunu, gerek bu kavram üzerinde dönen hak ve özgürlük arayışlarını kavrayıp çözümlenmede önemli olanaklar sağlar. Bu olanaklar, bir sonraki aşamada yurttaşlığın yeni boyutlarını tartışırken ve sonrasında çoğulcu ve özgürlükçü bir yurttaşlık çerçevesi ortaya koymayı denerken önemli bir katkıda bulunacaktır.

3. Günümüzde Yurttaşlığın Yeni Boyutları

Ulus-devletin yurttaşlığın doğal ve kaçınılmaz alanı olduğu şeklindeki geleneksel siyasi düşünce, zihnimizdeki yurttaş kurarken bizi, onu “devlet tarafından kimliği belirlenmiş birey” olarak düşünmeye sevk eder (Bosniak, 2001, s. 238). Fakat günümüzde bireyin kendisini içinde tanımladığı sosyal mücadelelerin, kimliklerin çoğalması ve bunların siyasal anlamda değerin yükselmesi, yurttaşlığın edilgen yapısını kırar. Kavramı, çoğulcu ve özgürlükçü ideallerin, taleplerin kendilerine yaşam alanı aradığı bir zemin haline getirir. Burada son on yıllarda beliren/ortaya atılan tüm yurttaşlık formlarına değinmek mümkün değildir. Fakat konuyu bu formların ana hatlarını kapsayacağını düşündüğüm şekilde cinsiyet, çevre, kültürel kimlikler ve ulusötesilik olarak belirlediğim dört alt başlıkta sınırlamak suretiyle ele alınıp tartışacağım.

3.1. Cinsiyet Boyutu

Yurttaşlığın geçmişinde kadının maruz kaldığı dışlanmanın liberal bireyci yaklaşımın “tarafsızlık” ilkesi ile birlikte kırılmaya başladığı düşünülür. Fakat feminist yaklaşım bu ilkenin aslında -cinsiyetin toplumsal ve siyasal iktidar ilişkilerindeki yerine değinmemek suretiyle- kadının oyuna geride başlayan birey olduğunun görmezden gelinmesine ve bir anlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin onaylanmasına yol açtığını ortaya koyar. Feminist kuramın yurttaşlığın demokratikleşme sürecine bir diğer katkısı da özel

alan-kamusal alan ayrımını aşındırmasıdır. Jones (1998, s. 231) çağdaş Batı siyasal düşüncesinin temel kavramlarının 19. yüzyıl kökenli kamusal olanın özel/kişisel olandan ayrışması esasına göre inşa edildiğini ifade eder. Buradaki ayrışma kamusalı “akılcı”, özeli/kişiseli “akılcı olmayan/duygusal” şeklinde sınıflandırmak üzerine bir ikilik yaratır. Kadının zayıflık ve duygusallıkla özdeşleştirilerek özel alana hapsedilmesiyle, kamusal alan erkeğe bırakılır. Kadın hareketlerinin ısrarla vurguladığı “özel olan politiktir” söylemi, söz konusu özel-kamusal ayrımını zayıflatarak kadın yurttaşın konumunu peyderpey güçlendirip yurttaşlık tartışmalarının daha demokratik bir zemine oturması yolunda katkı sağlar. Tabii bu demokratik zemin de yine kadınlara medeni, demokratik ve sosyal haklar için verdikleri mücadelelerde yurttaşlıktan önemli bir destek noktası olarak yararlanma şansı sunar. Nitekim yurttaşlığa feminist yaklaşımın iki önemli ismi olan Nira Yuval-Davis ve Pnina Werbner, -cinsiyetçi tarihine rağmen- önemli bir politik araç olan yurttaşlığı feminist ve çoğulcu bir perspektifle yenilemenin mümkün olduğunu dile getirirler. Bununla birlikte, yurttaşlığın çift taraflı bir yapıya sahip olduğu; toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinde özgürleştirici bir etkisi olabileceği gibi, aynı zamanda dışlayıcı, ayrımcı ve kültürel özcü söylemler için de bir araç teşkil edebileceği hatırlatmasında bulunurlar (Werbner ve Yuval-Davis, 1999, s. 6).

Yurttaşlığın cinsiyet boyutunu ele alırken feminist yaklaşımların yanı sıra gözden kaçırılmaması gereken bir diğer çizgiye eşcinsel hakları konusundaki mücadeledir. Devletin yurttaşlığı heteroseksüel bir kimliğe hapsettiği tezine sahip queer teorisyenleri, özellikle evlilik gibi sosyal kurumların dönüşümünden başlayarak yurttaşlığı yeniden kurmanın gerekliliğini savunurlar. Ulus-devletin bekası, sürekliliği üzerine şekillenmiş yurttaşlığın özel ve sosyal alanları arasındaki ilişki, eleştirel bir gözle yeniden okunmalıdır (Brandzel, 2005, s. 198) Pek çok Batılı ülkede eşcinsel evliliklerinin yasal düzenlemelerle kabul edilmeye başlanması da, bu ülkelerde yurttaşlığın bu yönünde başlayan bir dönüşüme işaret eder.

3.2. Çevre Boyutu

80’li yıllarla yurttaşlık kavramına ilginin artmasıyla, küreselleşme ile birlikte görünür hale gelen çevreci hareketler de bu kavramı değerli bir siyasal zemin olarak görmeye başlar. Yurttaşların içinde yaşadıkları çevre ve ekosistem konusunda duyarlı ve sorunlara doğrudan müdahil olabilmesini amaçlayan

çevreci yurttaşlık⁶, bu bakış açısından doğar. Çevreci bir yurttaşlık anlayışı, yurttaşı sadece insanlara ve devlete karşı değil, diğer türlere karşı da sorumlu tutarak ahlaki kimliğimizde de bir dönüşüm gerektirir (Curtin, 2002, s. 302). Çevreci bir yurttaşlık yaklaşımının önde gelen savunucularından Dobson, geleneksel yurttaşlık yaklaşımlarının çevreci bir yurttaşlığı tam anlamıyla barındırmak için yetersiz olduğunu ifade eder. Bunun için yeni bir yurttaşlık yaklaşımına olan ihtiyacı dile getirir (Dobson, 2003, s. 208). Yereldeki çevre sorunlarının da küresel ölçekte etkilere sahip olması ve çözümlerin ulus-devlet çapında bulunamaması bu ihtiyacın en başta sayacağımız nedenidir. Bunun dışında, çevre sorunlarına geleneksel olarak havuç-sopa yöntemleriyle tedbir alınması da Dobson'ın üzerinde durduğu bir diğer noktadır. Dobson, bu duruma 4 Mart 2002'de İrlanda'da plastik torbalara konulan vergiyi gösterir. Bu vergiden sonra plastik torbaların kullanımı yıllık bazda %90 azalma göstermiştir. Fakat bu davranış değişikliğinin çevre konusunda bir tutum değişikliği sağlayıp sağlamayacağı kuşkuludur ve aslında önemli olan yurttaşlarda bir tutum değişikliği yaratmaktır. Çünkü her yerde bireysel çıkar ile çevre ve ekosistemin yararının kesişmesi mümkün değildir (Dobson, 2007, s. 277).

Saiz, çevreci yurttaşlığın “inşa halinde” sayılması gerektiğini savunur. Bunun yanı sıra, bu yurttaşlığın küreselleşme ile ilişkisi konusunu ele aldığı makalesinde önemli bir soruyu dile getirir: “Çevreci politikalarından bir yurttaşlık çerçevesi çıkarılabilir mi?”. Yazara göre bu politikalarından bir yurttaşlık modeli çıkması mümkündür. Bununla birlikte Saiz, hangi cevap verilirse verilsin yerelle küresel ilişkisinde yarattığı değişimlerle, yurttaşlığın kapsam ve boyutlarına yaptığı katkılarla çevreci yurttaşlığın yurttaşlık teorilerinin oluşumunu ciddi bir biçimde etkilediğini savunur (Saiz, 2005, s. 170). Çevreci yaklaşımların yurttaşlık tartışmalarına genel katkısı da kanaatimce kendi başına, bütünlüklü bir çerçeve sunması değil; onun bugün artık göz ardı edemeyeceğimiz çevre sorunlarını çağdaş yurttaşlığın fotoğraf karesinin içine sokmasıdır.

3.3. Kültürel Kimlikler Boyutu

Kültürel kimlik taleplerinin temel çizgisi, ülkede baskın kimlikten farklı yapıdaki grupların kültürel bağlarının dil, din, gelenek ve eğitim sistemi

⁶ Literatürde çevreci yaklaşımlar için aralarında nüanslar bulunan “ecological citizenship”, “green citizenship” vb. çeşitli adlandırmalar bulunsa da, yurttaşlığı çevre duyarlılığı içinde yeniden şekillendirme arayışı hepsinin ortak noktasıdır.

kanallarıyla korunup geliştirilebilmesidir. 80'lerle birlikte gerek ulus-devlet sınırları içinde kalan ve resmi kimlikten farklı aidiyet taşıyan grupların yükselen sesleri, gerek küreselleşmeyle birlikte hız kazanan göç hareketleri, bu tür grupları ve onların iddia, talep ve mücadelelerini daha görünür kılar. Kültürel yurttaşlık, çokkültürlü yurttaşlık gibi yaklaşımlar görünür hale gelen bu kimliksel taleplere yurttaşlık çerçevesi içinde yanıt verme çabalarıdır.

Amerika'daki Latin gruplar üzerine yaptığı çalışmalarla 1980'lerin sonunda kültürel yurttaşlığı literatüre sokan ilk akademisyenlerden biri olan Rosaldo, kültürel yurttaşlığın katılımcı bir demokrasi içerisinde farklı olabilmeye hakkına gönderme yaptığını ifade eder. Ona göre kültürel yurttaşlığın iddiası, -ırk, din, sınıf, cinsiyet ya da cinsel tercihlerdeki farklılıkların belli grupları diğerlerinden daha az eşit hale getirme potansiyelini taşıdığı zamanlar da dâhil olmak üzere- demokrasilerde sosyal adaletin tüm yurttaşları kapsamaması gerektiğidir. Rosaldo, buldukları toplum içinde zor şartlarda yaşayan grupları anlamak için kültürel eğilimlerimizi dizginleyip ne dediklerine odaklanmanın önemini vurgular. Örnek olarak, refah ve saygınlıktan bahsediliyorsa, önemli olan onların bu kavramları nasıl tasavvur ettikleridir. Bu tasavvurlar bizim tanımlarımızla uyumlu olmak zorunda değildir. Aksi bir yol izlemek, ona göre, susayan birini yanlış hissettiğine ikna etmeye çalışmak gibidir (Rosaldo, 1994, s. 402). Kültürel yurttaşlığın ideali, çoğulcu bir toplum yapısı içerisinde bir grubun başka bir gruba saygınlık, ilerleme ve refah anlayışı dayatmamasıdır. Bunun yolu da grup kimliğinin devlet ve toplumun geri kalanı tarafından fiili, yasal ve kimi zaman da siyasi olarak tanınmasıdır. Aksi durumun bir tür baskıya dönüşebileceğini ifade eden Taylor da, kimliğin tanınma, tanınmama ya da yanlış tanınmayla biçimlendirilmesine dikkat çeker. Ona göre, tanınmama ya da yanlış tanınma zarar verici olabilir; insanı sahte, çarpıtılmış ve indirgenmiş bir varoluş tarzına hapsederek baskıya dönüşebilir (Taylor, 2010, s. 46).

Bauböck, kültürel yurttaşlığı konu aldığı makalesinde konunun başka bir yönüne, bir ülke topraklarında yaşayan tarihi azınlıklar ile göçle gelen ve yurttaşlık alanları arasında ayrıma değinir. Birinci gruba kendi bölgelerinde yerel özerkliğe sahip olma imkânı verilmesine olumlu bakarken, ikinci grup üyelerinin kolektif kültürel hakları konusundaki taleplerine aynı şekilde yaklaşmaz. Bu ayrımı, tarihi azınlıkların ortak bir geçmişe ve gelecek idealine bağlı oluşlarına dayandırır. Gelenlerse orada mevcut kurumlara dâhil olmalıdır. Ancak bu tarihi azınlıklar anlatılarını göçmenleri de içerecek

şekilde yeniden oluşturabilir (Bauböck, 2001, s. 341). Hemen hemen aynı ayırmadan yola çıkan Kymlicka da (1998, s. 38), çokkültürlü yurttaşlığı incelediği çok ses getiren *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* adlı çalışmasında, özyönetim hakları ve çoketniklilik hakları olarak isimlendirdiği -Bauböck'te gördüğümüz- bu iki türe özel temsil haklarını da ekleyerek kolektif hakları üç sınıfa ayırır. Özel temsil hakları, politik çeşitliliğin nüfusun çeşitliliğini yansıtmaktan uzak olduğu endişesinden kaynaklanır. Daha adil bir işleyiş için etnik ve ırksal azınlıklar, kadınlar, dar gelirli, engelliler gibi dezavantajlı grupların üyelerinin temsilde kendilerine yer bulması gerektiği düşüncesi, özel temsil haklarını gündeme getirir. Bu grupların nüfus ağırlıkları temelinde sahip olmaları gereken koltukları nispi temsil biçimleriyle sağlamak istenmesi bu hakları temel alan taleplerdir (Kymlicka, 1998, s. 69). Özyönetim hakları dışındakilerin nihai amacının toplumun geri kalanıyla bütünleşmek olduğunu savunan Kymlicka, özyönetim hakkının bu amaca hizmet etmeyebileceğini kabul eder; fakat bu hakların tanınmamasının da bu bütünleşmeye hizmet etmeyeceğini düşünür.

Kymlicka'nın kolektif haklara değinirken yaptığı önemli bir ayırmadan da söz etmek gerekir. Bu haklar, iç kısıtlamalar ve dış korumalar olarak iki türdür. İç kısıtlamalar, grubu içerideki muhalefetin istikrarı bozucu etkilerinden korumayı hedefler. Dış korumalarsa grubun yapısını ve birliğini dışsal kararların etkilerinden korumayı amaçlar. Kymlicka, kolektif haklara bireysel haklar üzerinde ya da tam tersi yönde bir öncelik tanımak yerine öncelikle kolektif haklar içerisinde bu ayırımı yapılmasını gerekli görür. Bunun yanı sıra kolektif ve bireysel haklar arasında bir öncelik belirlemez ve ikisinin birbirini destekler mahiyette olduğunu belirtir. Çünkü anlamlı bireysel seçimleri mümkün kılmada ve öz kimliği desteklemede kültürel aidiyetler önem arz eder (Kymlicka, 1998, s. 171). Kymlicka, her ne kadar azınlık haklarının liberal bir teorisini ortaya koyduğunu iddia etse de, bu düşüncesinde daha önce tartıştığımız toplulukçu yaklaşımın etkisi göze çarpar.

3.4. Ulusötesi Boyutlar

Ulus aşan yurttaşlık fikirlerinin savunucuları, yurttaşlığa ilişkin “politik bir topluluğa üyelik” şeklindeki genel algıya dikkat çekerek, ulus-devletin günümüzde politik üyeliğin tek ya da başat sağlayıcısı olma durumunu şüpheli bulur (Bosniak, 2000, s. 449). Delanty (2009, s. 128), bu durumun üç sebebinden bahseder. Yurttaşlık görevleri artık sadece devlete karşı değil,

onun ötesine, hatta gelecek nesillere uzanmaktadır. Katılım boyutu ulusal sivil toplumu aşmış, küresel bir sivil toplum önem kazanmıştır. Son olarak, aidiyet boyutu ulus-devletle bağların ötesine geçip küresel bir hukuk yoluyla çoklu kimliklere ve aidiyetlere imkân tanımaktadır.

Bunun dışında, Soysal gibi, uluslararası hukuk ve siyasetteki dönüşümlerin yurttaşlığı ulusötesi çizgide yeniden şekillendirmekte olduğunu düşünenler de mevcuttur. Soysal (1994, s. 144-145), yurttaşlığın yeniden şekillenme sürecinde iki önemli gelişim çizgisinden bahsedebileceğini belirtir. Birincisi uluslararası devletler sisteminin organizasyonundaki dönüşümdür. Bu dönüşümün içeriği, artan bir karşılıklı bağımlılık ve bağlılık, dünya çapında yoğunlaşan bir etkileşim ve ulus-devletin egemenlik ve yargı yapısını bozan/karmaşıklaştıran ulusötesi politik yapıların ortaya çıkmasıdır. İkincisi ise insan haklarını gözeten evrensel kural ve kavrayışların belirmesidir. Bunlar birçok uluslararası yasa ve yönetmelikle düzenlenip meşrulaştırılır. Uluslararası konvansiyonlar ve sözleşmeler, bireylere bir ulus-devlete üyelik durumlarına bakmaksızın evrensel haklar yükler.

Ulusötesi boyutları tartışılırken, ulusötesi yurttaşlık arayışları ile son zamanlarda literatürde daha görünür hale gelen ulustan arındırılmış yurttaşlık fikirleri arasında gözden kaçırmamamız gereken bir fark vardır. Sassen, ikisi arasındaki bu farkı, ulusötesi yurttaşlığın değişen dünyanın yeni şartları içerisinde şekillendiği ve ulusal sınırların ötesinde kurumsal yapılanmalar üzerinde yükseldiği; ulustan arındırılmış yurttaşlığın ise ulusalın dönüşümünü hedeflediği ve yine ulusalın sınırları içinde konumlandığı şeklinde ortaya koyar (Sassen, 2002, s. 286). Ulustan arındırılmış yurttaşlık, ulusalın sınırları içinde yeni temsil ve katılım imkânları yaratarak yurttaşlığa demokratik bir perspektif sunma iddiası taşır. Ulusötesi yurttaşlık arayışları ise ulusalın dışına çıkarak evrensel değerler üzerinde yükselen kurumsallık arayışına zemin hazırlama amacındadır.

Ulusötesi yurttaşlık arayışlarının beslendiği en önemli kaynak kosmopolitanizmdir.⁷ Kozmopolit düşünce bireyi evrensel insan topluluğunun bir üyesi olarak görür. Bu noktadan hareketle, kozmopolit yurttaşlık dendiğinde temelde gönderme yapılan anlayış bir dünya yurttaşlığı anlayışıdır.

⁷ “Evrenselcilik” gibi bazı Türkçe karşılıklar mevcut olsa da, kavramı tam anlamıyla karşılamamaları ve “kozmpolit”/ “kozmpolit” sözcüklerinin Türkçede de yerleşik hale gelmesi sebepleriyle metinde bu karşılıkları tercih etmedim.

İzlerini antikçağda yurttaşlığı ele alırken değindiğim Stoacılar ve daha sonraki dönemlerde hümanist Rönesans düşünürlerinde de gördüğümüz kozmopolitanizmin yurttaşlıkla sistemli bir bütünleşmesi ise 18-19. yüzyıllarda Immanuel Kant'la gerçekleşir. Kant, kozmopolitan yurttaşlık üzerine düşüncelerinde üç aşama öngörür. Birinci aşama, devletlerin ve onların iç hukuklarının cumhuriyetçi prensiplere göre düzenlenmesidir. İkinci aşama bu devletler arasındaki ilişkilerin uluslararası hukuku temel alacak bir şekilde tesisidir. Üçüncü aşama ise bireyin diğer bireylerle ve politik yapılarla ilişkilerini düzenleyecek, evrensel bir sivil topluma dayalı kozmopolitan hukuku inşa etmektir. Bu haklar bireyi bir dünya yurttaşı olarak görüp evrensel bir işleve sahip olacaktır (Benhabib, 2006, s. 21). Kant'ın bu düşünceleri bugün kozmopolitan yurttaşlığın beslendiği en önemli kaynaklardan biri olmayı sürdürür.

Kozmopolitan yurttaşlık yaklaşımlarında en çok eleştirilen hususlardan biri tahmin edilebileceği üzere aidiyet boyutudur. Kendisini liberal bir kozmopolitanizmin savunucusu olarak tanımlayan Appiah (1997, s. 622), bu yöndeki eleştirilere kozmopolitan yurttaşların da yurtsever olabileceği şeklinde bir yanıt verir. İnsanlığa karşı bağları, onların daha yakındakilerle ilgilenmelerine, örneğin yurtlarını sevmelerine engel değildir. Appiah, devletleri lağveden bir dünya devletinin yurttaşı olma fikrini kabul etmez. İnsanların devletler ve daha alt düzeylerde şehirler, kasabalar, mesleki gruplar, aileler gibi küçük çemberler içinde yaşamasını olumlu görür. Appiah, kozmopolitan yurttaşların sınırları içinde ve ötesinde ilişkiler kurma bakımından zengin imkânlar sağlayan demokratik devletleri savunmaları gerektiğini öne sürer (Appiah, 1997, s. 624). İnsanlar, toplumlar ve devletler arasında bunların özgün konularından kaynaklanan farklar olağandır. Hatta bunların etik yapıları da çeşitlilik arz edebilir. Bu farklılıklar bazı genel etik sınırlarını -örneğin devletler düzeyinde temel insan hakları sınırını- aşmadığı sürece normal karşılanmalıdır.

4. Sonuç Yerine: Çoğulcu ve Özgürlükçü Yurttaşlık İçin Yeni Bir Çerçeve Önerisi

Soysal gibi uluslararası konvansiyon ve sözleşmelerin bireylere bir ulus-devlete üyelik durumlarından bağımsız bir biçimde evrensel haklar yüklemesine bakarak, ulusötesi bir yurttaşlığı yeni paradigma olarak gören ya da özündeki tekellilik ve ortak iyiyi korumak için güç kullanma eğilimi nedeniyle, devleti, kapsayıcı ve özgürleştirici bir yurttaşlığın önünde engel

addeden radikal düşüncelerin (Hoffman, 2004, s. 17), son zamanlarda etkisini daha da artırdığı gözlenebilir. Bununla birlikte teoriden uzaklaşıp dünya gerçeklerine döndükçe, işlemez hale gelen devlet aygıtının durumun yaşandığı ülkelerin yurttaşları için ne ifade ettiğini görürüz. Son olarak Suriye’de yaşanan iç savaş ve ülke dışına toplu göçler bile tek başına uluslararası hukuk, uluslararası işbirliği gibi söylemlerin pratikte ilgili ülke yurttaşı için ne derece anlam ifade edeceğinin farkına varmamızı kolaylaştırır. Bu nedenle, evrensel bağları açık tutmak günümüzde demokratik bir yurttaşlık için elzem olsa bile, hâlihazırda mevcut ulus-devlet yapıları yurttaşlığın yeniden inşası için zorunlu birer çıkış noktasıdır. Asıl mücadele, bu devletlerin toplumsal yaşamı ve kimlikleri tektipleştirici ideoloji ve uygulamalarına yönelmelidir. Bununla birlikte, günümüzde her çağdaş devletin yurttaşlarının ortak bir siyasal bağlılık taşımasına ihtiyaç duyacağı unutulmamalıdır (Dauenhauer, 2001, s. 116). Yurttaşlığın çoğulcu ve özgürleştirici bir nitelik taşıyıp taşımayacağı, bu siyasal bağlılığın diğer aidiyetlere, alt ve üst kimliklere, farklı yaşam pratiklerine bırakacağı yaşam alanıyla doğrudan bağlantılıdır.

Yurttaşlığın tarihsel süreçlerinin yurttaşlık tartışmalarında sağlayacağı katkı, kanıksadığımız, hep varmış gibi kabul ettiğimiz bazı temel ilişki biçimlerinin aslında bir dönüşüm süreci sonunda şimdiki şekillerini aldıklarını ve söz konusu süreçteki olumsuzluğu daha net gözlemleyebilmektir. Yine temel yaklaşımların yurttaşlığı kurarken bireyin ve toplumun ne derece öne çıkarılması gerektiği konusundaki ihtilafı, fakat aydınlatıcı argümanları ve çağdaş yurttaşlığın hangi taleplerle yeniden şekillendirilmeye çalışıldığını gösteren onun yeni boyutlarına ilişkin söylemler, özgürleştirici ve kapsayıcı bir yurttaşlık inşası için gereken malzemeyi sağlar. Bu noktadan yola çıkarak söz konusu inşanın sürecinin çerçevesini oluşturması gerektiğini düşündüğüm temel hususları sıralamaya çalışacağım.

* Liberal bireyci yurttaşlık yaklaşımlarının yurttaşı yalın bir biçimde verili bireysel hakların bir kullanıcısı olarak gören anlayışı, kavramın özgürleştiriciliği üzerinde sanılanın aksine olumsuz bir etki yapar. Yurttaş hakları genel itibarıyla içinde yaşanılan topluma içsel ve onun dönüştürücülüğüne tabidir. Bu nedenle, yurttaşlığı kurarken söz konusu toplum için geçerli asgari müşterekler belirlenmelidir. Temel insan hak ve hürriyetleriyle çelişmediği müddetçe, yurttaşlığın “siyasi bir topluluğa üyelik” şeklindeki aidiyet yönünü düşünürken bu asgari müşterekleri de göz önünde tutmak gerekir.

* Siyasal katılım, en başından bu yana yurttaşlığın önemli bir yüzünü temsil eder. Yurttaşlığın tarihsel süreçleri bu konuya ilişkin önemli bir noktaya işaret eder. Şehir devletleri gibi küçük ölçekli siyasi oluşumlarda yurttaşın siyasal katılımı çok daha gözle görülür hale gelir. Bu durumun belki de en önemli sebebi, katılım gösteren yurttaşın kendi yaşamını ilgilendiren karar süreçlerinde doğrudan etkisinin olacağı düşüncesidir. Yönetim ölçeği büyüdükçe bu etki azalır. Bu nedenle, çağdaş anlamda yurttaşlığı düşünürken de, yerel yönetim birimleri yoluyla siyasi katılım kanallarını canlı tutulması önemli bir noktadır. Elbette yurttaşın siyasi katılımının yerelle sınırlı kalması düşünülemez. Bununla birlikte, yurttaşlığa ilişkin demokratik siyasal pratiklerin ulusal ve ulusötesi düzeylere doğru yol alırken sağlam bir zemine oturmasında yerelin önemi yadsınamaz.

* Yurttaşlık inşa edilirken, toplum içindeki olası çarpık güç ilişkilerine meşruluk kazandırmaktan kaçınılmalıdır. Tam tersi, kavramın sosyal yaşamdaki içeriği, bu türden ilişkileri göz önüne koymak ve bireye yönelen her tür baskıya karşı mücadele vermek için gereken yasal, siyasal ve sosyal kanalları sunacak bir özgürleşme zemini olarak kurulmalıdır.

* Yurttaşlığın eşitlik idealini yanlış yorumlamak suretiyle farklı kültürel kimlikleri yok sayarak baskın kimliği ortak aidiyet olarak yorumlamak, ulus-devletin sıkça içine düştüğü bir yanıştır. Kymlicka'nın da ısrarla üzerinde durduğu gibi, çokkültürlülüğe dair toplumsal taleplerin karşılanmasının aslında büyük ölçüde toplumsal bütünleşme yararına olduğu unutulmamalıdır.

* Yurttaşın sadece kendi toplumuna ve devletine karşı sorumlulukları olan birey şeklinde algılanışı, onu sağlıklı bir biçimde analiz etmeyi imkânsız hale getirir. Küreselleşmenin küçülttüğü dünyada yurttaş, kendi sınırlarının ötesinde yaşananlarla ilgili de sorumluluklara sahiptir. Bunun en önemli örneği çevre konusunda ortaya çıkar. Tüm dünyayı etkileyen çevresel sorunlar, yeryüzünü siyasal anlamda paylaşmada kullandığımız yapay ulus-devlet sınırlarına karşı duyarsızdır. Dolayısıyla, yurttaş eğitiminde -ulusal çıkarı önceleyen öğretilerin tamamen yok olmasını beklemek kısa vadede gerçekçi değilse de- yeryüzünü ve insanlığı bir bütün olarak gören bakış açılarının sunulması gerekir.

Yurttaşlık kurumun kapsayıcı ve özgürleştirici bir zemine oturabilmesi için sözü edilen tüm hususlar hayati önem taşır. Bununla birlikte bu amaç

doğrultusunda hepsini kapsayan gereklilik, statik kalıp ve tanımlar yerine, yurttaşın katılım, talep ve günlük pratikleriyle; yerel, ulusal ve ulusötesi bağlarıyla sürekli yeniden şekillenen, dinamik ve evrenselle ilişkisi açık bir yurttaşlık tahayyülüdür.

Kaynaklar

- Appiah, K. A. (1997). Cosmopolitan patriots. *Critical Inquiry*, 23(3), 617-639.
- Aristoteles (2013). *Politika* (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Bauböck, R. (2001). Cultural citizenship, minority rights, and self government. In T. A. Aleinikoff & D. Klusmeyer (Eds.), *Citizenship today: Global perspectives and practices* (pp. 319-348). Washington: Carneige Endowment For International Peace.
- Beiner, R. (1995). *Theorizing citizenship*. Albany: State University of New York Press.
- Benhabib, S. (2006). *Another cosmopolitanism*. Oxford: Oxford University Press.
- Bosniak, L. (2000). Citizenship denationalized. *Indiana Journal of Global Law Studies*, 7(2), 447-509.
- Bosniak, L. (2001). Denationalizing citizenship. In T. A. Aleinikoff & D. Klusmeyer (Eds.), *Citizenship Today: Global Perspectives and Practices* (pp. 237-252). Washington: Carneige Endowment For International Peace.
- Brandzel, A. L. (2005). Queering citizenship: Same-sex marriage and the state. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 11(2), 171-204.
- Curtin, D. (2008). Ecological citizenship. In E. F. Isin & B. S. Turner (Eds.), *Handbook of citizenship studies* (pp. 293-304). London: Sage Publications.
- Dauenhauer, B. P. (2001). *Kırılğan bir dünyada yurttaşlık* (A. Ozil & F. Kaynak, Çev.) Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Delanty, G. (2009). *The cosmopolitan imagination: The renewal of critical social theory*. New York: Cambridge University Press.
- Dobson, A. (2003). *Citizenship and the Environment*. Oxford: Oxford University Press.
- Dobson, A. (2007). Enviromental citizenship: Towards sustainable development. *Sustainable Development*, 15(5), 276-285.
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın kısa tarihi* (M. Delikara Üst, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin temel kavramları* (H. Özler, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.

- Hoffman, J. (2004). *Citizenship beyond the State*. London: Sage Publications.
- In, E. F., & Turner, B. S. (2002). *Handbook of citizenship studies*. London: Sage Publications.
- Jones, K. B. (1998). Citizenship in a woman-friendly polity. In G. Shafir (Eds.), *The citizenship debates: A reader* (pp. 781-812). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kahraman, S. G. (2004). *Radikal demokrasi ve vatandaşlık: Liberal ve komünitaryan yaklaşımlarla bir karşılaştırma* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).
- Kymlicka, W., & Wayne N. (1994). Return of the citizen: A survey of recent work on citizenship theory. *Ethics*, 104(2), 352-381.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü yurttaşlık: Azınlık haklarının liberal teorisi* (A. Yılmaz Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Laclau, E., & Mouffe C. (1985). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Locke, J. (1975). *Two Treatises of Government*. London: Everyman's Library.
- Machiavelli, N. (2013). *Prens: Hükümdarlıklar hakkında* (B. Poyraz, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- MacIntyre, A. (1992). Justice as a virtue: Changing conceptions. In S. Avineri & A. de-Shalit (Eds.), *Communitarianism and individualism* (pp. 51-64). Oxford: Oxford University Press.
- Marshall, T. H., & Bottomore, T. (2006). *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar*, (A. Kaya, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mill, J. S. (1958). *Considerations on representative government*. New York: Forum Books.
- Mouffe, C. (1996). Radical democracy or liberal democracy? In D. Trend (Ed.), *Radical democracy: Identity, citizenship and the state* (pp. 19-27). New York: Routledge.
- Mouffe, C. (1992). Democratic citizenship and the political community. In C. Mouffe (Ed.), *Dimensions of radical democracy: Pluralism, citizenship, identity* (pp. 225-239). London: Verso.
- Münch, R. (2001). *Nation and citizenship in the global age: From national to transnational ties and identities*. New York: Palgrave.
- Platon (1985). *Devlet* (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Pocock, J. G. A. (1995). The ideal of citizenship since classical times. In R. Beiner (Ed.), *Theorizing citizenship* (pp. 29-52). Albany: State University of New York Press.

- Preuss, U. K. (2003). *The ambiguous meaning of citizenship*. Paper presented at the University of Chicago Law School - The Center for Comparative Constitutionalism, December 1.
- Rasmussen, C., & Brown, M. (2008). Radical democratic theory: Amidst political theory and geography. In E. F. Isin & B. S. Turner (Eds.), *Handbook of citizenship studies* (pp. 175-188). London: Sage Publications,.
- Rawls, J. (2007). *Siyasal liberalizm* (M. F. Bilgin, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Riesenberg, P. (1992). *Citizenship in the western tradition: Plato to Rousseau*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Rosaldo, R. (1994). Cultural citizenship and educational democracy. *Cultural Anthropology*, 9(3), 402-411.
- Rousseau, J. J. (2011). *Toplumsal sözleşme ya da politik hakkın ilkeleri* (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Saint Augustine (2009). *The city of god*, (M. Dods, Trans.) Boston: Digireads.com Publishing.
- Saiz, A. V. (2005). Globalisation, cosmopolitanism and ecological citizenship. *Environmental Politics*, 14(2), 163-178.
- Sassen, S. (2008). Towards post-national and denationalized citizenship. In E. F. Isin & B. S. Turner (Eds.), *Handbook of citizenship studies* (pp. 277-292). London: Sage Publications,.
- Soysal, Y. N. (1994). *Limits of citizenship: Migrants and postnational membership in Europe*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Taylor, C. (1992). Atomism. In S. Avineri, A. de-Shalit (Eds.), *Communitarianism and individualism* (pp. 29-50). Oxford: Oxford University Press.
- Taylor, C. (2010). Tanınma politikası. (Y. Salman, Çev.) A. Gutmann (Ed.), *Çokkültürcülük: Tanınma politikası kitabı içinde* (s. 46-93). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 46-93.
- Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve demokrasi*. Ankara: Dost Yayınları.
- Walzer, M. (1992). Membership. In S. Avineri, A. de-Shalit (Eds.), *Communitarianism and individualism* (pp. 65-84). Oxford: Oxford University Press.
- Werbner, P., & Yuval-Davis, N. (1999). Women and the new discourse of citizenship. In N. Yuval-Davis & P. Werbner (Eds.), *Woman, citizenship and difference* (pp. 1-38). London: Zed Books.

FİZİK ALANINDAKİ GELİŞMELERİN SOSYOLOJİYE YANSIMALARI: POZİTİVİZM

Birsen ŞAHİN KÜTÜK*, Mehmet ŞAHİN**

Öz

Sosyolojinin bir bilim olarak şekillenmesinden gelişim sürecine kadarki süreçte temel bilim yapma yolu pozitivism olmuştur. Bu çalışma ile fizik alanındaki gelişmelerin sosyolojiye yansımaları pozitivist yaklaşım üzerinden ele alınmaktadır. Klasik fizik dönemi, sosyolojik çalışmalara pozitivismin egemen bilim yapma biçimi olarak yansımıştır. Modern fizikteki gelişmeler, pozitivismin sorgulanması bağlamında doğrulanabilirlik, yanlışlanabilirlik tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Einstein'ın görelilik konusundaki düşünceleri ise sosyoloji alanında farklı bilim yapma biçimleri üzerinde bir tartışma alanı sağlamıştır. Böylece paradigma kavramı etrafında şekillenen farklı bilim yapma biçimleri kabul görmüştür. Paradigma kavramı ile kabul edilen bilim yapma biçimi ise pozitivismin alana egemen olması durumunda kırılmalar yaratmıştır. Sonuç olarak fizikteki gelişmeler sosyoloji alanında yöntemlerin reddine kadar giden bir değişim sürecini tetiklemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Fizik, sosyoloji, pozitivism, paradigma*

*Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,

**Yrd. Doç. Dr. Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Fizik Bölümü.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehmet ŞAHİN,
Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Fizik Bölümü, Uşak-Türkiye
Telefon/Phone: +90-276-221-2121/2550 **E-posta/E-mail:** mehmet.sahin@usak.edu.tr

Geliş tarihi/Date of receipt: 22.05.2017 • **Kabul tarihi/Date of acceptance:** 13.06.2017

Atıf/Citation: Şahin-Kütük, B., & Şahin, M. (2017). Fizik alanındaki gelişmelerin sosyolojiye yansımaları: pozitivism. *Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies*, 56, 183-203. <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328518>

REFLECTIONS OF THE DEVELOPMENTS IN THE FIELD OF PHYSICS ON SOCIOLOGY: POSITIVISM

Abstract

Regarding the sociological developments in the field of science, one approach for understanding such phenomena has been positivism. Therefore, this study investigates the sociological developments in the field of physics, under this positivistic approach. The classical period of physics considered positivism as a form of dominant science in sociological studies, while modern physics brought about the debates of verifiability and falsifiability in this context. More specifically, Einstein's thoughts on relativity have fueled the debate on employing different forms of science in sociology and approaching science from the paradigm perspective. As a result, developments in physics have triggered a process in the field of sociology that continues until methods are ultimately rejected.

Keywords: *Physics, sociology, positivism, paradigm*

EXTENDED ABSTRACT

For as long as sociology has been a science its practice has been positivism. In this study, sociological reflections on developments in physics are investigated in the context of a positivistic approach. The classical period of physics reflects the positivism that is a form of dominant science in sociological studies. René Descartes is known for his influential role in the development of modern physics. He objected to the mentally influenced depiction of physical qualities in scholastic natural philosophy, and he put forward a theory that rested on the properties of extension to describe the manifest order of the natural world. Newton is also known for his influential role in the development of physics. Newton's views on space, time, and motion dominated this subject until the advent of the theory of relativity in the 20th century. However, Newton's and Descartes's views were subjected to frequent criticism, beginning with contemporary thinkers and researchers and continuing to the close of the 19th century.

Physics at the end of the nineteenth century found itself in crisis: there predictive theories of mechanics (Newton) and electromagnetism (Maxwell), but these did not appear to obey the same laws. The great insight that space and time are relative and light is more fundamental than either, has contributed to the solution of this problem. This is the basis of Einstein's theory of special relativity.

Developments in modern physics spurred debates on verifiability and falsifiability in the context of positivism. Popper objected to the classical observationalist and the inductivist accounts of the scientific method. He instead proposed empirical falsification. Popper believed that science starts with problems rather than with observations and is based on specific problems. One such problem leads a scientist to make observations, with which he confirms or falsifies a proposed solution to the problem. Popper states that the growth of scientific knowledge begins with the imaginative proposal of hypotheses. In other words, Popper refuted the inductive view, mainly for its use of empirical methods and inductive explanations to determine what science is. He thought that hypotheses must predict phenomena and not just offer explanations. Falsifiability or refutability is therefore the logical possibility that a hypothesis could be shown by a particular observation or experiment to be false. If a hypothesis is falsifiable, it does not mean it is false, but could be productive of knowledge.

Einstein's thoughts on relativity have indicated the terms of debate on different forms of science in sociology. Thomas S. Kuhn was one of the most influential philosophers of science of the 20th century. His contribution to the philosophy of science marked a break with several key positivist doctrines, and he suggested a new style of philosophy of science that brought it closer to the history of science. Different eras of normal science are evaluated by reference to different paradigms. Thus his perspective on the method of doing science, shaped around the concept of a paradigm, has been accepted and has broken the domination of positivism. The sociological paradigm represents the definition of the concept of society and the comprehension of its structure and dynamics, which is more or less accepted by sociologists to represent certain periods of this science development. The classical sociological paradigm pervaded positivism. This paradigm is predominant particularly in the conceptions of linear progress and determinism, the mechanical comprehension of the universe, and an idealized image of the society.

A new sociological paradigm has originated from critical and creative meditation on previous systems of thought in the science of sociology. This paradigm has new assumptions and knowledge, features of which include the openness of history, the necessity of free human actions development, the appearance of new agents of social change, critical theories of society, and theories of radical changes (dialectics). This new sociological paradigm critically interprets and comprehends existing social life forms and searches for more rational ones. Because sociology is a multi-paradigmatic science, in a sociological explanation we should also take into consideration the data verified from the various theories and paradigms developed in its scope.

Developments in physics have triggered a process of change in the field of sociology that has continued to include the rejection of methods. Feyerabend suggested that there is no universal method. His well-known article "Against Method" has had a great impact on methodological studies. This article explicitly drew a portrait of the "epistemological anarchist" as an ideal sociologist. According to him, there are no useful methodological rules that govern the progress of science. For this reason, any method would be a useless suggestion: anything goes.

Giriş

Atatürk Samsun İstiklal Ticaret Mektebi'nde 22 Eylül 1924'te verdiği nutukta “Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, muvaffakiyet için, en hakiki mürşit ilimdir, fendir; ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir...” (Sayılı, 1999, s. 1) demiştir. Sayılı'ya (1999, s. 1-5) göre “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” ile “Hayatta en hakiki mürşit ilim insanlarıdır” arasındaki fark önemlidir. Bilim insanlarının birbiri ile çelişen düşünceleri hep var olmuştur. Bilimle ilgilenmek her zaman zor ve çetrefildir, ancak bu zorlu iş olmadığında bilimden uzaklaşılacak ve bilimden faydalanılamayacaktır.

Farklı düşüncelere ev sahipliği yapan felsefenin asırlar boyunca hüküm süren egemenliği boyunca, başta ontolojik sorulara cevap aranmış, zamanla epistemolojik alana ilişkin de önemli bir birikim sağlanmıştır. Bilimlerin ortaya çıkışı için gerekli zemini hazırlayan felsefedeki gelişmeler sonucunda doğa bilimleri ve sosyal bilimler felsefeden ayrılmış ve her bilimin kendi bilim yapma biçimleri şekillenmiştir. Ancak bu süreçte sosyal bilimlerin ne felsefeden ne de doğa bilimlerinden tamamen kopuk olmadığı ve bilim yapma biçiminin doğa bilimlerinden etkilenecek şekilde şekillendiği görülmüştür. Felsefi tartışmalar içinde şekillenmeye başlayan fizik bilimi ise başlangıçtan günümüze değişen bakış açılarıyla başta sosyoloji olmak üzere sosyal bilimler alanında metodoloji tartışmalarına adeta yön vermiştir.

Toplumsal sorunların saptanması ve kişilerin kendilerini güven içinde hissettikleri bir toplum kurma çabasının sonucunda şekillenen sosyoloji bilminde özellikle son elli yıl içinde, bilimsel bilgi ortaya koyma konusunda bilim insanları arasında farklı bilim yapma biçimleri olduğu iddiası, kuruluş dönemi bilim yapma biçimi olan pozitivizmin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Fizik bilmindeki gelişmelerin sosyolojiye yansımalarının ele alındığı bu çalışmada, fizik alanındaki gelişmelerin pozitivist yaklaşım üzerindeki etkileri incelenmektedir. Bu bağlamda ilk önce fizik biliminin gelişimi ve ardından da bunların sosyolojik çalışmalara yansımaları doküman incelemesi tekniği ile incelenmiş ve bunlar uygun başlıklar altında sunulmuştur. Çalışmada ne fizik alanındaki ne de sosyoloji alanındaki tüm gelişmelerin ele alınması ya da bunların ilişkilendirilmesi iddiası yoktur. Çalışma kapsamında fizik alanında devrim niteliğindeki gelişmeler ve bunların sosyolojide pozitivist bilim yapma anlayışı üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

1. Fizik Bilimin Dönemlere Göre Gelişim Süreci

Fizik sözcüğü antik Yunancadan gelmektedir. Antik Yunancada fizik “fisis” yani doğa anlamına gelmektedir. Fizik, felsefe ürünü bir çalışma alanıdır. İlk olarak antik Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında basit mekanik bilgileri ve bazı teknik uygulamalar şeklinde görülmüştür. Felsefe alanında ontolojik sorunlar çerçevesindeki düşünceler fiziğin gelişimi için temel oluşturmuştur denebilir. Felsefe içinde şekillenen fizik alanındaki çalışmaların bir bilim olarak ayrıldığı süreçte ise klasik fizik ve modern fizik dönemlerinden söz edilir.

1.1. Felsefi Çalışmalarda Fizik

Bilimin temellerini oluşturan felsefi çalışmaların kökleri M.Ö. VII. yüzyıla kadar gitmektedir. Doğa olaylarını yine doğa kaynaklı açıklayan düşünürler, aslında bilimsel bilgiyi başlatanlar olmuşlardır. Dünyanın yapısını tek bir doğal maddeye atfetmeye çalışan Thales, Anaksimenes, Herakleitos gibi düşünürler, bilgi üretiminde mitolojik anlatılar yerine soruların cevabını doğada aramaları nedeni ile hem felsefenin hem de bilimsel yaklaşımın ilk adımını atmışlardır (Lecourt, 2013, s. 10).

Thales M.Ö. 580’de suyun temel element (ilk neden) olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre her şey sudan gelmekte ve yine suya dönmektedir. Anaksimandros, Thales’in “ilk neden” fikrine karşı çıkmış, sonsuz ve yok olmayan apeiron (sınırsız) diye adlandırdığı bir ilksel madde önermiştir. Herakleitos ise her şeyin her an yenilendiğini, güneşin her gün yeni olduğunu iddia etmiştir. Ona göre evreni yöneten tek temel yasa “değişim ilkesi”dir ve sürekli bir devinim vardır. O, bu nedenle evrendeki hiçbir şeyin aynı durumda kalmayacağını öne sürmüştür. Bu gözlemi onu evrende zamanın rolü ile ilgilenen antik çağın ilk düşünürlerinden biri yapmıştır. Herakleitos’un söz ettiği “zaman”, günümüzde de modern fiziğin hala en önemli kavramlarından biridir. Leukippos ve onun öğrencisi Demokritos (M.Ö. V. yüzyılda), her şeyi oluşturan değişmez ve bölünemez elementlerden söz etmiş ve bunları “atom” olarak adlandırmışlardır ki, günümüzde yine fizik alanında önemli kavramlardan biri de “atom”dur. Aristoteles (M.Ö. 384-322) ise “fiziksel fenomenlerin gözlemlenmesi, nihayetinde onları yöneten fizik kanunlarına götürebilir” anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Aristo M.Ö. IV. yüzyılda kendi düşünce biçimini anlatan ilk çalışması olan “Fizik”i (“Doğa Üzerine

Konuşma”yı) yazmış ve böylece “Aristo Fiziği” diye bilinen düşünce sistemi kurulmuştur (Erdoğan, 2009, s. 34-35; Lecourt, 2013, s. 10-13).

Aristoteles Platoncu idealizmden kopmuş ve ilk kez fizik fikrini ortaya atmıştır. Madde ve biçim, güç ve edim kavramlarıyla, metafizik olarak yeni bir varlık anlayışı üzerinde temellenen bir hareket teorisinin şekillenmesini sağlamıştır. Aristoteles fiziğinin özünü, cisimlerin devinimini açıklamak oluşturur. O matematik, fizik ve metafiziği birbirinden ayırır. Matematiğin uğraşı alanı, devinimsiz ama maddeden bağımsız olmayan şeylerdir. Fiziğin alanı devinimli ve bağımsız şeyler, metafiziğin alanı ise devinimsiz ve bağımsız şeylerdir. Onun fizik alanındaki önemli katkıları arasında uzam ve zaman konusundaki görüşleri gelir. Ona göre uzam, bir cismin belli bir zaman içinde var olduğu devinimsiz sınırdır. Uzamın türlerinin, bölümlerinin her biri doğada kendi başına belirlenmiş durumdadır. Örneğin “yukarı” ve “aşağı” rastgele bir şey değildir. Yukarı alevin ve hafif olanın gittiği yerdir, aşağı ise ağırlık taşıyan ve topraktan olan şeylerin gittiği yerdir. Evrendeki her şey bir uzamdadır ama evren bir uzamda değildir. Uzam ne bir maddedir ne de bir formdur, devinimsizdir. Zaman ise tektir, hızlı ya da yavaş değildir; hep aynıdır. Değişim daha hızlı ya da daha yavaş olabilir. Zaman süreklidir ve sürekli bir devinim tarafından işgal edilir (Erdoğan, 2009, s. 86-97). Aristo fiziği Avrupa’da yüzyıllar boyunca etkisini sürdürmüştür. Aristo’nun bilim dünyasına kazandırdığı görüşler Avrupa’da bir akım oluşturarak, Isaac Newton ve Galilei Galileo gibi bilim insanlarının düşüncelerini de etkilemiştir.

1.2. Bilimsel İlerleme Dönemi ve Klasik Fizik

Aristo’nun düşünceleri uzunca bir süre kabul görmüş ancak bilimsel devrimle birlikte ortaya atılan yeni modeller alana egemen olmaya başlamıştır. Bu süreçte Descartes ve Newton, doğayı ve devinimi Aristoteles’in belirttiği şekilde gören düşünme biçiminden uzaklaşmışlar ve devinime farklı bir gözle bakmışlardır. Bu ise fizik alanında yaşanan çok sayıda olayı açıklama sorunsalının/bunalımının sonlanmasına katkı sağlamıştır. Newton ve Descartes’in düşünceleri arasında çok derin farklılıklar vardır (Erdoğan, 2009, s. 198-199).

Matematikçi ve fizikçi René Descartes (1596-1650), evrenin matematiksel bir nitelik taşıdığına inanmaktadır. Ona göre her şey matematiğe göre işler

ve fizik geometrik ilişkilere indirgenebilir. Onun çevrimler kuramı, mekanik doğa ve devinim konusundaki çalışmaları fizik alanına katkı sağlamıştır. Descartes'e göre devinim gerçektir ve geçişi bir cisimden başka bir cisme olabilir. Dünyadaki temas halinde olan tüm cisimlerin biri ötekinin yerini alarak, girdap yaratıp devinir. Bu Descartes'a Girdap Teorisi'dir. Newton ise yaklaşık kırk yıl sonra, bunun gözlemlere uymadığını matematiksel olarak göstermiş, Girdap Teorisi de çok uzun süreli etki yaratamadan önemini yitirmiştir (Erdoğan, 2009, s. 200-210).

Isaac Newton (1642-1727) klasik fiziğin kurucusu ve aydınlanmanın temel isimlerinden sayılır. Onun matematik, astronomi ve fizik alanlarındaki diferansiyel ve integral hesabı, evrensel çekim kanunu ve güneş ışığının yapısı gibi katkıları son derece önemlidir. “Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri” (1687) onun en önemli eseridir. Newton, Descartes'ın mekanik doğa anlayışının matematiksel formülasyonunu tam olarak gerçekleştirmiştir. Ancak bu durum onun Descartes'ın devam ettiricisi olarak yorumlanmamalıdır. Newton, onun kozmolojisini, yani gök cisimlerinin sıvı karakterindeki ortamın girdabıyla sürüklendiklerini ileri sürdüğü yaklaşımının matematiksel olarak mümkün olmadığını göstermiştir. O madde konusunda atomcudur ve Descartes'tan farklı düşünmektedir. Ona göre madde homojendir, maddeler arasındaki farklılık, atomların farklı ağırlık ve yoğunlukta olmalarından değil, atom yığınlarının farklı yoğunlukta olmalarından kaynaklanmaktadır. Ona göre parçacıkların devinimini sağlayan çekim kuvvetidir. Newton'un çekim konusundaki fikirleri alanda bir devrim etkisi yaratmıştır. Aristotelesçi düşünceye göre, elmanın yere düşmesi, elmanın ait olduğu yere, Dünyanın merkezine ulaşma eğiliminden doğmaktadır. Newton'a göre ise kütlesi büyük olan Dünya'nın elmayı çekmesi sonucu elma yere düşmektedir. Newton'un fizik alanındaki en önemli katkısı ise ister keşif, ister bir kuram olsun, doğanın değişik tarzda yorumlanışının önce bireyin zihninde ortaya çıktığı düşüncesidir. Bu onun fizikte “kuramsal evre”yi gerçekleştirmesi ile sonuçlanmıştır (Erdoğan, 2009, s. 211-222; Iliffe, 2016, Günay ve Gözütok, s. 103-105; Özlem, 2016, s. 61; Özlem, 1990). Newton dışında klasik fizik alanına katkı sağlayan diğer isimler arasında James Clerk Maxwell (1831-1879), Heinrich Rudolf Hertz (1857-1894) sıralanabilir. Maxwell, Maxwell Denklemleri ile Hertz ise radyo dalgalarının ışık dalgaları gibi yansıma, kırılma ve girişim yapabildiklerini göstermesi ile alana önemli katkılar sağlamışlardır.

1.3. Modern Fizik

Görece kütlesi büyük, hızı küçük olan cisimleri kapsayan makro evrendeki olayları açıklamaya çalışan fizik alanına “Klasik Fizik” denir. Atom ve atom altı parçacıklardan oluşan mikro evrendeki parçacıkların ve ışık hızına yakın hızlarda hareket eden cisimlerin hareket ve davranışlarını açıklamaya çalışan fizik alanına ise “Modern Fizik” denir. Heisenberg (2000, s. 6-7), modern fizikten söz etmek için izlenecek en doğru yolun, öncelikle Kuantum Teorisi’nin gelişiminin incelenmesi olduğunu söylemektedir. Kuantum fiziği, atom fiziğinin sadece özel bir kesimini, atom fiziği de modern fiziğin sınırlı bir bölgesini içermektedir. Gerçeklik hakkındaki tasarımların en güçlü ve yoğun değişikliğe uğradığı alan kuantum teorisi alanıdır. Kuantum fiziği modern fizik için önemlidir, çünkü o klasik fizik ile tanımlanamayan olayların açıklanmasına katkı sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında ise Max Planck’ın kara cisim ışıması, Einstein’ın özel görelilik kuramı, Schrödinger’in kedisini, kuark ve bozonlar gibi konuların tamamı modern fizik adı altında buluşmaktadır. Modern fiziğin doğuşu ve gelişimi kısaca şu şekilde özetlenebilir.

Kuantum Fiziğinin Doğuşu

XIX. yüzyılın sonlarına doğru, bilinen klasik fizik teorilerinin tüm fiziksel olayları açıklamak için yeterli olduğuna inanılıyordu. Mekanik olayları Newton Yasaları, elektrik ve optik olaylarını da Maxwell Denklemleri açıklayabiliyordu. Yeni başlamakta olan İstatistik Mekanik Teorisi de termodinamik olaylarını açıklamakta başarılı oluyordu. Ancak aynı yıllarda yapılan bir dizi deneysel çalışmanın, mevcut teorilerle açıklanamadığı görüldü. Bunun sonucu olarak klasik çerçeve çatırdamış ve fizikte yeni (30 yıl süren) bir dönem başlamıştır. Bu dönemin sonunda ise Kuantum Mekanığı olarak adlandırılan yeni bir alan doğmuştur. Kuantum Mekanığı, mikro sistemleri (atom, çekirdek gibi), matematiksel nesnelere (dalga fonksiyonları) cinsinden tanımlayan ve matematiksel nesnelere fiziksel içeriğe dönüştürmek üzere bir dizi kurallar veren bilimsel bir yöntemdir. Bir başka ifadeyle klasik fizikte ele alınmayan, atom altı dünyanın fiziği, kuantum fiziği ile açıklanabilmektedir (Dikici, 2013; Griffiths, 2004; Heisenberg, 1958; Karaoğlu, 2008).

Kuantum fiziğinin doğuşunda ise Max Planck’ın (1900) “Karası Işıması” açıklaması etkili olmuştur. Klasik fiziğin açıklayamadığı önemli olaylardan

biri, yüksek ısılarda kara bir cisim tarafından yayılan ışınlardı. 1900 yazında Berlin’de Curllbaum ve Rubens, ısı ışınlarının spektrumlarını çok büyük bir kesinlikle ölçmeyi başarmışlardır. Planck ise onların elde ettiği sonuçları öğrenir öğrenmez bunu matematik formüllerle ortaya koymayı denemiş ve sonunda bunu birebir başarmıştır. Yaşanan durum kara bir cisim tarafından yapılan elektromanyetik bir ışımadır. Karacisim hangi frekansta olursa olsun, üzerine düşen bütün elektromanyetik ışını yutan bir cisim olarak adlandırılabilir. Bir cisim termodinamik denge durumuna ulaşana kadar ısıtıldığında, frekans ve sıcaklığa bağlı olarak ışıma yapar. Karacisim de üzerine düşen tüm elektromanyetik ışını termodinamik denge durumuna gelene kadar soğurur. Termodinamik denge durumuna geldiğinde etrafına elektromanyetik ışık yaymaya başlar. Bu duruma karacisim ışması denir. Planck karacisim ışması için bütün dalga boylarında deneyle uyumlu olan bir bağıntı türetmiştir. Ayrıca karacisim ışmasını açıklayabilmek için yayılan ışınların enerjisinin kesikli enerji değerlerine sahip olacaklarını da öngörmüştür. Bu öngörü de kuantum fiziğinin doğmasına neden olmuştur (Dikici, 2013; Griffiths, 2004; Heisenberg, 1958, s. 34; Karaoğlu, 2008).

Modern Fizikte Diğer Gelişmeler

Günlük yaşamımızda karşılaştığımız cisimlerin gözle görülemeyecek kadar küçük parçalarıyla uğraşan ve modern fiziğin gelişimine katkı sağlayan diğer gelişmelerden bazıları şunlardır: Albert Einstein’ın (1905) Fotoelektrik olay (ışığın etkisiyle metallere elektronların kopması olayı), alfa saçılması ve atom modeli (1911, Ernest Rutherford), atom spektrumunun kuantal açıklaması (1913, Niels Bohr), madde dalgası kavramı (1925, Louis de Broglie), dalga denklemi (1926, Erwin Schördinger) ve belirsizlik ilkesi (1927, Werner Heisenberg) (Dikici, 2013; Griffiths, 2004; Heisenberg, 1958; Karoğlu, 2008).

Einstein’ın özel göreliliğini şu örnekle açıklayabiliriz. Klasik fiziğe göre cisimlerin hızıyla ilgili herhangi bir üst sınır öngörülmemektedir. Yani bir cisim durduracak herhangi bir kuvvet olmadığı takdirde o cismin hızı sonsuza kadar artabilir. Oysa Einstein’ın özel göreliliğine göre kütleli cisimlerin hızları (boşluktaki) asla ışık hızına eşit ve ışık hızından büyük olamazlar. Bir başka ifadeyle Einstein’a göre kütleli cisimlerin hızlarının üst sınırı (boşlukta) ışık hızından küçük olmalıdır. Kütleli cisimler ise (boşlukta) ışık hızına çıkabilirler, ama bunun üzerinde çıkamazlar. Bu durumda ışık hızı

evrensel bir sabittir, görelî olan kütleli ya da kütsüz cisimlerin hızlarının boşlukta veya başka bir ortamda olma durumuna göre farklılaşmasıdır. Aynı ortamda, aynı koşullarda aynı teknik donanımla yapılan deneylerin sonucu istatistiksel hata dahilinde aynı sonucu vermelidir. Örneğın Cern’de, hemen hemen aynı koşullara ve aynı altyapıya sahip olan farklı iki deney gurubu olan ATLAS ve CMS deneyleri Higgs bozonunun kütsesini 125 GeV olarak ölçmüşlerdir (Aad ve ark., 2012; Chatrchyan ve ark., 2012). Özel görelîliğe örnek verecek olursak; durgun bir referans sisteminde bir gözlemci olsun. Ayrıca hareketli bir referans sisteminde bulunan başka bir gözlemci daha olsun. Hareketli referans sisteminin hızı ışık hızına yakın bir değere sahip olsun. Her iki referans sisteminde de aynı özelliklere sahip birer kronometre olsun. Her iki kronometrenin de aynı zamanda zamanı ölçmeye başladıklarını varsayalım. Belirli bir süre sonra her iki gözlemci ölçtükleri zamanı karşılaştırdıklarında ikisinin de ölçtükleri zamanın farklı olduğu görülecektir. Bunun nedeni hareket eden referans sisteminin ışık hızına yakın bir hızda hareket etmesinden dolayı, bu referans sisteminde zamanda bir genişleme olmuştur. Yani hareketli referans sisteminde zaman daha yavaş akmıştır. Dolayısıyla bu çerçevedeki gözlemci hareketsiz referans sistemindeki gözlemciye göre daha az zaman ölçmüştür. Yani durgun referans sistemindeki gözlemci için zaman hareketli referans sistemindeki gözlemciye göre daha hızlı akmıştır (Einstein, 1916).

Heisenberg’in Belirsizlik İlkesi

Heisenberg’in Belirsizlik İlkesi, mikro dünyada, bir maddenin konumu ve momentumunun ya da enerjisi ile zamanının aynı anda ölçülemeyeceğini söyler (Heisenberg, 1958, s. 46). Örneğın bir atomun etrafında bulunan elektron bulutunun içindeki bir elektronun izlediği yörüngeyi ve o elektronun momentumunu aynı anda belirleyemeyeceğimizi söyler. Ayrıca bu elektron bulutunun içindeki bir elektronun sadece konumunu belirlerken dahi olasılık hesaplarının devreye gireceğini söylemektedir. Kuantum Mekaniğinin bu yorumu Copenhagen yorumu olarak da bilinmektedir (Heisenberg, 1958). Bu yoruma birçok bilim insanı karşı çıkmıştır (Einstein-Podolsky-Rosen Paradoksu-EPR Paradoksu). Albert Einstein, Heisenberg’in belirsizlik ilkesi ve olasılık yorumuna kısmen karşı çıkmıştır. Einstein’a göre atom altı parçacıkların dünyasında belirsizliklerin ve olasılık kavramının hüküm sürmesi bilimin deterministik kavramına aykırı düşmekteydi. Einstein bu belirsizliklere neden olan şeyin bu fiziksel sistemlerin halen bulunamamış

olan bilinmeyen yerel bir özelliğinin olduğunu savunmuştur. Bundan dolayı Einstein'a göre kuantum mekaniği halen tamamlanmamış eksik bir teori olarak görünmekteydi. Sistemin bu eksik olan yerel özelliğinin keşif edilmesiyle atom altı parçacıklar için geçerli olan fizik, deterministik bir hal alacaktır. Einstein, atom altı parçacıkların konumunu, hızını, momentumunu, enerjisini ve benzeri fiziksel özelliklerini ölçerken belirsizliklerin ve olasılık hesaplarının devreye girmemesi gerektiğini düşünmekteydi. Mutlaka bu ölçümlerin kesin bir şekilde yapılabileceğini ve bu yüzden de kuantum mekaniğinin eksik kalan bir yönünün kaldığını vurgulamıştır (Einstein, Podolsky, Rosen, 1935). 1964 yılında John Stewart Bell, kendi ismiyle anılan Bell eşitsizliklerini türetilip bu eşitsizlikler yardımıyla Einstein ve arkadaşlarının yorumunun mu, yoksa Copenhagen yorumunun mu haklı olduğunu gösterebilecek deneylerin yolunu açmıştır. Eğer yapılan deneylerin sonucunda Bell eşitsizliği sağlanırsa Einstein'ın kuantum mekaniğini eksik bir teori olarak gördüğü fikri doğru çıkacaktı. Eğer Bell eşitsizliği bozulursa Bohr ve Heisenberg'in baştan beri haklı oldukları ortaya çıkacaktı. Yapılan deneylerin verileri Bell eşitsizliği ile çelişmektedir; yani Bohr ve Heisenberg'in fikirlerini desteklemektedir. Günümüzde de Einstein ve arkadaşlarının önerdiği bu EPR paradoksu ile Copenhagen yorumu arasındaki yarış devam etmektedir. Deneylerden elde edilen veriler Bohr ve Heisenberg'i desteklemesine rağmen henüz EPR paradoksu tam anlamıyla deneyler tarafından bütünüyle dışarılanmamıştır (Bell, 1964; Giustina, 2013; Hess ve Philip, 2001).

2. Fizik Bilimindeki Gelişmelerin Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları

2.1. Pozitivist Bilim Anlayışı

Felsefe alanındaki gelişmeler sonucu felsefe içindeki çalışma alanları 16. yüzyılda birer bilim olarak ayrılmaya başlamıştır. Pozitif bilimlerin geliştiği bu süreç 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. 19. yüzyıldaki gelişmeler ve özellikle de Avrupa'da Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanan toplumsal süreçler bir bilim olarak sosyolojinin ortaya çıkışı için gerekli zemini hazırlamıştır. 1860 yılı öncesindeki süreç ise yine felsefe, din, fizik, metafizik ve ahlak konusundaki düşünceler ile sosyolojinin metodolojik gelişimine katkı sağlanmıştır (Gökçe, 1992; Tütengil, 1978). 1860 yılı öncesi dönemde Aristo, Bacon, Descartes ve Newton'un fizik alanındaki düşünceleri sosyolojinin temel isimlerinden olan Comte'u etkilemiştir. 1860-1900 arasındaki fizik

alanındaki gelişmeler ise Durkheim'in eserleri ile sosyolojik çalışmalara yansımıştır. Comte (1798-1857) ve Durkheim'ı (1858-1917), dolayısıyla ilk dönem sosyolojiyi etkileyen bu düşünceleri kısaca ele alalım.

Aristo fiziği Avrupa'da yüzyıllar boyunca etkisini sürdürmüştür. Aristo'nun bilim dünyasına kazandırdığı görüşler Avrupa'da bir akım oluşturarak, Newton ve Galileo gibi bilim insanlarının düşüncelerini de etkilemiştir. Rönesans dönemi filozofu Francis Bacon (1561-1626) ise Aristo mantığına ilk tepki gösteren kişiler arasında yer almıştır. O Aristo'nun tümdengelim ilkesine karşı tümevarımı savunmuştur. Temel görüşleri hareket noktaları, önyargılardan kurtulma gereği, tümevarım yöntemi ve tümevarım yolları şeklinde özetlenebilir (Tütengil, 1978, s. 43-46). Bacon tümevarımı bilimin temeli, genelleştirilmiş yöntem bilgisi olarak görmüştür. O yaşadığı dönemin aksine bilimlere yeni bir temel üzerine kurmak istemiş ve deney aracılığı ile toplanmış gözlem verileri yığınının düzenlenmesi işinin, insanı bütünüyle yeni, genellikle de öngörülemeyen bir bilimsel kurama götüreceğini düşünmüştür. Bu ise insanın doğayı alt etmesi için gereklidir. Doğayı alt etmek için önce onu tanımak ve kanunlarını bilmek gerekir. Bunun için de önyargılardan kurtulmak gerekir. Önyargılardan bağımsız tek tek olayların incelenmesi suretiyle genel bir yargıya ulaşmak bilgi edinmenin tek yoludur. Ancak tümevarımı kullanırken acele genellemelerden kaçınmak gerekmektedir (Güzel, 2014, s. 13; Tütengil, 1978, s. 43-45).

Matematikçi ve fizikçi Descartes (1596-1650), yeniçağ felsefesinin de kurucusu sayılmaktadır. Onun metot üzerine görüşleri, ilk sosyolojik çalışmaları metot konusunda şekillendirmiştir. Descartes (1967, s. 88) 'Metot Üzerine Konuşma' adlı eserinde metodu şu şekilde tanımlamaktadır. "Benim metottan anladığım şaşmaz ve kolay kurallardır. Onlara riayet eden kimseler, hiçbir zaman doğruyu yanlış yerine almayacak ve boş emeklerle kendilerini yormadan azar azar ilimlerini artırarak, bilebildikleri bütün şeylerin doğru bilgisine ulaşacaklardır." Descartes'a göre yöntem konusunda uyulması gereken temel kurallar vardır. Bunlar apaçıklık kuralı, bölme kuralı, basitleştirme ve sıralama kuralı ve son olarak sayma (kontrol) kuralıdır. Fransız Hıristiyan dininin hakikatlerine zarar vermeden yeni bir hareket bilimini destekleyecek olan bir metafizik oluşturmayı özellikle amaç edinen Descartes, 1644 yılında, kendi doktrinleri temelinde yazdığı ders kitabında her felsefenin bir ağaç gibi olduğunu öne sürmüştür. Bu ağacın kökleri metafizik, gövdesi felsefe, dalları ise tüm diğer bilimlerdir. Bilimleri ise tıp,

mekanik ve ahlak olmak üzere üç temel bilime indirgemıştır. Burada ahlak, diğer bilimlerin tümüyle bilinmesini varsayarak, bilgeliğin nihai derecesi olarak en yüksek ve en kusursuz ahlaktır. Descartes'ın yönteminde “metodik şüphe”nin önemli bir yeri vardır ve bu doğruyu bulmak için düşünülen ve istenilen bir şüphedir. Onun şüphesi bir metot şüphesidir ve doğru bilgiye ulaşmada kullanılan bir araçtır. O sağduyu ile eşanlamlı kullandığı aklın ise üç özelliğini ön plana çıkarmıştır (1) Doğuştan eşit yaratıldığı ileri sürülen akıl insan olmanın ayırt edici özelliğidir. (2) Akıl bir araçtır ve iyi de kötü de kullanılabilir, (3) önemli olan onun iyiye kullanılmasıdır (Descartes, 1967; Lecourt, 2013, s. 14; Tütengil, 1978, s. 47-49).

Sosyolojide pozitivizmin ilk savunucusu olan Comte'un çalışmalarında pozitivizmin sosyoloji alanındaki yansımalarını görebiliriz (Ritzer, 2013). Comte'a göre Newton'un kütle çekim konusundaki görüşleri, olgucu felsefenin temel ilkelerini en çok doğrulayan çalışmadır. Newton, sonsuz çeşitlilikteki astronomik fenomenleri tek bir yasayla açıklamış ve tüm bu fenomenlerin “farklı bakış açılarından görünen tek ve aynı olgu”yu oluşturduğunu ortaya koymuştur. Comte, Newton'dan etkilenmiş ve “Her bilimsel varsayımın gerçekten değerlendirilebilir olması için, özellikle fenomenlerin yasalarına yönelmesi gerekir, yoksa asla bunların üretim tarzına değil” demiştir. Oysa Newton da zaman zaman bu tarz hipotezler kurmuş ve fenomenlerin üretim tarzına ilişkin olarak, tözsel olan “çok incelikli bir tin”in varlığını kabul etmiştir. Bu tin katı cisimlere nüfuz etmekte ve bunların iç bağdaşlığını sağlamaktadır. Cisimlerin birbirlerini uzaktan etkilemesini sağlayan odur. Ancak Comte, Newton'un bu düşüncesini benimsemez. Comte, rasyonel öngörünün olgucu tinin temel özelliğini oluşturduğunu ileri sürer. Bilim “öngörmek için görmek”tir ve bu nedenle de “ne olacağına karar vermek için var olanı incelemek” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda sosyolojinin temel isimlerinden olan Comte, sosyolojinin metodunun “Tarihsel Metot” olduğunu ileri sürmüştür. Comte'a göre bilim “insanın doğa üzerindeki eyleminin hakiki rasyonel temelini sağlamaya yöneliktir”. Comte'un ontolojik yansızlık tezi aslında “olguculuk” adıyla da yıllarca etkisini sürdürmüştür. (Comte, 1952; Lecourt, 2013, s. 25-29; Tütengil, 1978, s. 52-53). Ancak, Comte'un olguculuğu asla bir deneycilik değildir (Güzel, 2014, s. 19). Lecourt'a göre (2013, s. 30), Avusturyalı fizikçi Ernst Mach'ın görüşleri Viyana Çevresi tarafından benimsenmiş ve bu düşünce Comte'un klasik olguculuğu ile mantıkçı olguculuk arasında bir halka olarak görülmüştür.

1860-1900 arası dönemde ise yine Newton'un bunun yanında ise Maxwell ve Hertz'in fizik alanındaki düşünceleri sosyolojik çalışmalara yansımıştır. Bu dönemde Durkheim fizik alanındaki bu gelişmelerden etkilenmiş ve bu onun çalışmalarına "Pozitif Sosyal Bilim Anlayışı" olarak yansımıştır. Pozitivizm adı altında kavramsallaştırılan bu bilim yapma anlayışına göre, sosyolojik olay ve olgular da doğa bilimlerinde olduğu gibi nesnel bir şekilde ölçülebilir niteliktedir.

Emile Durkheim "Toplumbilimin Yöntem Kuralları" isimli eserinde sosyoloji alanındaki çalışmalarda kullanılan yöntemden söz ederken "toplumsal olgu" kavramından hareket etmiş ve "objektiflik" prensibinin ne derece önemli olduğundan söz etmiştir. Ona göre toplumsal olgular birer nesne gibi ele alınmalıdırlar ve bir sosyal olgunun nedeni ancak başka bir sosyal olgudur (Durkheim, 2013). Durkheim'in pozitivist bilim yapma yaklaşımı sosyoloji alanında gelişime katkı sağlamıştır. Pozitivistlere göre önce olgu, sonra kuram gelir. Neden-sonuç ilişkisi zorunlu ve değişmezdir ve her olgunun bir nedeni vardır. Bu yaklaşım sosyoloji alanında hala nicel çalışmalar bağlamında önemini korumaktadır. Carnap'ın doğrulama konusundaki metinleri ise pozitivizm alanında bir devrime yol açmıştır.

2.2. 'Doğrulanabilirlik İlkesi' ve Buna Eleştiri olarak 'Yanlışlanabilirlik İlkesi'

Mantıkçı Pozitivist fizik, matematik ve felsefe eğitimi alan Rudolf Carnap'ın (1891-1970) doğrulama konusundaki düşünceleri yöntem kapsamında sosyolojik çalışmaları da etkilemiştir. Doğrulanmanın temellerini Wittgenstein'in "Felsefi Saptamalar"ındaki, bir tümcenin anlamının, ona cevap vermek için kullanılan yöntem olduğu düşüncesinden hareketle oluşturmuştur. Waismann 1930 yılında bunu bir tümcenin anlamının, onun doğrulanma biçimi olduğu düşüncesi ile ifade etmiştir. Buna göre bir tümce ancak doğrulanabilirse bilişsel bir anlam taşımaktadır. Carnap *Dünyanın Mantıksal Yapımı* (1928) isimli eserinde tüm bilimsel kavramların genel bir sistemini inşa eder ve *fizikçilik* adını verdiği bu alanda gözlemlenemez olan şey gerçek olarak kabul edilemez. Bu yeni mantık metafiziğin insan bilimleri alanında ortadan kaldırılmasında etkili olmuştur. Carnap'ın doğrulanabilirlik ilkesi, anlamlı (bilimsel) önermelerle, anlamsız (metafizik) önermeleri birbirinden ayırmak için bir ölçüttür. Ona göre bilgi, anlamlı bir başka ifade ile duyu deneyiyle doğrulanabilir önermelerden oluşmaktadır (Güzel, 2014, s. 84; Lecourt, 2013, s. 46-47).

Carnap iki tür önermeden söz etmektedir: Doğru olup olmadığı gözlem ve deneyle tespit edilebilen “Ampirik (a posteriori) önermeler” ve doğru olup olmadığı mantık ve dil kurallarına dayanarak tespit edilen “Analitik (a priori) önermeler”. Anlamalı önermeler doğrulanabilir, doğrulanabilir önermeler ise ampirik ve analitiktir. Doğru bilgi, üç gerekli ve yeterli koşulu sağlayınca gerçekleşecektir. Bunlar: 1. Doğruluk koşulu (öznenin P gibi bir önermeyi bilebilmesi için P’nin doğru olması), 2. İnanma koşulu (öznenin P’ye inanması), 3. İncanın haklı çıkarılması koşulu (öznenin bu incancı haklı çıkarması, yani öznenin bunu içselleştirmesi gerekir). Bunlar Gettier tarafından eleştirilince, Carnap dördüncü olarak haklılandırılmış doğru inanç koşulunu da eklemiştir. Ancak bu da eleştiriden kurtulamamıştır (Sönmez, 2008). Ancak Carnap’ın bu katı doğrulanabilirlik ölçütüne yönelik Popper’in getirdiği eleştiriler, onun katı doğrulama ölçütünü yumuşatmasını sağlamıştır.

Neurath ve Popper başta olmak üzere çok sayıdaki düşünür Carnap’ın doğrulama ilkesine güçlü bir eleştiri getirmiştir. Carnap’ın iddia ettiği “fenomenal deneyim dili” katıksız bir dil olmayıp, tam tersine belirsiz terimlerle yüklüdür. Neurath, protokole uygun ilksel sözcükler olmadığını, doğrulamaya tabi kılınması gereken hiçbir nihai sözcüğün olmadığını iddia etmiştir (Lecourt, 2013, s. 47-48). Karl R. Popper (1902-1994) ise Einstein’ın genel görelilik kuramından etkilenmiştir. Özellikle Einstein’ın sürekli olarak kendi kuramının hangi koşullar altında kabul edilemez olduğu sorusunu yanıtlamaya çalışması, Popper’in doğrulama ilkesine eleştiri getirmesini şekillendirmiştir. Popper çalışmalarında bir kuramın ne zaman bilimsel sayıldığı ve bir kuramın bilimsel niteliği ya da durumu için bir ölçüt olup olmadığı üzerine düşünmüştür. Bir kuramın doğruluğu ve ne zaman kabul edilebilirliği üzerinde durmamış ve bir teorinin bilimsel olduğunu söyleme imkânı veren şeyin kesinlikle ampirik “doğrulama” olmadığını öne sürmüştür (Güzel, 2014, s. 90-92; Popper, 2008). Aslında Popper da Mantıkçı Pozitivistler gibi bilimle bilim olmayan arasında bir ayrımın nasıl yapılabileceği sorununa eğilmiş, ancak bunu yaparken ‘doğrulanabilirlik’ yerine “yanlışlanabilirlik” ilkesini koymuştur.

Newton’un kütle çekim kuramıyla açıklanamayan bazı doğa olaylarını Einstein’ın 1915’te geliştirdiği genel görelilik açıklamaktadır. Örneğin Newton’un kütle çekim kuramı, ışığın kütle çekiminden etkilenmesini açıklayamaz. Çünkü ışık kütesizdir ve kütleli cisimlerin kütesiz bir cismi çekmesi beklenemez. Einstein’a göre ise ışığın kütle çekimi uzayı büktüğü

için cisim ister kütleli olsun, ister kütsüz olsun, kütle çekiminden etkilenir (Einstein, 2014). Bu durumdan etkilenen Popper, zaman içinde çok iyi oluşturulmuş ve geniş bir kabul gören bilimsel kuramların da bir süre sonra alana daha fazla katkı sağlayan yeni kuramların gerisinde kalacağını görmüştür. Bu ise onu yanlışlanabilirlik ilkesine götürmüştür. Popper'a göre bir bilimsel teörinin bilimsel olduğu, onu oluşturan tutarlı önermelerden bunu çürütebilecek en az bir ampirik sınama ifadesi çıkarılabilmesine bağlıdır. Bu ise "yanlışlanabilirlik" ya da "çürütülebilirlik" olarak bilinir. Bu bağlamda bilimsel yaklaşım asla Hume'cu tümevarımcı değildir, bir başka ifade ile bilimsel yaklaşım tekrarlanan gözlemlerden ve yasa formülasyonlarından kaynaklanmaz. O, varsayımsal tümdengelimci olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda Popper, pozitivistimin devamını da sağlamıştır ve bu bakış sosyolojik çalışmalarda da yerini almıştır.

2.3. Bilim Yapma Gelenekleri, Paradigma

Pozitivist bilim yapma anlayışı sosyolojinin başlangıcından olgunluk dönemine kadar etkili bir bilim yapma yaklaşımı olmuştur. Sonraki yıllarda fizik alanındaki bazı gelişmeler, pozitivistimin sosyolojide tek bilim yapma anlayışı olmayabileceğini göstermiş ve farklı bilim yapma yaklaşımlarından söz edilmiştir. Bu süreçte pozitivistim önemini yitirmemiş, ancak tek bilim yapma biçimi olmadığı görülmüştür.

Matematikçi ve fizikçi Henri Poincaré (1854-1912), farklı bilim yapma biçimleri olabileceğinin işaretlerini veren isimdir. Ona göre fizik (bilim) tarihi, birbirine zıt iki gidiş olduğunu göstermektedir. Bunlardan ilkinde, birbirinden ayrı kalacaklarmış gibi görünen şeyler arasında yeni bağlar keşfedilir ve böylece dağınık olan olaylar bir araya gelerek bir biresim halinde düzenlenirler. Bu sayede bilim yalınlığa, birliğe doğru ilerler. Yalınlığın güzel olması yüzündendir ki genellikle yalın olgular, büyük olguları araştırmak için seçilmektedir. İkincisinde ise gözlem her gün yeni olayları ortaya çıkarmaktadır. Bunların durumunun netleşmesi için ise uzun bir süre beklemek gerekecektir. Bu süreçte kimi zaman basit görünen şey yeniden karmaşık bir yapıya dönüşebilir. Bu ise bilimin, çeşitliliğe karmaşıklığa doğru gittiği düşüncesine neden olabilir. Eğer bu iki yoldan ilki galip gelirse Poincaré bilimin olanaklı olacağını söyler. Ona göre bilimsel yasa, ancak olası doğrudan söz eder. Çünkü bilimsel bir yasa, hakkında olduğu olguyla ilgili her soruyu yanıtlayabilecek kadar kapsamlı değildir ve yasanın dile

getirilişinde mutlaka eksiklikler vardır. Bilim tarihine bakıldığında, açıklığa kavuşturulmuş çok sayıda alan olduğu görülür. Ancak bu her zaman önceden tasarlanmış yollar aracılığı ile olmamıştır. Aslında bu başka bilim yapma geleneklerinin uygulanmasının bir sonucudur. Duhem ise nesnelere birbirinden farklı olduğu için bilimler ayrımı yapmıştır. Bu bağlamda da deney bilimlerinin genellemeler yapmaya izin verdiği için tümdengelim kullanabildiklerini, ama tarih bilimlerinin genellemeler yapmaya izin vermediği için tümdengelim kullanamayacaklarını düşünmektedir (Güzel, 2014, s. 21-30, 57; Poincaré, 1986, s. 7-16). Poincaré'nin düşünceleri, Kuhn'un sosyoloji çalışmalarına yeni bir bakış getiren düşüncesinin şekillenmesine katkı sağlamıştır. Kuhn, teorilerin karşıtları tarafından öyle kolaylıkla ya da tümünden reddedilecek şeyler olmadığı gerekçesi ile Popper'in yanlışlanabilme kavramına eleştirel yaklaşmıştır. Çünkü ona göre teorilerin birbiriyle karşılaştırılabileceği ya da bilimsel ilerlemenin açıklanabileceği objektif ve ekstra teorik bir kriter ya da bakış açısı yoktur. Tarihsel de olsalar, aynı verilere bakarak, çok farklı düşünce yapıları inşa etmek her zaman mümkündür.

Fizikçi Thomas Kuhn'un (1922-1996) 1962 yılında yayınladığı *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* isimli eseri sosyal bilimler, özellikle de sosyoloji alanında geniş bir kabul görmüştür. Ona göre iyi tasarlanmış bir bilim tarihine ihtiyaç vardır. Bu yapıldığında ise ampirizmin çeşitli biçimlerinin öne sürdüğü gibi her gözlemin altında bir teori yattığı ya da bilimin yönteminin *varsayımsal tümdengelimci* olmadığı görülecektir. Kuhn'a göre ilerleme özelliği gösteren herhangi bir alan bilimseldir, ancak bilim insanların büyük çoğunluğunun önemli keşiflerde bulunma şansı olmadığı gibi, araştırmacıların faaliyetini yönlendiren fikir de kesinlikle bu tür keşifler ile sonuçlanmayacaktır. Onlar herhangi bir durum için mevcut teorileri kullanmakla kendilerini sınırlandırır. Kuhn, laboratuvarlarda sıradan faaliyet alanı olan "normal bilim" ve kriz dönemlerinde kullanılan "devrimci bilim" kavramlarından söz eder. O normal bilimin örgütlendiği modeli belirtmek için "Paradigma" kavramını ortaya atmıştır. Paradigma, belirli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, tekniklerin bütünüdür. (Iliffe ve ark., 2016, s. 91-93; Kuhn, 2003, s. 228-246; Lecourt, 2013, s. 96-97).

Paradigma kavramı ile bilim felsefesinde tartışmanın seyrini sosyolojik bir temele kaydıran Kuhn, yoğun epistemolojik problemlerden öte bilimin tarihine, pratikteki işleyiş biçimine ve onun öznelere olan bilim insanlarına/gruplarına dikkatini yoğunlaştırmıştır. Kuhn, pozitivizmin temel kavramlarından olan

“ilerleme” düşüncesini, bir başka ifade ile bilimin ilerlemekte olduğu tezini eleştirmiştir. Bilimsel bilgi birikimli (kümülatif) değil, sürekli kesintilere uğrayarak yeni başlangıçlarla gelişir ve her yeni başlangıç (bilim geleneği) farklı dünyalarda faaliyet gösterir. Ona göre bilim, kesintisiz bir birikimle değil, aksine, bilgiyi büyük kesintilere uğratan büyük kopmalarla, devrimsel sıçramalarla ilerler, evrimsel bir süreç izleyerek ilerlemez. Kuhn’a göre bilimin işleyişi şu şekilde gerçekleşmektedir: Bilim-öncesi dönem, olağan bilim, bunalımlar, bilimsel devrim, yeni olağan bilim, yeni bunalımlar... Bu süreçte şekillenen farklı bilimsel yaklaşımları “paradigma” olarak isimlendiren Kuhn, bu bağlamda bilimi yönlendirenlerin bilim insanları grubu olduğunu belirtmiştir. Bu grubu oluşturan bilim insanları ise her zaman akılcı (rasyonel) ve tarafsız (objektif) olamazlar. Bilimsel yasalar bilim adamları arasında uzlaşım (konvansiyon)larla üretilir, bu nedenle de bilimsel bulguları denetleyecek evrensel bir ölçüt yoktur (Kuhn, 2003). Kuhn’un paradigma görüşü, sosyolojide pozitivism dışında farklı bilim yapma anlayışlarının kabul edilmesine olanak sağlamıştır. Böylece pozitivist bilim anlayışının yanı sıra yorumlayıcı ve eleştirel bilim yapma anlayışları da sosyoloji alanında kabul görmüştür.

Kuhn’un düşünceleri sosyoloji alanında kabul görse de eleştirisiz değildir. Özellikle yöntembilim alanındaki bütün çalışmaları eleştiren Popper’in öğrencisi Paul Feyerabend ‘Yönteme Karşı’ isimli eserinde, yöntembilimcilerin tamamının öne sürdüğü fikirleri açıkça reddetmektedir. Çünkü ona göre geçerli olan tek yöntembilimsel kural, ne olsa işe yarar (anything goes!) düşüncesidir. Yöntembilimlerin kavramları olan gözlem, olgu, deney gibi kavramlar tarihsel olarak değişen anlamlara sahiptir. Artık yöntembilimlerin kuralları ihlal edilmiştir. Aslında bu ihlal ediş, bilimsel ilerleme için şarttır (Feyerabend, 1999).

Sonuç Yerine

Fizik alanındaki (gerek klasik dönem, gerekse modern dönem fizik) gelişmeler sosyolojik çalışmalara bilim yapma biçimi açısından yansımıştır. Pozitivismle başlayan bu etkiler, sosyolojik çalışmalarda pozitivismin eleştirilmesi ile devam etmiştir. Sosyolojide pozitivist bilim yapma yaklaşımında doğrulanabilirlik, yanlışlaşabilirlik tartışmalarının ardından, pozitivism dışında bilim yapma yaklaşımı olabileceği tartışmaları gündeme gelmiştir. Kuhn’un paradigma kavramı ile şekillenen bu süreçte, artık sosyoloji

alanında pozitivizmin yanı sıra yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşımlarla da bilim yapılacağı düşüncesi kabul görmüştür. Fizik alanındaki gelişmelerin sosyoloji alanına yansması bununla da sınırlı kalmamış, Feyerabend'in yöneme karşı fikri ile yöntemin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.

Kaynaklar

ATLAS Collaboration, (Aad, G. et al.) (2012). Observation of a new particle in the search for the Standard Model Higgs boson with the ATLAS detector at the LHC. *Physics Letters B*, 716, 1-29.

Bell, J. S. (1964). On the Einstein-Podolsky-Rosen paradox. *Physics*, 1(3), 195-200.

CMS Collaboration, (Chatrchyan et al.) (2012). Observation of a new boson at a mass of 125 GeV with the CMS experiment at the LHC. *Physics Letters B*, 716, 30-61.

Comte, A. (1952). *Pozitivizm ilmihali* (P. Erman, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.

Descartes, R. (1967). *Metot üzerine konuşma*. Ankara: MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Dikici, M. (2013). *Kuantum fiziğine giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Durkheim, E. (2013). *Toplumbilimin yöntem kuralları* (Ö. Özankaya, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.

Einstein, A. (1920). *Relativity: The special and general theory*. (R. W. Lawson trans.) London: Methuen & Co Ltd.

Einstein, A., Podolsky, B. & Rosen, N. (1935). Can quantum-mechanical description of physical reality be considered complete? *Physical Review*, 47, 777-780.

Einstein, A. (2014). *Göreliliğin anlamı*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Erdoğan, E. (2009). *Aristoteles'ten Newton'a paradigmatik bilim tarihi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Feyerabend, P. (1999). *Yönteme karşı* (E. Başer, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giustina, M. (2013). Bell violation using entangled photons without the fair-sampling assumption. *Natura*, 497, 227-230.

Güzel, C. (2013). *Bilim felsefesi*. Ankara: Bilge Su Yayınları.

Gökçe, B. (1992). *Toplumsal bilimlerde araştırma*. Ankara: Savaş Yayınları.

- Griffiths, J. D. (2004). *Introduction to quantum mechanics*. Essex: Pearson Education Limited.
- Heisenberg, W. (1958). *Physics and philosophy the revolution in the modern science*. London: Unvin University Books.
- Heisenberg, W., & Öner, Y. (2000). *Fizik ve felsefe*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Hess, K., & Walter, P. (2001). A possible loophole in the theorem of bell. *PNAS*, 98(25), 14224-27.
- Ilyffe, R., Günay, L., & Gözütok, T. T. (2016). *Bir disiplinin gelişim hikâyesi: Bilim tarihi*. (S. Beşkardeşler, B. C. Serdar, S. Kaygın & T. Uymaz, Çev.) Ankara: Lotus Kitap.
- Karaoğlu, B. (2008). *Kuantum mekaniğine giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kuhn, T. S. (2003). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. (N. Kuyaş, Çev.) İstanbul: Alan Yayınları.
- Lecourt, D. (2013). *Bilim felsefesi* (I. Ergüden, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Özlem, D. (1990). *Max Weber 'de bilim ve sosyoloji*. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Özlem, D. (2016). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.
- Poincaré, H. (1986). *Bilim ve Metot* (H. Atademir & S. Ölçen, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Popper, K. R. (2008). *Tarihselciliğin sefaleti* (S. Orman, Çev.) İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Ritzer, G. (2013). *Klasik sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayın LTD.
- Sayılı, A. (1999). *Bilim tarihi: Hayatta en hakiki mürşit ilimdir*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Sönmez, V. (2008). *Bilim felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tütengil, C. O. (1978). *Sosyal bilimlerde araştırma ve metod*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

TÜRKİYE'DE EMEĞİN KRİZİNİN BOYUTLARI

Oğuzhan BİLGİN*

Öz

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de emek bir krizle karşı karşıyadır. Dünyada yaygınlaşan eğreti istihdam modeliyle birlikte güvencesizlik, iş güvenliğinin sorunlu hale gelmesi, sendikasılaşma, işsizlik, taşeronlaşma, sınıf kimliğinin ve dayanışmasının zedelenmesi gibi eğilimler emek için tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli sorunları oluşturmaktadır. Bu çalışma bu evrensel sorunların yanında Türkiye’ye özgü siyasal, kültürel ve ekonomik faktörlerin de eklenerek emeğin krizinin aldığı şekli ve boyutu analiz etmekte, taşeron işçilerinin kadro sorunu gibi güncel ve acil meseleleri de içerecek bir tartışma yapmaktadır. Siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal dinamiklerin tamamının emeğin krizindeki rolleri anlaşılmalı çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Emek, sendikasılaşma, taşeron işçileri, işçi sınıfı, güvencesiz istihdam*

THE DIMENSIONS OF THE CRISIS OF LABOR IN TURKEY

Abstract

In common with many other countries, Turkey is encountering a labor crisis. Further, and again in common with other countries’ experiences, this crisis is a function of trends in job insecurity, problems of workplace health and safety, de-unionization, unemployment, subcontracting, and the degeneration of identity and solidarity that occurs because of precarious employment. This study investigates the unique political, cultural, and economic factors within Turkey that combine with global labor issues analyzes the shape and size of the Turkish labor crisis, and discusses the most critical, urgent issues including the status of subcontracting workers. The roles of social, cultural, economic, and political dynamics in the labor crisis are distilled and explored.

Keywords: *Labor, de-unionization, subcontracting workers, working class, precarious employment*

*Dr., Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Oğuzhan BİLGİN,
Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 06500 Yenimahalle/Ankara-Türkiye
Telefon/Phone: +90-312-202-1000 **E-posta/E-mail:** bilgino@gmail.com

Geliş tarihi/Date of receipt: 4.06.2017 • **Kabul tarihi/Date of acceptance:** 13.06.2017

Atf/Citation: Bilgin, O. (2017). Türkiye’de emeğin krizinin boyutları. *Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies*, 56, 205-223. <https://doi.org/10.18368/iusoskon.328528>

EXTENDED ABSTRACT

Turkey is experiencing the crisis of labor seen in all the parts of the world. Job insecurity, health and safety problems at workplaces, de-unionization, unemployment, sub-contracting, and the degeneration of class identity and solidarity that develop with precarious employment, comprise the most important labor issues in Turkey, as in large parts of the world. This study investigates the unique political, cultural, and economic factors within Turkey that affect global labor issues; analyses the shape and size of the crisis of labor in Turkey; and discusses actual and urgent problems such as the status of sub-contracting workers. The study aims to explore the roles of all social, cultural, economic, and political dynamics in the crisis of labor in Turkey.

The crisis of labor includes many social, political, and economic aspects. The rise of neoliberalism has caused significant problems related to labor: for example, legislative enforcements upon labor rights and working conditions, the decentralization of labor processes, obstacles to unionization, precarious employment, declines in labor wages, and significant rises in levels of unemployment. In particular, neoliberal legislative enforcements have created procedural problems for the social security of workers and their right to unionization.

The Soma mining accident (2014) was a major shock to the Turkish public and attracted significant attention and criticism around labor issues. The first dimension of public criticism was related to workplace safety. The Soma mine case, where 301 workers were killed, revealed significant concerns about worker safety and regulation by the relevant governmental authorities. A second point of public focus was the use of sub-contracting workers. During the 1990s, sub-contracting workers in Turkey had been used in limited cases; however, more recently, the number of sub-contracting workers has increased dramatically. Low wages, temporary contracts, and the bypassing of legal limitations to unionization have caused this major growth in sub-contracting. Even though soon after the Soma mining accident, the Turkish government promised to eliminate the use of sub-contracted labor, sub-contracting workers still comprise an important segment of labor in Turkey. While the government has made some reforms to the status of sub-contracting workers by creating a new categorization, this will not

improve the conditions of sub-contracting workers. Instead, it will allow these problems to be reproduced in different ways.

In recent decades, it has been argued that the working-class influence on politics has weakened. Left parties (socialist, social democrat or labor parties) began to lose their electoral power; furthermore, in order to recover this loss, left parties have attempted to sway various social groups beyond the working class. In Turkey, the relationship between the working class and left political parties is more problematic than elsewhere. Political parties who identify itself as ‘left’ gain their electoral support mostly from the middle and upper classes. This leads to problems of political representation and attachment of the working class in the political sphere and difficulties around addressing labor issues.

One of the important causes for the split between the working class and left political parties is ideological. Marxist movements in Turkey have weak social and cultural connections to the Turkish working class. A major difference between the two groups is religion. In Turkey, workers and lower classes in general tend to have strong religious convictions. However, Marxists in Turkey have for decades repeated the maxim that “religion is the opium of masses” and have never been sympathetic toward religious people. As a result, workers’ levels of religious commitments remain relatively high. This ideological problem has been transferred to left politics and has transformed into a kind of Islamophobia in recent Turkish political history.

Another important dimension of the crises of labor in Turkey is the subordinated state of labor in cultural life. The cultural hegemony in Turkey is dominated by the Westernized upper classes who have not allowed the working class a role in literary, artistic or media production. Furthermore, academics, newspaper columns, and TV debates all give very insufficient attention to labor issues. This lack of media attention is responsible for the public’s lack of awareness of labor issues. The Soma incident was thus a turning point in public awareness.

The primary reason why labor issues have minimal public and political influence may be the weakness of unions and processes of unionization. Not only have unionization rates experienced regular declines, but the importance of the unions for unionized workers has also decreased. Both the

de-unionization policies brought through neoliberal influence and failures to manage active and influential social movements have led to the current weakness of labor unions.

As summarized above, with reference to multiple social, political, and economic factors, this work explores the many different dimensions of labor issues in Turkey.

Giriş

Bugün bütün dünyada artan işsizlik oranları, güvencesizlik, istikrarsız ve hızlı iş değiştirme, iş güvenliği sorunları ve iş kazaları, düşük ücretler, sendikasızlaşma ve taşeronlaşma gibi sorunlarla emek büyük bir kriz içindedir. Türkiye de bu krizden nasibini almış, emek ile ilgili bütün dünyada görülen problemlere bazı alanlarda Türkiye'ye özgü problemler de eklenmiştir. Türkiye'de emeğin krizini ele alabilmek için yalnızca bir boyuta odaklanmak, bu sorunların birçoğu sadece Türkiye'de varmış gibi davranmak, sadece iktisadi krizlerle veya politik iktidarların değişimiyle açıklamaya çalışmak büyük resmi görmemize engel olur. Bunun yanında Türkiye'ye özgü toplumsal, ekonomik ve politik dinamikleri de göz ardı etmemek gerekir. Bunun için emeğin krizinin üst üste çakışan birçok ekonomik, politik ve toplumsal krizler bütünü olduğunu tespit etmek yerinde olacaktır.

Türkiye'de emek, işçi sınıfı ve sendikal hareketler gibi konuları ele alanların büyük bir bölümünün bazı genel geçer Marksist kalıplarla meseleye yaklaşımı genel itibariyle bu tartışmalarda birbirine benzer iddia ve indirgemeci çıkarımların tekrarlanmasından oluşmuş bir literatürü karşımıza çıkarmıştır. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye'de emek sorunlarının çeşitli boyutları bütün dünyadaki genel eğilimler dikkate alınarak tartışılmaya çalışılmış, hem bu genel eğilimlerin hem de Türkiye'ye özgü dinamiklerin çakıştığı sorun alanları ele alınmıştır.

1. Dünyada Emeğin Yapısal Krizi

Emek, işçi sınıfı, işçi hareketleri ve sendikalar 1950'lerle birlikte tüm dünyada altın çağlarını yaşamaya başlamışlardır. 1929 krizinin aşılmasında, Keynesyen iktisat politikaları piyasadaki talebi canlandırmak için tam istihdam politikası takip etmeyi ve ücretlilerin haklarında iyileştirmelere gitmeyi öngörmüştü. Bu çerçevede işsizlik mümkün olduğu kadar minimize edilmiş, çalışanların ücretleri arttırılmış, başta işçiler olmak üzere tüm çalışanların sosyal haklarının geliştirilmesi açısından görece bir refah dönemi başlamıştı. Benzer bir dönem Türkiye'de özellikle 1960-1980 arasında yaşanmış, sendikaların üye sayısı, çalışanların hakları ve reel ücretleri açısından bir kıyaslama yapıldığında 1980 sonrasına göre çok ileri bir seviyeye ulaşılmıştı (OECD, 2015, s. 19).

1980 sonrasında ise durum tam tersine dönmüştür. Bu dönemden sonra değişen üretim tarzı ve iş örgütlenmesi, tam istihdam politikasının terk edilmesi ve onun sonucunda oluşan yüksek işsizlik oranları, neoliberalizmin ideolojik ve siyasal hegemonyası, özelleştirmeler, esnekleşme, sanayi sektöründen hizmet sektörüne kayış, sermayenin uluslararasılaşması karşısında emegın zayıflaması, işçi sınıfının heterojenleşmesi, eğreti istihdam, taşeronlaşma, sendikasılaşma ve bunun gibi onlarca değişim eğilimi emeğe, işçi hareketlerine büyük bir darbe indirmiştir.

Özelikle esnekleşme, dışarıdan hizmet satın alma ve taşeronlaşma ile birlikte üretimin ve hizmetlerin parçalanması işçi sınıfı kimliğinin oluşumuna zarar vermiş, çalışanların sosyal haklarını kullanmalarına zarar uğratmıştır. Amerika merkezli bir firmanın üretiminin bir kısmı Çin’de diğer kısımlar Filipinler ve Vietnam’da, çağrı merkezi Hindistan’da, yönetim ofisleri Amerika’da olabilmektedir. Mesela ünlü spor giyimi Nike kendini imalatçı olarak değil, araştırma-geliştirme ve pazarlama firması olarak tanımlarken, imalat kısmını parçalayarak işçilerle ilgili ücret ve sosyal güvenlik yükümlülüklerini taşeron firmalara havale etmektedir. Aynı şekilde dünyaca büyük araba üreticisi Toyota üretim, hizmet satın alımı, pazarlama, araştırma-geliştirme, insan kaynakları vb. birçok departmanı şirket organizasyonu olarak parçalamış bir şekilde örgütlenmiştir ve çoğu dışarıdan hizmet satın alımı ve taşeron üretim yapan firmalar olmak üzere 36.000 şirketle iş yapmaktadır (Gallin, 2001, s. 534). Bu parçalanmış iş organizasyonu, taşeronlaşma ve eğreti istihdam modelleri hem güvencesizliği, hem sendikasılaşmayı, hem ücretlerdeki düşüklüğü hem iş güvenliği sorunlarını, hem de çalışma hayatındaki istikrar, hızlı iş değiştirmeleri beraberinde getirmekte, 1970’lerin sonlarından itibaren öncesine göre geriletilmiş işçi hakları tablosu karşımıza çıkarmaktadır.

Bugün bütün dünyada, özelde sendikaların, genelde işçi sınıfının büyük bir krizde olduğu konuşulmakta, “Elveda Proleterya” tezleri ortaya atılmakta, sendikaların sonunun geldiği tartışmaları yapılmaktadır (Gorz, 1986, s. 21). Bu tartışmaların bir kısmı ideolojik bir söylem (discourse) muhtevasını barındırsa da sendikaların ve işçi hareketlerinin eskisine göre çok daha zayıf olduğunu teşhis etmek zor değil. Bunlar içinde en dikkat çekenlerin başında sendikalaşma oranlarındaki büyük düşüş gelmektedir. Mesela 1970’lerde İngiltere’de %55 olan sendikalaşma oranı %25’e, Almanya’da %34,9’dan %18’e. Fransa’da ise %22’den %7’ye, ABD’de %25’ten %11’e gerilemiştir (OECD, 2014). Yalnızca niceliksel olarak değil niteliksel olarak da sendikalar

büyük güç kaybetmiştir. Mesela 1974 yılında İngiliz Kömür Madencileri Sendikası Muhafazakâr Parti hükümetini devirebilmiş fakat bundan on yıl kadar sonra, 1985'te bu kez muhafazakâr Margaret Thatcher hükümeti aynı madencilerin grevini kırmıştır (BBC, 2013).

Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) Genel Sekreteri'nin 2017 yılında açıkladığı dünya raporuna göre hemen hemen tüm dünyada çalışanların aleyhine bir gidiş söz konusudur. Finlandiya, İngiltere gibi demokrasilerde bile işçiler ve aileleri için gidişatın alarm verdiğini eklemektedir (ITUC, 2017, s. 4). 30 yıldan bu yana tüm dünyadaki işçi haklarının durumu ile alakalı rapor hazırlayan konfederasyonun 2017 raporunda Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi işçi hakları açısından uzun süredir en kötü bölge seçilirken, her zaman listenin tepesinde olan Avrupa'daki gerilemeye vurgu yapılmaktadır. Özellikle de mültecilerin çalışma hakkının bile mahrum tutulmaya çalışılması, zor verilen çalışma izni prosedürü kabul edilemez bulunmaktadır (ITUC, 2017).

Son yıllarda özellikle Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da geleneksel olarak güçlü olan sendikal dayanışmanın ve sınıf kimliğinin zayıfladığı, işçi sınıfının geçmişten gelen sol siyasetle ilişkisinin büyük problemlerle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Sosyalist veya sosyal demokrat partilerle sendikaların kurumsal düzeyde organik ilişkilerinin olduğu, bazı ülkelerde bizzat parti yönetimini sendikaların belirlediği bir işçi sınıfı geleneğinden gelen bu toplumlarda bugün güvencesizlik, eğreti istihdam, taşeronlaşma, sendikasızlaşma gibi eğilimlerin yanına yüksek oranlarda artan işsizliğin de eklenmesi yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu yeni durum işlerini kaybetme korkusu veya işlerini kaptırmanın verdiği hınç ve öfkeyle işçilerin ve işsizlerin büyük oranda yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtlığı gibi savrulmalar yaşadıkları, bunun da İslam karşıtlığı, Türk karşıtlığı ve aşırı sağın yükselmesine sebep olduğu görülmektedir. Bu özellikle de Batı dünyasında emeğin içinde bulunduğu sorunlu durumu daha da karmaşık bir hale getirmekte, tartışmayı emek, adalet ve haklar düzleminden din ve ırk gibi bir düzleme çekmektedir.

2. Türkiye'de Emeğin Yapısal Krizi

Emek aleyhindeki değişim eğilimleri aşağı yukarı tüm dünyada aynı zamanlarda başlamış, Türkiye'deki etkisi 24 Ocak 1980 kararları ve 12 Eylül

darbesiyle daha çok hissedilmiştir. Nitekim Türkiye’de sendikasızlaşmanın, reel ücretlerdeki düşüşün, güvencesizliğin artışa geçtiği zaman da 1980 sonrasında denk düşmektedir. Sendikalaşma oranının Türkiye’de %20’den %7’ye düşmüş bulunması da bunu destekleyici bir veridir (OECD, 2014, s. 34).

Türkiye’de emegın en önemli yapısal sorunlarının başında işsizlik gelmektedir. İşsizlik sorunu deyince birçok kişi sorunun ‘işsizlerin iş bulma derdi’nden ibaret olduğuna dair bir algıya sahip olmaktadır. Lakin meselenin çalışanlar ve işçi hareketleri ile ilgili yapısal boyutu günümüz işçi haklarının geliştirilmesi konusunda can alıcı önemdedir. Marx’ın ‘yedek sanayi ordusu’ (reserve army) kavramıyla bahsettiği işsizler ordusu, yalnızca işsizler açısından değil, iş sahibi olan veya olmayan tüm işçiler arasında bir rekabet yaratarak mevcut çalışanları işverenler açısından kolayca vazgeçilebilir bir konuma sokmakta, işçilerin bütün pazarlık gücünü kırmaktadır. Yapısal olarak yüksek oranda bir işsizliğin olduğu bir emek piyasasında emegın, işçilerin, sendikaların tüm pazarlık ve mücadele gücünün kırıldığı, işsiz kalma korkusunun işçileri zayıf düşürdüğü tartışılmaz bir gerçektir.

Türkiye gibi geç sanayileşmiş bir ülkede kırdan kente göçün ve kentsel nüfusun zirve yaptığı dönemin Post-Fordizm olarak bilinen esnek istihdam modelinin hâkim olduğu bir üretim tarzına denk gelmesi Türkiye açısından sorunu özellikle de işsizlik bakımından daha çetrefilli bir noktaya getirmiştir.

Üretim tarzının esnekleşme temelinde yeniden örgütlenmesi, sanayi sektöründen hizmet sektörüne olan kayış, üretimin taşeronlaşma, eve iş verme, hizmet satın alma gibi yollarla parçalanması üretimi yapan işçilerin aynı zaman ve mekânda birliktelik hislerini, dolayısıyla da dayanışma ruhunu zayıflatmış, bu da kolektif bir işçi hareketinin önünde engel haline gelmiştir. Bunların dışında özelleştirme politikaları kamu sektöründe istihdam edilen işçilerin güvencelerini, sendikalara karşı olan nispi hoşgörüyü özel sektörün rekabete ve sendika karşıtı tavrına bıraktığı için sendikalaşma önündeki bir başka engel olmuştur. Artan sendikasızlaşma oranları da bu durumu ortaya koymaktadır. Yalnızca sendikalaşmanın niceliksel olarak düşüşü değil, sendikacılığın kendisi de ileri seviyede bir etkisizleşme ve itibar kaybı sürecinin içinde bulunmaktadır.

2.1. Türk İşçi Sınıfının Önündeki En Acil Sorun: Taşeronlaşma

Hem dünyada hem de Türkiye’de işçilerin önündeki yapısallaşma eğilimi gösteren sorunlarından bir tanesi ve belki de son yıllarda en güncel ve can alıcı olanı taşeronlaşmadır. Üretimin mekânsal ve zamansal parçalanmasının haricinde, aynı işyerinde yan yana çalışan işçiler arasında bile bir heterojenliğe, kadro ve statü ayırımına adaletsizliğine rastlamak taşeronlaşmayla birlikte mümkün hale gelmiştir. Taşeronlaşma teorik olarak bir işyerinde uzmanlık gerektiren ve işverenin asıl alanının dışında kalan iş ve hizmetlerin dışarıdan üçüncü kişi ya da firmalarla anlaşılabilir olarak satın alınmasıdır. 20. yüzyılın önemli bir bölümünde var olan taşeronlaşma olgusu, iş hayatında hiçbir zaman 1980 sonrası kadar dünyada yaygınlaşmamıştır.

Türkiye’de uzun yıllardır var olmasına rağmen taşeronlaşma gerçeği ancak 2014’teki Soma Faciası sonrasında gündeme gelmiş ve facianın büyüklüğü ve dehşeti sonrası oluşan toplumsal infial özellikle devlet üzerinde büyük bir baskıya sebep olmuştur. Çalışma koşullarının ağırlığı, iş güvenliğine dair sorunlar, güvencesizlik ve sendikasızlık taşeron işçilerinin kaderi haline gelmiş, Soma Faciası bu sorunların kamuoyu tarafından güçlü bir şekilde fark edilmesine yol açmıştır.

Türkiye’de taşeronlaşmaya yönelik ilk hukukî düzenleme 1936 senesinde çıkan 3008 sayılı ilk İş Yasası ile gelmiştir ve taşeronlaşmanın 70’lerin sonunda ortaya çıkan neoliberalizmden daha uzun bir geçmişe sahip olduğunu gösterir (Canbolat, 2010, s. 23). Burada ‘aracı’ kişilerin işe aldığı insanlardan asıl işverenler sorumlu tutulmuştur. Bu aslında taşeronlaşmanın tarihini neoliberalizmle başlatan önemli sayıda çalışmayı da boşa çıkaran bir durum olmuştur. Türkiye’de 2003’te İş Kanunu’nda yapılan ve asıl işlerde de ancak teknolojik uzmanlık gerektiren alanlarda taşeronlaşmaya izin veren değişiklikten itibaren taşeronlaşma oranında çok ciddi artışlar yaşanmıştır. Türkiye’de resmi rakamlara göre 1,5 milyon alt-işveren işçisi bulunmaktadır. Sayı 2004’te 181 bindir (ÇSGB, 2015).

İşte bu yasal değişiklik ve onun sonrasında baş gösteren yaygın taşeronlaşmanın özellikle de o yıllarda hem dünyayı hem de Türkiye’yi etkisi altına almış neoliberalizmle ilgili olduğu söylenebilir. Yani 2003 öncesinde istisnai olan ve yine teoride sadece işin teknolojik uzmanlaşma

gerektiren tali kısmında kısıtlı kalması gereken bir çalışma biçimi genele yayılmış, birçok işyerinde asıl iş – taşeron iş ayrımı ortada kalmış, taşeron işçileri de asıl işlerde çalıştırılmıştır.

2010 yılında Sakarya Vagon Fabrikası’nda yürüttüğümüz “Türkiye’de Sendikal Bilincin ve İşçi Kimliğinin Oluşumu” başlıklı 50’si kadrolu, 50’si de taşeron işçisi olmak üzere toplam 100 kişi ile yaptığımız saha araştırmasında aynı mekânda, aynı zamanda aynı işi yapan işçiler arasında kadrolu – taşeron hiyerarşisinin bulunduğu, kadroluların taşeron işçilerinin amiri konumundaymış gibi onlara talimat verdiği, kendi işlerini de İş Kanunu’na da aykırı bir şekilde taşeron işçilerine yaptırdıkları, taşeron işçilerinin sendikalı işçilere oranla daha fazla çalıştırıldıkları tespit edilmiştir (Bilgin, 2010, s. 105-120). Yani sadece uzmanlık gerektiren tali işlerde değil, asıl işlerde de taşeron işçilerine görev verildiği gözlemlenmiştir. Meselenin daha da vahim boyutu yan yana çalışan, aynı işi aynı mekânda ve aynı zamanda yapan kadrolu, sendikalı işçiler ile taşeron işçileri arasında iki-üç katlık ücret uçurumudur (Bilgin, 2010, s. 112-114).

Eşit yurttaşlar topluluğu olarak tanımlanan modern ulus-devletlerin sağlaması gereken eşitlik alanlarından birisi de bütün uluslararası iş sözleşmelerinde ve çalışma hayatının genel ilkesine uygun olarak “eşit işe eşit ücret” ilkesidir. Taşeron işçiliğinin varlığı tam da bu ilkenin ihlalidir. “Eşit işe eşit ücret” çalışanlar için bir hak, işveren olan devlet için de bir görevdir. Taşeron işçiliği, kısaca tanımlamak gerekirse, haksızlığın, eşitsizliğin, suiistimal ve sömürünün kural haline getirilmiş halidir.

Devletin görevini yerine getirmesi ise bir lütuf değil, devletin hak sahiplerine hakkını iade etmesidir. İşçi sınıfının heterojenleşmesine verilebilecek en güzel örneklerden birisi de bu durumdur. Taşeronlaşmanın giderek daha da yaygınlaştığı düşünüldüğünde, sendikaların ve emegın üzerinde daha uzun süre kara bulutlar dolaşacağına benzemektedir.

Taşeronlaşma olgusu sembolik ve statüsel bir hiyerarşiye ve ayrımcılığa sebep olmaktadır. Kadrolu işçinin taşeron işçisini hor görmesi, talimat vermesi, kendi işini ona yaptırması ve ikinci sınıf insan muamelesi yapması gibi pek çok vakaya rastlamak mümkündür. Bu durum işçiler arasındaki dayanışma ruhunu ve bir araya gelme imkânlarını ortadan kaldırmakta, işçiyi işçinin kurdu haline getirmektedir.

Taşeronlaşma ile birlikte yalnız evrensel çalışma prensipleri değil Türkiye Cumhuriyeti'nin kanunları da çiğnenmektedir. Asıl işte taşeron firması ile anlaşılamayacağı, taşeron işçisi çalıştırılmayacağı kanunen açıkça belirtilmesine rağmen bu kanun uygulamada çeşitli suiistimallerle etkisizleştirilmektedir. Asıl işi yapanın aslına rücu etmesi iş kanunundaki esaslardan biri olmasına, (4857 Sayılı İş Kanunu) kanunda yardımcı işlerde ve ancak asıl işin teknolojik uzmanlık isteyen kısmında alt-işveren çalıştırılabileceği söylenmesine rağmen pratikte bunun uygulanmadığı ve çiğnendiğine dair pek çok rapor, araştırma ve gözlem bulunmaktadır (Bilgin, 2010; Yazıcı ve Bilgin, 2014).

Taşeron işçiliği meselesinde özellikle de Soma Faciası ve sonrasında oluşan kamuoyu baskısıyla hükümet ve ilgili bürokrasi meselenin çözümüne dair adım atacağına ve taşeron işçilerinin hepsinin kadroya geçirileceğine dair bir irade ortaya koymuştur. Yalnız bu süreçte Çalışma Bakanlığı'ndan ziyade Maliye Bakanlığı'nın taşeronlaşma meselesi ile ilgili devreye girip, meselenin ve işçilerin temsilcisi olan sendikaların muhatabı olması ilginç ve üzerinde durulması gereken bir durumdur. Bu, taşeron işçiliğine bir maliyet kalemi ve bütçe meselesi olarak bakmak anlamına gelmektedir. Yani meseleyi Maliye Bakanlığı bürokrasisine havale ederek ele almak ve çözüme ulaşmaya çalışmak bile başlı başına Türkiye'de işçiliğe ve emek sorunlarına ne derecede duyarlılık ve önem gösterildiğinin bir göstergesidir.

Devletin bazı alanları terk etmesi, piyasanın gerektirdiği farklılaşan yeni uzmanlık alanları, artan rekabet vb. birtakım gerekçeler taşeron işçiliğinin meşrulaştırılması için üretilmektedir. Buna ek olarak memura veya kadrolu işçiye 'iş yaptırılmamak' diye üretilen bir gerekçe de bulunmaktadır. Demek ki bu durumda güvencesiz, kadrosuz, kaderi amirinin iki dudağı arasında olan taşeron işçisi imdada yetişmektedir. Halbuki bu gerekçelerin bir çoğu doğruluğu tartışmalı ve sosyal maliyeti karşılayamayacak gerekçelerdir. Taşeron sistemi işçilerin çalışma hayatında sık iş değiştirmelerine, işçileri sendikasızlığa, düşük ücretlerle ağır çalışma şartlarına mahkûm olmaya ve iş sağlığını riske atmaya götüren bir eşitsizlikler ve sömürü silsilesine neden olmaktadır (Şakar, 2010, s. 33).

Taşeron işçiliğinin yaygınlaşmasının bir başka boyutu da taşeron işçiliğinin kişisel, siyasi veya yerel bağlarla iş bulmanın olanağı haline gelmesidir. Kamu

kadrolarında istihdam edilmenin çeşitli sınavlarla şarta bağlanmasından sonra taşeron işçilik patronaj ilişkilerinin olduğu, siyaset ve yerel elitler için verimli bir istihdam arka kapısı haline gelmiştir. Bu, Türkiye'nin, çalışma hayatında patronaj ilişkilerinin belirleyici olduğu bir toplumsal ilişkiler düzenine de sahip olmasının da birlikte getirdiği bir durumdur. Bilhassa da bu patronaj ilişkilerinin yerel siyasetle içli-dışlı olması, taşeronlaşmanın kaldırılmasına ve işçilere kadro verilmesine dair kamuoyu ve bu kamuoyunun yansımaları olan siyasi ve bürokratik çabalara karşı bir lobi oluşmasına da zemin hazırlayabilmektedir.

Taşeronlaşma hem dünyada hem de Türkiye'de işverenin maliyetlerini düşürdüğü gerekçesi ile savunulmaktadır lakin düşük ücretlerle çalıştırılan işçilerden kısılan maliyetin aradaki alt-işverene gittiği bilinmekte, bu durumdan asıl işverenin değil, esas olarak alt-işverenin kârlı çıktığına dair ihtimaller konuşulmaktadır.

Soma Faciası sonrası başlayan kamuoyu baskısı ve 2015 yılında hükümet tarafından taşeron işçilerine verilen kadro sözü sonunda taşeron işçilerinin kamu tarafından istihdam edilmelerine yol açacak 'özel sözleşmeli personel' (ÖSP) statüsüyle tanımlanacak bir kadroya geçirilmelerine sebep olmuştur. Önceleri kamuoyunda bu durum taşeron işçilerinin kadroya geçirilmesi olarak algılanarak olumlu karşılanmış olsa da bu statünün aslında alt-işveren de denilen taşeron işverenlerin yerini devletin almasının dışında işçiler için köklü bir değişim getirmemiştir. Yani ne işçilerin kadroları, kamu işçileri veya memurları gibi emekliliğe kadar sürecek bir güvenceye kavuşmuş, ne ücretler ve ne de sosyal haklar eşitlenmiştir. 3 yılda bir yapılacak iş sözleşmeleri ile taşeron işçilerinin kaderi yine amirlerinin ve kişisel ilişki ağlarının eline bırakılmıştır. Üstelik bu 3 yıl boyunca bu işçiler ne işçi ne de memur statüsünde olacaktır.

Şunu söylemek gerekir ki artık taşeron işçiliği meselesinde ok yaydan çıkmıştır. ÖSP bir nihai sonuç değil, geri dönüşü olmayan bir sürecin başlangıcıdır. HAK-İŞ, Türk-İŞ ve DİSK tarihte eşi çok fazla görülemeyecek cinsten taşeronlaşmaya ve yeni getirilen ÖSP'ye aynı tepkiyi göstermiş, yüz binlerce üyesini bu sendikasılaştırma politikasıyla kaybedeceklerini de söyleyerek bu yeni statüye tamamen karşı çıkmıştır. Konfederasyonlar tam güvenceli, kadrolu bir statü için mücadele edeceklerini ilan etmişlerdir.

2.2. Türkiye’de Emek – Siyaset İlişkisinin Krizi

Genel olarak literatürde emek ve işçi hareketleriyle sol siyaseti bir arada düşünme ve bunları birbirlerinin doğal devamı gibi ele alma eğilimi vardır. Avrupa’nın geçmişinde de büyük oranda bu genel varsayımı doğrulayacak pratikler bulunmaktadır. Lakin Türkiye’de kendini ‘Kemalist’, ‘Sosyalist’ veya ‘Sosyal demokrat’ olarak adlandıran grupların hepsinin birden kendisini sol olarak tanımladığı düşünüldüğünde, bu grupların organik olarak işçilerle, sendikalarla veya işçi sınıfıyla hangi düzeyde nasıl bir bağlantıları olduğu son derece tartışmaya değerdir. Bu konuda bir başka tartışmaya değer olan husus ise Türkiye’de sol siyasetin önemli bir kısmının işçi sınıfıyla kurulacak bir bağ konusunda fazla bir duyarlılık taşımaması, bir çabada bile bulunmamasıdır. Tabii bu duruma tersinden baktığımızda böyle bir çabada bulunulsa bile işçilerin bu çabaya ne ölçüde cevap verecekleri ayrı bir soru işaretidir. Türkiye’de işçi sınıfının ortaya çıkmasından daha önce sosyalist hareketlerin yükselip, Marksist akımların ve fikriyatın güç kazanması ilginç olsa da bu özellikle 3. Dünya ülkelerinde örnekleri görülen bir durumdur.

Batıda yakın zamana kadar sendikaların İşçi partileri, Sosyalist partiler ya da Sosyal Demokrat partilerle olan organik bağını hatırlamak işçi sınıfı tartışmalarına ışık tutacak cinstedir. Örneğin, 1990’ların sonundaki Tony Blair dönemine kadar İngiliz İşçi Partisi’nde genel başkanın kimin olacağını karar sürecinde sendikaların güçlü bir etkisi söz konusudur. Yine yakın zamana kadar Alman Sosyal Demokrat Partisi güçlü sendika etkisinden dolayı bir ‘sendikalar koalisyonu’ olarak anılmaktaydı.

Belki neoliberalizmle birlikte Batı’da sendikaların siyasi partilerdeki geleneksel belirleyici etkisi azaldı ama unutulmaması gerekir ki, Türkiye’de böyle bir gelenek hiç var olmadı. Zaten böyle bir tarihe ve geleneğe sahip olamamanın getirdiği sorunlar hem sınıf kimliğinin oluşumunda hem de siyasetle olan ilişkisinde önemli sorunlara sebep olageldi. Türkiye’deki sol siyasi hareketler ve sendikalar arasındaki ‘bağısızlık’ da altı çizilmesi gereken bir gerçektir.

Burada sendikalarla ilgili durum da çarpıcıdır. İşçilerin örgütlü dayanışma kurumları olan sendikaların yönetimleri sendika içi iktidar mücadelelerinden arta kalan zamanlarda sadece ve sadece ücret artışlarına odaklı bir siyaset izledikleri ve Türkiye’nin genel siyasetinde ciddiye alınacak bir güç olma

gibi bir dertleri olmadığı için yalnızca genel siyasette değil, işçi hakları ve emek sorunları ile ilgili de ciddiye alınacak bir muhatap durumuna gelememektedirler. Sendikaların ücret artışlarının haricinde özelleştirmeler, taşeronlaşma, işsizlik gibi işçileri doğrudan ilgilendiren yapısal sorunlarla ilgili bir siyaset izleyemedikleri, izleseler bile son derece etkisiz kaldıklarını görmek zor değildir. Bu nedenle Türkiye’de sendikalar bırakın genel meseleleri, bizzat emek sorunları konusunda bile bir taraf, bir muhatap olamamışlardır.

2.3. Türkiye’de İdeolojik Kriz

Türkiye’de emegın ve işçi hareketlerinin krizde olması ekonomik, siyasal sorunlarla açıklanması normal ve gereklidir. Ama unutulmaması gereken şey her ekonomik veya siyasal başarının veya yenilginin, iktidar ya da krizin bir ideolojik arka plana, ideolojik mücadeleye ve bu mücadelenin sonunda da oluşan bir ideolojik hegemonyaya dayandığıdır. İdeolojik olarak hegemonik konumda bulunan neoliberalizmin sendikaların krizde olmasına, sendika algısına, sendika siyaset ilişkisine ve en çarpıcısı sendikaların ve işçi hareketlerinin ‘kaybetmişlik’ duygusuna birincil olarak etkide bulunduğunu inkâr etmek mümkün değildir. 2010 yılında Sakarya Vagon Fabrikası’nda 100 işçiyle görüşerek yaptığımız “Sendikal Bilincin ve İşçi Kimliğinin Oluşumu” başlıklı ve 2014 yılında Türkiye’nin toplam 25 ilinde 5250 işçiyle görüşerek yaptığımız “Taşeron İşçisi Gerçeği” başlıklı araştırmalarda özelleştirmeleri savunan işçilerden taşeronlaşmayı içselleştirmeye, işçi haklarından sadece ücret artışını anlamaya, sendika denilince akıllara sadece bol maaşlı ve hiçbir işe yaramayan yönetici tipinin gelmesine, sendikalaşmanın gerekli olup olmadığı ile ilgili tereddütlere, kendisini işe aldığı için işverene duyulan minnettarlığın pek çok hak talebinin önüne geçmesine kadar pek çok vakayla karşılaşmamız bunu teyit eder niteliktedir (Bilgin, 2010; Yazıcı ve Bilgin, 2014). Bilinçsizlik, plansızlık, duyarsızlık, kimliksizlik adeta işçilerin bir kısmının kimliği haline gelmiş gibidir. Burada sorumluluk işçilere mi aittir?

Türkiye’de işçi sınıfı tartışmalarında özellikle de Sosyalist fraksiyonlar tarafından ‘sınıf bilinci’ aydınlar tarafından dışarıdan aşılacak, kazandırılacak, verilecek bir şeymiş gibi algılanagelmiş, işçiler ikincil bir konuma, edilgen bir nesne pozisyonuna indirgenmiştir. Gramsci ise bu bakış açısının problemlili olduğunu görüp organik aydın kavramını ortaya attığında sınıf ve aydınlar tartışmasında yeni bir perde açılmış olur. Bu görüşe göre işçi sınıfı kendi fikirlerini kendi içinden çıkan organik aydınları ile inşa etmelidir.

Burada tepeden inme değil, tabanda oluşacak bir toplumsal kimlik inşası sürecinden, talepler zincirinden söz edilmektedir. Bunun için öncü olması gereken kurumsal yapının sendikalar olduğunu ise söylemeye gerek yoktur.

2.4. Sendika Algısı Krizi: Sendikal Bürokrasi veya Bürokratik Sendikacılık

Türkiye’de sendika denildiğinde akla dayanışma, hak mücadelesi, sendikal demokrasi, sınıflı toplum, işçi hareketi gibi kavramlar gelmesi gerekirken başka bazı tartışmaların gündemde daha ön sırada olduğu hep tartışılmalıdır. Sendika liderlerinin servetleri, seçiliş tarzları, sendika içi demokrasinin yokluğu ve sendikacılık anlayışları yıllardır konuşulmuş, bu tartışmalarla Türk kamuoyundaki sendika algısı olumsuz etkilenmiştir. Lakin bu olumsuz algının bizzat sendika üyesi işçiler tarafından da paylaşılması meseleyi daha da ilgi çekici yapmaktadır (Bilgin, 2010).

‘Para yiyen sendikacı’, ‘bir oturdu mu koltuktan kalkmayan sendikacı’, ‘Jaguar’a binen sendikacı’, ‘işçilerin paralarını keyfi bir biçimde harcayan sendikacı’... Sendikal ve sendikasız işçilerle ilgili yaptığımız saha çalışmalarında sendika yönetimleri için insanların kafasında canlanan imajlar çoğunlukla bunlardır (Bilgin, 2010, s. 133). Şunu belirtmek gerekir ki, ‘sendikacı’ deyince işçiler dâhil tüm insanların kafasında canlanan olumsuz imgelerin sayısı olumlulardan daha çoktur (Bilgin, 2010, s. 134). Bu imaj kuşkusuz tamamen yersiz veya haksız değil, ama bu bakış açısının sendikaların daha önemli sorunları olan yapısal sorunlarını görmemize engel olduğu ise bir gerçektir.

Türkiye’deki sendikal yapıdaki saydığımız çarpıklıklar büyük oranda dernekler kanunundaki aksaklıklarla birlikte ele alınmalıdır. Sendika içi demokrasiyi güvence altına alacak, sendikal diktatörlüklerin oluşmasına engel olacak hukuki düzenlemelerin yapılması önemli bir gerekliliktir. Bu sayede sendika-içi oligarşik iktidar yapıları, sendika içi demokrasi sendikal mücadelede yeni bir dinamizm ve güç getirecektir. Bu anlamda söz konusu hukuki düzenlemelerin yapılmasına engel olanların mevcut düzenden fayda sağlayanlar olduğu ihtimali göz önüne alınmalıdır.

Sürekli üye sayıları düşen, emek sorunlarında daha az ciddiye alınan, kamuoyunda ağırlığı azalan, ücret artışlarından başka bir talebi gündeme

taşıyamayıp onu bile başarıyla sonuçlandıramayan sendikal yapıda kişisel çekişmeler üzerinde durmanın en çok sendikalara ve işçi hareketine zararının olduğu görülmektedir.

2.5. Türkiye’de Devlet – Emek İlişkilerinin Krizi

Türkiye’de işçi hareketlerinin ve işçi sınıfı tartışmalarının tarihi de maalesef efsane anlatıcılığı düzeyinde ele alınmakta, analizler sınıf ve toplumsal yapı analizlerinden kopuk yapılmaktadır. Türkiye’de işçileşme süreçlerinin ve işçi hareketlerinin tarihini Osmanlı’nın son yüzyılında aramak doğrudur ve bununla ilgili çalışmalar da bulunmaktadır (Yıldırım, 2017). Türkiye’de işçi sınıfının toplumsal ağırlık kazanacağı bir sanayileşme seviyesine daha çok 1950’lerde ulaşılabilmiştir. Yine 1950’den önceki cumhuriyet döneminin sendika kurmanın yasaklandığı bir baskı dönemi olduğunu, Osmanlı döneminden miras kalan veya Cumhuriyet’in ilk birkaç yılında kurulan sendikaların 1925 Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatıldığını bilmek gerekir. Bu yasakçı dönemin belirli belirsiz işçi hareketlerinin izleri sürülebilmektedir. Hem bahsedilen nedenler, hem de ontolojik olarak Türkiye’de işçi sınıfı olgusunu Türk sanayileşmesinin 1970’lerde geldiği seviyeye birlikte tartışmaya başlamak çok daha doğru ve mantıklı olacaktır. Türkiye’de işçileşme/sınıflaşma süreçleri arasındaki ilişkiyi anlamadan güçlü bir işçi sınıfı hareketi ve sendikal bilinç beklemek için elimizde güçlü ve somut deliller yoktur.

Türkiye’de devlet ve emek kesimleri arasındaki ilişki Batı’daki toplumsal gelişmelerden ciddi farklılıklar arz etmektedir. Bunların başında Batı’da hakların çoğunlukla toplumsal mücadeleler sonunda elde edilmiş olması, Türkiye’de ise devletin bu hakları bir sınıflaşma hikâyesi var olmadan, bir sınıf kimliği meydana gelmeden tepeden inme şekilde vermesi şeklinde olmuştur. Bu Türkiye’de devlet-emek ilişkilerinin doğasında patronaj ilişkilerinin ve paternalizmin baskınlığına sebep olan faktörlerdendir.

Devlet –emek ilişkilerini incelerken devletin bürokratik bir kontrol mekanizması altında sendikalarla ilişki kurduğunu, sendika yönetimlerini kendisinin belirlediğini, sendika yönetimleriyle tıpkı kendi bürokrasisinin bir parçasıymış gibi bir ilişki kurduğunu iddia edebiliriz. Yeni dönemde, hele hele de soğuk savaşın bitişiyle sendikaların devlet için tehlike olma ihtimalinin ortadan kalktığı bir dönemde sendikaların bir devlet dairesi

gibi değil, gerektiğinde üyelerinin haklarını savunabilmek için devletin kontrol mekanizmalarıyla tüm bağlarını koparabilecek bir inisiyatif olarak örgütlenmesi gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Paternalizm toplumsal sınıfların ve bireyin geç oluşmaya başladığı toplumların ve işçi hareketlerinin bir kaderi gibidir. Toplumsal muhalefetin, sınıfın ve bireyin ortaya çıktığı toplumsal yapılarda hak kavramı yerli yerine oturacak, haklar hak edilerek kazanılacak ve dolayısıyla da kolay kolay geri alınamayacaklardır.

Türkiye’de emek meseleleri ele alınırken Batı-merkezci, yereli, kültürel faktörleri dışlayan bir zihniyet dünyasına rastlamak çok yaygın olagelmıştır. Marksizmin ve özellikle de Türk Marksistleri’nin Batı-merkezci – oryantalist bakış açılarının en başta da sınıf, işçi sınıfı ve sol ekseninde yaptıkları bu tartışmaların sonucunda teori ile pratiğin hiçbir şekilde örtüşmediği, Batı-merkezci kavramların Türkiye’de toplumsal sahada çalışmadığı ilginç durumlarla karşılaşmıştır. Mesela Türkiye’de işçi sınıfına, yoksullara, kentlerin kenar mahallelerine ve köylülerine mensup geniş halk kesimlerinin sol partilerle kurduğu ilişkinin zayıflığı bu bağlamda değerlendirilebilir.

2.6. Kültürel Hegemonya Meselesi Olarak İşçilik ve İşçi Sınıfı

Sınıf kimliğinin oluşumu, işçilerin, emeğin sorunlarının toplumun genel gündemini belirleme gücü işçilerin kültürel hayattaki ağırlıkları ve kültürel elitlerle kurdukları ilişkiye bağlıdır. Emeğin kültürel hayatta gündeme gelmesi, ekonomik ve politik hayattaki sorunlarının çözümüne, taleplerinin karşılanmasına katkı yapacak bir kamuoyunun bulunmasına katkıda bulunacaktır.

Burada bazı sorular akla gelmektedir: Neden bütün dünyada “işçi sineması” diye bir ekol varken, işçilerin, çalışanların, emek dünyasının sorunları sanat eserlerinde ele alınıp, romanların, hikâyelerin, şiirlerin konusu olabilirken Türkiye’de son on-yıllarda bu tarz bir akımdan söz etmek mümkün olmaz? Dizi sektörünün bu kadar gelişmiş olduğu, her yıl onlarca filmin yapıldığı, binlerce romanın ve şiir kitabının piyasaya çıktığı bir Türkiye’de neden işçi sınıfı edebiyatın, sinemanın yani kısacası kültürel üretimin konusu olmaz? Neden bir Orhan Kemal, bir Attila İlhan bir daha çıkmaz? Çıkmaz çünkü Türkiye’de kültürel hegemonya sahibi zümrenin ne sınıfsal, ne de ideolojik ne de kültürel olarak işçi sınıfıyla bir bağlantısı bulunmaktadır. 1 Mayıs’lara, eşitliğe, özgürlüklere, “Batılı değerler”e ve hatta sol siyasete çok

bağlı olduğu iddiasındaki Türk kültürel elitlerinin gündeminde işçi sınıfının, taşeron meselesinin, işsizlerin yer bulabilmesi mümkün olmamıştır. Çünkü bu kitle için ‘sol’ ve batılı değerler ancak slogan düzeyinde kalmış, yerli kültüre saldırı ve ‘kültürel Batıcılık’ için araçsal düzeyde kullanılmıştır.

Mesele sadece sanatsal üretimle de kısıtlı değildir. İşçi sınıfının meseleleri medyada ve kamusal alanda da büyük oranda gündem dışıdır. Türkiye’de sendikalar, işçiler sadece bir olay dışında ne haberlerde, ne gazetelerde ne de başka medya araçlarında uzun süredir gündemde yer bulabilmişlerdir. O olay da Soma Faciası’dır. Bilindiği üzere 2014 yılında Soma Madenleri’nde 301 işçi kaza denilen çeşitli ihmaller zinciri sonucunda hayatını kaybetmiş, ancak böyle büyük bir facia sonrasında Türkiye’de işçilerin yaşadığı iş güvenliği, taşeronlaşma gibi sorunlar gündeme gelebilmiştir.

Medyada ve kamusal alanda emek dünyasının sorunlarının gündeme gelebilmesi, Türkiye’de işçi sınıfının sorunlarının çözümüne de katkıda bulunup çözümü hızlandırmıştır. Nitekim Soma Faciası sonrası taşeron işçiliği ve kıdem tazminatı konuları gündemin ilk sıralarına yerleşmiş, kamuoyu duyarlılığı ve bilinci oluşmuş, bu da hükümet ve bürokrasi üzerinde sorunun çözümü yönünde bir tazyike sebep olmuştur. Bu tazyik çok yetersiz olsa da hükümet ve bürokraside nihayet bir farkındalık yaratıp, çözüm önerileri ile ilgili bazı adımlar atılmaya başlanmış, sendikalarla görüşmelere başlanmıştır. Bütün bunlar kültürel ve toplumsal alanın gücünü göstermesi bakımından önemli delillerdir.

Sonuç

Bu çalışmada genel olarak dünyada emegın bulunduğu durum ve karşı karşıya kaldığı sorunlar bağlamında Türkiye’nin hem evrensel hem de özgün toplumsal, ekonomik ve politik boyutlarıyla emegın sorunları ele alınmıştır. Bu sorunlar ele alınırken küresel eğilimler, ekonomik dinamikler, Türkiye’ye özgü siyasal değişkenler ve kültürel etkenler bir arada değerlendirilmeye çalışılmış, hem emegın karşı karşıya bulunduğu krizin derecesi ortaya konmuş hem de sebepleri tahlil edilmiştir.

Emegın karşı karşıya bulunduğu krizin boyutlarından biri tüm dünyada görülen istihdama ve emek sürecine dair eğilimlerdir. Bu eğilimler genellikle ekonomik krizler ve üretim tarzlarının değişimiyle ortaya çıkan eğilimlerdir.

Boyutlardan bir diğeri de Türkiye’de emeğin ve emeğin örgütlü kurumları olan sendikaların toplumsal karşılığı ve etkinlik düzeyi ile ilgilidir. Emeğin krizinin bir diğeri boyutu da Türkiye’ye özgü devlet-toplum-birey, devlet-emek ve siyaset emek ilişkilerine dair koşulların ortaya çıkardığı karmaşık yapıdır. Son olarak da emeğin Türkiye’ye özgü kültürel ve ideolojik boyutları ele alınmıştır. Ayrıca bu makalede emeğin karşı karşıya bulunduğu sorunlar içerisinde en acil çözüm bekleyen taşeronlaşma meselesine özel bir parantez açılmış, çalışmada emeğin krizine dair bahsedilen bütün etkenlerin örnek bir izdüşümü olarak tartışılmıştır.

Kaynaklar

BBC, (2013). *Margaret Thatcher: Dünyanın demir leydisi*. http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2013/04/130408_thatcher_obit adresinden edinilmiştir.

Bilgin, O. (2010). *An Analysis of the Formations of Trade Union Consciousness and Worker Identity in Turkey: A case study of the TÜVASAŞ railcar factory* (Yüksek lisans tezi, ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).

ÇSGB, (2015). *2015 yılı yıllık Faaliyet raporu*.

https://www.cs.gb.gov.tr/media/2888/2015_faaliyetraporu.pdf adresinden edinilmiştir.

Gallin, D. (2001). Propositions on trade unions and informal employment in times of globalisation. *Antipode*, 19, 531-549.

Gorz, A. (1986). *Elveda proletarya* (H. Tufan, Çev.) İstanbul: AFA Yayınları.

ITUC, (2016). *Global rights index*. https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/survey_ra_2016_eng.pdf adresinden edinilmiştir.

OECD, (2015). *OECD Employment outlook*. <http://ifuturo.org/documentacion/Employment%20outlook%202015.pdf> adresinden edinilmiştir.

Silver, B. (2009). *Emeğin gücü: 1870’ten günümüze işçi hareketleri ve küreselleşme* (A. Önal, Çev.) İstanbul: Yordam Yayını.

Şakar, M. (2010). Ölçsüz taşeronlaşmaya karşı önlemlerde geri adım: İş sağlığı ve güvenliği kanun tasarısı taslağına sıkıştırılan değişikliğin değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 4, 29-34.

Yıldırım, K. (2017). *Osmanlı’da işçiler (1870-1922)*. İstanbul: İletişim Yayını.

Yazıcı, E. (2014). *Taşeron işçisi gerçeği araştırması*. Ankara: Hak-İş Yayınları.

YAZIM KURALLARI

HACİM VE ŞEKİL ŞARTLARI

- Makaleler 8000 kelimeyi aşmamalıdır. (Bu uzunluk son notları, referansları ve ekleri kapsamaktadır).
- Makale özeti ve metni, Microsoft Word belgesi olarak, Windows ortamında kullanılacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Makaleler, A4 boyutlarında beyaz kâğıda üst, alt, sağ ve sol boşluk 2,5 cm bırakılarak 1,5 satır aralıklı, iki yana dayalı, satır sonu tirelemesiz ve Times New Roman yazı karakteri 12 punto kullanılarak yazılmalıdır.
- Sayfa numaraları birbirini izleyecek biçimde, sağ alt kenara koyulmalıdır.
- Gönderilen tablo, şekil, resim, grafik vb. derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları amacıyla 10 x 17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bundan dolayı tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılmalıdır.

MAKALE BAŞLIK SAYFASI

Başlık sayfası, yazar(lar)ın tam adları, unvanları, çalıştıkları kurumlar, makale üst başlığını (Türkçe ve İngilizce) ve makale özlerini içeren kısımdan oluşacak şekilde **ayrı bir sayfa olarak** düzenlenmelidir.

1. **Metnin başlığı** büyük harf, koyu renk, Times New Roman yazı tipi, 14 punto olarak sayfanın ortasında yer almalıdır.
2. **Metin yazar(lar)ının tam adları** başlıktan sonra bir satır atlanarak, Times New Roman yazı tipi, 10 punto ve tek satır aralığı kullanılarak sayfanın sağına yazılacaktır. Yazarın adı küçük harfle, soyadı büyük harfle yazılacaktır.

3. Yazarın unvanı, kurum ve iletişim bilgileri “*” dipnotu ile aynı sayfada yer almalıdır.

4. Makalenin 90-150 kelime arası **Türkçe ve İngilizce özetleri** (Özet/ Abstract) olmalıdır. Özetler, Times New Roman 10 punto ile yazılmalıdır.

5. Özetlerin altında 3-5 kelime arası **Türkçe ve İngilizce anahtar kelimelere** (Anahtar Kelimeler / Keywords) yer verilmelidir. Anahtar kelimeler, Times New Roman 10 punto ile ve italik bir şekilde yazılmalıdır.

MAKALENİN İÇERİĞİ İLE İLGİLİ NOTLAR

- Ampirik Çalışmalar; giriş, yöntem, bulgular ve tartışma bölümlerinden oluşmalıdır. Yöntem kısmında ise mutlaka örneklem, veri toplama araçları ve işlem alt bölümleri olmalıdır.

- Derleme türü çalışmalarda ise, problem ortaya konulmalı, ilgili literatür yetkin bir biçimde analiz edilmeli, literatürdeki eksiklikler, boşluklar ve çelişkilerin üzerinde durulmalı ve çözüm için atılması gereken adımlardan bahsedilmelidir.

- Diğer çalışmalarda ise konunun türüne göre değişiklikler yapılabilir, fakat bunun okuyucuyu sıkacak ya da metinden faydalanmasını güçleştirecek detayda alt bölümler şeklinde olmamasına özen gösterilmelidir.

Ara Başlıkların Düzeni

- Birinci Tarz (tercih edilmesi istenen):

Giriş
1.
1.1.
1.2.
2.
2.1.
.....
Sonuç
Kaynaklar

- İkinci Tarz: Numara verilmeden, sadece üst başlıklar kalın punto (bold) ile, alt başlıklar ise kalın italik olarak yazılmalıdır.

<p>Giriş Refah Devletlerinin Sınıflandırılması <i>Liberal Refah Devleti</i> <i>Muhafazakâr Refah Devleti</i> <i>Sosyal Demokrat Refah Devleti</i></p> <p>.....</p> <p>Refah Devletlerinde Yaşlılık <i>Emeklilik Sistemleri</i> <i>Sosyal Bakım Hizmetleri</i> <i>Sosyal Yardımlar</i></p> <p>.....</p> <p>Sonuç Kaynaklar</p>
--

DİPNOTLAMA

- Metin içindeki dipnotlama yöntemi olarak “parantez içi” (APA) dipnotlama kullanılmalıdır.

Örnekler:

Tek yazarlı; (Özdemir, 2004, s. 261)

İki yazarlı; (Özdemir ve Taşçı, 2011, s. 153)

Üç yazarlı; (Özdemir, Taşçı ve Şenocak, 2010, s. 25)

Dörtten fazla yazarlı; (Özdemir ve ark., 2013, s. 33)

- Metin içinde birden fazla yapılan atıflar kronolojik olarak yapılmalıdır.

Örnek:

(Özdemir, 2011, s. 261; Taşçı, 2010, s. 33; Şenocak, 2008, s. 25)

- İnternet kaynakları için, çevrimiçi anında kaynağın sayfadan indirildiği tarih esas alınmalıdır.

Örnek:

Yazar belli ise; (Özdemir, 24 Aralık 2010) veya sayfası belli ise (Özdemir, 24 Aralık 2010, s. 11)

Yazar belli değilse; (www.istanbul.edu.tr, 24 Aralık 2010).

KAYNAKÇA YAZIM YÖNTEMİ

- Kitaplar için örnekler;
 - o Swedberg, R. (2003). *Principles of economic sociology*. Princeton University Press, Princeton and Oxford.
 - o Taşçı, F. (2010). *Sosyal politikalarda can simidi sosyal yardım*. Ankara, Nobel Yayınları.
- Kitap içi makaleler için örnekler;
 - o Zelizer, V. (2002). Enter culture. *New economic sociology*. (Ed.) Mauro Guillén vd., Russell Sage Foundation, New York, p. 101-125.
 - o Lee, R. D. (2007). Demographic change, welfare, and intergenerational transfers: a global overview. *Ages, generations and the social contract: the demographic challenges facing the welfare state*, Eds. J. Véron vd., Netherlands, Springer, pp. 17-44.
- Dergide yayınlanan makaleler için örnekler;
 - o Pyles, L. (2008). The capabilities approach and violence against women: implications for social development. *International Social Work*, 51(1), p. 25-36.
 - o Lin, K. (2005). Cultural traditions and the scandinavian social policy model. *Social Policy and Administration*, 39(7), p. 723-739.

- Ansiklopedi maddesi için örnek;
 - o Mccullough, L. B. (2002). Long-term care ethics. *Encyclopedia of Aging (Vol. 3)*, Eds. David J. Ekerdt vd., USA, Thomson & Gale, p. 844-847.
- Çeviriler için örnekler;
 - o Neumark, F. (2006). *Boğaziçi'ne sığınanlar: Türkiye'ye iltica eden Alman ilim siyaset ve sanat adamları: 1933-1953* (Çev. Şefik Alp Bahadır) İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay.
 - o Kessler, G. (1936). Şehir tipleri ve şehre müteallik meseleler. (Çev. Hikmet Somay), *Komün bilginin esas meseleleri*, Ed. Fritz Neumark, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., s. 35-46.
- İnternet kaynakları için örnekler;
 - o Lindquist, G. S. (1 Ocak 2011). *Unemployment insurance, social assistance and activation policy in Sweden*. http://pdf.mutuallearning-employment.net/pdf/DE%2007/Sweden_DE_07.pdf, p. 1-9 adresinden edinilmiştir.
 - o EUROSTAT (18.02.2011), <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> adresinden edinilmiştir.
- Tezler için örnek;
 - o Özgür, A. (2008). *Pension reform: the Turkish case in the European context* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, SBE).

MAKALE GÖNDERME

- Makaleler, İstanbul Üniversitesi Açık Erişim Sistemine kayıt olunduktan sonra Sosyoloji Konferansları dergisi sayfasından online olarak gönderilmelidir. Online gönderim adresi: <http://dergipark.gov.tr/iusoskon>
- Makale başvuru ve yükleme kılavuzuna aynı adresten ulaşılabilir.

